

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний
університет
Міжкафедральна наукова
лабораторія
“Українська література
в англомовному світі”

Таврійська фундація
(Осередок вивчення
української діаспори)
м. Херсон

**ВІСНИК
ТАВРІЙСЬКОЇ
ФУНДАЦІЇ**
(Осередку вивчення української діаспори)

Випуск 13

Київ–Херсон
“ПРОСВІТА”
2017

УДК 80(4Укр)
ББК 80(4Укр)
В53

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Немченко Іван (головний редактор) – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач міжкафедральної наукової лабораторії “Українська література в англomовному світі” при ХДУ

Бурдіна Галина – завідувач загального відділу Суворовської районної в м.Херсоні ради, голова Таврійської фундації (ОВУД)

Василенко Микола – член НСПУ, заступник голови Таврійської фундації (ОВУД)

Висоцький Андрій – кандидат філологічних наук, доцент ХДУ

Гаражій Любо́в – голова Таврійської фундації (ОВУД)

Демченко Алла – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри українського літературознавства ХДУ

Лопушинський Іван – доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління, педагогіки та психології ХНТУ, заслужений працівник освіти України, голова журі Всеукраїнської літературної премії Яра Славутича

Немченко Галина – кандидат філологічних наук, доцент ХДУ

Параскевич Павло – кандидат філологічних наук, доцент

Чухонцева Наталя – кандидат філологічних наук, доцент ХДУ

Тринадцятий випуск “Вісника Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)” містить наукові й літературно-мистецькі матеріали, присвячені діяльності визначних представників українського зарубіжжя, а також Причорномор’я. У збірнику подається культурно-мистецька хроніка, відомості про вшанування в Таврійському регіоні письменників і науковців із діаспори та Південної України.

***Видання здійснене за сприяння
Таврійської фундації (ОВУД)
від Благодійного фонду Яра Славутича (Канада)***

В53

Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори):
Літературно-науковий збірник. Випуск 13. — К.—Херсон: Просвіта,
2017. — 339 с.: іл.

ISBN: 978-617-7201-22-8

© “Просвіта”, 2017

Зміст

Згадаймо!	6
В. Педченко. Діалог крізь час: (пам'яті Миколи Куліша).....	6
Трибуна молодого дослідника	7
Т. Мандич. Японськомовна творчість В. Єрошенка: концептуальні перетини індійської, української та японської картин світу.....	7
Літературознавство	14
В. Загороднюк. Проблема особистого та громадянського у новелі “За мить щастя” Олеся Гончара.....	14
І. Немченко. Жанр своєрідність роману Уласа Самчука “Чого не гоїть огонь”.....	18
Мовознавство	35
В. Тихоша. Структурні особливості порівняльних зворотів у творах поетів Херсонщини.....	35
Таврійська фундація інформує	41, 51, 101, 115, 262, 284
Красознавство	42
Г. Немченко. Проза Дмитра Марковича: жанрові обрії, проблематика, поетика	42
Ювілеї. До 125-річчя від дня народження Миколи Куліша	52
І. Немченко. Дитячі мотиви в творчості Миколи Куліша	52
До 15-річчя з часу заснування Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)	83
І. Немченко. Вивчення української діаспори як пріоритет: (про співпрацю Міжкафедральної науково-дослідної лабораторії “Українська література в англomовному світі” при Херсонському державному університеті й Таврійської фундації (ОВУД) у 2003-2017 рр.)... ..	83
Спадщина	102
В. Кедровський. Обриси минулого: деякі останні діячі- українофіли напередодні революції 1917 року	102
С. Круть (Ф. Василевський). Записки українця з побуту між полудневими слов'янами. Чорногорці в Герцоговині.....	116
ІІІ. Піп Міня	116

IV. По дорозі до Пека Павловича	126
К. Мандрик-Куйбіда. “Будь ніжна, ласкава, як промінь весняний...”; “Я дихала вітрисками негоди...”; Будь героєм!; “Заговорив піснями ліс...”; “Мене дочкою кликала весна...”; “Відшукати мене втома...”; “Бреду по лісу навмання...”; “Де сили, Боже мій, набрати...”; “Ти пісня й мовчання...”:	
вірші	140
Лана Світ. Осінній ліс; При дорозі; “Осінній ліс, твій сон я не стривожу...”; “Все сьогодні щемно осінне...”; “Спекотне сонце, сонний степ...”; “Відлітало літечко з журавлями...”; “Сипучий голос безвиході...”; “Добрішаймо думками і словами...”; Вітер бажань; “Утаємничена в народження зорі...”; “Хай буде легко, сонячно, спокійно...”; Per aspera ad astra; “Мені здається, я уже жила...”; “Дозрілим гарбузом скотилось сонце...”: вірші	144
Постаті	150
П. Параскевич. Характерник живого слова	150
Бути патріотом	167
А. Цвід. Зв’язкова світів: (повість-есеї про Катерину Мандрик-Куйбіду, продовження)	167
З глибин	179
С. Бушак. Козак Мамай – легендарний герой українського народу	179
Поетична галерея	195
М. Василенко. Відповідальність; Слово; Пісочний годинник; Сходні; Істина; Дощові луни: поезії	195
Г. Іванова. Геометрія любові; “Самотньо стискаю...”; Серце; “Густе вечір. Вишні налилися...”; За десять перша: вірші	199
Л. Крижановська. Молитва; Пісня Домахи; Море; Златоцвіт; Хвилина; Лілея; Неньо; Асканія; Скарб: вірші	204
Т. Ярославська. Чуєш?; Я не боюся погляду лихого; Я цього хочу! Я така!; Маленька таємниця; Яблуко Едему; Співа душа: вірші	208
В. Педченко. Ми; Я поспішав до тебе з полонини (за мотивами повісті М. Коцюбинського “Тіні забутих предків”); Потреба неба; Дощі на Покрову: вірші	212
Наші гості	216
М. Лучак. Кохаймося, люди: з циклу поезій	216
Н. Теленчук. Просто неба; Індіанці; Осінне; “Я – відбиток всіх тих, що проходили повз і наскрізь...”;	

Ра; “Ще тільки три дні – і літо...” : вірші	220
Таврійські мемуари	225
Л. Марченко. Яр Славутич у Херсоні	225
М. Каляка. Губерніальний херсонєць	237
В. Кулик. Елькен-Кая: (Керченська легенда)	255
З редакційної пошти	260
В. Галущенко-Коваль. Вибір; Як я люблю іти по бездоріжжі; “Яка біда, що у суспільстві нашим...”: вірші	260
В. Тищенко. “Вона цілувала метеликів...”; Лист до Катерини; Музика осіннього дощу: вірші	263
В. Нікітенко. Хустинка з мальвами	267
Антологія одного вірша	285
Л. Костенко. “Ще вчора була я висока, як вежа...”: вірш	285
Назустріч ювілею	286
Відкритий лист	286
Презентації, конференції, фестивалі	289
Г. Немченко. Книжковий меморіал: презентація двохтомника “Хронологія мужності”.	289
Н. Ястреб. Віч-на-віч із Олесем Гончарем	295
Г. Немченко. Звитяжна сила кохання: презентація у діаспорі книжки В. Загороднюка “Перемогла любов”	300
Рецензії та відгуки	303
М. Дупляк. Слово про напівдокументальну повість Мирослава Трухана	303
І. Немченко. “Невситима жадоба діяльності”: нове видання про митців-емігрантів.	313
Т. Щерба. Єдність душі з душею Батьківщини: (про збірку поезій Миколи Василенка “Тавровані зоряниці”).	323
П. Параскевич. Відгук-презентація двокнижжя “Листи до Олеся Гончара”	327
І. Немченко. “Закоханий у райдуги і зливи”	333
Про авторів	338

Володимир Педченко

Діалог крізь час

(пам'яті Миколи Куліша)

Пишу в степах тобі, Миколо,
З Херсона шлю крізь час листи,
Ну що спитав би, ясночолоий,
Якби між нас з'явився ти?

- Ми незалежні?
- Незалежні. Війна... Ми, все-таки, живі.
- Ми мову чтим?
- Кремлівські пазли Мазайла носять в голові
ще й дотепер.
- Ми землю любимо, де народилися в жнива?
- На чужині себе ми губимо за гріш і граємось в слова.
- Ми є заможні хлібороби, масні ґрунти в нас золоті?
- Жебрацтво світове з нас робить
покірних заспаних котів.
- Ми духом дужі і сміливі?
- По кармі ходимо в хохлах, все потайні,
хоч норавливі.

Не за Вітчизну. Так. За страх.
Хоч ні, химери лугандону, взяли, здається, за живе.
Тож є надія: на кордонах УКРОПА сім'я оживе.
Ще запитання?

- З мене досить. Роса під вії осіда.
Хто б знав, що опростоволосить
так може мрія молода...

Свята Чаплинка степова ще,
Як і колись, зорить в світи,
Зі сподіваннями на краще,
Миколі шлю туди листи.

**ТРИБУНА
МОЛОДОГО
ДОСЛІДНИКА**

Тамара Мандич

Японськомовна творчість В. Єрошенка: концептуальні перетини індійської, української та японської картин світу

Дослідження творчості письменників-емігрантів із точки зору географічного принципу розподіляються нерівномірно. Якщо про діаспорян країн Європи та Американського континенту інформації накопичено в достаток, то про зв'язки українських митців із культурою Сходу відомо дуже мало. Цим і спричинюється **актуальність** нашої статті. **Мету** розвідки вбачаємо в необхідності проаналізувати лінгвокультурологічні аспекти індійської, української та японської картин світу у прозових творах В. Єрошенка, написаних японською мовою.

Поліглот, який із дитинства втратив зір, митець, який тонко відчував східні традиції, В. Єрошенко залишив по собі багату спадщину високомистецьких творів, у яких відображено традиції та світогляд різних народів. Вагомий проміжок життя автор прожив у Японії, тож пишучи мовою цього народу, зміг вербалізувати ті концепти, що лежать в основі філософії країни Сонця, що сходить. Про творчу продуктивність письменника свідчать відомості з “Енциклопедії сучасної України”:

“У Токіо японською мовою вийшли збірки Єрошенка “Досвітня пісня”, “Останнє зітхання” (обидві – 1921, за ред. Удзяку Акіта), “Заради людства” (1924, за ред. Сеїті Фукуока), до яких увійшли символічні та сатиричні казки, п’еса-містерія “Хмарка персикового кольору” [1].

Парадоксальна ситуація у життєвому та творчому шляху В. Єрошенка, коли тексти українця, написані японською, знову перекладають українською, неабияк збагатила вітчизняний культурний простір тим, що вмістила лінгвокультурні особливості країни, про філософію якої інформація була достатньо обмеженою. На причини пасивного входження японської культури до пізнавальної сфери українців указує Н. Сав’як: *“Унаслідок острівного розташування та тривалого періоду ізоляції від контактів з рештою світу, японський менталітет аж до кінця ХІХ ст. не зазнавав суттєвого впливу з боку інших країн: концепти, які можна вважати універсальними для представників більшості етнокультур, знаходяться на периферії, або й зовсім відсутні, в японській мовній картині світу. Натомість, Японія розробила власну сітку культурних координат, окремі елементи-поняття якої видаються представникам інших етносів вкрай складними для розуміння” [5, с.38-39].* Частково це можна сказати й про не надто знайому українському читачеві індійську картину світу.

Нашу увагу приділено японськомовним творам “Вузька клітка”, “Орлині душі” та “Пасхальний вечір”. Усі названі тексти містять моралізаторський характер, що якнайкраще розкривається в алегоричній манері. Крім символіки країн Сходу, що транслюють читачеві прихований зміст, помічаємо численну кількість концептів, із яких складається картину світу не тільки рідної для письменника України, а й Японії та Індії. Ці концепти в останніх двох випадках лексикалізуються й сприймаються читачами у вигляді екзотизмів або тих слів, що інтегрувалися в українську мову після проникнення об’єктів їхнього позначення до нашої культури.

Як зазначає дослідниця японських запозичень Ю. Малахова, *“можна виокремити 12 предметно-тематичних груп: японська лексика мистецтва; японська побутова лексика; спортивна лексика; назви державних*

установ, станів, посад в Японії; японська кулінарна лексика; слова японського мовного етикету; лексика, пов'язана з особливостями японської системи праці; назви традиційних для Японії релігій і вірувань; назви природних явищ, рослин і кліматичних особливостей Японії; назви грошових одиниць і одиниць виміру в Японії; назви японських специфічних видів транспорту; власні імена” [2].

Аналізуючи прозу В. Єрошенка, переконуємося в тому, що в його текстах функціонує частина вербалізованих культурем зазначеної тематики. За таким принципом можна класифікувати не лише японську, а й індійську лексику, що об'єктивує відповідні поняття. Слід указати на те, що труднощі перекладу вимагали від фахівця дібрати такий український відповідник, що якомога точніше зреалізував концепт японської та індійської картин світу, або ввести запозичення, окремо подавши його тлумачення чи максимально розкривши значення в контексті.

У творі “Вузька клітка” [3] *тигр* виступає уособленням незалежної особистості, яка прагне долати будь-які кордони на шляху до свого щастя. У лексемах *вівці, канарка, золоті рибки*, навпаки, закодовано несвідомий натовп, який дозволяє собою керувати чи особистість, що втрачає власну індивідуальність, духовно згасає. Концепт свободи в інтерпретації представників східних країн і в авторській обробці відрізняється від українського розуміння волі. Замість нескореності, постійного прагнення вивільнення з-під ярма, що характерне народу в цілому, бачимо індивідуальне рабство, відсутність бажання стати повноцінною особистістю. Тож анімалістичні персонажі є алегоричними натяками на людські вади та переваги, оскільки “у японській культурі за допомогою зоосем засуджуються або заохочуються ті ж якості, що і в інших культурах, хоча набір якостей, з якими асоціюється певний зоон, різний у різних мовах” [4, с.220]. У назві твору закодовано авторський задум: про межі, що найчастіше людина ставить перед собою сама, письменник говорить, як про *клітку*.

Знайомлячи з об'єктами вірування японців, В. Єрошенко звертається до камі “людиноподібних істот, птахів та звірів, полів і трав та всієї іншої природи” [3]. Напр.: “Він згадував: коли ще жив вільно у лісі, у

глибині цього лісу, під високим, можливо, тисячолітнім деревом було прибране квітами камінне божество *ками-сама*” [3]. Для позначення верховного символу поклоніння письменник уживає онім *Махадева* – “великий бог – титули Шиви в індуїзмі” [3]: “*Махадева чекає на твою останню чисту жертву*” [3]. Дикі традиції жертвоприношення, що відповідають індійським релігійним віруванням, показують жорстокість східних країн та особливості їхнього розвитку поза гуманістичними цивілізаційними принципами: “Тільки ж я цього не допущу. Щоб не відбулося, жінку, схожу на оленицю, не буде спалено!” [3].

Реконструюючи індійське навколишнє середовище, В. Єрошенко активно послуговується топонімічними назвами: “*Колись давно тигр багато разів ішов повз цю віллу, надовго вирушаючи у Гімалайські гори; або ж коли він бігав у густих лісах та джунглях Бенгалії, що досі не знали сокири. Золотим рибкам здавалося, що нема нічого страшнішого за найкрасивішу ріку Ганг, нічого жажливішого, ніж безкрає вільне море*” [3]. До блоку природних понять відносимо і звичний для азійської місцевості, що розташована поблизу океану, японізм *тайфун* – “*ураган величезної руйнівної сили, що виникає в південно-східній Азії та в тропічних широтах західної частини Тихого океану*” [9, с.17]. У В. Єрошенка: “*Під ударами його сильних лап, ніби під ударами руйнівного тайфуну, навіть огорожа, зведена з міцного кілля, гойдалася, як павутиння під вітром*” [3].

Відтворюючи предметний світ східної дійсності, письменник використовує лексему *паланкін*, що в східних країнах номінує “*криті ноші, які служать засобом пересування для багатих осіб*” [7, с.20]. Ця культура свідчить про станову неоднорідність індійського суспільства: “*Він побачив посеред процесії кілька прекрасних золотих паланкінів, що їх несли раби*” [3]. Контрастну опозицію утворює опис повсякденного життя представників нижчих каст населення, що показано в концептуально-мовному вираженні і умов праці, і умов проживання: “*Так вони, з кошиками трави на спинах, весь шлях до своїх бідних хижок знову й знову яскраво уявляли собі розгульне життя цих жінок*” [3].

В. Єрошенко використовує найменування суспіль-

них категорій, у яких закодовано майновий статус та соціальну роль позначуваних осіб. Найвищий щабель у цій ієрархії посідає *раджа* – “у стародавній Індії – правитель держави; з часів середньовіччя і до 1950 р. – князівський титул і особа, що мала цей титул” [8, с. 427]. У В. Єрошенка: “Тигр ішов біля чудової літньої резиденції *раджи*” [3]. Привілейований стан в індійському суспільстві займали і *браміні* – “в Індії – особа, що належить до вищої касты (первісно – до касты жерців)” [6, с. 226]: “І *браміні* теж йдуть. Один, другий, третій... що ж вони збираються робити?” [3]. Автор послуговується ще одним синонімічним варіантом позначення жерців – *брахмани*: “Прекрасна поховальна процесія з кількох десятків осіб, яку вели *брахмани*, зупинилася перед камінним божеством *камі-сама*” [3]. Про військових, озброєних людей В. Єрошенко говорить як про *сіпайів* – “наймані колоніальні війська в Індії у XVIII – першій половині XX століття англійських та інших колонізаторів, які були створені з місцевого населення. Складали значну частину британської колоніальної армії” [10]: “Та це ж знову люди? Йі зброєю пахне. Видно, індійські солдати, *сіпайі*? І білий з ними, схоже, офіцер...” [3].

У творі “Орлині душі” [3] В. Єрошенка суто японська лексика в перекладі Ю. Патлань відсутня, але простежуються концепт Сонця, що є ключовим у філософії японців. На думку О. Слюніної, “Японію поетично називають країною, де сходить сонце, адже це, по-перше, буквальний переклад назви цієї держави (Ніппон, або Ніхон), а по-друге, – географічно зумовлений факт. Для цієї країни сонячна символіка набирає особливої ваги, і навіть головною нагородою тут вважають орден Вранішнього сонця, а на державному прапорі присутнє символічне зображення небесного світила” [11, с. 78]. Автор у своїй традиційній манері в концепті Сонця вбачає мотивацію для індивідуального розвитку особистості: “Вони вірили: якщо день у день піднімається якнайвище, хай навіть це потребуватиме кількох тисячоліть або навіть кількох десятків тисяч років, то нащадки орлів неминуче зможуть сягнути Сонця” [3]. Особистість, яка духовно еволюціонує, в осмисленні В. Єрошенка постає у вигляді **Орла**: “Туга за Сонцем – джерело орлиної сили, // Злет до Сон-

ця – радість орлиних душ” [3]. Загрозу вивільненню особистісного потенціалу письменник знову вбачає у **клітці**: *“Внизу – темні тісні клітки, // Внизу – місце рабської смерті”* [3].

Зворотній зв’язок, тобто ознайомлення японського читача з фрагментом українського світогляду, наявний у творі *“Пасхальний вечір”* [3], де автор розкриває представникам Сходу християнські традиції. На початку оповіді знаходимо одразу дві японські власні назви – складний онім, друга частина якого позначає традиційне звертання, та топонім для позначення району в Токіо: *“Ввечорі я разом з Акітою-сан та двома-трьома іншими друзями ходив до собору Св. Миколая в Суругадай дивитися пасхальну нічну службу”* [3]. Згідно з увагою перекладачки під собором Св. Миколая мається на увазі православний кафедральний собор **Нікорай-до** [3]. Більше в цьому тексті В. Єрошенко картину світу японців не вербалізує, а звертається до ментально близької української картини світу, що не знайома його адресатам.

Перш за все для окреслення особливостей мальовничої місцевості письменник вживає гідротопонім: *“Спекотне проміння сонця, неголосний шум маленької річечки Котел, голосне дзиччання бджіл навіюють приємні сни”* [3]. Деталізуючи умови проживання, митець вдається до активізації концепту рідної домівки: *“Ця бабуся від народження до смерті жила у маленькому земляному домі”* [3]. Ю. Патлань припускає, що мова йде або про глиняну мазанку, або про землянку [3]. Для довершення атмосфери життя в тогочасному українському селі використовуються акустичні образи, зокрема ті, що апелюють до почуттів вірян: *“Усі стають парами й спокійно йдуть один за одним, гуляючи, серед сосен; чутно, як, ніби з неба, наближаючись, ллються веселі звуки великого церковного дзвона”* [3].

Увесь змістовий акцент В. Єрошенко зміщує на опис укладу життя та обрядовість. На відміну від попередніх розглянутих текстів, сюжети яких стосуються реалій країн Сходу, у творі *“Пасхальний вечір”* не знаходимо екзотичних і не притаманних українському світогляду жертвоприношень і страт. Натомість японські читачі дізнаються про духовне налаштування християн, що яскраво виявляє себе в найбільші свята, як Великдень,

та концептуально вмотивований зв'язок поколінь: *“Там усі вони, по черзі кажучи “Христос Воскрес!”, прикладуться й віддадуть хресне цілування темним хрестам, що стоять на могилах. Далі приберуть ці могили красивими квітами, покладуть і залишать зверху червоні яйця”* [3].

Отже, у японськомовних творах В. Єрошенка відображено три світи – індійський, український та японський. Реалізація світоглядних ідей цих народів стала можливою завдяки введенню письменником до своїх текстів культурем, що вербалізують відповідні поняття. Японські читачі змогли ознайомитися з ключовими концептами української картини світу, а вітчизняна аудиторія завдяки здійсненню перекладам пізнала невідомий та екзотичний світ країн Сходу.

Література

1. Енциклопедія сучасної України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20074
2. Малахова Ю. Японські лексичні запозичення в контексті міжкультурної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ст. к. ф. н.: спеціальність – 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії // Ю. Малахова. – К., 2007. – 19 с.
3. Музейний простір. Музеї України та світу / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum/ua>
4. Наумовська Н. Зоосеми в японських народних прислів'ях і приказках / Н.Наумовська // Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наукових праць. – 2012. – Випуск 37. – Ч.1. – С.220-223.
5. Сав'як Н. Характеристика ключових концептів японської культури в контексті аналізу комунікативної ситуації (КС) “спілкування закоханих” / Н. Сав'як // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – №18. – С.38-41.
6. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. 1. – 799 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1975. – Т. 6. – 832 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 8. – 927 с.
9. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.10. – 658 с.
10. Словopedia: словник іншомовних слів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53409/248125.html>
11. Слюніна О. В. Архетипний концепт сонце: лінгвокультурний аспект / О. В. Слюніна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2014. – №10. – Том 1. – С.77-80.

Василь Загороднюк

Проблема особистого та громадянського у новелі “За мить щастя” Олеся Гончара

Рукописних назв цього твору було декілька: “*Omnia vincit amor*” (“Любов перемагає все”), “Згадка рангунського вечора”, “Хміль сонця”, “Діденкова любов”, “Ціна любові”, “Золоті снопи”. Перераховані варіанти говорять про те, наскільки автор виважено обдумував назву цієї новели. Уперше вона була надрукована 1964 року. Зазначення дати появи цього твору не є випадковим. Це вже був час, коли пом’якшувалися цензурні утиски. Образ радянського воїна автор уже міг зображувати не тільки як зразкового, дисциплінованого, безперечно відданого ідеології своєї держави.

Привертає увагу і місце задуму та початку написання цього твору. В експозиційній частині читач довідується про тропічне місто Рангун “*де співають руки танцівниць, тчуть пісню кохання...*” [1, с. 579]. Короткий, але образно-переконаливий опис цього міста, де є “*молоді смаглочолі солдати*” [1, с. 579], де “*майне раптом обличчя з прекрасним профілем камеї*” [1, с. 579], нагадує автору епізод із його воєнних буднів, де було й кохання, та не мало воно щасливої розв’язки, як у згадуваному

Рангуні. Суворі закони не дозволяли утвердитися найпрекраснішому людському почуттю. Це і є доміантою новели “За мить щастя”. Стислі художні мазки інтерпретують динамічний розвиток сюжетної лінії.

Проблема особистого і громадянського переконливо і яскраво відтворена в образі солдата-артилериста Сашка Діденка. Те, що він *“в медалях на повні груди”* [1, с.580] підтверджує його хоробрість, громадянську позицію, відданість своїй Батьківщині. Тобто, громадянське у нього переконливо виражене і відповідає моральним та правовим нормам того часу. Та життя диктує свої закони, молодий хлопець, що відважно пройшов горнило війни, ще не звідав почуття кохання, *“за гарматним боєм ніколи й на дівчат було озирнутись”* [1, с.580].

Коли вже не гарматою управляв, а мирною водозвозкою, перед Сашком постає гаряча жнивна картина: *“Стерня, свіже литво полукіпків, снопи і снопи – все виблискує золотом, все бризкає жнив’яним сонцем”* [1, с. 580]. Ця пейзажна замальовка підводить героя не до романтичних мрій та роздумів (вони у нього вже були), а до рішучої дії. Тим більше, що він побачив, як *“жниця вийшла із-за полукіпка і, ще й звідси поправляючи снопа, позиркує на шлях до солдата звабливим оком, так принаймні йому здалося”* [1, с. 580-581]. Художній опис цього епізоду відповідає реаліям. Можна наводити безліч прикладів із життєвих буднів, із творів світової літератури, які посвідчують мить народження кохання, його красу і пристрасть, безкорисливість і самовідданість. Т. Манн чітко сказав: *“Любов – це диво, не більше і не менше”* [4, с. 39]. Цим дивом для Діденка була жінка Лорі. У стрімкості їхнього знайомства О. Гончар виділяє одну деталь: *“У чорній хвилі волосся, що розсипалось по плечах, помітив срібну ниточку, і це вразило: що так рано її посріблило?”* [1, с.582]. Цей мікрообраз пояснює нелегку долю жінки. Її миттєвий учинок, а саме, кохання з майже незнайомим солдатом, це виклик пліткам, забобонам, сімейному рабству. Це вивільнення особистого, щоб ствердити його. Коли ми апелюємо до образу Сашка Діденка, то громадянське і особисте у нього наяву. У Лариси – бачимо тільки особисте. Та це не применшує його. За мить особистого щастя, а воно для неї справжнє, вона готова будувати нове життя. *“Чули раніше хлопці, що любов змінює людину, що в коханні*

душа людська розцвітає, тут це диво звершувалося на очах” [1, с.584]. Реалізм переживання цього процесу очевидний. Адже готового заздалегідь гарантованого його рецепту, апріорі, не може бути.

Пошук свого щастя чоловіком і жінкою, яке об’єднує їх, завжди індивідуальний, неповторний. Один із філософських поглядів на цю проблему такий: *“В суєтному світі люди не знають ні справжнього горя, ні справжніх радощів. Усі шукають щастя, але ніхто не досягає його в цьому житті, які б засоби не використовувалися”* [3, с.179]. Не можемо сприйняти категоричність цього судження та водночас сприймаємо його складність, адже дорога до щастя, як правило, складна і не завжди результативна.

Головним персонажам новели О. Гончара зазнати його – простого людського щастя – судилося тільки на мить. Зрештою, за авторським задумом – знайомство між Сашком і Ларисою тривало теж лише миттєвість. Вони не пройшли випробування часом, та він і не може гарантувати щастя. У такій часовій стисненості в людей з’являється більше шансів для порозуміння, спрацьовує емоційно-чуттєве пізнання. М. Жулинський констатує: *“Щоб художньо осягнути складну суть людини, її різнобічні зв’язки і відношення з світом, треба розкрити складність психологічних процесів, зрозуміти діалектику людської душі”* [2, с. 22]. Миттєве збурення почуттів двох молодих людей знаходить розв’язку. Для Сашка Діденка вона трагічна, доля Лариси для читача залишилася невідомою. Лише аналізуючи реалії, змальовані в новелі, можемо припустити, що жіноче щастя для неї відступилося. Та вона не жаліє за свій спонтанний учинок, більше того, правдами і неправдами зустрічається з арештованим Сашком, дорожить кожною миттю, проведеною з ним. Навіть у час його розстрілу на мить продовжила життя солдата, проте військовий порядок був швидко відновлений.

Її особисте мимоволі вписується у громадянське, адже це право жінки вибудувати особисте щастя так, щоби суспільство від цього ставало людянішим, гуманнішим. Бо ж пріоритет громадянського у солдата Діденка не дав йому права на особисте щастя. І чи виграла від цього держава-переможниця, яку він захищав та іменем якої його позбавили життя, питання риторичне.

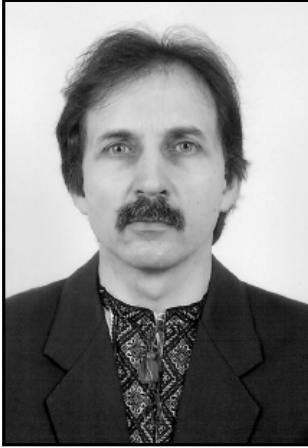
Із часом цей закон буде відмінений, адже любов не може розділятися кордонами та ідеологіями. Вкраплення цієї думки вже є у новелі “За мить щастя”. Сучасні адвокати легко б довели, що постріл Діденка був не чим іншим, як самозахистом, а почуття між ним і Ларисою були взаємні. Наша проєкція виходить за межі твору. І в цьому його сила. Мить щастя двох людей стала часовою тяглістю, що йде у життєвий простір нашого часу, стає будівничою частиною нашої художньої пам’яті.

У творах О. Гончара, як і в цій новелі, пересічна людина часто постає духовно сильною, морально стійкою. Ці характеристики майстер слова не вимислював, а як правило, черпав від здорової народної стихії, від фольклорних першоджерел. “Людина в його філософському баченні – “це процес. Від постання до становлення, до згасання” (20.03.1970), “загадка. Чи... напівзагадка” (05.09.1976), “це совість” (21.04.1982), “спадкоємець віків і віків людського розвитку, розвитку цивілізації” (16.07.1976). Вона – “не просто зчеплення атомів та молекул” (25.03.1984), а щось “більше, ніж сума атомів і молекул, відповідно скомпонованих” (08.1967), вона – “відблиск Всесвіту” (24.03.1984)” [5, с.8]. У авторському баченні феномену людини сприймаються і його персонажі зі своїми переживаннями, надіями, почуттями.

До символу підноситься готовність Сашка Діденка прийняти смерть за мить кохання. Помилування від Москви не було. І в цьому його моральна перевага і перемога над тоталітарною системою, що нівелювала людські почуття.

Література

1. Гончар О. Т. Твори: у двох томах / О. Т. Гончар. – К.: Наукова думка, 1993. – Т.2. – 748 с.
2. Жулинський М. Г. Людина як міра часу / М. Г. Жулинський. – К., 1979. – 275 с.
3. Кремень В. Г. Філософія / В. Г. Кремень. – К.: Книга, 2005. – 526 с.
4. Самое высокое чувство / сост. П. Жигалов. – Львов, 1992. – 264 с.
5. Степаненко М. І. Світ в оцінці Олеса Гончара / М. І. Степаненко. – Полтава, 2012. – 284 с.

Іван Немченко

Жанрова своєрідність роману Уласа Самчука “Чого не гоїть огонь”

Проза Уласа Самчука відзначається широким жанровим діапазоном: епопея, роман, повість, оповідання, новела, нарис тощо. Особливо ж виділяється розмаїттям модифікацій романістика письменника.

Серед романних форм Уласа Самчука інтерес викликає твір “Чого не гоїть огонь”, написаний у Торонто (1948-1958) й опублікований у видавництві “Вісник” у Нью-Йорку в 1959 р. Тематично він присвячений подіям Другої світової війни, зокрема діяльності УПА. Це синтетичне прозове полотно, в якому знаходимо прикмети пригодницького, військово-історичного, ідеологічного, антивоєнного, інтелектуального, біографічного, документального роману, хроніки і навіть епопеї. А також твір має риси кіносценарію й кінороману. Вочевидь У. Самчук писав його з розрахунку на можливість фільмування.

Роман “Чого не гоїть огонь” уже досліджувався рядом авторів. Це зокрема Р. Гром’як, Г. Костюк, В. Марко, О. Мох, О. Пастушенко, С. Пінчук, Н. Плетенчук, В. Працьовитий, І. Руснак, Л. Скорина, М. Стасик, Г. Черняхівський, Ю. Шаповал.

Г. Костюк назвав твір У. Самчука романом “*про розп’яття України між двома хижакими*” і відзначив, що автор у ньому “*показав себе майстром гостросюжетного твору, повного динаміки, різноманітного й багатолокотоного типу, надзвичайних пригод, критичних життєвих ситуацій, добрих батальних сцен, оригінальних думок, цікавих діалогів і чарівних пейзажів української землі*” [2, с.508]. Особливо ж виділяє дослідник “*монологи політичні, філософські, лірично-особисті*”, в яких виявився талант письменника: “*Тут і скарга, і благання, і філософський роздум про добу і масу людей, і фаталістична приреченість*” [2, с.509].

С. Пінчук звернув увагу на генезу твору [5]. Дослідник бачить витоки роману в бажанні У. Самчука як засновника й голови Мистецького Українського Руху, разом із іншими українськими авторами, піднести рідне письменство “*до світових рівнів художнього мислення*”, про що йшлося в його програмній МУРівській доповіді “*Велика література*” (1946), та в зацікавленні течією європейського екзистенціалізму, зокрема французького, котрий “*піднявся до вершин на щаблях тематики опору німецькому фашизму*” [5, с.48-49]. Така суголосність, на думку дослідника, й могла призвести до того, що У. Самчук узявся “*і собі написати роман у дусі екзистенціалістської естетики*” і тим самим “*започаткував своїм романом в українській прозі цю течію*” [5, с.49]. Її ознаки С. Пінчук насамперед простежує в формах поведінки героїв твору. Дослідник наголошує на атракційності тексту, адже це “*бандерівський роман*”, що проливає світло на замовчувані чи необ’єктивно оцінені явища. Притягальність роману й у тому, що місце дії в ньому – насамперед Рівне і рідне село письменника Дермань із околицями, а прототипи – “*Уласові земляки і навіть добре знайомі та особисті друзі, як-от головний герой Яків Балаба, що йому автор навіть прізвища не поміняв*” [5, с.48]. Щодо жанрових особливостей твору, то С. Пінчук вважає, що він “*об’єктивно-дослідницький, отже наскрізь епічний, щоправда з деякими драматургійно-фільмовими прийомами в перших частинах*” [5, с.48]. І ще одна характерна заувага: “*у романі немає нічого автобіографічного*” [5, с.48]. Третю частину цього історико-епічного полотна С. Пінчук вирізняє окремо як художньо довершенішу, порівняно з попередніми двома,

помітивши в ній вплив поезики О. Довженка, чий *“геній витворив техніку письма можливо й досконалішу від західноєвропейського екзистенціалізму, а вже для наших умов та національної ментальності напевно відповіднішу”* [5, с.50].

Р. Гром'як відзначає *“пригодницький, мало не авантюрний сюжет”* роману *“Чого не гоїть огонь”*, а при тому стверджує, що У. Самчук *“філософствує”, “не стільки апелює до чуття, скільки до розуму”,* а тому *“його поетика ґрунтується на засадах аукторіальної наррації, яка апробована ним у “Волині”* [1, с.50]. Як і С. Пінчук, дослідник наголошує на обізнаності автора з філософією екзистенціалізму, ідеї якої віддунують у міркуваннях та діалогах героїв [1, с.50]. Р. Гром'як відмічає, що У. Самчук оперує *“філософсько-публіцистичними засобами”,* у його поезиці *“з'являється скоромовка, перелік-зіткнення різночасових подій і площин”,* а *“образ світу панорамізується, інтелектуалізується”* [1, с.51].

В. Марко відносить роман *“Чого не гоїть огонь”* до творів, що з'явилися *“на перехресті жанрово-стильових тенденцій”* [3]. Він констатує наявність розвинутого, а при тому обірваного сюжету з пригодницькими елементами. А жанр твору визначає таким чином – *“роман боротьби й пам'яті”* [3, с.61].

В. Працьовитий у розвідці *“Відтворення глибинної стихії української душі у романі “Чого не гоїть огонь” Уласа Самчука”* [8] простежив майстерність письменника у відображенні психології співвітчизників на крутих зламах історії, особливостей формування в них національної самосвідомості. Дослідник відзначає, що *“вір має пригодницький характер”* і що життєвий шлях центрального героя Якова Балаби *“багато в чому збігається з долею автора”* [8, с.4]. В. Працьовитий наголошує, що в цьому романі У. Самчук *“виявив нові параметри творчого акту і намагався осмислити місце та роль українців у глобальному світі”* [8, с.4].

Як стверджує Г. Чернихівський, у романі *“Чого не гоїть огонь”* У. Самчука *“перед читачем постають реальні особи Дермані, як Балаба, Бухало, Гуца, а також відомий військовик часів УНР полковник Ступницький, який у Дермані підрадянському діяв як шеф штабу УПА на Волині під псевдонімом Гончаренко. У сутичці із загоном НКВС там загинув і похований*

на *Дерманському цвинтарі*” [12, с.160]. Тим самим дослідник доводить документалізм твору.

Як “*хроніку УПА*” розглядає роман “Чого не гоїть огонь” Н. Плетенчук, досліджуючи поетику світомислення У. Самчука через концептуально-аналітичний підхід до філософії творчості письменника під кутом зору засадничої для нього “*синтези мислення*” [7].

Як бачимо, інтерес науковців до такого неординарного явища, як твір “Чого не гоїть огонь” У. Самчука, не пригасає. Але в оцінках його жанрової структури зустрічаємо як спільні моменти, так і розбіжності.

Мета нашої статті – детальніше зупинитися на жанровій специфіці Самчукового “*бандерівського роману*”.

Хоча одразу ж зазначимо, що ні С. Бандери, ні його близьких соратників автор не увів до твору як персонажі. Характеристика “бандерівський” щодо роману У. Самчука вживається дослідниками скоріше в широкому, узагальненому сенсі, адже й до сьогодні в міщанському середовищі часто “бандерівцем” називають будь-кого з національно свідомих українців (хто з позитивним, а хто і з негативним відтінком), а тим більше – в історичній ретроспекції – упівців як авангард повстанського руху в Україні. Принаймні радянська пропаганда особливо не розмежовувала учасників українського Опору відповідно до різних течій, структур, утворень, а відтак мала зручний ярлик-загальник – “бандерівець”. Тож роман може визначатись і таким чином, хоча точніше його слід було б називати, як на нашу думку, “упівським”.

Жанрова парадигма Самчукового твору “Чого не гоїть огонь” засвідчує універсалізм письменникового художнього мислення. Чи не від тривалого перебування автора в середовищі представників Празької школи – його синтетизм.

У романі “Чого не гоїть огонь” тісно переплетені події різного масштабу – від особистих драм і трагедій героїв до всеукраїнського, а далі й планетарного розмаху та резонансу. Для надання зображуваному вірогідності автор постійно наводить цілком реальне тло. Це історичні постаті та дати, інформація про планетарне протистояння ідеологій та перебіг Другої світової війни, а через екскурси в минуле – й давніших суспільно-політичних катаклізмів та похідних явищ (революції, війни, повстання, класова ворожнеча, шпигуноманія

тощо). Часом він видозмінює прізвища відомих діячів, але читач легко упізнає в генералі Батутіні – М. Вагутіна, а Бражньова мимоволі співставить із Л. Брежньєвим. Цей документальний фон увиразнює дві основні сюжетні лінії твору – зародження, переможні злети і, зрештою, героїко-трагічне завершення діяльності Української повстанської армії та життєпис одного з чільних учасників цього визвольного процесу дерманця Якова Балаби (партизанське псевдо – Троян). Ця друга романтична лінія, яка мимоволі змушує згадати чимало відповідників в українських авантюрних романах минулого й сучасності (“Чорна рада” П. Куліша, “Розбійник Кармелюк” М. Старицького, “Камінна душа” Г. Хоткевича, “Поклади золота” і “Нова заповідь” В. Винниченка, “Чорний ворон, або Залишенець” В. Шкляра та ін.), переплітається з цілою низкою другорядних, але теж важливих. Серед них – неймовірна доля товаришки з дитячих літ героя Павлинко Криницької з давнього відмацько-чорнокнижницького роду Іваницьких, що стане рокованою жінкою-шпигункою, званою під різними іменами та масками (то як Віра Ясна, то як Ядвіга, то як Анастасія); життя і смерть від малярської кулі приятельки юнацьких років та першої дружини героя Марусі; пошуки та вибір своєї долі земляками Якова дерманцями; сексотський шлях і безславна загибель його брата Каленика; трагічні поневіряння євреїв, переслідуваних гітлерівцями; гострі кути українсько-польських зносин і реакція на події з боку Армії Крайової тощо.

Твір є своєрідним продовженням чи відгалуженням епопеї “Волинь”, оповідаючи про долю краян Уласа Самчука в наступний, порівняно з трилогією, період історії. На такий зв’язок натякає сам автор, обравши епіграфами до першої частини роману вислів Гіппократа – “*Чого не гоять ліки – гоїть залізо, чого не гоїть залізо – гоїть огонь*” [9, с. 5] та “*Серед цієї темноти і ночі розпачливо наростає той згущений крик життя та поволі наповняє собою повітря – втілюється в оті, на вигляд байдужі і мовчазні, постаті в кожухах, входить у кожний день, кожну добу, кожне десятиліття. Росте з нього така дика, небезпечна, мов бочка з порохом, історія, заповнена небезпечними людьми, що причаїлись і чекають, блискаючи сердитими очима*” (“Волинь”) [9, с. 5]. Якщо перший проясень пропонує замислитись, а що

ж є такого, чого не гоїть огонь, і насамперед пов'язується з назвою роману, то другий вибудовує єднальний змістовий місточок між двома творами, писаними в різні часи ("Волинь" – у 1920-1930-х, а "Чого не гоїть огонь" – у 1940-1950-х роках). Дермань і Волинь, Україна і світ лишаються важливими сюжетними вузлами. Автор пересипає роман "Чого не гоїть огонь" разками прізвищ, знайомих нам із "Волині" (Гуци, Горбайці, Довбенки, Криницькі, Ровіцькі та ін.), згадує про події в районі Рівного, Ковеля, Крем'янця, Смиги, Дубна, Острога, Кунева, Шумська, Мизоча, Півчого, Моцаниці, Бударажя, Олеська тощо, а зрештою, переносить основну увагу читача на своєрідну Дерманську республіку, яка жила, боролась і перемагала в боротьбі з гітлерівськими та сталінськими україноненависниками.

Починається і завершується твір математичними констатаціями в душі давнішого роману У. Самчука "Марія": *"Вівторок, десята година ранку, двадцять четвертого червня тисяча дев'ятсот сорок першого року"* [9, с.5]; *"Писався рік Божий 1945-й. Серпня дев'ятого..."* [9, с.230]. Така точна фіксація року, дня, або й навіть години налаштовує читача на сприйняття художнього дійства, заснованого на прямих життєвих фактах. Водночас такий документалізм не означає відмову від белетристичних переваг. Тож уже буквально друга фраза на початку твору засвідчує безперечний ліричний хист прозаїка: *"Сине, широке, безхмарне, дуже спокійне, дуже лагідне небо і приємне, міцне, веселе сонце"* [9, с.5]. Але ця ідилія за хвилину цілком руйнується. Адже йде війна, бомбується місто Рівне: *"Одна мить – і весь центр шістдесяти-тисячного міста, чверть кілометра вздовж головної вулиці, вилітає в повітря"* [9, с.5]. У цю веремію потрапляє звичайний собі чоловік – дерманець Яків Балаба, через долю якого автор простежує процес усвідомлення співвітчизниками своєї українськості, прилучення їх до жорстокої смертельної боротьби за волю нації, звільнення її як від гітлерівського, так і від сталінського ярма.

За законами біографічного жанру У. Самчук пропонує широкий погляд на долю героя, його родинні витоки. Яків *"походив з прекрасного, старовинного, історичного поселення, що звалося Дерманем, з "кутка", що звався Запоріжжям, побачив він цей світ року Божого 1916-го"* [9, с.25]. Як і в "Волині", подається інформація

про сім'ю героя. *“Його батько звався Макар і ще перед першою світовою війною, за царя, служив на залізниці в Здолбуніві. Мав він п'ять синів, дві дочки і чотири десятини землі. Яків був четвертим, передостаннім”* [9, с.25]. Автор чітко окреслює життєві сходинки, на які поступово й цілеспрямовано підіймався Балаба (навчання в дерманських народній та семінарській школах, а надалі в гімназії в Рівному, служба в польській армії уланом,) аж поки він не потрапить разом із набором мобілізованих до Червоної армії чоловіків та юнаків під німецькі бомби, так і не ставши радянським солдатом. Мало хто вижив із тієї групи призовників. Балаба був на порозі смерті – *“отямився на асфальті, під самою гусеницею сталевого гіганта, що саме вибухнув вогнем і палав, мов смолоскип”,* він *“був глухий, німий, дерев'яний, але все-таки якась сила зірвала його і він хотів бігти. Не знав і не бачив куди”* [9, с.5-6]. Адже Яків, подібно до палаючого танка, й сам нагадував смолоскип. Отакою ошаленілою напівпритомною огненною істотою він потрапив, на щастя, в помешкання своїх знайомих Бачинських, де його загасили водою й порятували. А виходила понівеченого й напівживого Якова сусідська єврейська родина Зільберів, мимоволі знайшовши в його особі на якийсь час захисника від нових господарів у Рівному – гітлерівських окупантів. Адже зустріч із полковником армії УНР Ступницьким, якому за німецької навали було доручено сформувати український батальйон, відкрила для Балаби чимало можливостей застосувати свої знання й навички спочатку як перекладача, а далі й військового інструктора, що посприяло зростанню його авторитету серед німецьких офіцерів.

Як і в “Волині”, автор репрезентує малу батьківщину героя через екскурси в минуле, побіжний літопис краю. Згадуються засновники кутка – запорозькі козаки з часів Хмельниччини Гуца, Балаба та Бухало. Йдеться й про пізніші їх родові розгалуження (Гуци – Андрушуки – Самчуки; Балаби – Мартинюки – Руді тощо). Звідти, з козацьких часів, передалися Якову ті риси вдачі, які були приспані, але в теперішніх умовах оприявнюються й міцнішають – вояцький азарт, нехтування небезпекою, постійна гра з вогнем не на життя, а на смерть.

З перших сторінок роману герой перебуває у якомусь інтернаціональному вирі, в якому легко було загубити свою тотожність (українці, німці, поляки, євреї, росіяни,

угорці...). Багатьом просто хотілося вижити, вирватись із зони пекельного смертельного вогню. Така спокуса постала й перед Яковом в образі єврейки Шприндзі з її коштовностями та родичами-мільйонерами по всьому світу. Інший вибір – подальша кар'єра воєначальника під німецьким крилом, при підтримці офіцерів-гітлерівців, налаштованих до нього по-приятельськи. Чергова спокуса – прислужитись радянським енкаведистам, ведучи боротьбу проти українських буржуазних націоналістів. Але Балаба обирає свій шлях, робить єдино вірний, як на його погляд, вибір – він зорганізовує земляків на визвольну боротьбу проти як німецьких, так і більшовицьких окупантів Волині. До такого рішення він прийшов не зразу, але впевнено ставши на стежку служіння Україні, як колись предки-козаки, жодного разу з неї не звернув, переживши зі своїми соратниками багато небезпек і неймовірних пригод. Як відомо, упівці продовжували свою боротьбу за волю рідного краю й у повоєнні роки – аж до 1952 р. У фіналі твору Павлинка (друга дружина Якова), що стала емігранткою, у діалозі зі своїм співрозмовником – оповідачем у романі – дає точну характеристику своєму чоловікові-борцеві: *“Може, це буде видаватись парадоксом: він не належав до радикальних типів. Не був ніяким революціонером, не любив доктрин, був людиною розумного компромісу. Шевченкове “щоб усі слов'яни” було для нього побажаним сантиментом. Але разом... самі знаєте. Коли прийшло до діла, коли ніякі сантименти не діяли, він пішов і упав останнім. Від останньої кулі”* [9, с.232].

Герой проходить еволюцію: від людини, що перебуває в стані невизначеності – до свідомого борця за волю України, ідеолога упівського загалу. Автор наводить чимало розумових рефлексій Якова, в ході яких він зважає всі “за” і “проти”, аби фатально не помилитись. Такий постійний самоаналіз героя, своєрідна інтелектуальна гімнастика, зрештою, викристалізує в ньому вольову й рішучу особистість, неабиякого діяча, який уміло оперує і словом, і ділом. Свою розумову напругу Яків скеровує на оточення з метою переконати, надихнути, оживити в людях віру в себе і свій народ. Слово командира Балаби-Трояна, звернене до соратників – це не ідеологічна проповідь, не агітаційна промова, а глибинний погляд на сутність їхньої діяльності як українських повстанців:

"...Мені хочеться, щоб ми тут діяли не лише як неправні мрійники і не лише як запеклі фанатики, але й як свідомі, розумні, холоднорозважні реалісти. Воля людини лише тоді невгинна і залізна, коли вона свідомо. Не вибух, не відрух, не акт ображеного почуття меншовартости. І взагалі, боєць – не той боєць, що мститься, а той, що боронить право, правду й закон. І коли він робить це, знов-таки, свідомо.

Дві розроблені і незакінчені справи залишила нам у спадок наша історія: наші стосунки з сусідами, передусім з москалями, – і нашу внутрішню несформованість, передусім на ґрунті нашої психології. Сотні років перманентної війни фактично в порожнечу і мільйони розірваних, мов старі лахи, душ, що за дрібничками не бачать сонця" [9, с.204].

Він висловлює зцементовану думку своєї експериментальної "бригади огню" і переконання всього повстанського братства: "Українська земля не увігнеться ні під якими дивізіями!" [9, с.206]. У борцях відчутно озиваються пращурівські козацькі гени. Повстанці, натхненні словом Трояна, "дихали одним і тим самим повітрям, думали ту саму думку", вони "неначе зрослися в одну долю, злилися в одне серце, скувалися в один кулак" [9, с.206]. Дослідники фіксують розбіжності в долі реального Якова Балаби, який за фахом був лікарем, та його літературного відповідника [5, с.49]. А між тим медичний елемент відчутно присутній у творі, починаючи зі згаданого епіграфа, взятого з Гіппократа. Як вважає С. Пінчук, постать Самчукового Якова Балаби поповнила собою галерею "лицарів абсурду", оспіваних Лесею Українкою [6, с.210].

Автор твору "Чого не гоїть огонь" опоетизовує діяльність УПА, огортає свій літопис визвольного руху на Волині романтичним серпанком. Його приваблює батальність, той же епопейний розмах, який яскравіше заявлено у трилогіях "Волинь" та "Ост". Водночас чимало фрагментів тексту нагадують сухі інформаційні зведення – для подачі максимуму відомостей автор звертається до публіцистичного стилю, газетярського струменя. Наприклад: "...Сталін дав гострий наказ секретареві КП(б)У покінчити з тією "бандою", вивезти половину населення України на Сибір і заселити опорожнені терени "інородцями".

На овиді появилась ціла так звана влада УССР на чолі з Хрущовим, на села посипались “звернення”, “заклики”, “амнестії”, що нагадували стилем і змістом “амнестії” фон дем Баха-Залевського, а разом з тим почалася “чекістсько-військова операція по ліквідації німецько-українських, буржуазно-націоналістических банд” [9, с.196].

Такі уступи в романі нагадують публікації У. Самчука в газеті “Волинь”. Подібний конспективний стиль автор застосовує й надалі, подаючи ніби стенограми чи повідомлення в радіоновинах: *“Вже 26 березня, по тижневі після операції “Батутін”, 206-й батальйон ВВ НКВД вирушив з-під Костополя на Збуж і Яполоть прочісувати ліси над Горинем, але, переправляючись через ріку, натрапив на курінь командира Гострого і після короткого бою, залишивши понад сто трупів, припинив свій рейд. Чекісти зрозуміли, що з “бандитами” силами батальйону розмовляти не випадає” [9, с.196]. Як продовження репортажу з місця подій – подальший опис: *“Після того пішли бригади, дивізії, панцерні з’єднання і летунство. Гасло “раздавить” понеслося по всій країні. Пішли “давить”. 10 квітня вздовж Горині, 12-го – під Ленчином...” [9, с.196].**

Яків Балаба в багатьох епізодах роману “Чого не гоїть огонь” ніби підкреслено нагадує прославлені персонажі народного героїчного епосу. Це звичайний чоловік-воєняк і водночас це людина-легенда. Його мужністю й винахідливістю, його військовими й дипломатичними здібностями, широкою ерудицією захоплені й німецькі офіцери, й російські енкаведисти, й польські осадчі. Тому різні суспільно-політичні сили навперербій намагаються переманити Якова на свій бік, щоб максимально його використати в своїх цілях. Але як і згаданого в творі Байду Вишневецького з далекої козацької доби, так і його духовного спадкоємця Балабу не підкупити й не підкорити. Як головний герой роману авантюрного типу він переживає різні пригоди (арешт, що нагадує викрадення; відправка до рейху в якості “оста”, втеча з товарного потяга тощо). Яків знаходить вірних побратимів серед колишніх комсомольців, що скуштували сталінських репресій, і організовує з ними повстанську ватагу. Натхнений античною міфологією та напучуваннями автора української “Енеїди” Івана Котляревського,

Балаба обирає собі прізвисько Троян, а його нові друзі теж постають ніби в інших іпостасях як герої народного епосу: Іван “*миттю охрестив себе казковим Царенком*”, Максим “*негайно став Залізняком*”, а Терешко “*не знайшов собі гідного відповідника ані в казці, ані в історії і тому Терешком так і залишився*” [9, с.81]. Відтак пригодні елементи в творі органічно влітаються в канву історичну, пов’язану з національним самовизначенням та самоусвідомленням українців, і в картину їх новітніх борінь, невдач і перемог.

Просто й прозоро пояснює Яків своїм соратникам мету їхньої діяльності, а якщо доведеться, то й самопожертви чи смерті. При цьому він посилається на досвід інших народів: “*Чули он, що казав сер Вінстон Черчілль своїм британцям? Крім праці, поту і крові, не обіцяю нічого! І я, братиця, більшого обіцяти не можу. Вірте не вірте, буде самостійна чи не буде, а... Знаєте самі! Лежати, хоч би хто й хотів, не дадуть, аз нас Сибіру досить, гедеу досить, - шляхта не шляхта, пролетарі не пролетарі – всіх змішає чортова доля! Україна для мене, братіки, ніяка романтика, не теплий кожух і не хвіст собачий... Україна це... це я! Зрозуміло? Піт! Кров! Душа! Тіло! І ще честь! Дерли з нас хто тільки хотів шкуру триста літ, а тепер, кажу, досить! Будемо битися де хто стоїть, як хто може і чим хто може! Не чекаючи ніякого завтра, ніякого чуда, ніякої такої справедливості... Здобудемо своє – добре, не здобудемо – Залізняк ось пісню зіайструє, і хай співають нащадки, якщо їх ще не видушать різні наші старші, молодші, сильніші, мудріші “брати”!*” [9, с.84].

Довкола Балаби збираються такі ж, як і він, відчайдухи, які кепкують над смертю та небезпеками. “*Бригада Трояна жила в тому лісі, мов родзинки в калачі. Вона була і з’єднана, і роз’єднана. У ній було безліч за і безліч контра.*”

Вона зросталась, як зростається рана, з кожним днем, а згодом з кожною навіть годиною...” [9, с.85].

Яків нагадує то легендарного козака-характерника з класичної історичної прози, то народного отамана з часів боротьби за УНР, а водночас він є сучасною ерудованою людиною, інтелектуалом Ольжичевого типу, що дбає про єднання національної еліти й народу.

Роман помережаний відомостями про дії й інших

формувань, що разом складали гілку Української повстанської армії (воїки під орудою Енея, Бувалого, Гострого, Довбенка, Докса, Мамає, Оленя, Сторчина, Тараса Бульби-Боровця, Тиса, Яреми, Ясеня тощо). *“Їх ніхто не знає, вони звільнилися від сучасного, відкинули навіть свої імена і вдягнулися в одіж минулого. Тут їхнє все. Їх жінки, їх діти. Тут вони готові впасти і знов увійти в свою землю”* [9, с.198].

Разом із своїми побратимами Балаба-Троян здійснює вражаючі акції. Досить згадати блискучий випереджуючий контрудар по формуваннях енкаведистів, у ході якого були захоплені високі чини з ворожого табору – генерал-лейтенант Смирнов, шеф операційної бази Самойлов, майор Калачов. Заволодівши важливими документами та секретною інформацією, Яків Балаба, разом зі своїми товаришами Залізником і Терешком успішно виступають під личинами полонених сталінських посіпак і руйнують далекосяжні плани радянських спецслужб щодо ліквідації УПА. З розповіді безпосередньої учасниці й свідка подій Павлинки постає захоплююча, просто грандіозна картина дій троянівців та їх відчайдушного очільника: *“Спочатку він очистив весь той терен від Острога до Крем’яця. Мав артилерію, танки, машини. Мав літака. У монастирі був штаб, святини зброю, працювала радіовисильня, виходила газета. Була цілковито самостійна, суверенна територія. І тривала вона майже повних два роки.*

І тільки минулого року, тобто через рік по закінченні війни, вона впала. Проти неї вислано три модерно озброєні дивізії. Тижнями тривали фронтові, заковні бої, відступали “на заздалегідь пригтовані позиції”, сирени проголошували повітряні нальоти. За самий Дермань бої тривали тижнями. В селі не лишилось майже ні одного цілого подвіря. З боєм брали кожне пожарище. Витягали з нор живих чи мертвих оборонців або живими чи мертвими застпали їх у їхніх норах. Впало понад п’ять сотень самих дерманців, а ще більше забрано в сибірський ясир.

Я була з ними до останнього...” [9, с.233].

З епілогу роману вияскравлюються методи московської влади по знищенню пам’яті про героїку повстанських битв: *”...Нема більше нашого Дерманя. Його стерли. Історію, традицію, честь, добробут. Його*

сади спустошено, його парки вирубано, його святині обернено в руїни. Забрано навіть його древнє ім'я. Дермань, мій дорогий земляче, названо... Устє Друге! Щоб помятись” [9, с.233].

Роман містить вставні новели. Такою є фатальна історія подружнього життя козака-хуторянина Ляща та прекрасної осетинки Аліси, на котру було накладене страшне прокляття за відступництво від свого роду, а відтак її нащадки прирікалися на смерть. Проте ця сувора легенда проростає в новітні часи. Хоча за гріхи рід Ляшів, як гадалось, давно перевівся, останнім носієм тягара прокляття виявилась Домаха, дружина донощика Каленика Балаби. Вона гине, як і Маруся, під час нападу на Дермань мадярського батальйону. Її наївне намагання зупинити стрілянину по односельчанах було, можливо, чи не єдиним шляхетним пориванням. Адже саме Домаха підштовхувала Каленика до сексотства, прирікши його на духовну, а далі й фізичну смерть, саме вона *“згорнула його в клубок, мов прядиво, кидала сюди й туди задля багатства, задля слави, щоб залити свою жаждобу гріха і розкошів”* [9, с.139]. Але якщо ця жінка розплачується за власні провини та вчинки предків, то загибель поряд з нею Марусі прочитується вже зовсім інакше. Це одна з численних безвинних жертв війни. Адже у війни свої жорстокі закони. Але й у передостанню мить життя Маруся кидає їй виклик, рятуючи від смерті їхнє з Яковом дитя – маленького Уліянчика. Хлопчик житиме й нестиме у собі далі дух предків. Але десь у просторах Тихого океану, далеко від України, де його виховуватиме, разом зі своєю донькою від Балаби, Павлінка.

“Чого не гоїть огонь” У. Самчука – це роман ідей, пересипаний найрізноманітнішими дискусіями, суперечками, в ході яких з'ясовуються, уточнюються, або й кардинально змінюються погляди й переконання героїв, їхнє бачення сучасних і минулих подій.

Єврейська родина Зільберів радіє приходові гітлерівців, бо від цього *“робилось безпечно, спокійно”*, тож *“старий Герш із своєю Песею підбадьорились, перестали охати і заговорили німецькою мовою.*

– Я знаю німців... – казав Герш. – Ще з минулої війни. То культурний народ... Дивіться, як вони поведуться... А порядок...О, ті вмють!.. Культурний народ. Господарі!” [9, с.9].

Але таке бачення завойовників виявилось оманливим. І дуже швидко. Спочатку їхня донька Рівка, а далі й майже вся родина Зільберів опинилась у єврейському гетто. Вирятувалась тільки Шприндзя завдяки своїй наполегливості та схильності до інтриг, навіть за рахунок своїх рідних. Як не з Балабою, так із іншим “компаньоном” – лицарем орденської школи націонал-соціалістів Віллі Баєром, вона таки змогла вибратися на Захід, у безпечні для євреїв місця. Буттєве гасло Шприндзі (“Всі несуть у собі самих себе. Кожний сам себе. І кожний живе сам собою”) цілком реалізується в творі, що узгоджується з естетикою екзистенціалізму.

З діалогу українки Ольги Бачинської з Рівкою Зільбер впливає, що хлопці з їх родини, коли *“поприпинали на себе оті червоні зірки”*, брали участь у сталінських каральних акціях: *“нас ночами виривали з постелі і вивозили на Сибір. Чи не казала ти сама, що “ми” вже у “вас” в мішку, лише треба зашморгнути? А чи не видав твій власний племінник мого чоловіка, який йому нічого поганого не зробив? Бачиш? Маєш тепер!”* [9, с.13]. Але про лихо, що тепер спіткало євреїв, вона говорить із гіркотою, а не зловтіхою: *“Знаю вашу біду і не радію з неї. Але моє серце також не з каменю, і ви добре знаєте, де мій чоловік, моя сестра Марія, чоловік Кравцевої, Корнієнків, Михайликів... А он погляньте, що вони лишили по наших тюрмах: у Львові дві з половиною тисячі трупів, у Дубні сімсот вісімдесят... І так скрізь у кожному місті”* [9, с.13]. Проводячи паралель між гітлерівськими і сталінськими карателями, автор наголошує тим самим, що одні варті інших – анічим не кращі в своєму патологічному людиноненавистстві. До такого висновку приходять і Герш Зільбер, відмовившись від ідеалізації як німецьких поневолювачів, так і комуністів: *“Були люди, як люди, а то видумали: якогось Маркса, якогось Леніна, якогось Гітлера, ті до ями тих, ті тих, – божевільні!”* [9, с.14].

Подібне прозріння прийде з часом і до багатьох українців, які наївно сподівалися, що німецька армія буде підтримувати, як колись два десятиліття перед тим, відроджувану українську державність. Але спочатку була ейфорія. Гітлерівців зустрічали як визволителів від червоної чуми з Сибірами та Соловками. *“Ще горіли на східному краю автостради блідо-зелені, з рудими*

зірками танки, як на західному її кінці біля зовсім цілих касарень, уздовж обох боків дороги, величезні маси святочно одягненого люду з квітами й прапорами вітали чуже, переможне військо. Ніби з-під землі виросла збита з дощок, омаяна квітами й прапорами, величезна тріумфальна арка з двомовним написом: “Хай живе могутня німецька армія! Хай живе її великий вождь Адольф Гітлер!” [9, с.14]. Та ілюзії швидко розсіялись, як і після сталінського “золотого вересня” 1939 року, прикмети якого постають у спогадах героїв роману чи в їх принагідних оцінках і характеристиках (“...Зникали люди, зникав сміх, зникав хліб... Зникало й життя”; “Не хотіли багатих – не мають багатих, хотіли ідеології – мають ідеологію. Чому лише ніхто не тішиться? Рівненська тюрма набита, дубенська набита, луцька набита...Тюрми, тюрми, тюрми. І ніхто не знає, як з них вилізти”) [9, с.31].

Герої роману живуть сьогоднішнім днем, але міркують і про майбутнє. Хоча воно для багатьох дуже невизначене. Яків Балаба стає свідком дискусії в німецькому офіцерському казино щодо повоєнної долі Східної Європи. Капітан Пшор, знавець азійських справ при пропаганді вермахту висловився найоригінальніше: “Що робитимем – ясно. Не ясно лише – чи робитимем!” [9, с.33]. Він із захопленням відгукується про Балабу і слов’янський світ: “Я йому заздрю, заздрю чортячо, взагалі їм... слов’янам. Перед ними не лише простір, а й, дозволь висловитись, майбутнє” [9, с.33]. Посилання Якова на текст “Фауста” Гете, викликає у Пшора несподівані асоціації й невтішні передбачення: “Наші фаусти пролізли в усі щілини, а такої, як простір, і не запримітили. Наш простір – кабінет, нічний горщик... І ще шляфмюце! І враз нас вигнали в задонські степи! Змерземо!” [9, с.33]. А далі – закономірна, хоч і кумедна, паралель, що не віщує нічого кращого гітлерівській армії: “Наполеон і на Москву віз у кареті горщика, і хто зна, чи не за нього поплатився імперією, а руский потрапить тобі все життя бігати за албар, і “діло в шляпі” [9, с.33]. Характерно, що Пшор із захопленням говорить про Балабу й тоді, коли дізнається, що він і повстанський очільник Троян, є однією й тією ж особою, а отже виступає вже не союзником, а супротивником гітлерівців. Німецького офіцера приваблює інтелектуальна

потуга Якова та його одержимість патріота, а відтак він опосередковано переймається неабиякою повагою і до цього краю та його народу, що не є якимсь підкорюваним дикунським ареалом, а вогнищем культури, втіленням честі та гідності.

У романі чітко проводиться думка про те, що українці – це християнська нація, зорієнтована на загальнолюдські цінності, на мир і приязнь у ставленні до інших народів, Але при потребі, в часи випробувань співвітчизники письменника беруть у руки зброю, щоб захистити свої родини, свій край від загибелі. Щоб убити війну війною. Але й у найтяжчих ситуаціях вони залишаються людьми. Промовистий епізод: повстанці й селяни-земляки прощаються з загиблими від мадярського нападу. Монументальний Балаба-Троян *“стояв мов витесаний з каменя і дивився в воскові обличчя Марусі і Домахи. В його душі відбувся Страшний Суд. Він бачив увесь той довгий шлях, яким проходять живі, гарні, веселі, бурхливі жінки й чоловіки і, дійшовши ось до цього місця, таємничо зникають у землю, розчиняються в космосі, в Божих просторах, де нема ні кінця, ні краю. Господи, дай збагнути твою незбагненну велич!”* [9, с.145]. Якими б різними не були Маруся і Домаха, які суперечливі враження вони не викликали б за свого життя у Якова чи інших односельчан, але в ці жалобні хвилі їм в однаковій мірі віддають останню шану.

Роман Уласа Самчука *“Чого не гоїть огонь”* містить чимало коротких епізодів, на які епік свідомо подрібнює дію. Твір насичений лаконічними діалогами та авторськими коментарями, ліричними відступами та ремарками, що додає тексту кінематографічних ефектів. Відтак роман може бути успішно фільмованим чи для великого прокату чи для телебачення у вигляді серіалу. На жаль, тема УПА лише спорадично освоюється у вітчизняному художньому кіно.

Література

1. Гром'як Р. Образ світу в Леопольда Бучковського й Уласа Самчука (на матеріалі повістей *“Вертепи”*, *“Чорний потік”* і романів *“Волинь”*, *“Чого не гоїть огонь”* / Р. Гром'як // Слово і час. – 1997. – № 3. – С.46-51.
2. Костюк Г. Образотворець *“времени лютого”* / Г. Костюк // Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: у 4 книгах. – К.: Рось, 1994. – Кн.2. – С.499-514.

3. Марко В. П. Художній твір на перехресті жанрово-стильових тенденцій / В. П. Марко // Вісник Запорізького державного університету: філологічні науки / гол. ред. В. О. Толоч. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – № 1. – С.58-61.
4. Пінчук С. Бандерівський роман Уласа Самчука / С. Пінчук // Вісті з України. – 1994. – 10-16 листопада.
5. Пінчук С. Генезис роману Уласа Самчука “Чого не гоїть огонь” / С. Пінчук // Улас Самчук: до 90-річчя від дня народження письменника: ювілейний зб. – Рівне, 1994. – С.48-50.
6. Пінчук С. Улас Самчук / С. Пінчук // Гроно нездоланих співців: літературні портрети українських письменників ХХ сторіччя, твори яких увійшли до оновлених шкільних програм: навч. посібник для вчителів та учнів старших класів середньої школи /упорядкував Володимир Кузьменко.- К.: Український письменник, 1997. – С.203-211.
7. Плетенчук Н. С. Поетика світомислення Уласа Самчука: автореф. дис... канд. філол. наук за спец. 10.01.01 – українська література / Н. С. Плетенчук / Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2002. – 20 с.
8. Працьовитий В. Відтворення глибинної стихії української душі у романі “Чого не гоїть огонь” Уласа Самчука / В. Працьовитий // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: серія літературознавство / за ред. докт. філол. наук, проф. М. П. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ, 2015. – С.3-14.
9. Самчук У. Чого не гоїть огонь: роман / Улас Самчук. – К.: Укр. письменник, 1994. – 233 с.
10. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори: курс лекцій / Людмила Скорина.- Черкаси: Брама; Україна, 2005. – 383 с.
11. Стасик М. В. Формування національної свідомості та еволюція характерів персонажів у романі У. Самчука “Чого не гоїть огонь” / М. В. Стасик // Вісник ЗДУ: збірник наук. статей: філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001.– № 2.– С.123–125.
12. Чернихівський Г. Улас Самчук: сторінки біографії / Гаврило Чернихівський. – Тернопіль: Збруч, 2005. – 289 с.

Валентина Тихоша

Структурні особливості порівняльних зворотів у творах поетів Херсонщини

За структурним типом порівняння, вживані поетами Херсонщини, здебільшого прості сполучникові, для яких характерна будова – слово або вислів, у якому називається особа, предмет або явище, з яким порівнюється хто-небудь або що-небудь.

У структурі порівнянь сполучники *як, мов, немов, наче, неначе, неначеб, ніби* виконують не тільки службову, а й змістоутворювальну функцію, надаючи всій структурі порівняльного змісту.

Спираючись на досліджені нами класифікації, вважаємо доречною класифікацію, яка найбільше відображає ті різновиди порівнянь, які зафіксовані в поетичних текстах.

Беремо за основу найменування ознаки, що супроводжується зіставленням означуваного з предметом або явищем, що має дану ознаку в повній мірі.

Пропонована класифікація включає: прості порівняння (позитивні і негативні); поширені (або розгорнені) порівняння; приєднальні порівняння.

При цьому враховуємо, що поняття “порівняння” має загальне значення, яке включає і порівняльний зворот і підрядне речення з порівняльним змістом.

Простих порівнянь зафіксовано 60% від загальної кількості. Усі вони оригінальні внутрішньою художньою силою, місткі, притягують до себе будь-якого пересічного читача, викликають яскраве враження.

Художні потенції, приховані у порівнянні, легко розкриваються і вільно доходять до свідомості читача. Найбільш уживані поетами порівняння творяться навколо сполучників *як, мов, немов, наче, неначе, ніби*.

Прості порівняння, виражені одним словом зі сполучником, називають короткими. Їх більшість наявна у поезіях Анатолія Марущака. Наприклад: “*І знов до друга: “Все дарма, Я сам, немов руїна”* [3, с.15]; “*Вітрив завивають голоси В пісках, немов шакали*” [3, с.15]; “*Знак, де шляхи порожні, Здалеку, як жебрак...*” [3, с. 53]; “*Столітній дуб, неначе чорнокнижник, Гортає листя чорне і руде*” [3, с.59].

У подальших порівняннях слова-іменники разом із порівняльними сполучниками образно характеризують предмет виразними предметами. Сполучники *немов, як, неначе*, вводять слово-порівняння в речення і разом із ним створюють яскравий, більш виразний образ.

Простих однослівних порівнянь у віршах Анатолія Кичинського значно менше. Наприклад: “*І стоїть, як міраж, білий світ*” [2, с.18]; “*Не проганяй же їх, душе. Відли їм ласки, наче мати*” [2, с. 20]; “*І земля, наче тісто, Місилася під ногами*” [2, с. 24]; “*... І купали у ній дітей... / і над чорними її потоками / кутали їх у свої сорочки, / що після прання ставали / білими, наче хліб*” [2, с.25]; “*... Ця нить дороги – довга, як життя...*” [2, 36]; “*Обличчя сірі, немов макуха*” [2, с.25]; “*Заздрощі, мов ординці*” [2, с.26]; “*Вже слід від ноги, мов печатка, / засвідчив початок ходи*” [2, с. 39]; “*Трава – золота, мов істина*” [2, с. 43]; “*Жовтітиме пісок, як вигоріле фото, Що тата з мамою спинило край воріт. Білітиме цей світ, і золоті ворота Стоятимуть у нім, неначе заповіт*” [2, с. 66]; “*Пахне димом солодким дорога додому, Хистка, наче кладка*” [2, с. 72]; “*Бліда, як смерть, зима склада холодну зброю*” [2, с. 103]; “*Перша дощечка, неначе причастя*” [2, с. 120]; “*Легка, як перо, земля*” [2, с. 11]; “*Смертельні коні, наче птиці*” [2, с. 43].

У кожному з цих порівнянь порівнювані предмети зіставляються за однією ознакою. Порівняння за кількома

однорідними ознаками, що теж належать до простих, зустрічаються дуже рідко. Зокрема, у поезії А. Кичинського “Світлий сон легкий”:

Як блиск роси, як вітру шум,

Як дим багаття – все минає [2, с. 164].

Усі порівняння тут характеризують предмет за швидкістю зникання, але за структурою вони розгорнені, а не прості.

Прості порівняння зрідка зустрічаються в поезіях Василя Загороднюка: дівчина “*мов лань*”, “*дівоча литка, як пружина*” [1, с. 19], “*щось солодке і гірке, наче спрага*” [1, с. 18]. У віршах Івана Немченка порівняння теж часто використовуються як додаткова вказівка на певну ознаку особи чи предмета, щоб підсилити, виділити її. Наприклад: чорнява дівчина з Шевченківського краю – “*як зоря*” [4, с. 5], “*зелен-травень, мов хлопець*” [4, с. 7], Кобзар – “*мов грім-гроза*”, “*як дитя*”, “*як промінь*” [4, с. 8], українська мова – “*немов джерельце*”, козак – “*мов цвіт*”, а рідне слово – “*мов дзвін*” [4, с. 31].

А. Марущак так само будує прості порівняння: краплина дощу – “*мов сльоза*” [3, с. 44], дівчина – “*як іскорка, як та зіниця*” [3, с. 44], використовуючи здебільшого сполучники *як, мов*.

Прості порівняння, що складаються з іменника й порівняльного сполучника *немов* менш вживані, а частотність вживання сполучників *як, мов, наче* становить 60%. Ці сполучники уводять слово-порівняння в речення і виконують не тільки службову, а й змістоутворювальну функцію.

Поширені (або розгорнені) порівняння при іменнику, що позначає предмет, із яким порівнюється хтось або щось, має при собі пояснювальні слова, як правило, це означення, виражені прикметником чи дієприкметником. Наприклад, у А. Кичинського: борозна – “*наче голод в дитячих очах, і наче пов’язка на очах у незрячого*” [2, с. 24]; “*Гіркі голоси – наче голос волаючого у пустелі*” [2, с. 28]; “*... Глеки на тинах – мов голови на плахах*” [2, 28]; “*... Хата біла – ніби жінка білотіла*” [2, 60]; “*Кожен корінчик – неначе оголений нерв*” [2, с. 68]; “*... Мов кавуніві скибки, лежать на піску човни*” [2, с. 82]; “*І провідна зоря вечірня – як меду капелька густа*” [2, с. 83]; “*І чайки сріблясті над хвилями кольору ночі, і міст у завмерлім стрибку, наче бронзовий*

лев” [2, с. 84]; “Поглядом довгим, як сірий осінній дощ,
доторкнутися до останнього журавлинного клину”
[2, с. 87]; “Наче листя осіннє, шелестітиме сніг біля
скронь” [2, с. 92]; “Стояв у лісі дощ, / як спомин про
дощі, / які пішли, а я / прощатися лишився” [2, с. 116];
“Був той день золотим, / наче склянка травневого
меду...” [2, с. 118]; “Сліпуча тріщина у небі грозовому
– / мов соломинка ламана” [2, с. 122], “Червона зоря
семафора – / мов крапка остання в романі” [2, с. 137].

Як бачимо у поширених порівняннях образ, тобто те, з чим зіставляється предмет, розгортається в окрему картину, яка становить особливий інтерес читача.

Учені вважають, що порівняльні сполучники вживаються залежно від того реальне чи ірреальне порівняння, тобто предмет, з яким порівнюють. Сполучник *як* припускає подвійне тлумачення, а сполучники *мов*, *немов*, *наче*, *неначе* означають уявне порівняння, підсилюють значення неточності, припущення, гаданості.

За частотністю вживання в поезіях сполучник *ніби* рідковживаний, а сполучники *як*, *мов*, *наче* займають практично однакову кількість і поширені у творах усіх поетів Херсонщини. Порівняння виражені, як правило, іменником у називному відмінку: “*І жовту, наче віск, рука замість глину*” [2, с. 110].

Порівняння може виражатися формою орудного відмінка іменника без прийменника. Наприклад, такі порівняння зустрічаються у віршах І. Немченка:

...Що твою душу сонцем озоря? –

Євангеліє від Кобзаря [4, с. 7];

Із деревом поет ділив

Сердечні болі-рани.

Вони карбами запеклись

На тілі у каштана [4, с. 8];

у В. Загороднюка:

*Вона [пристрась – В. Т.], мов каторжна спокута,
Стрілою точною тремтить* [1, с. 59];

А ти плачеш, княгине

Де твій суджений, де?

Чи він вітром прилине,

Чи зорею зійде [1, с. 62];

Щось ... злітає, мовби літаком [1, с. 18];

Заспівайте мені пісню, мамо,

Яка душу, мов морозом пробере [1, с. 33];

у А. Кичинського:

*Впала ніч на землю круком,
Крикнув сич за Базавлуком [2, с. 14];
За птаством листя димом відлетіло.
В зимову далеч сонце вируша [2, с. 86];
І – начебто бритвою –
Трасою загнана в кут,
Наївна природа... [2, с. 98];
В'ється хміль по тичинках дощу,
Припадає листочком до неба [2, с. 133];
...Відбринить золотою бджолою
Мое сонце, що кане в пільму? [2, с. 133].*

Такі конструкції відносимо до порівнянь на тій основі, що в них чітко проглядається образна характеристика предмета через зіставлення з відомим. Виявити їхній порівняльний зміст можна, підставивши вирази:

Схожий на, подібний до, нагадує (кого? що?), як (хто? що?): як сонце, як вітер, як стріла; схожий на карби, подібний до зорі, нагадує бритву тощо.

У ряді віршів А. Кичинського є порівняння, виражені ідіомою, фразеологічним зворотом: “... Висить бурулька, мов дамоклів меч” [2, с. 103]; “... Горить, мов на злодієві шапка” [2, с. 108]; “Душа пролітає над світом, / немов над Парижем фанера” [2, с. 137]; “Горшки не святі – ти любила казати – ліпили” [2, с. 127]; “Прощай, і не треба робити із мухи слона” [2, с. 127].

Приєднальна форма порівняння вживається виключно в індивідуально-авторській поезії і зустрічається зрідка. Наприклад:

*Наче сорок сорок,
на морозі тріщать осокови,
і дорога між ними
за далеччю далеч дола,
і пронизливий вітер,
проносячись мимо сороки,
вириває зухвало
пір'їну у неї з крила, –
Так податлива далеч,
мов зашпори, в очі зайшла,
й, наче сорок сорок,
на морозі тріщать осокови,
і дорога вібрує,
наче у леті стріла [2, с. 100-101].*

Такий вид порівнянь нами не виявлено в поезіях інших херсонських поетів.

Заперечувальні порівняння, побудовані не на зіставленні, а на протиставленні предметів, в авторській поезії використовуються рідко. Наприклад, у поезіях А. Кичинського:

Тиша.

Не крони – корони.

Свято зими в сосняку [2, с. 93];

І стоїть, як міраж, білий світ,

Де без солі сльоза – не сльоза,

Кров без солі – не кров, ніт – не ніт [2, с. 18];

у віршах В. Загороднюка:

Гшло за труною село

Ховали не діда – рани.

Їх стільки у нього було –

Жахались односельчани [1, с. 54];

Свіча не горіла – палала,

Із вогнища наче росла...

Не свічка – а дівчина гола,

І папороть з неї цвіла [1, с. 31];

у вірші А. Марущака “Базар”:

Рибалки схожі на піратів,

Гливі млинці – на манівці,

Не життя – базар, не базар – театр,

А ми купці і покупці [3, с. 60].

Ця форма порівняння найбільш типова для фольклорної поезії, а в авторській вона найбільш частіше використовується з метою стилізації. Отже, аналіз віршів поетів Херсонщини засвідчив, що порівнянь, виражених прислівниками з префіксом по-, іменниками в непрямих відмінках, дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами, не виявлено. Основним засобом вираження порівнянь простих і розгорнутих є іменники у формі називного відмінка, рідше – іменники у формі орудного відмінка однини.

Література

1. Загороднюк В. Формула Сократа / В. Загороднюк. – Херсон: Айлант, 2012. – 56 с.
2. Кичинський А. Срібна голка і нить золота: вірші та поеми / А. Кичинський. – Херсон: Наддніпряночка, 2010. – 290 с.

3. Марущак А. Щоденник вітру: поезії / А. Марущак. – Херсон: ВАТ “Херсонська міська друкарня”, 2008. – 81 с.
4. Немченко І. Євангеліє від Кобзаря: поезії / І. Немченко. – Київ-Херсон: Просвіта, 2008. – 91 с.

Т. Окуневич. ??????????

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Херсонська обласна організація НСПУ та Херсонський обласний осередок «Молодого Народного Руху» спільно з редколегією Херсонського літературно-художнього збірника «Вишиванка» проводять щорічний Літературний конкурс імені В'ячеслава Чорновола серед творчої молоді Миколаївщини, Одещини та Херсонщини.

Вік учасників конкурсу — від 14 до 28 років.

Термін подачі матеріалів до 20 лютого поточного року.

Номінації: поезія, проза, драматургія, публіцистика.

До розгляду приймаються твори, присвячені історії та сучасному буттю нашого народу, перейняті українською національною ідеєю.

Мова творів українська.

Матеріали приймаються за адресою: ХОО НСПУ, пр. Ушакова, 16, м. Херсон, 73003.

Твори переможців публікуються в чергових випусках збірника «Вишиванка» та в херсонській періодиці.

Галина Немченко

**Проза Дмитра Марковича:
жанрові обрії, проблематика,
поетика**

Дмитро Васильович Маркович (1848-1920) – відомий український прозаїк, драматург, мемуарист, юрист, кооператор, просвітник, громадський і культурний діяч. Народився він у Полтаві в дворянській родині, але куди тільки не водили митця життєві дороги.

Навчався Д. Маркович у гімназіях Новгород-Сіверського та Вологди, був вільним слухачем Київського університету, вчився на юридичних факультетах Ніжинського ліцею та Новоросійського університету в Одесі. А працювати йому випало судовим слідчим у Бессарабії, товаришем прокурора Єлисаветградського окружного суду, помічником губернського прокурора в Херсоні, мировим суддею в Каліші (Польща) тощо. Де б не довелось бути письменникові, він повсюдно вивчав народне життя, місцеві звичаї. Особливо ж – як фахівець-юрист – Д. Маркович переймався проблемами криміналізації різних суспільних верств, досліджував витoki злочинності як соціальної болячки. У 70-80-х роках XIX століття він займався активною українофільською діяльністю на теренах Херсонської губернії, пліч-о-пліч із Олександром та Софією Русовими, Іваном

Карпенком-Карим (Тобілевичем), Теофаном Василевським, Дніпровою Чайкою, Олександром Волошиновим, Андрієм Конощенком (Грабенком) та ін. А в 1900-х рр. Дмитро Васильович займався хліборобством та кооперативною справою на Волині й Поділлі. Усі ці багатющі життєві враження, професійний досвід, просвітницькі інтереси знайшли широкий вияв у його літературній діяльності.

Письменницьким дебютом Д. Марковича стало автобіографічне оповідання “Неудачный”, опубліковане 1880 року в журналі “Новое время”. Сформувався він як літератор під благотворним впливом свого дядька Опанаса Марковича – етнографа і фольклориста, члена Кирило-Мефодіївського братства, Шевченкового друга. Схилився перед неабияким талантом своєї дядини – авторки “Народних оповідань” Марії Маркович – Марка Вовчка. А також усією душею сприймав поради відомого митця Олександра Кониського, що квартирував у їхній родині за вологодського періоду й прищепив письменникові-початківцеві “перші прочинки свідомої любові до вітчизни” [3, с. 512].

“Треба жити по-новому, люблячи людей!” – це лейтмотив усього літературного доробку Д. Марковича, який водночас висвітлює його мистецьке й громадське кредо. Твори письменника виходили збіркою “По степах та хуторах” (1899; 1908; 1929; 1991) та двохтомником (1918-1919). Проза, драматургія, мемуаристика митця викликала інтерес як у сучасних йому критиків (Б. Грінченко, О. Грушевський, О. Дорошкєвич, С. Єфремов, А. Ніковський, С. Русова, В. Самійленко, І. Франко, М. Хращєвський, А. Якубовська та ін.), так і з боку пізніших літературознавців, мовознавців, краєзнавців (Ф. Білецький, Л. Голомб, І. Денисюк, О. Засєнко, О. Іващєнко, М. Каляка, Ю. Ковалів, І. Лопушинський, І. Немченко, Т. Окуневич, Н. Осмак, П. Параскєвич, М. Пєнтилюк, В. Сорока, О.Ставицький, С. Тарабура, Н. Чухонцева тощо). Але й сьогодні лишається актуальною проблема осмислення його творчого ужинку.

Д. Маркович є автором соціально-психологічних оповідань та новел, образків і малюнків, нарисів і мемуарів, а також драми “Не зрозуміли”. Характерними для творів митця були проблеми взаємин інтелігенції та народу, трагічної долі “маленької людини”, кримі-

налізації українського села та міста. Також він вивчав звичаї, особливості побуту інших народів, тож його доробку притаманні й інонаціональні мотиви (замальовки з життя поляків, молдаван тощо).

Соціально-психологічні оповідання Д. Марковича “Іван з Буджака”, “Він присягав”, “Омелько Каторжний”, “Два платочки”, “Бразиліяни”, “Невдалиця”, “На Вовчому хуторі” та інші позначені неабиякою спостережливістю автора, умінням помітити й репрезентувати типове в житті представників різних суспільних верств, але здебільшого демократичного середовища. Постаті героїв належно окреслені, їх поведінка соціально мотивована. Частина таких текстів подана від першої особи – в оповідній манері, що додає вірогідності зображуваним подіям (“Неудачный”, “Судова помилка”, “Замах на вбивство жінки”, “Збройний напад” тощо). Твір “Весна” автор назвав “*малюнками з життя 1870-х років*”, запропонувавши в ньому варіацію теми “нових людей” на суспільній арені.

Є в доробку Д. Марковича зразок “*різдвяного оповідання*” – “На свят-вечір”. Характерні прикмети новели помічаємо в його трагікомічному творі з життя “маленької людини” під інтригуючою назвою “Сюрприз”, що має несподівану й сумну розв’язку. Своєрідними літературними епістолами є тексти “Final”, “Мій сон”, “Мої гріхи”, позначені щемливою сповідальністю та щирістю.

“*Образком з життя Дніпровського повіту 1887-8 року*” назвав письменник свій твір “У найми”, наголосивши тим самим на близькості його до нарису, заснованого на життєвому фактажі. Для текстів такого типу характерні ескізність у зображенні героїв та малорозвинений сюжет [2, с. 279]. Побудований на таврійському матеріалі образок репрезентує трагічну ситуацію з життя місцевої бідної родини: під час пошуку заробітку в наймах донька селянки Ганни Марися замерзає в засніженому степу. Смерть дванадцятирічної дівчинки, яку не змогла відвернути нещасна мати, фактично була спровокована відмовою в роботі єдиному годувальнику сім’ї – чотирнадцятирічному Степанкові.

Подібний характер має й образок “Шматок”, що оповідає про загибель у степу під час бурі малого підпаса Івана Вільного – юного заробітчанина з Полтавщини. “*Річ проста, випадок звичайний*” [3, с. 64], – констатує

автор, підкреслюючи життєвість таких подій. Адже в своїй судовій практиці Д. Маркович досить часто зустрічався з подібними трагедіями.

Риси нарисовості є в текстах митця “Бунт”, “Маленьке непорозуміння”. Останній із названих творів має красномовний підзаголовок – “Справжня подія”. Мемуарний характер мають твори письменника “З давно минулого. Спогади судового слідчого”, “Життя однієї людини”, “Заметки и воспоминания об Афанасии Васильевиче Марковиче”, “З давнього минулого. Про Олександра Яковлевича Кониського”.

Для Д. Марковича характерна особлива манера викладу матеріалу, що підпорядковується гуманістичній домінанті його художнього мислення. Автор створював експериментальні ситуації, в яких виявлялися людські якості героїв. Окремі з них ставали злочинцями, але не втрачали благородних поривань. Чабан Іван (“Іван з Буджака”), Петро Савродим (“Він присягав”), Омелько (“Омелько Каторжний”). Часто розповідь письменника починається пейзажем чи уточненням місця події (“У найми”, “Невдалиця”, “На Вовчому хуторі”), знайомством із конкретними персонажами (“На свят-вечір”, “Два платочки”, “Бразиліяни”). Для увиразнення портретів автор удається до яскравих деталей. Наприклад, Іван з Буджака – *“високий, стрункий, з гострим пронизуватим поглядом чорних очей, з піднятою вгору головою, з нерухливим засмаленим обличчям, що нагадувало собою блідо-червону статую, з волохатою грудниною”* [3, с. 46]. Сприйняття героя підсилюється через характеристики іншими персонажами, неоднозначні оцінки з боку середовища: *“...Він наганяв страх на всіх млявих і вселяв якусь огиду у всіх понівечених, золотушних синів уличної, городської цивілізації... Мирний городянин, що звик у житті тільки до дрібних каверз, лукавства та облуди, мимоволі бліднів перед цією цільною натурою, перед цим дужим, могучим степовиком...”* [3, с. 46]. Або ж: *“Іван з Буджака – звір, а все ж товариш добрий, а найголовніше – душа чоловік! – казали арештанти”* [3, с. 44]. Водночас Д. Маркович подає й свої авторські поцінування героя, мотивує його поведінку: *“Безмірний степ, боротьба з холодом, хугою, дощами, з літньою спекою поклали свою печать на всю постать і вдачу Іванову”* [3, с. 46].

Колоритності портретним замальовкам нерідко надають вдало дібрані з фольклору ідіоми, приповідки: Панас Плохий, або Музика (“Невдалиця”) – “якийсь чудний чоловік: як то кажуть, добрячий та плохий” [3, с. 111]; “Тихий був Панас – ніколи ні лайки, ні бійки від його. Тільки якийсь безщасний був: як не робить, а все нічого не виходить, – безталанний, та й годі! За що він не візьметься – все не так, як люди” [3, с. 112]. Наскрізний штрих “плохий”, що фатально закарбований у прізвищі героя, визначає кожен учинок, усю його поведінку протягом твору, особливо у фінальній частині. Замість страшної помсти (“вбити жида, вибити все його кодло”), Панас рятує від жахливої смерті дружину свого кривдника.

Д. Маркович проникає у внутрішній світ героїв, досліджує протиріччя між їх намірами та вчинками, які досить часто є непередбаченими. У цьому йому допомагають психологічні деталі, як-от, наприклад, в оповіданні “Замах на вбивство жінки”: “очі, неначе блискавиці, зорили, карі великі очі, губи дрижать” [3, с. 391], “кутики рота опустилися” [3, с. 394] (підкреслюють стан Наталки); “зблід, тяжко дихав, з лоба у його падали додола великі краплі поту” [3, с. 392], “губи сині, міцно стулені” [3, с. 394-395] (вжиті на означення переживань Гната Біленького). Художня деталь – гроші – несе психологічне навантаження в оповіданні “Іван з Буджака”, яскраво характеризуючи героя як людину, що нетерпима до брехні й несправедливості (вбивство прикажчика за шахрайство з чабанською платнею), але разом з тим благородна й гуманна (віддає останні копійки незнайомій жінці-арештантці з малям).

Людяність переважає черствість, жорстокість у складній колізії, що склалась між селянами-степовиками та конокрадом Степаном (“На Вовчому хуторі”). Драматизм конфліктної ситуації підсилюється завдяки влучно дібраним деталям: “червонувате світло (колір крові – Г. Н.) освічувало суворі лиця дідів”, “лиця ті були мертві”, “Степан був блідий, як смерть” [3, с. 81]. Важливу роль у розкритті динаміки переживань героїв відіграють полілоги:

” – Умів красти – умій і вмирати... Пора...Як же буде, панове громадо – запитав Вовк.

– А так і буде: собаці й собача смерть.

– Вивезти та кийками забити...” [3, с. 81];
“– Що ж, панове?... – стиха, через силу промовив
Вовк. – Хіба...
– Еге ж...
– А то як же?
– Усе од Бога! Він про те знає... – загомоніли судді.
– Так пустить? – запитав Вовк якимось неслівно.
– Атож! Пустить, пустить!.. Нехай його Бог про-
стить!..” [3, с. 82].

Найчастіше автор уживає такі типи діалогів: діалог запитань-відповідей, діалог-суперечку. У них виявляється трагізм становища героїв, негаразди їхнього життя, душевне сум’яття в нелегких обставинах. Такими є діалоги, зокрема, в оповіданні “Він присягав”:

“– Присягайся, що не виявиш нас, а то вб’ємо, як собаку... здохнеш без покаєння. Клянись!

– Присягаюся... Богом... Клянуся, що не виявлю моїх ворогів... Нехай душа моя горітиме на тому світі... у пеклі, як виявлю... Клянуся! – ледве-ледве промовив Мусієнко, скривавленими вустами поцілував хрест, образ і Євангелію й, як мертвий, скотився додолю” [3, с. 105-106].

Діалоги сприяють більш повному висвітленню характеру лихваря, додають суттєві штрихи для окреслення його поведінки. Ось яким постає Мусієнко з розмови односельчан:

“– І що то за “невірна людина”! Як просив, як молив, а він хоч би тобі два карбованця дав! Сказано, звірюка! Хова гроші, як собака на сні: сам не їсть і другому не дає...

– Та ви, Гавриловичу, звідки знаєте, що в його є гроші? Може, вони на людях тепер?

– Ех, і не кажіть мені! Усі, чисто всі говорять, що в його грошей – як у жида...” [3, с.99].

Д. Маркович майстерно описує природне середовище, в якому живуть і діють його герої. Насамперед це картини степу. Степ, як правило, наділений рисами живої істоти: “Від Дніпра степ хороший, коло Сиваша – понурий, білястий, з лисинами. Та й не диво йому засумувати коло такого сусіди. “Нікчемне море” і коло його, і над ним” [3, с.84].

Ось Марковичеве бачення степу після бурі: “Сонечко височенько стояло. Тепло було, неначе літом; вітру,

дощу й холоду неначе й не було. Од красного проміння усе стало світліше, веселіше: степ не жовтий, а золотий-золотий здавався” [З, с.65]. А це його прикмети в зимовий період, що мимоволі викликають згадки про теплий сезон:

“Куди не глянеш – рівно-рівно. Небо заволокло хмарою білою, і не розбереш, де небо починається і де безбрежне снігове море кінчається.

Прошли вже й могилу на третій верстві – степ далі ще рівніший і краю йому немає.

Літом степ чудовий, хороший, а все ж якийсь таємничий, а снігом вкритий – суворий, страшний...” [З, с. 93-94].

У творі “На Вовчому хуторі” степ показано через контактування з людиною: “Степ широкий, привільний, безмірний, кінця-краю йому немає, тільки там десь далеко-далеко, мов море хвилюючись, зливається він з таким же, як і він сам, безкраім небом. Від чудових степових голосів, від якогось незрозумілого шепотіння, що вчувається чоловікові в степу безкрайому, спочатку чоловік торопіє, йому робиться страшно, бо він очевидячки бачить, який він без міри малий проти цього простору, бачить своє безсилля; а далі отой широкий без краю степ, отой простір безмірний наvertsає чоловіка до думки про світову безкраїсть, про волю; око його мимохіть зупиняється на глибокій блакиті неба, і він починає думати вже про небо, про його неомірність, починає мислити про Бога, і спокійна, але глибока віра панує в його серці... Степ чарівний, таємний...” [З, с. 73].

Асоціація “степ” і “воля” у Д. Марковича, певно, з’явилась не без впливу прози Марка Вовчка. Досить згадати символіку експозиції в її повісті “Інститутка”, де рабське життя й праця в кріпосницькому маєтку протиставляється степовій вольниці: “Весело зочити степ, поля красні!... Степ зелений наче втікає в тебе перед очима далеко кудись, далеко... Любо на волі дихнути!” [З, с.103]. У Д. Марковича в образку “У найми” маємо подібне: “Нема краю широкому, вільному степу!” [З, с. 84].

Своєрідними у митця є й пейзажі моря, лісу, описи неба та землі в різні пори року. Такі краєвиди не тільки служать тлом для подій, а й відтінюють настрої персо-

нажив. Так, змалювки природи в оповіданні “Весна” цілком гармонійні з внутрішнім станом героїв “*Хмари хутенько неслися по блакитнім небі, й не цілі хмари, а їх шматочки неслися, неначе переполохана ясним світом сонця, що вже помалу виглядало з-за пишних квітчатих вишневих садків. Великий шлях, обсаджений березами, тягся кудись у невідому далечінь. На деревах, як дороге каміння, росинки світилися, молоде зелененьке листячко, неначе сльози, збирало їх і скидало на землю, радісно дивлячись на прекрасний промінь яскравого сонця* [3, с. 247]; “*Панночка виглянула з віконця й захопивши очима чудовий краєвид: і садки, і хатки, і хмарки, що трохи не всі вже повтікали, повіялися кудись, і яскраві, чистенько вимиті – як на весіллі дівчата – свіжо-зелені берізки, – вона почула себе близькою до тої весняної природи, веселий радісний усміх осіяв її хороше молоде обличчя*” [3, с. 248].

Образ весни суголосний суспільним змінам та піднесенню в душах молодих людей, що живуть надіями на краще.

А от море, назване в народі “Гнилим”, у такому образку, як “У найми” Д. Марковича, постає у похмурих та непривітних барвах суголосно з картиною голодного поселення:

“Тільки Сиваш своєю важкою, сивою, як мертве око, хвилею лиже жовтий і попелястий берег.

По жовтій землі розкинулось село, як у пісні кажуть: стоїть невесело. Хатки маленькі, з глини складені; покрівлі, як у татар, низькі, глиною вкриті; повітки і сараї глиняні. Хата від хати на півверстви, а вулиці – як колишні шляхи. І все те жовте-прежовте: і хатки, й земля, і небо – все жовте” [3, с.85].

Персоніфікуються в прозі митця й інші стихії (вітер, дощ, хурделиця тощо): “*А тим часом вітер лютує. Дощ замовкне, десь заховається, а вітер гуде, реве. То низом по землі несеться він, набіжить на шматок, і шматок подасться у край...*” [3, с.60]; “*Вітер лютує, вітер реве*” [3, с.61]; “*Вітер ревів, дощ розінав...*” [3, с.64]; “*Небо стемніло, ніч наступала, а вітер кріпшав і лютував*” [3, с.61]; “*За могилою вітрець, що подихав нерівно, потрошку тепер кріпшав. Зірветься він звірюкою лютою відкілясь зверху, вдариться об землю й вихватить велику купу снігу, підійме його трохи од*

землі й несе, несе... А зверху, з того доброго неба, пада й пада сніг. Несеться вітер хуртовиною, забира з собою легенький сніжок з землі, забира по дорозі й той, що пада з неба, й несе його назустріч подорожнім” [3, с. 93-94]. “А хуртовина в’ється, гуде, виє, як люта звірюка. Аж темно стало” [3, с. 95]. “На часиночку вітер затих був, неначе драгував, і знову поніс сніг, б’є в очі, ріже, пече лице й руки...” [3, с. 95].

Особливої уваги Д. Маркович надає символіці: в оповіданні “Невдалиця” скрипка вказує на безталанність долі Панаса; образ Спасителя пов’язується з наверненням Івана Петровича (“На свят-вечір”) на нове життя; хусточки баби Ковалихи (“Два платочки”) підкреслюють цілковиту байдужість сільської влади до людської особистості; отара овець (“Шматок”) визначає обличчя суспільства, в якому життя людини знецінене.

Широким ракурсом зображення дійсності, образною системою, тонким проникненням у психологію персонажів твори Д. Марковича споріднені з новелами В. Стефаніка. Обидва автори розкривають вражаюче життя народу. Об’єктом зображення митців є злиденна доля селянина, поневіряння емігрантів, визрівання в середовищі трудівників стихійного протесту проти гноблення й визиску, душевні страждання безщасних людей.

Читачів хвилюють дитячі історії з гнітючим фіналом. Небагатослівні, любовно виписані характеристики підкреслюють абсурдність дитячих смертей (“Шматок”, “У найми”) Д. Марковича; “Новина”, “Похорон” В. Стефаніка): *“На землі лежав підпасич, очі розкриті, великі такі і докірливо дивляться на світ Божий, пальці у роті, зуби їх стиснули, і кров на губах...” [3, с. 64]; “Лежав, як рибка, і все ротик роззявляв. Потім посинів геть, а пашіло від него вогнем! Як би хто під ним вогонь розіклав, а його кісточки, як поліця накидав, аби горіли...” [4, с. 135].*

Д. Маркович своїми прозовими текстами збагатив національне письменство, його твори й нині будять думку й світлі почуття, закликаючи до людяності та справедливості. Херсонському читачеві доробок митця близький ще й закоріненням та задивленістю в історію та сучасність нашого таврійського краю.

Література

1. Вовчок Марко. Твори: у 6 томах / Марко Вовчок.- К.: Держлітвидав України, 1955.- Т.1. – 399 с.
2. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. - 3-є вид., перероб. і доп.- К.: Рад.школа, 1971.- 486 с.
3. Маркович Д. По степах та хуторах / Д. Маркович. – К.: Дніпро, 1991. – 541 с.
4. Стефаник В. Вибране / В. Стефаник.- Ужгород: Карпати, 1979.- 391 с.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Літстудія імені Василя Вишиваного при Херсонському державному університеті спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) оголошує конкурс на кращий твір чи розвідку з теми:

“Микола Чернявський: дорога в безсмертя”.

Номінації:

- 1) проза; 2) поезія; 3) драматургія; 4) публіцистика;
- 5) образотворче мистецтво; 6) літературознавство;
- 7) мовознавство; 8) краєзнавство.

Матеріали (літературні твори, розвідки, малюнки тощо) подавати до 1 грудня 2017 року за адресою: amalchenko@ksu.ks.ua

Кафедра української літератури,
Херсонський державний університет,
вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000.

Твори переможців будуть опубліковані у наступних випусках “Вишиванки” та “Вісника Таврійської фундації”, а також у збірнику “Розстріляна пісня Миколи Чернявського”.

ЮВІЛЕЇ
ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
МИКОЛИ КУЛІША

Іван Немченко

Дитячі мотиви в творчості
Миколи Куліша

Доля юного покоління завжди була об'єктом пильної уваги з боку “українського Шекспіра”, народженого чаплинським степом. Микола Гурович Куліш, маючи нелегке дитинство і сповнену суворих випробувань молодість, постійно звертався до означеної проблеми в різних царинах своєї діяльності, в особистому і громадському житті. В “Автобіографії члена Николаевского губисполкома и Днепровского уисполкома Кулиша” від 21 квітня 1921 року читаємо: *“Детские годы прошли в крайней нужде, иногда в нищете. Отец, безлошадный крестьянин, большую часть жизни прослужил в помещичьих экономиях в качестве чернорабочего и у богатых мужиков поденщиком. Всю горесть подневольной жизни старался заглушить водкой. Мать, родом из Полтавской губернии, еще девушкой пришла в Тавриду на заработки к помещикам.*

До народной школы, чуть не пятилетним мальчиком, меня уже нанимали богатые мужики пастухом свиней и телят, то нянькой, то погонщиком лошадей и проч.

Восьми лет поступил в народную школу, где был отмечен учителями как способный и даровитый школяр. Во время каникул служил у богатых мужиков.

Одиннадцати лет жил у народного учителя, у которого нянчил детей” [4, с.354].

Та й навчаючись у міському училищі в Олешках, куди потрапив завдяки піклуванню чаплинської інтелігенції, не раз хлопець переживав скрутні часи (“когда истощились собранные деньги, очутился без средств и близких людей в чужом городишке”, “питался крохами и подаканиями благотворительствующих буржуев”).

Тож як відзначає один із біографів митця таврієзнавець Я. Голобородько, *“враження від дитинства в Куліша були суперечливими”* – з одного боку, він *“зворушливо й ніжно любив свою Чаплін, як називав батьківське село у своїх листах”*, а з іншого – мав *“гіркі враження, почуття”* [1, с.115].

Ставши письменником, Микола Гурович часто фіксував свою увагу на представниках юної генерації. Чим вони живуть? Що їх хвилює? Чи мають вони якусь перспективу? Ось лише деякі з ситуацій, що врзалися в пам'ять митця і закарбувалися в записниках за 1928 рік: *“Тьотя з листом і діти з “бичками”*; *“Увечері в парку – божевільні й діти”* (від 24 травня); *“Діти й жінка на підлозі”* (від 25 травня) [4, с.359]; *“Українка з дитьми з Туркестану”* (від 28 травня) [4, с.360]; *“Старчиха з дитиною й старці”* (від 7 липня) [4, с.361].

Займаючись освітньою діяльністю в Південній Україні, М. Куліш не випускав з поля зору становища дітей. Протягом 1918-1926 рр. письменник і педагог займав (з перервами) найрізноманітніші посади в мережі соцвиху. Був завідувачем Дніпровською повітовою народною освітою в Таврійській губернії. Виконував функції завідувача соцвиху одеського губернського ІНО. Працював інспектором Наркомату освіти. Для дітей він склав буквар із ніжною назвою *“Первинка”* та читанку *“Червона зірка”*, переймався їх проблемами й турботами. У листі до І. Дніпровського від 23 жовтня 1923 року М. Куліш зазначав: *“...Мозок мій “растекається по соцвиховському древу”. Немає хвилинки присісти. Як муха в окропі”* [4, с.490]. І це цілком відповідало дійсності. Бо Гурович, як його шанобливо величали, був усюдисущим і невтомним, надзвичайно відповідальним за доручені справи.

Буквар *“Первинка”*, як стверджувала дружина митця А. Куліш, було створено в 1921 році. Краєзнавець із Херсона О. Марущак, посилаючись на спомини письменникового товариша А. Алейникова, наводить більш ранню дату – 1918 рік [5, с.32]. Отже, не зважаючи на суспільно-політичні катаклізми, вир війни, М. Куліш думав про дітей та забезпеченість шкіл належними підручниками та посібниками. Тоді ж він написав низку казок для наймолодших.

Коли в 1920-х роках на Одещині катастрофічно не вистачало посібників рідною мовою (*“школи кричать –*

давай букваря, а його немає”), сам М. Куліш терміново підготував до друку нове видання для дітей. У листі до І. Дніпровського від 23 жовтня 1923 року йдеться вже про “Червону зірку” та її негативне сприйняття у верхах: “Букваря свого склав, надрукували і послали в Каланчаки, Чапліни, Чилбурду. Головоцвух вилаяв його так, що нікуди, а я від цього не горюю. Він вийшов такий самий, як і наше життя. Тхне од його не прибраною в гарну одіж ідеєю, а селянським сіряком” [4, с.361].

Дуже хотілося М. Кулішеві творити, шанобливо “вклонитися літературі”, а в реальності – гіркі визнання, як-от у листі до І. Дніпровського від 26 березня 1925 року: “Не можу й досі писати. Ніколи. Не маю часу.

Ех, Жане! Не маю часу. Трачу його на біганину, нікчемні засідання, од яких користі, як од диму” [4, с.527].

І все ж не зникає мрія, що творча жага оприявниться і прийдуть до читачів, зокрема й наймолодших, нові видання митця:

“Годі, Жане! Дайош літературу. Книжечки для дітей писатиму, переклади робитиму...” [4, с.527].

Микола Куліш упродовж усього свого творчого життя цілеспрямовано звертався до теми дитинства, освітньої проблематики, оскільки вбачав у юному поколінні майбутнє свого народу. Це стосується і прози, і публіцистики, й епістолярію, й особливо драматургії митця.

Українська дитяча п’еса 20-30-х рр. ХХ століття нерідко являла собою відверто агітаційний матеріал, призначений для використання в шкільній і клубній роботі. Численні аматорські постановки мали виховувати юне покоління в дусі соціалістичних ідей, несправді до класових ворогів і любові до пролетарів та селян усієї планети. Адже цим дітям заповідалося довершити революцію в світовому масштабі, яку розпочали більшовики. Тож скоріше агітаційно-пропагандистську, ніж чисто естетичну функцію виконували п’еси “По зорі” (1925) В. Гжицького, “Оленка” (1926) О. Матвієнка, “Ой, у полі жито” (1926) і “Пастушкові пригоди” (1927) В. Минка, “За пастухів” (1929) М. Іваницької, “Артемова артіль” (1930) М. Дукіна та ін. Світ дитинства у таких творах поставав переважно з класових позицій. Юні персонажі були непримиренними борцями, активістами, обличчями, агітаторами тощо. На сцені демонструвалося

ніби дитинство без дитинства. Герої-діти, як і їхні відповідники-перевесники в реальному житті, змалечку прилучались до громадської діяльності, до боротьби класів та ідей, доводячи, що є гідною зміною комсомолу, а далі й компартійцям.

У п'єсі М. Куліша "Легенда про Леніна"(1927) пропонується версія пришвидшеного класового дозрівання дитини, але не на радянському матеріалі, а з використанням китайської дійсності 20-х рр. Уже сам жанр твору, визначений у назві цього драматичного етюда, передбачає наявність елементів казковості й героїзації. М.Куліш не зраджує усталеній традиції і привносить у свою п'єсу-легенду фантастичний відтінок. Проте цей серпанок міфотворчості – легкий і прозорий – віддзеркалює насамперед багату уяву дитячих персонажів, а вже потім сприймається як наслідок впливу з боку світу дорослих, які звикли на угоду своїм інтересам підмінити реальне вигадкою, або ж навпаки.

Не без гумору драматург передає в етюді діалоги дідьових осіб. Китайські діти погано розуміють свого пастора-вчителя з місіонерської школи, котрий їм нав'язує християнське віровчення. Дітлахам важко відрізнити драконів, яким традиційно поклоняються, від звеличуваних священиком янголів. Тому асоціації, що виникають у них, досить несподівані й кумедні.

"Хой. Ангел, сер... – дракон..."

Пастор. *Я тобі цього не казав... Я казав що ангел не дракон... Драконів нема... Драконів вигадала темна китайська голова... Скажи, Джане, ти, – хто створив ангелів?*

Джан. Сер, ви про це не казали...

Пастор. *А як ти думаєш?*

Джан. Я думаю, сер, що їх зробив англійський король.

Пастор. *Що-що?! (...) Хто? Хто сказав тобі таку дурницю?.. Хто вкинув тобі в голову таку комуністичну ідею?.. (Тягне Джана до бамбукової палиці).*

Джан. Ви сказали, сер... " [3, с.459].

І дитина, що сприйняла на віру пасторове твердження-повчання, що "добрий англійський король все робить для бідних", з упевненістю заявляє, що "й ангелів зробив добрий наш король... для бідних". Але місіонер бачить у цьому насмішку й у відповідь лупцює Джана.

Проте хлопчик не зважає на побиття вчителем ("Це

нічого, що... палиця...”), не переймається труднощами, що спіткали родину (“*Це нічого, що захворів мій сліпий татко... Це нічого, що в нас нема рису...*”), оскільки перебуває у стані ейфорії. Якраз перед тим він дізнався про існування дивовижної людини на ім’я Ленін (“*Ні ти, Лі, ні ти, Хой, ні ти, Генци, ніхто з вас не знає, о... А я вже знаю, о...*”). Ставши носієм цієї інформації, Джан ніби вивищується в своїх очах. Він наче прилучається до якоїсь казково прекрасної таємниці, що матеріалізувалася у листах і книжках “від Леніна”, котрі “кулі на пристані читали”.

Для китайського хлопчини вождь пролетарів усього світу видається надзвичайним героєм (“*Його сер боїться, і всі сери, і ... навіть англійський король боїться...*”). І Джан запрошує до цього міфу, часточкою якого вже став сам, і друзів-школярів, переконуючи, що завдяки В. І. Леніну у них з’являться найсмачніші страви. Китайська малеча не голодуватиме, бо тепер є кому про неї подбати.

“**Джан.** *Я знаю таке, що скоро я, і мій татко, і всі бідні їстимуть вареники з свининою і навіть па-ба-сян-цай їстимуть...*

Велике здивування.

Школярі. *Па-ба-сян-цай! Всі їстимуть па-ба-сян-цай?!*

– Вісім коштовних страв?!

Джан. *Так! Па-ба-сян-цай! Боби з імбиром, квасоллю з імбиром, сочевицю з імбиром. Все так зробить Ленін...*” [3, с.460].

Ну а вже апогеєм здібностей цього надчоловіка, що “далеко там, он там... за великою стіною, на вихорі літає”, є всезнання. Цей відун усе і всіх наскрізь бачить. Із захопленням розповідає Джан про його унікальні можливості, перед якими меркне слава навіть даосів-чарівників: “*Ленін багато знає і про всіх бідних знає... у тітки Лунь сухоти – він знає, кривому Сюсеві сер вибив три зуби – він знає. І за мене знає, і за тебе, Хой, і за тебе, Лі, знає... о... Ленін. Він тільки за бідних. Скоро, скоро він прилетить до нас*” [3, с.460].

У фіналі твору екран висвітлює титри: “*Ленін живе в серцях пригноблених усього світу!*” [3, с.461] як основний висновок, який можуть винести як дорослі, так і юні глядачі після перегляду п’еси-агітки. Ці слова сприймаються як апофеоз релігії соціалізму, яка успіш-

но перемандрує з країни в країну й вербує нових прихильників. Місце Ісуса Христа в серцях мільонів людей заповняє новітній вождь бідняків, такий таємничий і дивовижний. Показовою є остання репліка Джана: *“Скоро... Скоро він прилетить до нас на вихорі, як на коні, й тоді ми проженемо всіх серів і нашого з школи, і я навіть ударю нашого тричі... Ні... Один раз, оцією палицею...”* [3, с.461].

Отже, в поезії твориться міф про доброго чаклуна Леніна, який протистоїть силам зла і дбає про всіх дітей планети, щоб вони не зростали в нужді, голоді та кривді.

Цей етюд М. Куліша дуже суголосний зливі інших літературних агіток як 20-х рр., так і наступних десятиліть, де поетизувалась і обростала новими деталями й нюансами незмірна турбота вождя про юне покоління. Було ніби соцзмагання між письменниками, хто з них вигідає більш зворушливу й правдоподібну історію про цього диктатора і гуманіста в одній особі, про його щоденне чи навіть щохвилине піклування про дітей пролетарів і селян. Досить назвати хоча б поему російського автора Миколи Тихонова *“Самі”* (1919), де Ленін-Ленні постає у багатій уяві малого індуса з Амрітсара, чи повість азербайджанського митця Сахіба Джамала-Новбарі *“Темношкірий хлопчик у пошуках щастя”*, або ж твори українських співців Володимира Сосюри (*“Сон”*), Андрія Малишка (*“Здавалосьь малому...”*), Максима Рильського (*“Про Ілліча і дівчинку”*). Різні жанрові форми використані цими та іншими майстрами слова, різні стильові домінанти визначають їх літературний ужинок, але спільна ознака для всіх – надзвичайне замилювання вождєвою увагою до проблем дитини. Так, за художньою версією останнього з названих авторів В. Ленін якось *“стрів мале дівча, голодне і змарніле”*, тож привітав і нагодував (*“дав їсти, дав і пити”*). А все, мовляв, тому, що *“Ілліч ненавидіти вмів, та вмів він і любити”*. І далі пропонується узагальнення:

*Ілліч ненавидів панів –
Гнобителів жорстоких,
Трудящих палко він любив,
Їх діток яснооких [8].*

Звісно ж, наведена М.Рильським історія є однією з численних письменницьких фантазій, яка не претендує на достовірність. Як відомо, В.І.Ленін давав розпоря-

дження відповідним службам подбати, скажімо, щоб дитячі заклади Москви були забезпечені теплом і продуктами. Відштовхуючись від таких фактів, майстрам слова неважко вже було дофантазувати й утвердити в свідомості мільйонів міф про постійні зустрічі Ілліча з дітьми, не зважаючи на *“жорстокий час”* чи *“бої за п’ятикутні зорі”*, або ж *“холод градусов под сорок”*. Звичайно, такий феєричний серпанок довкола ідеалізованої постаті диктатора приваблював багатьох. Яка ж була реальність? Принаймні про дітей українських селян і пролетарів В. І. Ленін “добре” потурбувався, особисто зініціювавши штучний голодомор 1921-1922 рр., досвід якого вміло використано його послідовниками в 30-х і 40-х рр.

В цьому плані доцільно було б зупинитись на таврійській трилогії М.Куліша “97” (1924), “Комуна в степах” (1925), “Прощай, село” (1933), а особливо на першій її частині, присвяченій жажливим подіям людомору на малій батьківщині драматурга.

На тлі класового протистояння в південноукраїнській слободі Рибальчанській, що заявлене в позиціях місцевої рададміністрації, яка виконує компартійні вказівки з верхів (голова сільради Сергій Смик, голова комнезаму Мусій Копистка), та багатих господарів, що противляться реквізиціям і сваволі з боку влади (Гнат Гиря, Годований), яскраво виділяється юний герой, що перебуває десь на межі між дитинством та молодістю. Це Вася Стоножка, син селян-незаможників, приречених на голодну смерть. Він бравує, намагається вдавати з себе цілком дорослого, але то одна, то інша репліка видає в ньому дитину – дитину, що суворішає і старшає просто на очах під впливом жорстоких життєвих випробувань. Вася володіє грамотою, що сповнює його поважністю не по літах. Це дає хлопцеві деяку перевагу над дорослими – над неписьменними батьками чи односельчанином Мусієм Кописткою, котрий являє собою для Василька неабиякий авторитет. Це для нього найперший взірець. Тому з превеликим задоволенням хлопчина вчить навичкам читання цього “дядю”, як лагідно він називає голову комнезаму. Адже Мусій – життєлюб, невгомний дотепник, активна й діяльна натура. Це дуже імпонує Васі, і він усією душею тягнеться до Копистки – простого сільського дядька, що є такою яскравою особистістю.

На материні нарікання й погрозу попалити книжки юний Стоножка заявляє, що втече до Червоної Армії, бо *“там лучче буде”*. Звісно, таке опосередковане порівняння становища героя під опікою неньки з її командними виявами, з одного боку, та армійського життя, з іншого – викликає комічний ефект. Та вже сама думка Васі про вояцьку службу варта уваги. Адже довкола Червоної Армії в ті часи творився ореол слави, романтики, героїки. І чимало дітей, непосидючої молоді мріяли побувати в середовищі її бійців, бажали послужити ідеалам революції. Згадаймо принагідно, що Аркадій Гайдар (Голиков) пішов у червоноармійці ще чотирнадцятилітнім підлітком, у 15 років командував ротою, а в 17 – прийняв полк. Тож не дивно почути і з вуст юного Васі Стоножки про Червону Армію та службу в ній. Особливо ж якщо згадати, що в скрутні голодні роки ця військова структура приваблювала до себе ще й можливістю вижити завдяки солдатському пайкові.

“Стоножкин Василько”, як величає хлопця голова сільради Смик, прагне знайти своє місце в складних подіях, що відбуваються в слобідці Рибальчанській. Він і простежить за підозрілими черницями, коли треба, і прочитає привселюдно протокол про те, *“щоб забрати в церков срібло-злато і повернути на хліб голодним, котрі у нас дійсно пухнуть і мруть без соблюденія статистики”* [3, с.73]. Герой має світлі устремління, хоче бути корисним людям. Але суворе життя посилає йому страшні випробування: помирають від голоду мати, батько, дідусь, десятки односельчан. І в цій ситуації на допомогу хлопцеві приходять усе той же Мусій, пробуджуючи опухлого Васю до життя, до діяльності (*“Чорта помремо, синок! Будь єрой!”*). Невипадково у хвилину, коли Копистку мали страчувати, його юний помічник *“немов виріс”* і без роздумів став поряд із ним, готовий прийняти смерть. Мусій став для Васі символом безкомпромисності, гідності та й самого життя.

У п’єсі “97” М. Куліш виявив неабияку майстерність у змалюванні психології юного героя. Внутрішній світ Васі Стоножки віддзеркалюється в його реакції на ту чи іншу подію, у вчинках, означених у ремарках, жестах, у діалогах. Ось один із яскравих прикладів:

“Копистка. ... А он тобі надворі що – весна? А ондечки подивись що – сонце? Та яке сонце, гей!

Вася. *Та... сонця ж не можна їсти.*

Копистка. *А то так: сонце не гава – його не впіймаєш. Та тільки ти не добрав діла, синок! Сонце припече, трава наросте, рогоза в річці, риби наловимо, юшки наваримо... Ну, а там незабаром трах-тара-рах – хліб уродить... а поки що в мене сьогодні гава є. Катай, синок, до мене жити! Ну що?*

Вася (осміхнувся крізь сльози). *Та... не знаю, як це воно буде*” [3, с.81].

Оскільки драма “97” мала різні редакції, то й образ юного Стоножки в іншому варіанті твору набув додаткових штрихів. Вася вражений фактом канібалізму, а ще більше розправою над людоїдами. Тож у серці героя переплітаються почуття жаху, болю і співчуття до старчих Орини.

“Вася (трясється й цокотить зубами). *Вони... і нас уб’ють.*

Копистка (бадьоро). *Не уб’ють, синок, не бійся. За нами Совецька власть, за нами сила, брат... Будь ерой революції, Вася!*

Вася. *Я не боюсь... Тітки Орини жаль. Як вона просилась*” [3, с.479].

У цій редакції персонаж М. Куліша видається нам ще більш переконливим і життєвим.

Лінію “одоросленої” радянської дитини продовжує драматург у п’єсі “Комуна в степах”. Подібно до Васі Стоножки, юний герой цього твору Микитко виконує функції секретаря-писарчука. Він член комуні і дбає про те, щоб її документація була на належному рівні. У даній царині Микитко вважається знавцем, про що свідчить хоча б сцена прийому до гурту комунарів цигана. За тими канцелярсько-стандартними довідками, до яких удається хлопець, відчувається його небайдужість до нещасливої долі прийшлого чоловіка, чиї “жінка й діти так до людей позивали, що як почали гудо люди з голоду мерти, так вони й собі за людьми подалися” [3, с.107].

Тому Микитко (бо й сам сирота) першим пропонує прийняти цигана до комуні. Повтором у ремарках слова “серйозний” стосовно хлопця автор підкреслює відповідальність, з якою той ставиться до дорученої йому секретарської справи. А водночас і прагнення Микитки здаватись старшим, дорослішим. Юний герой палко відстоює погляди, жваво полемізує з опонентами.

“Макар. *Виходить, діло наше вже циганське, га? Дожилися! Та люди засміють! І так он на сміх піднімають, що не комуна, мовляв, а копиця старців та калік.*

Микитко. *Діло наше не тільки циганське, а інтернаціональне, дядю. Крім цього, у нашій анкеті питання, чи не засміють люди, – нема” [3, с.479].*

Микитко відчуває, де “на гидру контрреволюції застінилось”. Він гострий і непримиренний у ставленні до класових ворогів (“Зараз атакою рушимо”, “Вас переможемо!”). Хлопчина кепкує над ідейними супротивниками (“Чи не пір’я привіз дерти?”), висміює їх прагнення перемогти комуноу.

“Микитко *(написавши мандата, подав на підпис Лаврові. Тим часом як Лавро перечитував і печатав мандата, Микитко підбіг до стіни, покрутив рукою). Др-р-р... При телефоні? Дайте мені, баришньо, Ярівчанські хутори.*

Яків. *Цитуйте, товариші. Микитко якусь штуку хоче викинути!*

Микитко *(немов у телефон). Ярівчанські хутори? Перекажіть усім, що наша комуна схвалила урізати вам землі у Лойди Жоржа на задниці. Приїздіть по мандат і по землеміра!*

(Знявся регіт)” [3, с.121].

Тож не доводиться дивуватися, що хлопцеві випадає неоднаразово відбиватися від нападок інших за свої дотепи та кпини, отримувати гострі характеристики. “*Та ти на язык проворний!*” – дорікає йому комунар Макар і додає: “*Понапріймали вас – ні косою, ні вилами, одним язиком плескаєте. А за вас роби, насаджуйся, рви жили й м’язи. Комуна!*” [3, с.107].

Не менш різкий у ставленні до Микитки й Ахтительний: “*Же вуа одразу недисциплінованого елемента ще й крикуна. Колись такі крикунці, може, й до діла були, а тепер Радянській нашій владі од них тільки одна шкода” [3, с.114].*

Прагнення до скорішого подорослішання накладає відбиток на інтимну сторону буття чотирнадцятилітнього Микитки. Кумедно виписана М. Кулішем сцена залицяння цього підлітка до комунарки Мотроньки: “*Я малий? Та мені, щоб ти знала, п’ятнадцятий пішов, скоро шістнадцятий буде. Ти не дивись, що я немовби*

малий. Це тільки так здається” [З, с.105].

Але дівчина, звичайно, не сприймає всерйоз запевнень, а відтак у відповідь юний “кавалер” чує зовсім не те, на що сподівається: *“А чудний ти який, Микитко, сьогодні! От право. Аж жаль бере. Та тільки який же з тебе парубок! Цу-ру-палок!” [З, с.105].* Щоб хоч якось зацікавити свою обраницю, підліток стверджує, що *“дуже інтересна моя жизнь була”*. Але це було безрадісне життя безпритульного: в голоді та в холоді, без ласки і привіту. Звідси й така болюча потреба в розумінні, в людському теплі й співчутті, в любові: *“І хоч би ти раз подивилась на мене суїйозно, Мотронько! Бо ніхто ще не любив мене, Мотронько, хіба що папаша, так і той з голоду передчасно помер, а матері й не пригадаю. А як по хуторах та по кулаках безпризорним поневірявся, то хіба хто ставився до мене суїйозно, як до пролетаря? Пір'я давали дерти та куплетів заставляли співати шкуролупи! Глузували...” [З, с.105].* Отже, поза напускною зухвалістю й безцеремонністю, поза всією бравадою постає незахищена душа підлітка. Липившись наодинці, він міг би вже не грати “в дорослого”.

Але така вже вдача у цього хлопчика. І він продовжує свою роль навіть перед самим собою, змішуючи біль і насмішку.

“Микитко (спробував був удати з себе байдужого. Не вийшло. Заклінав очима, от-от заплаче). Хух! Аж очі змокрили. От не везеться мені на любов од самого малолітства! Передвременно не везеться...” [З, с.105].

Комуна стала ніби сім'єю для сироти. Але Микитко все ж почуввається в ній далеко не затишно: *“Як був безпризорний, такий і зоставсь. А знаєш, який є декрет соцвиху? Що безпризорним можна бути лише до тринадцяти, а ви мене ліквідували? Навпаки – ще меншим зробили! Цурпалком!...” [З, с.126].*

Таке тяжке відчуття змушує хлопчину наче й покинути комуна, але побачивши небезпеку для неї у вигляді яривчан-межувальників, герой одразу ж повертається назад. Це свідчить про розуміння ним свого громадського обов'язку, про вірність колективу, що замінив Микиткові родину.

В першій редакції драми “Комуна в степах” фігурує ще одна дитяча постать – пастушка-сироти Свиридка. Як бідкається тітка Секлета, що опікується долею хлоп-

чика, вже *“восьмий рік пішов, а воно ще й оченашу не знає”*. Це, на думку жінки, є наслідком впливу нового життя (*“Уранці, не повірите, я його до святої ікони, а воно від ікони. Я його за рученьку – воно навручки та й ще кусається”*; *“Ач, набралось духу комунського! Аніяк не слухається”*).

У заключній п'єсі таврійської трилогії – *“Прощай, село”* – М. Куліш далі досліджує проблему радянізації дітей, підлітків, молоді. Герой твору Дмитрик Ільченко переживає від того, що його як сина *“колишнього кулака”* не хочуть прийняти до комсомолу, не зважаючи на численні заслуги, на багатий піонерський досвід хлопця. Чим же займався цей юний ленінець у попередні роки? Про це дізнаємось із поцінувань батьком та старшою сестрою:

“Ільченко. От ти був у піонерах. Три роки вибігав...

Мотрона. Батькові вибивав очі колишнім хазяйством. Хату хотів спалити за те, що краща на кутку, попа в хату не пускав...

Ільченко. Ну от. Три роки отак піонерив...” [3, с.152].

Юний герой М. Куліша, як бачимо, страждає на *“синдром Павлика Морозова”*. Чим більше він викриватиме батька, тим більше довіри матиме у товаришів-однотимців та комсомольсько-компартійних натхненників. А подібна нагода не забарилась. Виявилось, що старий Ільченко зберігає чималенькі гроші та золоті прикраси і, щоб їх не відібрали представники влади, вирішує переховати свій скарб у хаті своєї заміжньої доньки. І Мотрона йому в цьому сприяє. Дмитрик же, підгледівши за батьком, доносить на нього комуністові Маркові. В результаті такого викриття Івана Ільченка та Мотрону було вислано з України *“як класових наших ворогів”*, і піонер-герой залишився без батька і старшої сестри. Та навіть такий *“подвиг”* не допоміг, і Дмитрика до комсомолу не взяли (*“за батьком не йде, та й до нас ще не підходить”*). Заувагою Надійки, що хлопець *“усе сторониться”*, автор ніби натякає на можливість якщо й не прозріння одурманеної соціалістичною пропагандою дитини чи жалкування з приводу вчиненого гріха, то, принаймні, на депресію, в якій перебуває юний обличитель. А причин для гнітючого стану у Дмитрика не бракує.

Цікаво, що у варіанті п'єси, підготовленому на вимогу

й угоду видавництву, М.Куліш змінив назву “Процай, село” на більш нейтральну – “Поворот Марка” (щоб не сприймалась як символ занепаду й загибелі українського села в ході примусової колективізації й голодомору 1932-1933 рр.). А щодо юного героя, що доносить на батька, то саме комуніст Марко рекомендує Дмитрика до комсомолу. Як відзначає Т. Свербілова, ставлячи долю цього підлітка в загальнонарадянський контекст міжвоєнної доби, його вибір фактично був запрограмований. *“Згідно з логікою колективізму героєм в н’єсі став український Павлик Морозов – син Ільченка Дмитрик, який виказує батька, тільки заради того, щоб його прийняли до комсомолу. Моральне розбещення дітей і жінок – найприродніших істот у суспільстві – звучить у н’єсі трагічним дисонансом до її первісного задуму”* [9, с.689].

Відлуння піонерської теми відчутне і в комедії “Хулій Хурина” (1926). Вже на початку п’єси, буквально в першій яві, як тільки відкривається завіса, поряд із дорослими героями твору на кін виходить і юний Абрам – син орендаря готелю-заїзду “Червона зірка” Хуни Штильштейна. Хлопець з’являється на сцені *“з ліжком і подушкою, ставить, лягає й спить”*, як зазначено в авторських ремарках. За словами Хуни, що не приховує свого роздратування, це *“мій балван”*, *“син називається”*, *“вже скінчив семилітню трудну школу, а хіба не знаєте, що ця школа одне лише місце дає: у батька на шії”* [3, с.253].

Отже, на думку орендаря, від радянської освітньо-виховної системи небагато користі. Досить кількох фраз цього батечка, щоб уявити, чим жив і чим займався його “балван” раніше: *“Ну?! Допіонерився? Доспартачився? Пішов геть... до мамі!”* [3, с.257].

Дитячий комуністичний рух у п’єсі репрезентовано скоріше в пародійно-карикатурному, аніж величальному плані. Коли все провінційне містечко збурюється в пошуках могили вигаданого героя-вчителя Хулія Хурини, до чого спонукають заїжджі вітрогони-жартівники, не залишаються осторонь і місцеві школярі під орудою педагога Шурубалки. Як тільки *“прибігли з комсомолу”* з відповідною вказівкою, було зорганізовано гурт учнів, і ті з барабанним боєм і прапором та традиційними вигуками поспішили на цвинтар. Показово, що цей

учитель поводитья як солдафон, керуючи піонерами: *“Ставайте!.. Ставайте отут!.. (Командує). Рота... Стой!..”* [3, с.278].

Захекані діти і їх спітнілий наставник щасливі тим, що випередили інших:

“Шурубалка (радісно до дітей). Ми перші прийшли!..” [3, с.279].

Учитель-демагог рясно сипле словесами, обстоюючи дитячий комуністичний рух і його зв’язок із подіями *“на полі нашого життя, хоча б і на кладовищі”* (ця фраза могла б вважатись геніальною, якби не була, по суті, абсурдною). І герой просторікує про *“єдиний педагогічний процес, що утворює нову школу”*, але на погляд звичайної людини – тієї ж крамарки Пташихи, все це не навчання та виховання, а якесь знуцання над дітьми (*“І чого б ото я дітей водила по кладовищах?; “Хоч би вчили до пуття... А то ж хі-ха-ха та ать-два-три...”*; *“Та й це проти леригії навчають, щоб вас самих отак вчило й не переставало, як ви вчите”*; *“Бідні діти!.. Тож гнав, щоб тебе самого гнало й не переставало”*).

І далі така докірливо-критична мова переростає в звинувачення: *“Та ви на язик багаті... Не перебалакаєш... І дітей навчили язиком крутити так, що памороки родителям забивають... А читати? А писати?.. А слухатися батька, матір і старших навчили? А молитов навчили?..”* [3, с.279]. Отже, напрошується висновок, що заполітизована освітньо-виховна система не зорієнтована на високу духовність, на гуманістичні ідеали, а відтак скоріше калічить юне покоління, аніж дбає про його всебічний розвиток. Таке об’єктивне поцінування викликало протест у критиків і літературознавців. Дослідник М. Острик наголосив на неприпустимості подібного: *“Школярів драматург показав дечим схожими на здичавіле молоде покоління з “рожевої чуми” Дж. Лондона. Кому-кому, а М. Кулішеві – людині, яка мала багато заслуг у будівництві радянської освіти на Україні, – не можна пробачити такого зображення нашої школи та її вихованців”* [6, с.203].

До теми дитинства М.Куліш звертається і в інших п’есах. Одноактівка *“Колонії та колоніальна політика”* (1927) виводить епізодичний гурт негрят, котрі по своєму реагують на події в світі дорослих. Їх дитяча уява пов’язує гостре протистояння між плантатором і

найманими робітниками, що переростає в страйк, з захоплюючою грою у війну. Звідси така зацікавленість, неабиякий інтерес до того, що відбувається:

*“Не плач, Мауки, дурний,
Тепер буде весело, весело.
Кажуть, білі пани принесуть нам
Блискавку, грім, і буде війна...
А ти плачеш...”* [3, с.470].

А з іншого боку, ця малеча не така вже й наївна. Суворе життя загартовує дітлахів, посилаючи їм різні випробування. Зібраність, стриманість, одержимість страйкарів віддзеркалюється й у поведінці малюків:

*“... Я вже не можу
Плакати. Я вже не маленький, і мені
Не годиться... Бо я буду дивитися
На війну”* [3, с.470].

Світ дитинства опосередковано постає в драмі “Вічний бунт” (1932), постійно переслідуючи одного з героїв. Тиміш Гай, або просто Гайка – одна з найколеритніших фігур у творі. Його ретроспективні візії та неадекватні вчинки яскраво свідчать про те, що з цією людиною не все гаразд, як і з соціальним середовищем, яке до цього призвело.

“Гайка. І чогось згадалось мені дєтство. Вийшов на вулицю, дивлюсь – тьотя дитячий садок веде. І тут, я думаю, трапилось зо мною щось причинне: захотілось теж маленьким стати. Підійшов до виховательки, аж плачу та прошу повести й мене в лавах...” [3, с. 414].

У п’єсі “Маклена Граса” (1933) М. Куліш виводить героїною дівчинку тринадцяти літ, яка рано дорослішає через життєві труднощі та випробування. Злидні й животіння впроголодь, батькове безробіття й споглядання страждань завжди голодної сестрички Христинки не ламають цю завзяту натуру, а тільки загартовують, додають сили та душевної волі.

Як цілком доросла, принаймні, старша, Маклена звертається до дитини, якій ще й семи літ немає: *“Христинко, вставай! Поки рано – на канави змотаємось. Може, що знайдемо. Ти – трісочки, я – кістки чи картоплю, зваримо. Адже сьогодні татові на фабрику. Сьогодні вона, може, працюватиме...”* [4, с. 265].

Водночас ці сірі непривабливі будні не гасять в ній фантазій, світлих поривань до кращого. *“А ондечки гуси*

летять! І які! Чисто як у казці! Пам'ятаєш – мама нам оповідала? ... (наспівує мелодію з казки про Івасика-Телесика).

Гуси, гуси, гусенята!

Візьміть мене на крилята

Та й понесіть мене...” [4, с.265].

Далі для неї ніби стирається межа між реальністю й казкою, серйозністю й грайливістю: *“Ой, Христинко, мене, вже беруть гуси! Ой, несуть! Ой, вставай! Ой, прощай! (Наче й справді її несуть гуси). Прощава-ай!” [4, с. 265].*

Але за мить дівчинка вже знову міцно стоїть на реальному ґрунті і сповнена щоденних турбот: *“Вставай, Христино! Ось я вже й повернулася, а ти досі спиш. Час на канави. А то інші геть усе порозбирають, і ми знову будемо не ївши. Вставай!” [4, с.265].*

Її уявлення про СРСР наївні й ідеалізовані: *“В Сове-тах не розказують, а вже будують казки” [4, с. 265].*

Мрійливість Маклени протиставляється приземленості й практицизму маклера:

“Зброжек

...Бо ти не вмієш думати – з батьків твоїх, з діда – прадіда. От і зараз : ну для чого тобі чіпати, не подумавши, гусей? Твої вони, чи що?

Маклена

А я думала, що вони й не ваші. Летять собі, подумала, гуси. Як у казці.

Зброжек

А ти не подумала, то це, може, ще й не гуси, а журавлі чи лелеки. Ті, що хоч і приносять батькам дітей, ніколи – чуєш? – ніколи не беруть на крила великих і дорослих, навіть таких легких на віру, як оце ти...

Маклена (найжачилась)

Знаю. І дітей вони зовсім не приносять... (Навпошеп). Навіть таких важких, як оце ви” [4, с.266].

Маклена серйозна й розважлива не по роках, вона гостро відчуває свою відповідальність за родину. За маленьку сестричку: *“Мама Христинку народила і вмерла. А тепер, хоч би й можна було полетіти, хіба полетиш, коли їй нема й семи?” [4, с.266].*

Маклені боляче, що сім'я не може звести кінців із кінцями, що доводиться тинятись по смітниках, тож хоча б у розмові з хворобливим батьком прикрашає ці

походеньки: “Адже вам сьогодні, може, на фабрику, от я вчора й подумала... Ми з нею разом надумали раненько на кана... на базар...” [4, с.267].

Навіть у неймовірних злиднях дівчинка не втрачає відчуття своєї гідності, дотепно відповідає на закиди й кпини глузливої Анелі, доньки маклера, що звикла до розкоші й безтурботного комфортного життя. Ось характерний діалог:

“Анеля

Та зачекай, Маклено! Куди ти?

Маклена

Мені ніколи, панно Анелю.

Анеля

Скажіть, будь-ласка, – їй ніколи! Та хіба може бути ніколи безробітним?

Маклена

Це вам ліпше знати. Адже ви все без роботи, завше без роботи!” [4, с.274].

Анеля обзиває Маклену вульгарною та нерозвинутою, гадає, що в тієї один шлях – стати повією: “Ростеш, наче кропива на пустирі [...]. Так ти й проживеш боса. Ніколи в тебе не буде ні будуара, ні спальні. У таких нещасних спальня часто буває, як у Магди, на вулиці” [4, с.275]. Ремарка “Маклена рвучко йде” засвідчує, що дівчинка зовсім іншої думки про своє майбутнє.

Коли Анеля зверхньо жертвує дівчинці кошук із залишками від їхнього сніданку, Маклена віддає той харч псові Кунделеві.

Дівчинка вмiє розпізнавати щирих і лицемірних людей: “Хоча пан Зброжак і каже, що чим собака голодніший, тим краще стереже, однак, бач, як годують свою Жужельку. Та він і про робітників це каже: чим, каже, робітник голодніший, тим дешевше і довше він працює” [4, с.276]. Зі співчуттям ставиться Маклена до музиканта-віртуоза Ігнатія Падура, якого звиродніле суспільство відкидає, змушує тулитися в собачій будці. Бо він не належить до тих, що “грають на казенних струнах улесливі симфонії диктаторові”. Чи не промовиста символіка, що асоціюється зі становищем митців у сталінському СРСР? Герой “пішов у буду, а не став на коліна” [4, с.302]. Цей мотив зігнутих колін є наскрізним у творі й пов’язується зі Стефаном Грасою та його родиною.

*“Маклена
А тепер що ви граєте?”*

Музикант

Тепер? Тепер ось що: минули і революції, і соціалізм, і комунізм. Земля стара й холодна. І лиса. Ані билиночки на ній. Сонце – як місяць, а місяць – як півсковорідки” [4, с.305].

Маклена постає через самохарактеристику: *“Я вже не маленька! За одну цю ніч я виросла так, що в мене все тіло болить, серце, думки, так росла”* [4, с.318]. Вона хоче *“вийти з підвалу, ось за цей мур, але в життя, а не на цвинтар”* [4, с.318]. Та от тільки йде вона в доросле життя ціною смерті іншої людини.

Після поцілунку Маклени Музикантові чується наївна, але сповнена оптимізму серенада Гуно, яку *“колись, іще малому співала мати”* (*“Радісна ластівка нам проковує гарні дні”, “Співаймо, як вона, співаймо діти, завжди!”*).

Коли батько відмовляє виконати прохання збанкрутілого Зброжека, це береться зробити Маклена. Вона рве запропоновані гроші й стріляє в Зброжека. Ремарка: *“десь далеко сходило сонце”* [4, с.318] налаштовує на життєствердний лад.

У п'єсі-метафорі “Маклена Граса” М. Куліш через образ дитини як символу майбутнього висловлює свою віру в доленосність і невмирущість загальнолюдських цінностей. Будинок-вертеп, репрезентований у творі буцімто на означення негативних процесів у буржуазній Польщі, бачиться як утілення радянської системи, збанкрутілість якої усвідомив драматург. Тринадцятирічна дівчинка Маклена Граса з її життєспроможністю, завзяттям, загартованістю і вірою в добро сприймається як символ прийдешніх поколінь, які зможуть на збільшовиченій землі засіяти зерна добра та людяності.

Митець передав *“трагічний фанатизм дитини, що бачить сяйво соціалізму і на шляху до нього застрелює людину”* (Т. Свербілова). Це присуд цій системі, заснованій на терорі. За зовнішніми подіями (економічна криза, інфляція, бідність у Польщі) прочитується *“символ катастрофи взагалі, катастрофи кінцевої, загибелі мрії про соціалізм”*, і цього апокаліпсису *“не здатні затьмарити ані ідейний фанатизм знівченої дити-*

ни, ані вимушений оптимізм соціального замовлення” (Т. Свєрбілова).

Дитячі мотиви були характерні й для прози М. Куліша. На початку 1920-х років ним були написані твори “На край світу” та “Бога зневажив”. Сам автор визначив їх у жанрово-тематичному сенсі як “оповідання з життя дітей”. Про це М. Куліш зокрема повідомляв у листі до І. Дніпровського від 23 жовтня 1923 року, додавши: “Ой, коли б мені вільний час був! Писав би і писав би” [4, с.491]. Ці тексти так і не були опубліковані, а їх автографи втрачені. Тож лишається тільки гадати, про що в них ішлося. Як відзначає дослідник Я. Голобородько, “важко судити, чи це твори для дітей, чи про дітей”, оскільки рукописи не збереглися. Проте безперечним є той факт, що “матеріалу задля написання названих “оповідань з життя дітей” було у Куліша чимало: власне складне дитинство, різноманітні спостереження над долями й психологією дітей під час роботи в системі народної освіти та вимушених мандрів по Таврії, коли Куліш знайомився зі станом сільських шкіл й учбової, навчальної справи в них” [2, с.61].

Дитяча проблематика є традиційною і для публіцистики М. Куліша (“По весям и селам”, “Накануне нового учебного года”, “Чергова справа”, “Школа за часів революції”, “Зв’язок школи з дитячим комрухом”, “Політичне виховання й антирелігійна пропаганда у школі”, “Чергова справа” та ін.). Це свідчення небайдужості й стурбованості письменника, його постійного інтересу до долі юного покоління.

У циклі “По весям и селам” автор описує враження від знайомства з шкільництвом у краї. У розділі “Одичание”, що відкриває першу частину нарисів-нотаток “Из записной книжки 1921 года”, наведено промовисті картини.

По дорозі до села Козачі Лагері серед моря хвилястих сипучих пісків автор спостеріг дітлахів-пастушків. “Они пребывают здесь целые месяцы, пасут коров, овец, жгут сухой камыш, ищут съедобные корни и иногда воруют в котлах рыбу. Их тут десятки. Школы не знают, и школа их не знает. Лучшая мечта у них – достать табаку или найти оставшийся от прошлогодних битв снаряд и взорвать его. Иногда вместе с разорвавшимся снарядом летит на воздух и

сам взрыватель, но ничуть не уменьшает их исследовательского пыла. Сквернословят они с виртуозностью, на каждом шагу, за всяким словом. О половой жизни знают больше взрослых.

Что будет с ними дальше? Никто не скажет и не угадает. Не скажу и я, работник уездного отдела народного образования. Одно можно сказать: школа наша слаба, школа наша немогуща. Привлечь этих одичавших детей в свои стены она не может” [4, с.364-365].

Але й у стінах місцевих шкіл – здичавіння, яке лише посилиться. Адже М. Кулішеві як працівникові повітової народної освіти доводиться займатися скороченням шкіл і шкравів (школьних работников). З 18 працівників лише 4, а з 3 шкіл – дві, причому в семиріччі старші групи ліквідуються. Отже, старшокласники позбавляються шкіл у своєму селі “Сократил, разогнал – кричат они мне в спину” [4, с.366].

У розділі “Незаможники и виноградари” спостерігається подібне. По дорозі до села Британи селянин-візник “говорил делано, трезво, метко, хлестко, говорил как знаток и хозяин сыпучих песков. Школа нужна крестьянину как воздух, но в этом году школы не будет. “Походят, походят до Різдва, а як заохолодає, – перестануть, бо холодному й голодному не до школи”, – заключаєт он свою беседу” [4, с.367].

У Британах М. Куліш фіксує дві школи. У центрі – для бідняків, ремонт у ній здійснено абияк. А в школі для більш заможних селян та виноградарів із німецької колонії – інша ситуація. Тут провадять серйозний ремонт. Є навіть шкільний театр, де проте виставляють “самые скверные пьесы”.

У розділі “В детском доме” наведено чимало цікавих замальовок. “*Меня везут: лошадь, мальчик и два колеса. Я сижу на перекладине и держусь за мальчика. Ноги мерзнут: был первый мороз. По дороге трупы павших от бескормицы лошадей. Голод близится.*

– *Ты грамотный?* – спрашиваю мальчика.

– *Ні.*

– *А почему в школу не ходишь?*

– *Хай вона згорить... Ніколи,* – отвечает мальчик, кружит цигарку и раскуривает ее с видом серьезного и взрослого человека.

Этот мальчик выглядит куда серьезнее, чем наши

школы, – философствую я на двух колесах и прикуриваю у мальчика папиросу” [4, с.369].

У селі Маяжці – 8 шкіл і 2 дитячих будинки. В одному – місцеві, в іншому – з Донбасу (“грязные стены, столы и голые нары”, “в лохматых комочками дети”, “не то спят, не то бодрствуют – не разбереш”). Ще гірше в ізоляторі: “На полу кучи соломы и грязные рогожи.

Где же дети? – спрашиваю я заведующую. Она снижает ночник, и освещает солому и рогожи. Кучи вокруг начинают шевелиться, и оттуда показываются детские головки.

Это изолятор. Двадцать чесоточных и трахомных детей. Я чувствую, как у меня подымается на голове волос, и спина наполняется ледяным холодком... Видел виды, но такого изолятора ещё не видел” [4, с.370].

Гнітючі враження виносить М. Куліш і з відвідин Каховки: “Следующий пункт моего следования – городок К-ка. Здесь я задерживаюсь на два дня. Живу в детском доме. Здание прескверное, мрачное и холодное” [4, с.370]. Але спостерігаючи за побутом мешканців, відвідувач констатує й позитивне: “В комнатах убого, но чисто. Дети работают, читают, играют, лепят. Постепенно из детской массы формируется детский коллектив” [4, с.370-371]. Хоча й натяку на ідилію немає (“до цветущего состояния так же далеко, как до нового урожая”). Як досвідчений працівник у царині освітньої системи М. Куліш уловлює приховану боротьбу довкола дитячого будинку, що може призвести до його занепаду та здичавіння вихованців. Промовисту розмову довелось мимоволі почути письменникові: “Трое детей ведут серьезный и деловой разговор. Их отвезли из села в город, кто-то забрал у них сиротскую корову, рядно, ямень, иконы. Они материально обижены и жалуются один другому.

– Ты думаешь, что в суді присудят по правді... Ов-ва, жди правди од суда. Василь дасть судді хабаря, і квит...

Так говорят в темную ночь дети” [4, с.371].

Якщо в розділі “Иконы” М. Куліш констатує повну бездіяльність у сомівських школах і спробу приховати цю істину (“Учитель говорит, что дети приходят рано утром, занимаются и к 12 часам дня расходятся по домам. Я не особенно доверяю этой информации”), то в наступному матеріалі “Сорок лет” автор із задоволенням

розповідає про відвідини Княже-Григорівки: *“Почти первая школа на моем пути, где ровно и спокойно бьется пульс школьной жизни”* [4, с.372]. Не може не привабити постать учителя (*“седенький, благообразный, с чистыми глазами”*), який ось уже чотири десятиліття виховує місцевих дітлахів: *“Несколько поколений прошли его школу, почти половина населения К.-Григорьевки его ученики. И сейчас он на своем посту”* [4, с.372]. Як наслідок – успіхи в навчальному процесі: *“Дети у него внимательны. В классе у него чисто”* [4, с.372]; *“Удивительная дисциплина и гармонический порядок. Дети оживлены, но не суетятся и не кричат, как это бывает во всех почти школах. Они аккуратно складывают книги и тетради в сумки, вытирают перья, сносят выданные на урок пособия дежурным...”* [4, с.373]. Школярі *“бодрые, веселые и спокойные”*, – ділиться не без замилювання своїми спостереженнями автор.

А ось у розділі *“В немецких колониях”* знову домінує темна смуга. М. Куліш визнає, що школи в цих селах *“в безнадежном состоянии, занятия идут с перебоями, детская аудитория редет с каждым днем”* [4, с.373]. Відчувається наступ голоду, безперспективність та безнадія. Навіть спроби М. Куліша зіграти на національних почуттях німців, які колись безуспішно домагалися запровадження в місцевих школах рідної мови, не знаходять тепер відповідного відгуку.

Розділ *“На хуторах”* репрезентує школу *“земской постройки и с земской идеологией”*. М. Куліш зочить *“за партами несколько подростков-девочек, круглоголовых, краснощеких, в чистых, на городской лад пошитых платьях”* [4, с.375]. Це, так би мовити, *“пятая группа трудовой школы, а по существу репетиторская группа для детей зажиточных хуторян, верующих в скорое пришествие “белого воинства” и потому готовящих своих детей для поступления в гимназию”* [4, с.375]. На думку автора, в цьому середовищі заліг твердим пластом *“дух косности и старой идеологии”*.

Розділ *“Украинская семинария”* знайомить із освітньо-виховним дітищем місцевої Просвіти. Автор репрезентує цей багатообіцяючий проект як надію селян, що *“детей можно будет вывести в люди”*. М. Куліш визнає: *“ясно и то, что у местной Просвіти есть кое-*

какие вождения по части натаскивания в семинарию узконациональных идей, что в ней, быть может, будут ткаться желто-голубые нити, но у меня не поднимаются руки против этого детища революции” [4, с.376]. І далі він пояснює таку свою позицію: “Разве не приятно видеть среди мертвой пустыни и развала замирающего перед голодом уезда островок, где прорастает широкая общественная инициатива, бьется и сверкает новая мысль, где ведется борьба между двумя лагерями села, между старым и новым” [4, с.376].

Завершується перша частина нотаток досить оптимістично: “переживем, перетянем, победим” [4, с.381]. Наступна добірка нарисів під назвою “Из записной книжки 1922 года” відображає Кулішеві враження від пізнішої поїздки повітом – наприкінці травня означеного року. Ця мандрівка “по весям и селам” здійснювалась із метою перевірити, в якому стані перебувають “группы детей, уцелевших от голодного разгрома и вымирания” [4, с.381]. Автор наводить жахливу інформацію, котру передавали освітні працівники: “Взрослое население разбегалось, покрывая дороги и поля трупами. В двух селах были зарегистрированы случаи людоедства. Родные убивали детей, начиная с младшего в семье, потрошили по ночам, ставили в печь и жарили. Говорили, что жареное человеческое мясо появлялось даже на базарах наряду с кошачьим, собачьим и лошадиным. Детские дома, перегруженные детьми, постепенно превращались в больнички и просто в мертвецкие, откуда уносились ежедневно на кладбище по два, три и больше трупики” [4, с.381].

У розділі “На детском кладбище” М. Куліш деталізує враження від своїх велосипедних мандрів повітом: “В полдень добираться до большого села К-ней и заезжаю в детский дом. В самом доме стоит мертвая тишина. В низеньких маленьких комнатках жужжат мухи и несет зловонием от грязных детских постелек. Нет ни одной наволочки, вместо простынь и одеял куски ряден и какая-то рвань. В угловой комнатке лежит с пяток опухших от голодовки детей. Водянистая, набухшая кожа на лицах делает их чрезвычайно полными и округлыми. Но зато на них нет ни кровинки. Глаза или ползакрывают или наполнены изнеможением и тихой, углубленной болью. Это не детские

глаза, а скорее всего крошечных стариков, ожидающих смерти с зажженной в костенеющих руках свечкой” [4, с.383]. Завідувачка дитбудинку поскаржилась, що лікар після огляду дітей заявив, що “50% их уже нельзя спасти, что половина детей определенные смертники. Весна действует на истощенный детский организм губительно” [4, с.383]. М. Куліша вражає цей контраст – густа трава, розквітлі вишні та вмираюча малеча на тому тлі: “...Наконец, замечаю детей. Все они лежат по одному, по двое в зеленой траве, похожие на скелетики, облаченные в одежду” [4, с.383]. Серед нещасних письменникові впадає в око дівчатко: “От колодца к дому направляется одна девочка в длинной, как саван, белой рубашке. Она ступает робко, неуверенно и дрожит на своих тонких костяных ножках, жмурится от яркого солнца, изнеможенно подымает худую, полувысохшую ручонку, чтобы отмахнуться от приставшей большой золотой пчелы. Кажется – это бредет по кладбищу маленький мертвец” [4, с.383]. Завідувачка дитбудинку додала жахливий штрих до такої страшної картини, визнавши, що місцеве населення відмовило їм у допомозі: “Крестьяне отказались наотрез, ибо считают нецелесообразным делиться последним куском хлеба с детьми, которые умирают ежедневно по одному, по два и которых проносят мимо их окон в маленьких деревянных ящиках” [4, с.383]. Але така вражаюча байдужість цілком зрозуміла М. Кулішеві, адже і в селі триває голод, а відтак – смерть. Письменник приходиться до гіркого висновку: “Я еще с полчаса сижу на этом детском кладбище, смотрю на застывающих невыразимую боль и тяжесть. В системе Соцвосо лежит цепь трансформирующихся детских учреждений: детская площадка, детский сад, дом неполного дня, школа, школа-клуб и, наконец, венец Соцвосо – детский дом, но в этой системе, благодаря голоду, возник новый тип детучреждения – это детское кладбище” [4, с.383]. Риторично звучить питання, що логічно випливає з наведеної ситуації: “Что можно сделать для спасения этого детского дома?” [4, с.384]. Адже навіть якщо “поднять на ноги всех”, звернувшись до вищих інстанцій, всеперемагаючий голод не дуже відступиться від своїх потенційних жертв.

У розділі “Новая школа” М. Куліш знайомить читача з привабливою постаттю педагога з народної глибинки – завідувачки Тарасівської школи, загубленої серед степів. Щира й привітна жінка (“немного болтливая, крепкая и, по всему видно, хозяйственная”) просто й невимушено розповідає, як в умовах голоду та відсутності належного забезпечення школи канцелярським приладдям та навчальною літературою заклад продовжує свою діяльність на природі. “У нас не было чернил и карандашей, так мы выйдем с детьми во двор, сядем на песке и пишем. Сначала буквы, потом слова, потом и задачи решали на песке. Так, книг для чтения не было, то пришлось воспользоваться школьной библиотекой. Дети затем читали и слушали” [4, с.385]. Школярі взяли участь в екскурсії в степ та ще й зібрали невеличку археологічну колекцію – залишки скіфської доби. Там, серед таврійських просторів, учителька проводила з ними імпровізовані заняття. “Там, в степи, дети играют, придумывают задачи, рисуют на песке, ловят бабочек, а я, чтобы доставить им хотя бы маленькое удовольствие, приношу с собою книжку и читаю. Что поделаешь! Нет возможности поставить по-настоящему школу, нет учебников и письменных принадлежностей, вот и приходится учить не в школе, а кругом школы, да еще в степи” [4, с.385]. І М. Куліш не приховує свого захоплення винахідливістю цього педагога, небайдужістю до долі малечі:

“Вместо мертвящего класса и ломаных парт – зеленое поле и весенний простор, вместо сухих нравоучений и бездушной морали – чтение под открытым небом, вместо положенных по расписанию уроков – живые, увлекательные экскурсии в природу. А главное – единение детей, желание учиться и заниматься вопреки воле взрослых. Может быть, это первое желание детей как результат самосознания детского коллектива и его борьбы за сохранение школы.

Знання, почерпнутые в беседах и уроках рядом с пасущимся стадом коров, во ржи, среди полевых цветов и бабочек, под пение невидимых в небе жаворонков, осведомлено, глубже западут в детские души, нежели механическое заучивание в классе” [4, с.386].

У розділі “По пути” автор далі живописує жахливі картини голоду в Південній Україні: “Проехал одно село

и на ходу узнал, что половина его вымерла, что недавно в степи пропала девочка, пасшая коров, что есть одно предположение, – эту девочку съели одичавшие от голода и скитания бродяги” [4, с.389]. Вражачим є опис однієї зі шкіл, побачених М. Кулішем під час цієї мандрівки: вона “с зияющими, как черные раны, разбитыми стеклами”, дах і стіни “покрылись грязью и плесенью”, “кроме разбитой мебели, пыли, грязи, паутины и остатков сцены в классной комнате, я ничего не увидел” [4, с.390]. А вчителька з хворою на тиф донькою та сином-підлітком – це “живое человекоподобное существо, обросшее гривой седых волос, полуобнаженное, в лохмотьях...” [4, с.389]. Зі співчуттям веде мову про цю нещасну жінку та її дітей автор. Важкий слід залишає по собі побачене: “Мне показалось, что я вышел из какого-то прогнившего подземелья, в котором томится привязанная цепью голода старуха-учительница с парой своих детей” [4, с.390].

Завершується цикл “По всеям и селам” більш-менш обнадійливим розділом “У стариков”, де навіть голод не заважає працівникам школи займатися ремонтом. “Я изумлен необычно”, – визнає автор. І не без захоплення констатує:

“От стариков я уехал с бодрым настроением и твердой верой, что дело народного образования не погибает, несмотря ни на какой голод.

Что касается заведующего, то он герой нашего фронта. Ему чужды новые веяния, он не понимает наших реформ, но зато он в самое тяжелое время, в условиях крайнего обнищания, разрухи и голода сохранил школу и спас детей. И я уверен, что дети у него пишут, читают и считают, что из школы мы получим будущих грамотных граждан” [4, с.399].

У кіносценарії “Парижком”, написаному, як вважає Н. Кузякіна [4, с.830] на матеріалі вражень від перебування в радгоспі “Паризька комуна” в червні 1933 року (тепер селище Роздольне Каланчацького району Херсонської області), автор не зраджує своїй увазі до дитячих мотивів. Наприклад: “На выезде землянка. Кузнечный мех. И, кажется, цыган. Так. Цыган. Только он почему-то в старом смокинге. Сидит цыганка с миской. Кудрявый цыганенок” [4, с.342]; “...За дорогой подобие шатра. Цыган в смокинге. Переодевает пор-

тянки. Цыганка с миской. Кудрявый цыганенок” [4, с.348]. Ця родинна тріада батько – мати – дитина могла би справити враження ідилії на тлі народного буття, якби не шаржоване співставлення (смокінг – портянки) та промовиста заувага героя, схильного до одноосібного (незалежного від радянських суспільних тенденцій) життя: “А начто по розряду? Лучше рядом! Вот это твоим (на совхоз) пусть будет, а это – (на шатер) моим” [4, с.349]. Аналогічними замальовками автор і далі орнаментує текст. Ці картини переслідують героя, викликаючи асоціації з літературним світом (“последний пушкинский цыган”, “где-то за горизонтом остался Пушкин и цыган”, “Пушкин за горизонтом, а цыган здесь”). Ніжний повтор “кудрявый цыганенок” мимоволі згадається далі, коли автор випише ряд інших одна-нітних малюнків-візерунків, у центрі яких бездоглядна дитина, кинута напризволяще.

Як своєрідний ритуал постає діалог бригадира Ковалика з дівчатами – одеситками, привезеними в таврійські степи на виховання працею. Жінки і відповіді накладаються одна на одну, як намистинки на нитку з жакітливим відтінком (“облава”) Ось свою “історію” палко й “охотно рассказывает” висока одеситка:

“Отец ее рабочий. Погиб на фронтах. Мать – работница. Умерла в голодном году. Сама она торговала цветами... Оставила дома двоих детей. Заперла их, чтоб не попали под трамвай...”

Облава...

Ее схватили. (Она потеряла паспорт) И вот она очутилась здесь (слезы) и до сих пор не знает, что с родными детьми” [4, с.351].

Розчулений бригадир гостро реагує на цю розповідь (“у Ковалика тоже слезы”).

Далі душєроздираючий міф варіюється іншою героїнею – “кудрявой, с большим носом”, яка не менш “охотно рассказывает” про те ж:

“Отец ее рабочий. Погиб на фронтах. Мать расстреляна белыми. Сама она торговала бубликами. Ради ребенка, которого заперла дома, чтобы его не переехал трамвай

Облава...

Ее схватили. (У нее перед этим украли паспорт). И вот она... (слезы)” [4, с.351].

За допомогою градації автор продовжує сприйняття одеських “страшилок” бригадиром (“Ковалик без слез”, “Ковалик сурово хмури́т брови”).

Нарешті надійшла черга до маленької одеситки:

“Отец ее рабочий. Погиб на фронтах. Мать тоже погибла. Сама она недавно пошла на базар купить больному ребенку молоко...

Облава ...” [4, с.351].

Не дослухавши співбесідницю, Ковалик перебиває її сповідь несмішливим продовженням історії: *“У вас на базаре вытащили паспорт... теперь заработать новый”* [4, с.351].

Проте цей міф, що розказаний тричі, викликаючи широкий спектр емоцій у Ковалика (від сліз співчуття – до байдужості і навіть глузування через недовіру й підозру в брехливості), своєю повторюваністю ніби нашіптує читачеві сценарію (глядачеві можливого фільму): це страшна в своїй масовості правда років голодомору та репресій.

Дитяча проблематика характерна й для листування М. Куліша. Епістолярна спадщина письменника відчутно розширює уявлення про його діяльність в освітянській царині. Так, у листі до І. Дніпровського від 9 червня 1924 року М. Куліш зазначає: *“Пришли діти і благали прийняти їх в дитячий будинок”* [4, с.491]. Таких моментів у буденних справах Гуровича було безліч. Мав шире бажання допомогти малюкам, а водночас з’являлася нехить до адміністративно-чиновницької рутинної праці: *“Ой, як же не хочется вмочати руки і мозок в соцвиховські чорнила! У нас неурожай, пиляка і вітри. Матимем лихо зимою, і крик, і плач дітей, як за Ірода, царя міфічного. А кинути не можу. Якийсь професійний запал горить в мені і уперто стоїть думка: треба ж дітей вивести в люди”* [4, с.497]. Або далі – *“маючи в голові 20 000 дітей – пиши, Жане, роман”* [4, с.505].

У листуванні М. Куліша порушуються проблеми українізації в Причорномор’ї, освіти й виховання підростаючого покоління через поширення рідної мови та літератури. З радістю він констатує факти захопленого сприйняття південцями зразків вітчизняного письменства. У листі до І. Дніпровського від 24 грудня 1924 року М. Куліш не приховує свого задоволення від того,

що “Одещина починає читати укр[аїнською] мовою, і дорогу пробиває Остап Вишня.

Навіть є такі, що з презирством дивились на укр[аїнську] літературу, і ті заворушилися і питають, де можна дістати Вишню.

А в школах (сільських) діти вже гудуть, як бджолки:

“У тата нова хата”. Пишуть, оповідають.

Колись виростуть і читатимуть наші твори” [4, с.518].

Турботою про дітей узагалі й про своїх любих “чад” зокрема перейняті десятки листів М. Куліша до І. Дніпровського, П. Зенкевича, О. Корнеєвої-Маслової, А. Куліш, А. Любченка тощо. У листі до своєї дружини Антоніни Куліш від 25 липня 1926 року Микола Гурович у характерній для нього жартівливій формі дорікає й собі, й рідним, що поїхали відпочивати не в Олешки, а до Одеси, де дітям Ользі та Володі гірше:

“Дурницю зробили ми. Хвильовий з родиною і ще дехто з сімейних письменників знаєш де? В Олешках! Полюють, рибу ловлять, бурлакують. Дешево, поживно, спокійно... Ех, хай воно з таким літом, відпусткою й Одесою-мамою, щоб вона згоріла! Всадити гроші без усякої користі і ще більше змучитися. Далася тобі і дітям ця Одеса, щоб вас, поїхали – і ось нате: сидять у брудному колодязі, бояться тратити гроші на пляж (а з такої економії користі, як з козла молока!) [...]. Хіба Вові чи Льолі потрібне повітря в одеському дворі й безконечні забави в смітті?” [4, с.663].

Такий же жартівливо-люблячий тон зберігається й у пізніших листах, де йдеться про Кулішевих “чад” чи то пак “банду”: “Чи не втекла часом з дому, щоб тайно обвінчатися, наша кохана донька Лелека (чи не полетіла вона далеко?). Чи не збирається ще раз бігати Вова?” [4, с.667].

Попри кумедність епістолярної мови М. Куліша у вісточках до родини проглядає і його велика любов, і велика стурбованість. У листі до своєї дружини від 21 жовтня 1934 року Микола Гурович пише: “Поспішаю тебе повідомити, що у мене все по-старому і на своєму місці: порок – у серці, ти і діти – в моїй пам’яті, ніс – там, де й був” [4, с.667].

Драматургові були цікавими враження дітей Ольги та

Володі від постановок його п'єс. Про це дізнаємось, наприклад, із листа до О. Корнеєвої-Маслової від 3 жовтня 1933 року, де синівське поцінування батькового твору проектується на становище в країні та в культурній царині за сталінізму:

“24/IX пройшла прем'єра “Маклени”. Були мої діти. Вова написав мені першого і мальовничого листа. (Піднялась пурпурова завеса – і серед тиші: “Мамо! Мамуню! А мамо!” – “Маклена” почала своє існування). Це фрагмент. Тонко хлопець спостеріг: серед тиші почала “Маклена” [4, с.642].

Як засвідчує епістолярій письменника, діти являлися йому й уві сні. У листі до Антоніни Куліш від 22 грудня 1925 року Микола Гурович зізнається: *“Сьогодні происнивсь мені Вова: бив мене кулачками, а далі не пригадаю сну” [4, с.657].*

В епістолярії часів тюремних поневірянь і заслання, М. Куліш просить дружину не переживати за нього, а більше дбати про сина й доньку (*“нема такої хвилини, коли б я не думав про тебе й дітей”*). У листі до Антоніни Куліш від 25 грудня 1934 року драматург зазначає: *“Тільки ти не турбуйся передачами, бо я ж знаю, яке в тебе скрутне матеріальне. То “передача” тільки завдаватиме мені невеселого думання. Я тут не голодую й не мерзну. Не одривай у дітей” [4, с.670].* Висточки письменника помережані характерними заувагами, питаннями, сподіваннями: *“Оце згадав, що у лютому, здається, 24-го, народження нашої дочки Ольги, га? Вітаю її й цілую” [4, с.671]; “Як Вова? Йому я бажаю скінчити десятирічку, так бажаю, як колись собі атестата за 8 клас бажав” [4, с.671]; “Думаю й вірю, що упорядкується ваше матеріальне становище й що Льоля зможе продовжувати навчання з музики, а Вова поповнить свої шкільні знання шляхом самоосвіти” [4, с.678].* У листі до дружини від 21 лютого 1935 року М. Куліш повідомляє, що збирається через свого слідчого переслати для потреб родини свій годинник і золотий місток, що *“розхитався і, мабуть, спаде з зубів”*, а відтак радить: *“Як обсядуть тебе з дітьми злидіні – продай” [4, с.671].*

“Хочу мира в людях и человечности”, – зізнався якось драматург у листі від 8 травня 1926 року до О.Корнеєвої-Маслової, оскільки *“загрязнилась жизнь”*,

“пасха революції пройшла”, “будні и... пережитки старого, а нового так мало” [4, с.633]. Отаким гуманістом, справжнім світочем він увійшов у свідомість багатьох поколінь.

Література

1. Голобородько Я. Південний ареал: консорціум літературної Таврії: роман-монографія / Ярослав Голобородько. – К.: Факт, 2007. – 400 с.
2. Голобородько Я. Художньо-естетична цивілізація Миколи Куліша: монографія / Ярослав Голобородько. – Херсон, 1997. – 310 с.
3. Куліш М. Твори: у 2 т. / Микола Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 509 с.
4. Куліш М. Твори: у 2 т. / Микола Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Т.2. – 877 с.
5. Марущак О. Діяльність Миколи Куліша в освітніх установах Херсонщини та Одещини / Олена Марущак // Степ: літературно-художній альманах. – 2002. – № 11. – С.32-36.
6. Наталя Кузякіна: автопортрет, інтерв'ю, статті з історії драми; україністика, лесезнавчі і театрознавчі студії; русистика, компаративістика; рецензії; контрверсійна історія літературного процесу 1950-1990 рр. крізь призму незаангажованої та ідеологічно голобельної критики; спогади / упор., вступ. ст. В. П. Саєнко; наук. ред. С. А. Гальченко.- Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2010. – 574 с.
7. Острик М. Микола Куліш / М. Острик // Українські радянські письменники: критичні нариси. – К.: Рад. письменник, 1960. – С.178-222.
8. Рильський М. Про Ілліча і дівчинку / Максим Рильський // Рильський М. Зібрання творів: у 20 т. – Т.3. – К.: Наук. думка, 1983. – С.358.
9. Свербілова Т. Микола Куліш: 1892-1937 / Т. Свербілова // Історія української літератури ХХ ст.: у 2 кн.: навч. посібник / за ред. В. Г. Дончика. – Кн.1: 1910-1930-ті роки. – К.: Либідь, 1993.- С.685-701.

**ДО 15-РІЧЧЯ З ЧАСУ ЗАСНУВАННЯ
ТАВРІЙСЬКОЇ ФУНДАЦІЇ (ОСЕРЕДКУ
ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ)**

Іван Немченко

**Вивчення української діаспори
як пріоритет**

*(про співпрацю Міжкафедральної
науково-дослідної лабораторії*

*“Українська література в англomовному світі”
при Херсонському державному університеті й
Таврійської фундації (ОВУД) у 2003-2017 рр.)*

Міжкафедральна науково-дослідна лабораторія “Українська література в англomовному світі” була створена як окремий науково-дослідний підрозділ Херсонського державного університету рішенням Ученої ради цього закладу (протокол № 1 від 6 жовтня 2003 року) з метою проведення наукових досліджень у галузі літератури української діаспори та її зв’язків із вітчизняним і англomовним літературно-мистецьким процесом. Від часу заснування діяльність лабораторії регламентується чинними нормативними актами і постановами Міністерства освіти і науки України. Адміністративно лабораторія “Українська література в англomовному світі” підпорядковується деканату факультету філології та журналістики Херсонського державного університету та від початку свого функціонування тісно співпрацює з Таврійською фундацією (Осередком вивчення української діаспори), що є міською благодійною організацією, заснованою 2002 року. Пріоритетними напрямками діяльності лабораторії протягом усіх років є: 1) різнопланові дослідження літератури української діаспори та налагодження контактів із представниками письменства, освітніх і наукових установ зарубіжжя; 2) вивчення зв’язків між українською та англomовними лі-

тературами (Великої Британії, США, Канади, Австралії та ін.); 3) простеження рецепції й адаптації української літератури в англомовному світі.

Основні завдання, над реалізацією яких працюють члени лабораторії, такі: 1) розробка теоретичних і практичних аспектів проблеми художнього перекладу, контактування з перекладачами з інших міст України та зарубіжжя; 2) каталогізація праць, присвячених літературі діаспори та українсько-англійським, українсько-канадським, українсько-американським, українсько-австралійським літературним зв'язкам; 3) підготовка курсових і дипломних робіт бакалаврату та спеціалітету, магістерських і кандидатських дисертацій; 4) розробка спецкурсів і спецсеминарів для студентів; 5) випуск спеціального неперіодичного видання та публікація наукових робіт (монографій, посібників, статей); 6) участь членів лабораторії у семінарах, курсах перепідготовки адміністративних, педагогічних кадрів; 7) виступи перед учнями шкіл, студентами середніх та вищих закладів освіти, виступи в радіопрограмах і телепередачах із метою ознайомлення громадськості з набутками літератури і мистецтва діаспори та англомовних країн; 8) зустрічі з представниками української діаспори, обмін досвідом у царині вивчення історії та сучасного стану українського зарубіжжя, його культури, освіти, науки тощо.

Співробітниками лабораторії є викладачі Херсонського державного університету та інших закладів України, студенти в порядку виконання робіт за програмою наукових досліджень лабораторії, письменники, критики, журналісти, перекладачі. На базі лабораторії протягом кільканадцяти років працювали проблемні групи: "Творчі світи письменників української діаспори" (доцент Г. Немченко), "Поетика письменників Херсонщини та діаспори" (доцент І. Немченко), "Сучасні проблеми лінгвістики тексту та методики викладання англійської мови" (доцент В. Мелконян), "Сучасні проблеми перекладу та граматики англійської мови" (доцент О. Свиридов), "Сучасні підходи до аналізу художнього твору" (професор Н. Ільїнська).

Лабораторія функціонує на громадських засадах. Завідувач лабораторією "Українська література в англомовному світі" доцент І. Немченко разом із заступниками – доцентами Н. Чухонцевою і В. Мелконяном

відповідають за: 1) розробку принципів напрямків діяльності лабораторії; 2) керівництво роботою лабораторії; 3) виконання запланованих заходів за відповідними науковими напрямками; 4) впровадження наукових розробок лабораторії в педагогічну практику; 5) розвиток матеріальної бази лабораторії.

Протягом 2003-2017 рр. у лабораторії працювали: І. Немченко, завідувач лабораторії, кандидат філологічних наук, доцент; заступники – Н. Чухонцева, кандидат філологічних наук, доцент; В. Мелконян, кандидат педагогічних наук, доцент; члени лабораторії – М. Пентилюк, доктор педагогічних наук, професор, голова спеціалізованої ради Херсонського державного університету; В. Олексенко, доктор філологічних наук, професор; Л.Белехова, доктор філологічних наук, професор; Г. Чумаченко, доктор філологічних наук, професор; А. Демченко, кандидат філологічних наук, доцент; Л. Покорна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов; Н. Ільїнська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов та літератури; Л. Голомб, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського державного університету; С. Кіраль, доктор філологічних наук, професор Київського авіаційного університету; І. Лопушинський, доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління, педагогіки та психології Херсонського національного технічного університету, заслужений працівник освіти України; О. Найдъонов, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Херсонського державного аграрного університету; П. Параскевич, кандидат філологічних наук, доцент; Н. Сидоренко, кандидат філологічних наук, доцент; Г. Немченко, кандидат філологічних наук, доцент; В. Загороднюк, кандидат філологічних наук, доцент; І. Цуркан, кандидат філологічних наук, доцент; Л. Бондаренко, кандидат педагогічних наук, доцент; О. Свиридов, кандидат філологічних наук, доцент; Н. Лебедева, кандидат філологічних наук, доцент; Т. Бахтіарова, кандидат філологічних наук, доцент; Ю. Юріна, кандидат філологічних наук, доцент; Л. Радочинська, ст. викладач; В. Сорока, ст. викладач; В. Галаган, ст. викладач; М. Чорна, викладач; Т. Цепкало, викладач; Ю. Омельчук, викладач; М. Василенко,

член Національної спілки письменників України, перекладач; І. Стамплєвська, аспірант; Н. Чаура, аспірант; Г. Бокшань, аспірант. Функції зав. бібліотекою лабораторії та секретаря у різні роки виконували С. Кияшко, В. Засименко (Черв'якова), Г. Сосницька, Ю. Олексенко, А. Калініна, Т. Піндосова, Ю. Омельчук, В. Коротеєва, І. Стаднік. Чудову пам'ять по собі залишили такі діяльні й креативні особистості, як Л. Голомб, Л. Радочинська, яких уже, на жаль, немає серед нас.

Почесними членами лабораторії було обрано таких діячів, як: Яр Славутич, письменник, науковець, перекладач (Едмонтон, Канада); Андрій Легіт (Ворушило), поет, перекладач (Лондон, Англія – Київ, Україна); Ярополк Ласовський, науковець, музикознавець (університет Кларіон, Пенсильванія, США); Тадей Карабович, поет, перекладач, літературний критик (Люблін, Польща); Микола Дупляк, журналіст і письменник (Камілус, США), Анатолій Крат, письменник, культуролог (Прага, Чехія), Андрій Євса, письменник, перекладач (Одеса, Україна); Валерій Бойченко, письменник, перекладач (Миколаїв, Україна). На превеликий жаль, частина з них за ці роки вже відійшла у вічність – Яр Славутич, Андрій Легіт (Ворушило), Ярополк Ласовський, Валерій Бойченко. Але їхні світлі діла й творчі наробки залишаться з нами.

Членами лабораторії провадяться дослідження життя і творчості українських письменників Англії (А. Легіт, О. Де, Б. Бора, М. Верес, В. Смерека, Г. Мазуренко, В. Річі, С. Фостун), Канади (Яр Славутич, О. Зуєвський, Н. Лівницька-Холодна, Л. Мурович, Л. Палій, М. Царинник, С. Гурко, Д. Струк, М. Голод), Австралії (М. Лазорський, Д. Нитченко, Л. Ткач, Г. Вишневий, К. Фольц, Є. Гаран), поетів Нью-Йоркської групи (Ю. Тарнавський, Б. Бойчук, Б. Рубчак, П. Килина, Ж. Васильківська, Е. Андієвська, В. Вовк) та ін. У працях членів лабораторії та їх вихованців – студентів, магістрантів, аспірантів, слухачів МАН – співставляються творчі індивідуальності українських авторів (Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, П. Тичина, М. Рильський, В. Стус, Л. Костенко та ін.) та англомовних митців (В. Шекспір, Р. Бернс, Д. Г. Байрон, Р. Кіплінг, Т.-С. Еліот та ін.), простежуються особливості українських перекладів з англійських, американських поетів

Д. Кітса, Д. Донна, П.-Б. Шеллі, Г. Лонгфелло та ін.

На кафедрі українського літературознавства підготовлено й опубліковано посібник із літератури діаспори Галини Немченко та Івана Немченка “Вежі духовності”, що з’явився як результат їх багатолітньої дослідницької і викладацької праці. Доцент І. Немченко впроваджує багатьох років викладає курс “Література діаспори”. Доценти Н. Чухонцева та І. Немченко проводили заняття для магістрантів зі спецкурсу “Сучасна література в діаспорі й Україні”, а доцент Г. Немченко вела спецсеминар “Творчі світи письменників української діаспори”. Доценти Г. Немченко та І. Немченко керують проблемними групами зазначеного напрямку. Плідно займаються дослідженням письменства діаспори та зв’язків між українською й англомовними літературами й інші науковці М. Пентилюк, Н. Чухонцева, В. Мелконян, В. Олексенко, І. Лопушинський, А. Демченко, В. Загороднюк, Л. Бондаренко, І. Цуркан, Ю. Юріна тощо, котрі репрезентують різні кафедри нашого вузу та інших закладів.

У 2003 році на базі факультету було проведено Всеукраїнську студентську наукову конференцію “Актуальні проблеми вивчення літератури української діаспори” (відповідальний доц. І. Цуркан, ним же упорядковано й випущено в світ того ж 2003 року збірник матеріалів конференції під однойменною назвою, а також видання “Українська література зарубіжжя: навч. метод. рек. до вивч. курсу”(Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – 32 с.).

Щороку з даної проблематики викладачами кафедр готувалися і проголошувалися на Міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських, регіональних, обласних, університетських наукових конференціях доповіді й повідомлення. Зокрема члени лабораторії брали участь як доповідачі з проблем діаспори:

у 2003 році – у всеукраїнській науковій конференції “Поетика художнього тексту” (Херсон); обласній конференції: “Зарубіжні українці: хто вони?” (Херсон); університетській науковій конференції до річниці П.Калнишевського (Херсон);

у 2004 році – у Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми сучасної української філології” (Тирасполь, Молдова); обласній конференції “Українські

патріоти інонаціонального походження” (Херсон);

у 2005 році – в I Міжнародному театральному сим-
позіумі “Література – театр – суспільство” (Херсон),
ювілейній науковій конференції до 100-річчя від дня
народження У.Самчука (Херсон), обласній науковій кон-
ференції до 125-річчя від дня народження В.Винниченка
(Херсон); всеукраїнській конференції “Сучасні орієнти-
ри філологічної науки” (Херсон);

у 2006 році – у ювілейній науковій конференції до
100-річчя Івана Багряного (Херсон), Єфремовських чи-
таннях (Херсон);

у 2007 році – у Міжнародному театральному сим-
позіумі “Література – театр – суспільство” (Херсон);
ювілейній науковій конференції до 100-річчя Олега
Ольжича та Романа Шухевича “Олег Ольжич та Роман
Шухевич у боротьбі за українську державність і неза-
лежність” (Херсон);

у 2008 році – у всеукраїнській науковій конференції
до 140-річчя М.Чернявського (Херсон); обласній науко-
вій конференції до 90-річчя Яра Славутича “Яр Славутич
– поет, педагог, громадський діяч” (Херсон), обласній
науковій конференції до 100-річчя В.Барки (Херсон); у
2009 році – у регіональній науково-практичній конфе-
ренції “Б.-І.Антонич в історико-літературному контексті
XX-XXI століття” (Херсон);

у 2010 році – у IV всеукраїнській науковій конфе-
ренції “Сучасні орієнтири філологічної науки” (Хер-
сон), регіональних науково-практичних конференціях
“Творча індивідуальність Володимира Винниченка”
(Херсон) та “Творча особистість Миколи Руденка на тлі
епохи” (Херсон);

у 2011 році – у Міжнародній науковій конференції
“Українська література в загальноєвропейському кон-
тексті” (Ужгород); у всеукраїнській науковій конфе-
ренції “Літературна спадщина Дніпрової Чайки в історико-
літературному контексті” (Херсон);

у 2012 році – у регіональній науковій конференції
“Постать Яра Славутича на тлі доби” (Херсон); всеукра-
їнській науковій конференції до 120-річчя М.Куліша
“Микола Куліш і Розстріляне Відродження” (Херсон),
у всеукраїнських науково-практичних семінарах “Сло-
во, речення, текст: когнітивний та лінгводидактичний
аспекти” (Херсон) та “Актуальні проблеми сучасної

філології” до 90-річчя А.Мукан” (Черкаси);

у 2013 році – у Міжнародній інтернет-конференції “Актуальні проблеми мовознавства та літературознавства”, присвяченій 19-річчю кафедри української філології Придністровського університету імені Т.Шевченка (Тирасполь, Молдова), Міжнародних науково-практичних конференціях “Від Івана Вишенського до Остапа Вишні та Павла Глазового: розвиток гумору та сатири в літературі” (Київ) та “Актуальні проблеми розвитку української культури і науки” (Херсон), всеукраїнській науковій конференції “Микола Чернявський і світовий літературний контекст” (Херсон), “Творчість Дмитра Марковича у світовому літературно-мистецькому контексті”(Херсон);

у 2014 році – у VI всеукраїнській науковій конференції “Сучасні орієнтири філологічної науки” (Херсон); регіональній науковій конференції “Духовний світ творчості О.Гончара” (Херсон); регіональній науковій конференції “Творчість Павла Загребельного з погляду сьогодення” (Херсон);

у 2015 році – у всеукраїнських наукових конференціях: “Творча постать Ліни Костенко: сучасне прочитання” (Херсон); “Улас Самчук у сучасній гуманітарній парадигмі” (Рівне); “Міфосвіт української поезії: генеза прочитання” (Херсон); “Перші Мішуківські читання: літературний процес в історико-культурному контексті” (Херсон); регіональній науковій конференції “Духовний світ творчості О.Гончара” (Херсон);

у 2016 році – у Міжнародних наукових конференціях: “Бестіарний код у діалозі культур: традиція та сучасність”, присвячена пам’яті професора Олега Васильовича Мішукова (Херсон); “Зарубіжні письменники і Україна” (Полтава); “Літературний процес: становлення ідентичностей” (Київ); “Слов’янські студії” (Миколаїв); всеукраїнських наукових конференціях “Українська література в загальноєвропейському контексті” (Ужгород); “Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку” (Вінниця); “Поетика художнього тексту” (Херсон); “Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження”, присвячена 160-річчю від дня народження Івана Франка (Київ); “Актуальні проблеми лінгводидактики: реалії та перспективи”, присвяченої 80-річному ювілею від дня народження та 50-річчю на-

укової діяльності доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Марії Іванівни Пентилюк (Херсон); “Сучасні орієнтири філологічної науки” (Херсон); “Актуальні проблеми сучасного масмедійного простору” (Херсон); міжвузівської наукової конференції: “Художній світ Емми Андіївської” (Херсон); регіональних наукових конференціях “Духовний світ творчості О.Гончара” (Херсон); “Культурно-мовні зв’язки як шлях формування національної свідомості” (Херсон);

у 2017 році – у Міжнародних наукових конференціях “Літературний експресіонізм в інтермедіальному контексті” (Луцьк); “Комунікативний дискурс у полікультурному просторі” (Миколаїв); “Міф у художній свідомості та культурі ХХ століття” (Херсон); всеукраїнських наукових конференціях “Поетика художнього тексту” (Херсон); “Кордони, межі й помежів’я в літературі” (Миколаїв); “Антропоцентрична скерованість сучасної наукової лінгвістичної парадигми” (Миколаїв): “Богдан Лепкий та його роль у розвитку української національної культури” (Бережани) тощо.

Проведено чимало спільних заходів по пропаганді здобутків діаспори з міськими й обласними бібліотеками, вузами, школами, музеями та ін. Наприклад: разом із Херсонською обласною науковою універсальною бібліотекою – конференцію і виставку “Зарубіжні українці: хто вони” (Херсон, 2003) з залученням учителів, студентів, учнів шкіл та вузів міста, а також громадських організацій; спільно з Конгресом української інтелігенції та “Просвітою” – конференцію і виставку “Українські патріоти інонаціонального походження” (Херсон, 2004); разом із викладачами музичного училища вечір пам’яті українських патріотів М. Грушевського, М. Чернявсько-го, С. Петлюри (Херсон, 2007).

Протягом 2003-2017 рр. членами лабораторії здійснювались дослідження літератури української діаспори, які оприлюднювались у вигляді різножанрових публікацій. Каталогізовано друковані праці, публіцистичні й літературні твори членів лабораторії, а також виконані під їхнім керівництвом статті студентів, що присвячувались проблемі “Українська література в англомовному світі”. Укладено “Каталог наукових і методичних публікацій працівників міжкафедральної науково-дослідної

лабораторії “Українська література в англomовному світі” з діаспорної проблематики”, “Каталог літературних творів, публіцистики та художніх перекладів працівників міжкафедральної науково-дослідної лабораторії “Українська література в англomовному світі” з діаспорної проблематики”, “Каталог студентських наукових і методичних публікацій з діаспорної проблематики, підготовлених під керівництвом працівників міжкафедральної науково-дослідної лабораторії “Українська література в англomовному світі”. Ці матеріали щороку поповнюються.

Усього протягом 2003-2017 рр. було опубліковано 173 праці членів лабораторії за напрямками роботи лабораторії, а також 169 студентських наукових розвідок діаспорної проблематики. Підготовлено й захищено під керівництвом членів лабораторії 54 магістерських, 64 дипломних, 42 бакалаврських та 317 курсових робіт із діаспорної проблематики.

Підготовлено 567 виступів студентів на наукових конференціях за напрямками роботи лабораторії. Зокрема, протягом 2005-2017 рр. було проведено спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) 7 всеукраїнських студентських наукових конференцій із проблеми “Література української діаспори у світовому історико-культурному контексті”. Ці форуми скликають молодих дослідників кожні два роки. Так, 21-22 квітня 2005 року у Херсоні відбулась I всеукраїнська студентська наукова конференція “Література української діаспори у світовому історико-культурному контексті (відповідальна – доц. А. Демченко). У конференції взяли участь 54 молоді дослідники з Луцька, Миколаєва, Луганська, Тернополя, Донецька, Кривого Рога, Херсона. Прозвучало 33 доповіді студентів Херсонського державного університету, підготовлених під керівництвом членів лабораторії. За результатами конференції опубліковано збірник наукових праць “Література української діаспори у світовому історико-культурологічному контексті” (Херсон, 2005. – 196 с.).

А в квітні-травні 2007 року члени лабораторії брали участь у підготовці й проведенні всеукраїнської олімпіади з української мови та літератури й II всеукраїнської науково-практичної студентської конференції “Література української діаспори в світовому історико-куль-

турному контексті” (відповідальна – доц. А. Демченко). За результатами цих заходів було видруковано наукові видання: 1) “Збірник студентських наукових праць: Мат. всеукраїнської студ.олімпіади” (Херсон, 2007. – 406 с.), до якого увійшли 72 публікації авторів з різних куточків України; 2) “Література української діаспори у світовому історико-культурному контексті: Збірник матеріалів II всеукраїнської студентської науково-практичної конференції.” (Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – 180 с.), куди увійшли праці 38 молодих дослідників із Вінниці, Запоріжжя, Луганська, Луцька, Чернігова, Полтави, Чернівців, Глухова, Слов’янська, Херсона.

21-22 квітня 2009 року членами лабораторії було підготовлено й проведено III всеукраїнську студентську наукову конференцію “Література української діаспори у світовому історико-культурному контексті” (відповідальна – доц. А. Демченко). У конференції взяли участь молоді дослідники з Івано-Франківська, Луцька, Миколаєва, Луганська, Тернополя, Донецька, Кривого Рога, Херсона. Прозвучало 37 доповідей студентів Херсонського державного університету, підготовлених під керівництвом членів лабораторії. За результатами конференції опубліковано збірник наукових праць “Література української діаспори у світовому історико-культурологічному контексті” (Херсон, 2009. – 172 с.).

Такими ж плідними були й наступні конференції під цим титулом – IV, V і VI, VII, які відповідно відбулися в 2011, 2013, 2015, 2017 рр.

Серед інших наукових форумів, де виголошувались студентські доповіді, підготовлені під керівництвом членів лабораторії, назвемо ще такі: всеукраїнські наукові конференції “Філологічна наука на межі тисячоліть: здобутки і перспективи” (Одеса, 28-29 травня, 2010 р.); “Літературна спадщина Дніпрової Чайки в історико-літературному контексті” (Херсон, жовтень 2011); “Умань-2013. Наука, Освіта. Молодь” (Умань, 2013); “Микола Куліш і Розстріляне Відродження” (Херсон, грудень 2012); “Микола Чернявський і світовий літературний контекст” (Херсон, лютий 2013); “Наукова молодь: інноваційні підходи в освіті та науці” (Херсон, 2015); “Творча постать Ліни Костенко: сучасне прочитання” (Херсон, 2015); “Український філологічний дискурс очима молодих науковців” (Київ, 15 жовтня

2015 року); “Другі магістерські читання. Пам’яті професора О. Мішукова” (Херсон, 15 грудня 2016 року); “Актуальні проблеми філологічних та лінгводидактичних студій третього тисячоліття у студентських дослідженнях” (Херсон, 2016; Херсон, 2017); міжвузівські науково-практичні студентські конференції “І мене в сім’ї великій...” до 200-річчя від дня народження Т.Шевченка” (Херсон, грудень 2014 р.); Художній світ Емми Андіївської” (Херсон, 21 березня 2016 р.); регіональні наукові конференції “Творча індивідуальність Володимира Винниченка” (Херсон, жовтень, 2010 р.); “Творча особистість Миколи Руденка на тлі епохи” (Херсон, грудень 2010); “Творча постать Євгена Фоміна в історико-літературному контексті” (21 грудня 2010 року); “Пріоритети сучасних філологічних досліджень” (Херсон, 2012; Херсон, 2013; Херсон, 2014; Херсон, 2016); “Постать Яра Славутича на тлі доби” (Херсон, жовтень, 2012); “Творчість Павла Загребельного з погляду сьогодення” (Херсон, жовтень 2014 р.); “Пріоритетні напрями філологічних досліджень” (Херсон, 18 лютого 2016 року).

У квітні 2008 та в квітні 2009 року члени лабораторії брали участь у підготовці й проведенні всеукраїнських олімпіад з української мови та літератури, в ході яких з’ясовувались різні питання, пов’язані з напрямками роботи лабораторії.

Упорядковано та зроблено опис кафедральної діаспорної бібліотеки.

Підготовлено до друку й опубліковано спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) 12 чисел літературно-наукового річника “Вісник” (головний редактор – доцент І. Немченко, до редколегії входять такі члени лабораторії: професор І. Лопушинський, доценти А. Демченко, П. Параскевич, Н. Чухонцева, Г. Немченко, письменник М. Василенко, а також представники Таврійської фундації Л. Гаражій, Г. Бурдіна, А. Висоцький).

Члени лабораторії беруть участь в опонуванні дисертацій: професор М. Пентилюк опонувала на захисті А. Нікітченко з теми “Лінгводидактичні умови навчання української мови в Республіці Молдова”, жовтень 2004). Доцент І. Немченко виступив рецензентом автореферату докторської дисертації В. Барчан “Творча особистість Теодосія Осьмачки: художньо-естетичні та філософ-

ські константи”, опонентом кандидатської дисертації О. Лисенко “Природа ліризму в українському сонеті ХІХ – початку ХХ століття ” (2009), рецензентом авторефератів кандидатських дисертацій Л. Михиди “Специфіка творчої лабораторії Івана Багряного: трансформація життєвого матеріалу” (2012) та І. Накашидзе “Проблема батьківщини у творчості україномовних поетів Канади (друга половина ХХ ст.” (2012). Доцент Н. Чухонцева прорецензувала автореферат кандидатської дисертації О. Кордонця “Лірико-імпресіоністична проза Богдана Лепкого” (2009).

Доцент І. Немченко виступив рецензентом монографій черкаської дослідниці Л. Скорини “Звитяга слова, роздумів і діла”: поезія Яра Славутича” (Черкаси, 2007, 312 с.); ужгородської авторки В. Барчан “Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття” (Ужгород, 2008, 432 с.); івано-франківської дослідниці О. Слоньовської “Слідами невлетимого Протея: міф України в літературі української діаспори 20-х-50-х років ХХ століття” (Івано-Франківськ, 2007, 688 с.) та киян Ю. Терещенка й Т. Осташко “Український патріот з династії Габсбургів” (К., 2008, 382 с.).

Підготовлено й проведено вечір до ювілею Олександра Олеся (грудень 2003, відповідальні – доцент І. Цуркан, викладач М. Чорна); поетичний вечір пам’яті Олени Теліги та поетів-пражан (червень 2006 р., відповідальні – доцент І. Немченко, студент В. Лубчак); круглий стіл “Олег Ольжич – письменник, науковець, патріот” (жовтень 2017 р., відповідальні – доценти Н. Чухонцева, Г. Немченко, Л. Корівчак, І. Немченко). Діаспорна проблематика розглядалась у рамках VI регіонального круглого столу “Україна – Азербайджан: перетин культур Заходу й Сходу” (вересень 2017 р.; доценти Г. Немченко, І. Немченко).

У листопаді 2003 року було влаштовано зустріч викладачів і студентів факультету з діячем діаспори – доктором Ярополком Лісовським, професором Університету Кларіон зі штату Пенсильванія (США); відповідальні: Г. Чумаченко, І. Немченко. У лютому 2009 року було проведено зустріч з представником канадської діаспори – онуком діяча визвольного руху С. Бандери, обговорено можливості співпраці у плані вивчення діяльності пред-

ставників українського зарубіжжя. Члени лабораторії І. Немченко, Г. Немченко, В. Загороднюк, М. Василенко брали участь у підготовці й проведенні конкурсу, присвяченого 100-річчю С. Бандери.

Протягом 2003-2017 рр. неодноразово відбувалися зустрічі з представництвом англо-українського журналу “Визвольний шлях” (Лондон-Київ), зокрема з Ларисою Йолкіною. Результатом цих контактів стали численні публікації на сторінках цього видання, авторами яких були члени нашої лабораторії І. Немченко, Т. Бахтіарова, І. Стамплевська тощо. Неодноразовими були й зустрічі з дослідником діаспори, автором книжок про українських емігрантів киянином Б. Черваком, який подарував від імені Фундації Олега Ольжича та Видавництва імені Олени Теліги багато критичної та художньої дітератури, присвяченої Празькій школі поетів. У квітні 2011 року з подібною місією виступив професор М. Тимошик із Києва як пропагандист спадщини І. Огієнка.

Систематично проводилося листування з представниками діаспори Яром Славутичем (Канада, Едмонтон), Тадеєм Карабовичем (Польща, Люблін), Миколою Дупляком (США), Петром Матулою (США), Іваном Златокудром (Польща, Куніце), Еммою Андіївською (Німеччина, Мюнхен) та ін. Відповідальні: І. Лопушинський, І. Немченко, І. Цуркан.

Отримано від представників українського зарубіжжя книги і газети, котрі використовуються викладачами і студентами факультету при підготовці до лекційних, семінарських і практичних занять.

Члени лабораторії спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) публікують літературні твори про діаспору та художні переклади з англomовних письменників.

Систематично проводяться лекції для учителів міста й області в Регіональному інституті післядипломної освіти (РІПО), для слухачів МАН (відповідальні М. Пентилюк, А. Демченко, Н. Чухонцева, І. Немченко, В. Загороднюк). У ході цих лекцій висвітлюються проблеми, пов’язані з діяльністю лабораторії. Професор М. Пентилюк виступала з лекціями у м. Севастополі (Республіка Крим).

Членами лабораторії проведено презентації: другого видання збірника “Поетика Яра Славутича” (травень 2004 р.); книги Яра Славутича “Поезії та поеми” (жов-

тень 2004 р.); книги Яра Славутича “Дослідження та статті” (Едмонтон, 2006) на початку 2007 року.

Участь у безпосередній роботі Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори) беруть А. Демченко, Г. Немченко, Н. Чухонцева, М. Василенко, І. Немченко, В. Сорока, В. Галаган).

Здійснювалось керівництво дослідженнями слухачів МАН із діаспорної проблематики та українсько-англійських літературних зв’язків (І. Немченко, А. Демченко, Г. Немченко, Н. Чухонцева, В. Загороднюк).

З проблематики лабораторії було виголошено наукові доповіді на семінарі кафедри української літератури ХДУ:

у 2004 році – “Античний світ у поезії Є. Маланюка та Яра Славутича” (доцент А. Демченко), “Сучасні українські поети в Англії” та “Художні світи українських поетів Польщі” (доцент І. Немченко), “Неокласична концепція творчості Юрія Клена” (В. Загороднюк);

у 2005 році – “Творчість Володимира Винниченка між двох революцій: логіка пошуку” (доцент І. Цуркан); “Інтерактивні технології на уроках української літератури” (доцент Л. Бондаренко);

у 2006 році – “Літературна компаративістика в Україні: проблеми теорії та історії, сучасні здобутки” (доцент Н. Чухонцева); “Поетичний світ Остапа Лапського”, “Україна й українці в епопеї У.Самчука “OST” (доцент І. Немченко);

у 2007 році – “Літературна компаративістика в Україні і в зарубіжжі” (доцент Н. Чухонцева); “Поетична особистість Яра Славутича” (доцент І. Немченко);

у 2017 році – “Версифікаційна майстерність Андрія Легота” (доцент І. Немченко);.

Члени лабораторії відвідали концерти українських хореографічних колективів “Надія” та “Трембіта” з Канади (Едмонтон), українського хору “Журавлі” з Польщі.

25 травня 2005 року члени лабораторії брали участь у відкритті Українсько-канадського культурного центру в Херсонській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. О. Гончара. У заході брали участь гості з Канади – Ярослав Семчишин, Микола Колодка, Степан Горлач, Марія Фізер. З далекої Австралії прибув бізнесмен і меценат Михайло Гоян. Київ репрезентували письменники

Михайло Слабошпицький (виконавчий директор Ліги українських меценатів), Світлана Короненко, Максим Розумний.

За результатами конкурсу, який проводився лабораторією спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) студентам-філологам було вручено разові стипендії від Фонду Яра Славутича (Канада) за кращі філологічні дослідження про діаспору. Переможцями стали: у 2005 році – В. Гритчина, Н. Пахомова, О. Шорник, Т. Коваль, М. Марченко-Пилипась; у 2006 році – О. Перерва, Л. Корнійчук, О. Ботвінцева, І. Стамплєвська, В. Лубчак; у 2007 році – В. Понкратова, В. Постернак, О. Ізотова, В. Шкрабак, Т. Піндосова; у 2008 році – А. Альохіна, І. Кузьо, Р. Прокопенко, Ю. Шарук, О. Деревко; у 2009 році – О. Петренко, А. Самойленко, В. Нетяга, Ю. Соломашина, В. Сіпко; у 2010 році – Л. Шанава, С. Ципіньо, Г. Поліщук, Ю. Гайдученко, І. Мазунова; у 2011 році – Н. Левченко, К. Лозовська, А. Клочкова, К. Бутрій, І. Антипенко; у 2012 році – І. Зелена, А. Посисаєва, В. Постолатєва, В. Новосельцева, Л. Швидкова; у 2013 році – Т. Кухта, В. Коротєєва, І. Бардашевська, А. Туранова, А. Манолє, у 2017 році – Т. Мандич, М. Сільваші, М. Письменна, Р. Малинович, О. Щербан.

Членами лабораторії та студентами було підготовлено і випущено газети-стіннівки, присвячені ювілеям Уласа Самчука (лютий 2005 р.) та Володимира Винниченка (листопад 2005 р.; відповідальні: доценти І. Немченко, І. Цуркан, викладачі Л. Ярошевська, М. Чорна); стіннівки до ювілеїв О. Теліги (червень 2006), І. Багряного (жовтень 2006) та книжкові виставки до цих заходів (відповідальні – доцент І. Немченко, асистент Л. Ярошевська, лаборант Ю. Олексенко, старший викладач В. Галаган); стіннівки до ювілею О. Ольжича (червень 2007) та книжкові виставки до цього заходу (відповідальні – доцент І. Немченко, асистент Л. Ярошевська, лаборант Ю. Олексенко, старший викладач В. Галаган); стіннівки до ювілеїв Яра Славутича (січень 2008) та В. Барки (жовтень 2008), книжкові виставки до цих заходів (відповідальні – доцент І. Немченко, асистент Л. Ярошевська, лаборант Ю. Олексенко, старший викладач В. Галаган).

У 2007 році доцентом І. Немченком розроблено план-схему оформлення меморіального кабінету Олега Ольжича (ауд.472 факультету філології та журналістики),

що працює з 2008 р. (стенди для цього кабінету було виготовлено у видавництві Херсонського державного університету; частину коштів заплачено Таврійською фундацією (ОВУД). Ведеться робота по поповненню кабінету літературою про письменника.

Члени лабораторії ініціювали і забезпечили встановлення меморіальної дошки О. Гончара на фасаді головного корпусу ХДУ (відповідальні – доценти П. Параскевич, В. Загороднюк, І. Немченко).

Протягом 2003-2017 рр. на Херсонському обласному телебаченні та радіо з діаспорної проблематики виступали М. Пентилюк, І. Лопушинський, П. Параскевич, В. Загороднюк, І. Немченко, Г. Немченко, Н. Чухонцева, М. Василенко, А. Висоцький, студенти В. Лубчак, І. Стамплевська та ін. (програми “Україна: від мови до нації”, “Вечірня студія”, “Починайте ранок з нами”, “Спільна мова”, “Таврійські новини” тощо). Так, 27 лютого 2005 року на Херсонському обласному телебаченні було продемонстровано передачу з циклу “Україна: від мови до нації” (ведуча О. Мелещенко), присвячену поетам Празької школи. Перед телеглядачами виступив завідувач лабораторії І.В.Немченко, який репрезентував основні набутки Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Юрія Дарагана, Олени Теліги, Наталі Лівницької-Холодної. З проблематики лабораторії подавалися публікації в місцевій періодиці, альманаховій літературі.

У 2005 році успішна робота лабораторії була відзначена Грамотою ректорату Херсонського державного університету.

Члени лабораторії обмінюються досвідом і книжковими та журнальними виданнями з викладачами Люблінського університету (Польща) та Придністровського університету імені Т.Г.Шевченка (м.Тирасполь, Молдова).

Лабораторія співробітничає з філологічними кафедрами Львівського національного університету імені Івана Франка, Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Ужгородського державного університету, Київського авіаційного університету, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (Миколаїв); Прикарпатського державного університету імені Василя Стефаника, Київського національного педагогічного

університету імені М. Драгоманова, Київського педагогічного університету імені Б. Грінченка, Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького; Чорноморського державного університету імені Петра Могили (Миколаїв), Кримського гуманітарного університету (Армянська філія).

Заступник завідувача лабораторії доц. Н. Чухонцева керувала роботами двох здобувачів наукового ступеня кандидата філологічних наук у Кримському гуманітарному університеті (Армянська філія) – А. Куртієвої (“Орієнтальні мотиви й образи в українській поезії ХІХ – перших десятиріч ХХ століття”) та Т. Даниленко (“Художньо-історична проза Юрія Косача: жанрові різновиди, проблематика, поетика”), а також конкурсною роботою студентки Херсонського державного університету С. Гуменної “Проблеми мистецтва у романах “Польові дослідження з українського сексу” О.Забужко та “Чорний принц” А.Мердок”. Це дослідження отримало перше місце на Всеукраїнському конкурсі студентських робіт (березень 2006 року).

Лабораторія “Українська література в англomовному світі” відома своєю науковою продукцією в Україні і світі. Про це свідчать, зокрема, відгуки й рецензії, опубліковані в зарубіжній та материковій періодиці:

Українське слово йде на схід України // Свобода (США). – 2006. – 6 січня.

Часто П. До спростування однієї поради // Свобода (США). – 2006. – 3 лютого.

Таврійська гостинність // Український літературний провулок. – Люблін, 2006. – Т.6. – С.292.

Відгуки про “Вісник” // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літературно-науковий збірник: випуск 12. – К.–Херсон: Просвіта, 2016. – С.309.

Протягом 2006 року члени Таврійської фундації неодноразово проводили акції збору підписів громадян Херсонщини на підтримку конституційних прав української мови як державної – проти надання російській мові (як знаряддю русифікації колишньої і сучасної України) статусу офіційної чи регіональної мови, що загрожує буттю української мови і самої української нації.

У 2006 році підготовлено 1 том “Фотолітопису Таврійської фундації” за 2003-2006 роки (відповідальний

І. Немченко, зберігається альбом у М. Василенка). У наступні роки цю роботу продовжено: упорядковано 2 і 3 томи за 2006-2008 та 2008-2011 роки (відповідальний І. Немченко, зберігаються в лабораторії). Розпочато серію тематичних фотоальбомів. Перша ластівка – меморіальний фотоальбом “Андрій Легіт”, заплановано наступний, присвячений Ярові Славутичеві.

У зв’язку зі смертю Яра Славутича (помер 4 липня 2011 року), лабораторією було проведено низку заходів, зокрема телепередачі й радіопроекти, книжкові виставки, лекції та бесіди про славного земляка, регіональну наукову конференцію пам’яті науковця та письменника “Постать Яра Славутича на тлі доби”, що відбулася в жовтні 2012 року в ХДУ. У всіх випусках “Вісника” представлено матеріали Славутичевої проблематики.

За наслідками 2009 року двом членам лабораторії Л. Корівчак та І. Немченкові присуджено Всеукраїнську премію Яра Славутича (раніше цієї премії були удостоєні члени лабораторії В. Загороднюк та М. Василенко).

Підготовлено і проведено конкурс на кращий переклад українською творів англійських класиків (Н. Лебедева, В. Мелконян, Ю. Омельчук).

Члени лабораторії опікуються діяльністю Літстудії імені Василя Вишиваного при ХДУ (керівник – В. Загороднюк, літконсультант – І. Немченко), спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) видають альманах “Вишиванка” (вийшли 4 числа), де традиційно друкуються матеріали по діаспорі; періодично проводять літературні курси імені Яра Славутича, Василя Вишиваного, В. Чорновола, М. Чернявського. Традиційно проводяться зустрічі в “Літературній вітальні” Літстудії імені Василя Вишиваного. Наприклад, до Шевченкової річниці в березні 2017 року: серед гостей були Лауреат Шевченківської премії Анатолій Кичинський, відомий поет і тележурналіст Валерій Кулик, патріарх літературознавчої справи на Херсонщині Павло Параскевич, які порушили проблеми “Кобзар і сучасність”, “Шевченко і світ”, “Кобзар у діаспорі”. У ході зустрічі її учасники могли ознайомитися з виставкою “Діаспорна Шевченкіана”, де було представлено зарубіжні видання поета, книги про вшанування його пам’яті на американському континенті. А 12 травня 2017 року на зустріч із студентами-філологами ХДУ завітали начальник управління

внутрішньополітичної діяльності Херсонської обласної державної адміністрації П. О. Гавриш та голова Таврійської фундації (ОВУД), журналіст і письменниця Л. В. Гаражій, які презентували двохтомне видання “Хронологія мужності”, присвячене героїчним херсонцям – захисникам України в зоні АТО, зокрема й тим із них, що були часточкою діаспори, але залишили свої справи, навчання в зарубіжжі, аби повернутися в рідний край та рятувати його від московської агресії.

Напрацювання лабораторії з діаспорної проблематики впроваджуються у практику середніх і вищих закладів освіти, зокрема і нашого університету. Створена на базі кафедри української літератури ХДУ міжкафедральна науково-дослідна лабораторія спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) дозволяє згуртувати науковців нашого університету, окремих учених Херсонщини, інших міст України та зарубіжжя навколо вирішення актуальних проблем літературознавства та мовознавства, поживлення культурних зв'язків між Україною та закордонням.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Редколегії «Вісника ТФ» та
літературно-художнього збірника «Вишиванка»
проводять

Літературний конкурс

імені Василя Вишиваного

на кращий патріотичний твір.

Вік учасників конкурсу необмежений.

Матеріали надсилати за адресою:

Кафедра української літератури,

Херсонський державний університет,

вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000.

Підсумки конкурсу оголошуються щорічно
в день народження Василя Вишиваного —

10 лютого.

Володимир Кедровський

(1890–1970)

Обриси минулого

***деякі останні діячі-українофіли
напередодні революції 1917 року***

***(закінчення; попередні розділи
подані у 10-12 випусках)***

ОСТАННІ ЗУСТРІЧІ З Є. Х. ЧИКАЛЕНКОМ

Євген Чикаленко жив у Рабенштайні, в Австрії. Дуже бідував, заробляючи собі на життя. Тяжко працювала і його слаба здоров'ям дружина, щоб хоч саяк-так прогодувати себе і чоловіка бараболею, щоб лише не померти з голоду.

Але, не зважаючи на холод, голод і хворобу, бо Чикаленко вже яких два десятки років хворів на шлунок, він завше був бадьорий, веселий і ніколи на нікого й на ніщо не нарікав. Був оптимістом і глибоко вірив, що все, що сталося тяжкого й неприємного, мусіло статися, як переходове на шляху до відродження українського народу. Духа його не зломил ані трагедія особиста, ані трагедія всього українського народу.

Я завжди, коли мене охоплювала зневіра, коли ставало на душі сумно, старався побачитися з Євгеном Харламповичем, щоб хоч трохи з ним поговорити й

зачерпнути від нього його сильного й бадьорого духа. І після кожної з ним розмови знову підкріплювався на силах, переймався вірою в ліпше майбутнє і легше переживав усі прикромці невідрадного емігрантського життя.

“Добрі люди” розпустили чутку, що в Рабенштайні Вишиваний сформував уряд і що на чолі того уряду став Чикаленко. Не хотілося вірити, щоб “старий”, який навіть на Україні не пішов до кабінету уряду Скоропадського, став на чолі “уряду” без тих реальних можливостей, які мав уряд Скоропадського.

Але все ж таки чутки про прем’єрство Є. Чикаленка вперто ширилися. Я з ним не зустрічався вже довгий час і не знав, чи є якась частина правди в тих чутках. Тому, одержавши відомості з Берліну, що в Рабенштайні дійсно постав якийсь національний комітет при Вишиваному, а до того комітету належить большевицький агент Бармаш, я рішив негайно поїхати до Євгена Харламповича. Хоч згідно з тими берлінськими відомостями Є. Чикаленко в комітет не входив, а були там, крім Бармаша, Полетика, Бутенко та ще кілька третьорядних “діячів”, я все ж вважав за потрібне переговорити з Є. Чикаленком, щоб він умовив Вишиваного розв’язатися зі своїм комітетом.

Радо зустрів мене старий Чикаленко і з перших же слів сказав:

– Не вірте, Володимире Івановичу, що я маю якесь відношення до того “уряду”, хоч в засаді проти Вишиваного нічого не маю. Я не хочу брати участі в жадному уряді.

Далі у нас пішла розмова про ситуацію на Україні, про різні емігрантські справи. Є. Чикаленко умів давати всьому дуже влучні характеристики, не нападаючи ні на кого й не ганьблячи навіть тих, що розпускали про нього різні брехні з метою сплямити його ім’я. Найбільше, чого він допускався супроти своїх, часто безличних ворогів, це був його лагідний і благородний гумор.

Євген Харлампович відчитав декілька сторінок із свого щоденника, в якому записав своє ставлення до рабенштайнського національного комітету.

Вже пізньої ночі відпровадив мене “старий” на залізницю. На прощання я сказав, що мені здається, що вся акція Вишиваного є несерйозною. На це Чикаленко відповів:

– Та й я інакше не думаю. Шкода гарної, молодой

людини, котру різні люди втягають в неповажні емігрантські комбінації. Я йому переповім нашу розмову, а вас прошу тримати при собі те, що я говорив вам.

* * *

Євген Чикаленко лежав у віденській лікарні. Йому зробили надзвичайно важку операцію шлунку. Біля його ліжка зійшлося нас одного разу троє: В. Липинський, В. Піснячевський, редактор “Воли”, і я. “Старий” лежав, не маючи змоги навіть ворухнутися, бо був увесь обложений гумовими рурками. Видно було, що він фізично мучився, але духом був, як звичайно, бадьорий. Тоді розповів він нам не одну пригоду з минулого.

Після того вив’язалася у нього дискусія з В. Липинським. Є. Чикаленко не згоджувався з Липинським в поглядах на ролі та права поміщиків і народу на Україні. Дійшло до того, що Липинський назвав С. Чикаленка революціонером і соціалістом.

На це Є. Чикаленко, усміхаючись, сказав, що це для нього не новина, і розповів, як і раніше його робили “соціалістом” і “революціонером” за його народництво, а головне за матеріальну допомогу українському національному рухові. Свою відповідь Є. Чикаленко закінчив словами:

– Ліпше дати народові згори те, що йому належить, й до чого він доріс, ніж нарід сам почне брати. Думаю, що революціонерами є ті, що доводять нарід до революції, не розуміючи його вимог і не вмюючи своєчасно відмовитися від своїх особистих інтересів у користь народу. Нарід завжди здобуде собі те, чого він хоче і до чого доріс.

Тут В. Піснячевський побачив щоденник, що його продовжував писати і в лікарні Чикаленко.

– А коли можна сподіватися опублікування вашого дуже цікавого щоденника? – запитав він.

– Частину, що охоплює події до війни й революції, думаю опублікувати, як закінчу оброблення, а події з часів революції нехай опублікують аж по моїй смерті, – відповів Чикаленко.

– Знаєте, Євгене Харламповичу, хоч я вас люблю, а все ж мені, як журналістові, дуже хочеться, щоб якнайскоріше був опублікований ваш щоденник, – усміхаючись, сказав Піснячевський.

– О, ні, пане Піснячевський, не бажайте моєї скорої

смерти, бо тут у щоденнику є дуже неприємні для вас сторінки, – жартуючи відповів Чикаленко.

– Ну, тоді живіть собі на здоров'я! – кінчив розмову В. Піснячевський.

Розповів ще нам Є. Чикаленко, як він жартував з лікарями, коли ті пороли йому живіт:

– Заморозили добре. Нічого не боліло, лише дуже лоскотав ніж, – оповідав він про свою страшну операцію.

* * *

Наближався час мого виїзду до Америки. Є. Чикаленко вже жив у Відні, видужавши по операції. Тут він, далеко на околиці, за Зюд Бангофом, містився в маленькій квартирці. Я прийшов до нього з дружиною попрощатися.

– Ну, дорогий Євгене Харламповичу, явився до вас, як до батька, бо рідного вже давно не маю, щоб благословили в далеку путь.

– Вибираєтеся за море, але я певний, що коли Україна покличе, то певно знову прилетите до неї, бо наші степовики не можуть забути рідних степів. Вони такі розкішні, що подібних немає у всьому світі, – відповів “старий”.

Довго ми з ним говорили про минуле й сучасне, пригадували земляків з Херсонщини: Кропивницького, Саксаганського, Садовського, Карпенка-Карого, А. Грабенка, М. Чернявського, І. Лоначевського та інших видатних діячів, артистів і письменників, що їх дала Україні наша Херсонщина.

Перейшла розмова й на нашого херсонця, В. Винниченка, якому Чикаленко так багато в житті допоміг. Тут показав мені Євген Харлампович листа, в якому Винниченко, правда в лагідній формі, критикував його за “монархічні переконання”, а сам величався своїм комунізмом та “пролетарським походженням”. Прочитав також і свою відповідь, в якій, іронізуючи над “пролетарським походженням” Винниченка, пригадав, як його батько, елисаветський міщанин, все турбувався, що мало будинків придбав своєму синові.

А про винниченківський “комунізм” зазначив Євген Харлампович коротко, що він певний, що Винниченко тепер “досяг свого комуністичного ідеалу”, бо купив собі

трохи земельки з садибою в Німеччині. На закінчення листа Чикаленко просив Винниченка дати йому яку-небудь працю в своєму господарстві, хоч би сторожа. “Та ж і я, – писав Чикаленко, – щось таки розуміюся на господарстві, хоч і не комуніст.”

У дальшій розмові мій дорогий учитель і вихователь порадив мені писати далі спогади, частину яких він уже прочитав в “Літературно-Науковому Вістнику”.

Зі слізьми на очах прощалися ми востаннє.

– Ви ще побачите наші рідні степи. Ви ще молодий і дочекаєтесь часу, коли зможете вернутися. Поцілуйте тоді й від мене, старого, нашу Рідну Землю. Ох, степе, степе наш розлогий та широкий, який ти пишний та багатий, а який нещасливий!

І Євген Харлампович заплакав рясними сльозами. Потім обняв мене і міцно притиснув до своїх грудей.

– Ну, хай вас Бог благословить, дорогий земляче й сину! Ідіть далі правдивим шляхом і підтримуйте славу наших степовиків, що орють національним плугом широку українську ниву.

Це були останні слова, які я чув від Євгена Чикаленка.

В одному з листів до мене вже в Америку він писав: “Я тепер можу спокійно вмерти, бо знаю, що Україна вже воскресла й не за горами той час, коли вона стане Соборною й Суверенною Державою”.

З такою вірою помер великий патріот, що віддав себе всього на служіння своєму народові. Він утратив усе, що мав, але ніколи не нарікав, ніколи не скаржився на біду.

Євген Чикаленко був велетнем духа, що ніколи не вгинався і не падав на шляху, який би він не був тяжкий.

ПАРФЕНІЙ ГРИГОРОВИЧ СМОЛА

Народився він у родині козацьких нащадків, в якій жило ще багато оповідань і легенд про славне Військо Запорозьке, зокрема про вільні запорозькі землі, розшматовані поміж різними московськими та українськими багатіями.

Село Дудчина, де народився й виріс не лише Парфеній Григорович, але й увесь його рід, стояло на березі Дніпра, межуючи з великим селом Грушівкою, землі якого знаходилися у володінні якогось великого князя, що ніколи

там не бував і навіть не бачив свого величезного маєтку.

Херсонщина в часи молодости Парфенія Григоровича мала шість мільйонів чотириста сорок тисяч десятин орної землі, з чого в руках селян було лише два мільйони сто вісімдесят тисяч, а в руках різного панства чотири мільйони двісті тисяч. Граф Мордвінов, наприклад, мав майже сто маєтків у Херсонській і Таврійській губерніях, а різні Фалєєви, Соковніни, Варуни-Секрети, Сухомлінови та інші – по десятку тисяч десятин землі.¹

Родина Григорія Смоли була досить заможною, але коли б поділити всі його землі між дітьми, тоді всім би довелося бідувати. Тому двоє братів, Федір та Григорій, лишилися на господарстві, а Парфеній та найменший брат Давид пішли вчитися на сільських учителів. Парфеній скінчив херсонську семінарію, а Давид склав іспити за семінарію екстерном.

Учителюючи по різних селах, Парфеній Григорович часто мав нагоду бачити і порівнювати селянську бідність і панські розкоші. Бачачи цю жорстоку несправедливість, він вступив до російської партії соціалістів-революціонерів і розпочав жваву агітацію серед селянства, закликаючи його до боротьби за краще майбутнє.

Діяльність П. Смоли не могла укритися від царських жандармів, і він був арештований та засуджений на поселення у Вологодській губернії під наглядом поліції. Але по якомусь часі П. Смоли пощастило звідти втекти, і він знову опинився, вже нелегально, на своїй рідній Херсонщині. З групою терористів він повів ще активнішу агітацію проти царського режиму та його прислужників. Був знову арештований і, як дуже небезпечний “державний злочинець”, посаджений до одиночної камери в елисаветградській в’язниці, в Херсоні, призначений для політичних проступців. У 1905 році, коли вибухла революція, його за амністією звільнено з в’язниці.

* * *

Перший раз я побачив Парфенія Григоровича Смола в тому ж, 1905 році, коли він виступав на масовому вічі в Херсоні, в Народному Домі. На тому вічу виступали різні промовці від партії соціал-демократів, соціалістів-революціонерів, максималістів і т. п. Натовп слухав їх

---

1 І. А. Феценко-Чопівський. Природні багатства України, Київ, 1919, частина II, стор. 14.

більше або менше уважно.

Аж ось наприкінці голова віча проголосив, що тепер буде говорити член російської партії соціалістів-революціонерів, товариш Парфеній Смола, який прибув з запізненням, бо щойно звільнився з тюрми. Те, що буде говорити справжній революціонер і жертва царського режиму, наелектризувало присутніх. Тож, коли на сцені з'явилася кремезна постать молодого П. Смоли, його зустріли такими гучними оплесками, що аж вікна забряжчали у величезній аудиторії. А коли оплески вщухли, спонтанно зірвалася революційна пісня:

Ви жертвою впали в нерівній борбі...

Спів затих, і зі сцени залунали палкі слова – про визволення трудящих мас, про справедливість, свободу, рівність і братерство. Аудиторія була захоплена, а рівночасно багатьох здивувало, а декого з москалів огірчило те, що промовець говорив гарною українською мовою! Соціалісти-революціонери з ніяковістю поглядали один на одного, а вся маса селян та робітництва загриміла оплесками.

Парфеній Смола заявив, що він не хоче й не може говорити тією мовою, якою переслідується та гнобиться його нарід, мовою поліція, жандарма та провокатора-охранника. Він речево, палко і з молодечим ентузіазмом доводив, що без національного визволення українського народу не може бути соціального визволення, а тому кожний справжній соціаліст і революціонер повинен боротися одночасно за національне й соціальне визволення трудящих мас.

Виступ Смоли для нас, молодих хлопців, що також тоді вважали себе завзятими “соціалістами” і “революціонерами”, став немовби дороговказом нашої дальшої праці. Тоді вперше не лише ми, молодики, але й старші люди почули з уст революціонера із “тюремним дипломом” слова, що лягли в основу програми всіх українських революційних та соціалістичних партій на Великій Україні. Хоч, правду сказавши, тоді, з 1905 році, навколо цієї програми об'єдналася дуже мала жменька свідомих української інтелігенції.

Парфеній Смола після того виступу став для молодих українських революціонерів ідеалом, став героєм, з яким кожний уважав за велику честь познайомитися, а вже за щастя працювати під його керуванням.

Не менше від інших і я був захоплений не лише його промовою, але й його постаттю кремезного козарлюги з чорною, як смола, бородою, яку він відростив собі у в'язниці. Та вже найбільшим щастям для мене було зустріти П. Смолу в домі його сестри Куликівської, чоловік якої працював з моїм вітчимом, як статистик у Херсонській Губерніяльній Земській Управі. Я до тої зустрічі не знав, що пані Куликівська була рідною сестрою Парфенія Григоровича, хоч моя мати з нею дуже близько приятелювала. Тоді земському службовцеві небезпечно було признаватися до політичного “злочинця”.

Отже, в домі Куликівського я вперше стиснув руку того, хто глибоко вирізьбив у моїй молодій душі напрямні дальшої моєї праці на національному полі.

* * *

Пізніше я часто зустрічався з Парфенієм Григоровичем, аж поки йому не довелося знову, внаслідок політичної реакції і знесення всіх свобод, перейти на нелегальне становище. Однак й після того він часто заходив до нашого дому, щоб на кілька днів переховатися у свого молодшого брата Давида, який, винаймаючи у нашому домі кімнату, з поміччю моєї матері підготовлявся до іспитів на народного вчителя. Звичайно, в такі часи між ним та братом Давидом або й між двома іншими братами Хведором та найстаршим братом Григорієм, що приїздили до Херсону з Дудчини, точилися розмови на теми революційної роботи.

Ці розмови мали значний вплив на формування світогляду мого та моїх товаришів.

Парфеній Смола вияснював нам, що українське селянство перебуває цілковито під впливом російських соціалістів-революціонерів, які ведуть серед нього пропаганду про необхідність земельної реформи, нехтуючи національні інтереси. Треба, казав він, сполучити соціальний та національний моменти в нашій праці, і тому ми, приймаючи соціальну програму російської партії соціалістів-революціонерів, національну роботу провадили під впливом і часто під керуванням українофілів, навіть тих, що не поділяли нашої соціальної програми.

Звичайно, революційну пропаганду провадили ми потайки, невеликим числом членів нашого гуртка, до якого з 1906 року належали переважно мої товариші з

Батурина (або посад Вісунськ),² населеного потомками запоріжців – Лісовський, Спориш, Шульга, Клименко, Замурій, а також дівчата-гімназистки – моя двоюрідна сестра П. Кедровська, її подруга А. Підтоптана, Соня Чавусовська (жидівка), Тишевська та ще декілька інших, що жили в Батурині.

Наш гурток нав'язав тісні зносини з подібним гуртком у Херсонській мореплавній школі далекої плавби. Визначнішими членами того гуртка були Шрамченко, Туренко, Черенков, Чистяків та кілька їх товаришів. Пізніше названих тут членів революційних гуртків арештовано і вислано у Вологодську губернію та на Сибір. Мені пощастило своєчасно “змитися”, коли почалися арешти серед учнів мореплавної школи, і ще на початку 1907 року я вибрався нелегально за кордон.

Щоб легально стояти ближче до наших селян, наш гурток улаштував театральні вистави з участю учнів учительської семінарії, фельдшерської та сільськогосподарської шкіл, де був найсильніший і найбільший український гурток. Вистави відбувалися в Батурині, у приміщенні “Общества Народної Трезвости”. Репертуар складався виключно з українських п'єс: “Бурлаки”, “Борці за мрії”, “Батькова казка” та інші побутові твори. Наприкінці 1906 року ми виставили драму “Понад Дніпром”, в якій представлялася користь від хліборобських артілей і невдачі тих селян, що переселилися в Сибір та на інші землі поза межами України. Влада добачила в наших виставах революційну тенденцію і заборонила їх.

Після арештів наш гурток змалів до того, що треба було шукати зв'язків з російськими соціалістами-революціонерами, щоб з ними “добратися” до села. Нашою остаточною метою був не соціалізм, а визволення українського народу з економічного та національного гніту, повалення самодержавства в Росії і парламентарний устрій з широкою національно-персональною автономією України.

З такими ідеями ми ввійшли в революцію 1917 року.

* * *

Уся родина Смолів жила в Дудчині, Качкарівської волости, Херсонського повіту над Дніпром. Там же недалеко проживав на парафії священник о. Василій Нето-

2 Відома “Вісунська республіка”, що довго не піддавалася большевикам та Денікіну.

ваний, що скінчив Київську Духовну Академію. Отець Василій був засланий духовною владою в те малесеньке село за поступові ідеї та українофільство. Я бачив його часом у нашому домі, або в домі Куликівських. Між ним і Парфенієм Смолою велися розмови на теми релігії та значення церкви в житті народу. Парфеній Смола ставився спочатку до церкви вороже, але о. Василій переконав його, що церква є властиво найдоступнішою для народу установою, з поміччю якої можна дійти до найширших народних мас. Справжня Христова Церква, казав він, повинна служити народові, нести в його маси освіту, звольяти народ від шкідливих забобонів і служити йому, а не його ворогам. Церкву, як інституцію, українська інтелігенція, революційна та соціалістична, повинна старатися обернути на службу народові.

Пізніше з листів Парфенія Смоли із Бразилії я побачив, що ті дискусії з о. Василієм Нетованим лишили в його душі глибокий слід.

* * *

Не стану тут переповідати легенд, які творилися навколо імени Парфенія Смоли, коли жандарми шукали його по цілій Росії, а він тим часом перебував у найближчому сусідстві херсонського жандармського управління. Недалеко дому, де містилося управління, була площа, на якій розташовувалися заробітчани, що приходили з Полтавської та Київської губерній найматися на літню працю до маєтків у степах Херсонщини. Між тими заробітчанами й перебував Смола, босий, з довгою бородою, у брилі і широких штанах на очкурі. Мені іноді доводилося бути зв'язковим між Парфенієм Смолою та його нареченою Наталією Петрівною Лук'яною, що була донькою священника з Лубень. Пізніше вони одружилися, але їх шлюб довго не потривав.

Нарешті в якомусь маєтку царські охоронники таки спіймали Парфенія Смолу і заслали на далеку північ. Після того я загубив з ним зв'язок. Від братів його та від сестри я знав лише, що він перебуває десь у Бразилії. Щойно в 1923 році, коли з Бразилії повернувся до Європи письменник-поет Петро Карманський, я дістав точну адресу П. Смоли, що змінив своє ім'я на Валентина Куца. З того часу між нами зав'язалася широка переписка.

У листі з Юнія да Вікторія (Парана, Бразилія) з 1923

року Парфеній Смола писав до мене:

“Коли пам’ятаєте мого брата Хведора, що часто бував у Куликівських, то Вам певно цікаво знати, що з ним сталося. За буржуйське минуле його вислали... Вгадайте, куди? До містечка Грязовці, Вологодської губернії, де я перебував у 1907 році. Клясичний приклад для люблячих матушку Русь: мене вислали царі за соціалізм, а брата – соціалісти – за царя... “

Незвичайно цікаві його листи про українське життя в Бразилії, які я опублікую, коли буде на це нагода. Тут лише подам деякі коротенькі виписки, характеристичні для світогляду П. Смоли та для відносин у ті часи між українцями в Бразилії.

Отже в листі з 29 квітня 1923 року із Павльо Фронтін він пише:

“Всі Ваші переоцінки прийшли до мене скоро, ще як був на засланні: спочатку воля України, а потім фарба, якою має бути помальована. Українська справа пішла під воду властиво з-за того ідіотського московського гіпнозу, який давніше родив “поповцеф”, “безпоповцеф”, “самовероф”, “самосожігателей” та інших божевільних, а тепер виродився в большевиків, котрі своїм варварством нічим не різняться від своїх попередників... Українці взяли готовеньку ідеологію та й заїхали з нею під Леніна стріху... А тепер дивляться на рідну землю, густо всипану рідними могилами, та й чухають потилиці, як той дядько, що на широких шляху зачепився за московську верству. А вона та ідеологія-верства стоїть непорушно, а дядько не знає, як віз закинути набік.

Той гіпноз іде за нами далі, і будучність України, як такої, стає все більше та більше проблематичною. Це я бачу по тих сновидях, що носять імена на “енко”, походять з України, а сюди приїхали з військом Врангеля, як “русос”! Приїхало їх досить; бачили вони Україну відроджену, а билися у військах Денікіна проти неї. Сюди приїхали і кричать: “Бей жідоф! Спасай Росію!” Здається, що московська школа таки зробила своє: вирвала зуб національної свідомости і зробила з нашого люду якесь опудало, котре може стояти тільки, як до чогось притулене: власних сил не має, щоб стати твердо на ноги”.

Про свої релігійні переконання Парфеній Смола писав до мене у листі з Каразінго 10 травня 1924 року:

“Я пристаю до тої групи, в якій знаходитесь Ви. Думаю, що ми є однодумцями. Я є переконаним прихильником Православної Автокефальної Церкви, соборности України... Моя гадка, чи ідеологія така: Бог, церква, школа, ідеалізм, – все це мусить служити до консолідації нашого національного ґрунту, решту ми собі здобудемо потім...

Чи віруючий я? Формально ні, душевно так. А хіба всі ті петлюрівські офіцери, що змінили мундур на рясу та пішли до низів нести національну свідомість, хіба вони були всі віруючими? Я віруючий, бо вірю, що коли ми покличемо Бога на поміч, а до того ще додамо енергії, то наша вітчизна стане вільною й багатою. А це й є наш ідеал, ради якого ми мусимо бути готовими взятися до тієї зброї, що буде на часі: хрест чи шабля, книжка чи плуг, джаґан чи машина. Коли тепер найсильнішою зброєю може бути хрест, я беру його в свої руки й так же щиро ним буду повертати, як повертав би шаблю, коли б був на Україні, як там підіймалася боротьба за її волю”.

У Бразилії Парфеній Смола довгі роки працював з таким самим завзяттям, відвагою та самопосвятою на українській ниві, як колись на Херсонщині провадив революційну пропаганду серед селянства, робітництва та заробітчан, закликаючи їх до боротьби за землю й волю, за справедливість, за національне визволення.

* * *

В Бразилію приїхав Парфеній Смола з молодечим революційним запалом, перейнятий глибоким ідеалізмом. Думав і вірив, що вже тут він не зустрине перешкод до своєї праці, що вже тут його не досягне рука російського жандарма, охранника або провокатора. Але там він зустрівся з такими перешкодами, яких не зміг перебороти до кінця свого життя. В одному з листів він писав:

“Не хвастаючись, можу сказати, що з інтелігентів, котрих недоля занесла в цей край хлопів і олігархії, між українцями-ідеалістами один я ще не пішов під воду зі своїми ідеалами. Були часи, що цілих п’ять літ я був єдиним інтелігентом, минаючи попів, на всю українську масу в Бразилії. Решта не могла й не може витримати в цім мовчазнім лісі, де єдине співоче товариство – це мавпи-ревуни. Ось недавно (1924 рік) поприїздили нові

кадри інтелігентів, але одні з них, не морозивши рук, пішли на дно, а другі стоять на дорозі до того дна”.

Обставини для національно-народної праці в Бразилії були надзвичайно несприятливі. Ось що пише про це П. Смола у своєму листі:

“А тепер може дати тільки більш-менш стислий вигляд українських колоній. В першу чергу страшна “пляга” пияцтва, темнота, бруд, убогість, непорядність хатня (не класова), диференціація: батьки – русини за браком свідомости, а діти – бразиліяни через те саме...

Я довший час (чотири роки) діставав за учительську працю 50 мільреїсів місячно (за теперішньою валютою 5 доларів) і буквально не мав чим омастити квасолі (головна пожива в цій злиденній державі), бо був даний “по всій лінії” такий наказ від попа: “Посилайте дітей до школи, але не платіть: поголодує, поголодує та й забереється”. З часом справи змінилися. З приїздом інтелігентів по війні, що якраз сталося тоді, як приїхав сюди професор П. Карманський в ролі представника галицького уряду, – попи попустили”.

Про П. Карманського ось що писав у листі до мене 18 грудня 1924 року П. Смола з м. Каразінго:

“Дуже інтересна метаморфоза сталася з Карманським: 25 літ боронив попів, попав у католицькі поети, а тепер веде війну не на життя, а на смерть з тим же католицьким кліром. Єгомосці приложили до нього ту саму мірку, що й до всіх інших інтелігентів: вигнали поза межі колоній, аби десь заліз між чужих. Тоді всі раніше гонені взяли Карманського в оборону, скупчилися коло нього й заставили вродитися опозиційному до Василіян часописові – “Українському Хліборобові”. Ось тут і розпочалася війна. Якби Ви почитали василіянську “Працю”, хоч одне число, то побачили б, до якого страхіття доходять у ній ті, що бояться втратити свою клясову ситуацію, котру вони так ревно берегли від інтелігенції цілих 30 літ!”

Знаючи ідеалізм Парфенія Смоли і його колосальну енергію, все ж дивуєшся, що не впав він значно раніше на шляху боротьби за краще майбутнє українського емігранта, за краще майбутнє свого народу.

Та боротьба, а також тяжкі матеріальні обставини, переслідування і наклепи нарешті зломали цього велетня духа, кременого апостола, що сіяв у глухих брази-

лійських колоніях просвіту, національну свідомість, що боровся за соціяльні й політичні права не лише українського емігранта, але й кожного бразилійця.

Не довелося вмерти П. Смолі на рідній землі, в своїй Дудчині, про яку він писав:

”... Я всю Америку з усіма її багатствами проміняв би на скромну посаду вчителя чи священника в моїй дорогій Дудчині, там – там на широкій балці, біля Дніпра”.

Парфенієві Григоровичу довелося навіки спочити в далекій Бразилії, де над його могилою не чути співу солов'я, не чути херсонського жайворонка, а повітря пронизують крики мавп-ревунів. Про Парфенія Смолу можна сказати словами революційної пісні:

Ви жертвою впали в нерівній борбі
З любови до свого народу,
Ви все віддали, що за нього могли,
За честь його, славу й свободу...

Друкується за вид.: Кедровський В. Обриси минулого: деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. – Нью-Йорк – Джерзі Сіті: Свобода, 1966.

Правопис автора збережено.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Переможцями конкурсу імені Яра Славутича на кращу студентську статтю діаспорної тематики за 2016-2017 навчальний рік стали:

Малинович Рената.
Мандич Тамара.
Письменна Маргарита.
Сільваші Марина.
Щербан Ольга.

**Софрон Круть
(Ф. Василевський)**

(1855-1915)

**Записки українця з побуту
між полудневими слов'янами**

*(продовження, перші розділи –
в попередньому випуску)*

Чорногорці в Герцоговині

III

Піп Міня

На другий день я прокинувся пізніше всіх; з моїх товаришів хто сидів, і хто лежав і кутив.

– А ну, ну, встань на ноги, – сказав мені Микола Далматинець, що служив у Росії, чоловік уже літ під сорок.

– Чого ж його вставати? – спитав я.

– Та так, тільки встань; побачим, чи встоїш на ногах.

Я піднявся, хитнувся, але встояв.

Всі дивились.

– Ану пройди по хаті! – Я пройшов кілька ступнів; підшви горіли, наче я йшов по вуглях.

– Ну, ти видержиш! – сказав мені Микола, як я вже сів на своє місце.

– Хіба що? – спитав я, все ще не знаючи, до чого йде річ.

– Ми всі вставали на ноги, та не можемо встояти, підосиви горять.

– Та і в мене ж горять, – промовив я.

– Мабуть менше, ніж у нас, коли зміг пройти по хаті.

Цілий сей день ми не відходили від хати далеко, не мали сили.

Піп Міня держав себе, наче би він був справдішній генерал: мав коло дверей вартівника, що не пускав кожного в хату, а перш викликав Йовановича, писаря або Вербіцу, і вже коли вони дозволять, чоловік міг вступити до попа Міні.

Тільки після полудня Міня вийшов надвір і, сівши в холодку на камені, почав говорити з “главарями” (старшиною). Тепер я міг добре до нього придивитись.

Росту він був вище середнього, повний, лице товсте, очі маленькі насилу виглядали з-за сала, вуси чорні, короткі. У всьому його обличчю проглядала тупість, злість і лень.

Воевода Міня був чорногорець і тепер управляв зубчанами. Се трохи здається чудно тому, хто хоч що-небудь чув про Герцоговину; у герцоговинців є звичай вибирати самим свого воеводу і ніколи ще не бувало, щоб чоловік зовсім чужий, от як піп Міня, чорногорець, був воеводою. Се справді чудне і дуже важне діло, коли взяти в обзір ті думки, які сидять у головах людей, що не знають близько Чорногори і Герцоговини. Те, що я тепер буду говорити, я спізнав не зразу, а пройшло доволі часу і праці, поки я dokonався, як живуть між собою чорногорці і герцоговинці.

Гляди на чорногорців і герцоговинців, коли вони зійдуться до купи та ще в такий час, як повстання, і почнуть балакати про бійки з турками, де згодніше засісти в шанець та як і з якого боку на них вдарити, здається, зійшлись до купи рідні брати і радяться про одне, потрібне для обох діло. Здається, сим людям не достає тільки одного – жити в купі одною сім’єю. Але роздивившись ліпше та розпитавши старих людей, коли вони розохотяться балакати і говорити правду, побачиш, що між чорногорцями і герцоговинцями не дуже-то багато любови... Є у чорногорців одна пісня про Петровича Батрича; сього Батрича піймав турок Джорович-Осман із Банян. Батрич проситься у турка, щоб той пустив його на волю і обіцяє йому дати за се великий викуп. “Справді хотів Осман його пустити”, говорить дальше пісня, “чорт приніс Панту од Тупана”.¹ Говорить він Осману: “Ой турчине Джорович-Османе! Не пускай Петрович-

---

1 Село на самій теперішній границі Чорногори і Герцоговини; половина його в Банянах, половина в Чорногорі.

Батрича, що тобі дає нелічено добра; взяв він добро від турків: що тобі дає сім “джевердарів”², скинув він їх із турків; що дає тобі “в’јенце” і “обоце”³ він полонить наших невісток і покидає з них “в’јенце” і “обоце”; що тобі дає Цуцкиню робиню⁴, то він відведе мою дочку і дасть тобі в одкуп; що дає тобі коня вороного, той кінь є родом із Банянів.

То ізрече із Тупана Панто, до землі впаде, пушці (рушниці) огонь даде, та й поцілить Петрович-Батрича посеред паса, “укіде га з гласа...”. Друга пісня співається герцоговинцями – ось із неї одно місце: На Цетині п’ють молоді чорногорці вино. Між ними “Црногорски кнеже”, а біля нього “попе Црногорче”. Попе Црногорче говорить: “Чи є такий юнак... щоб пішов у “Баняни равні” і добув Копривицю Вука, все одно, чи живого, чи мертвого? Дав би йому тисяч дукатів і з голови “калпак” і “челенку”, з моїх плеч зелену доламу, дав би йому “токи⁵ і јачерму”, дав би йому “ковче⁶ і чакшире⁷”, дав би йому дві пушки малі (пістолі), що варті сто дукатів; дав би йому меча зеленого; дав би йому “дуга джевердара”.

Ніде нема такого юнака, щоб осмілився піти на Копривицю Вука. Але обзивається невістка чорногорського князя і береться добути Вука. Вона пише до нього письма, щоб приїхав кумувати, хрестити дитину. В сей час починають стріляти на Вука. Три рази вистрілили, але його куля не бере. Тоді Вук бачить, що діється, кладе дитину і в подарунок 12 дукатів, виймає шаблю і перерубує попа. Виходить із церкви, на його 30 куль летить, але не бере ні одна. Побивши всіх, Вук здоров вертається додому.

Мені здається, що ці пісні найліпше показують, як між собою жили чорногорці і герцоговинці в не так ста-

2 Гладка рушниця. Щоб її зробити, треба залізо класти в землю, щоб заржавіло добре, виняти, скувати, знов поломати і закопати в землю. Так робити кілька разів і тоді вже рушниця з такого заліза нестиме кулю, як і теперішня вита. В старі часи вони були дуже дорогі. Тепер виводяться.

3 Жіноцькі закити.

4 Цуци – чорногорське плем’я.

5 Т о к и – наче панцир: срібні бляхи, визолочені іноді, нашиті на камізельку.

6 К о в ч е – пряжки, застяжки.

7 Ч а к ш и р е – штани.

ру добу. Той хто думає, що чорногорці такі серби, котрі втікли з-під турецького ярма і з своїх гір набігали в Туреччину, щоби боронити своїх братів по крові і вірі, дуже обманюється, і уривки з пісень, які я виписав, повинні йому се показати. Чорногорці ніколи не були лицарями волі і ніколи у них не було в голові думки, що треба помогти своїм браттям у неволі. Може, перше покоління сербів, поселених у Чорногорі в кінці XV віку, після того, як всі сербські землі на південь від Сави і Дунаю до решти підпали турецькому панованню, мали намір мстити туркам за погибель сербської самостійності, але вже друге покоління сих людей забуло про сей намір. Чорногорці зробилися розбійниками як і їх сусіди на південь, албанці, і грабили в Туреччині не тільки турків, а й своїх же братів-одновітців, сербів. Мало того, вони і між собою ніколи не сиділи мирно і плем'я з племенем так само ворогувало, як і з турками.

З тридцятих років нашого віку в Чорногорі починає творитися держава. Владика (митрополит) Петро II збирає до купи ворогуючі між собою племена чорногорців і заставляє їх слухати його. Се діло робив він хитро: підкуповував старшину племенську, насилав одно або два племена на те, котре йому не покорялось, і за який час так їх скрутив, що всі зробились його покірними слугами. Петро II все лишав і тільки невсипущо побивався за одною своєю метою: підневолити собі всі чорногорські племена. Він ради сього продав цісарцям (австрійцям) два монастирі в Боко-ді-Катаро, кусок землі коло Катаро, политий чорногорською кров'ю, засіяний кістьми і, правда, спромігся таки свого. З сього часу розрізнені, одиночні розбійники-чорногорці стають зібрані в одну ватагу і йдуть за своїм ватажком-князем завойовувати куски Туреччини, де живуть серби-герцоговинці, і підневолювати їх свому князеві. На нещастя чорногорців і сусідів їх герцоговинців усі князі, що постають після владика Петра II, Данило, Микола I, люди вельми хитрі і розумні для себе.

Вони так скусно держать у своїх руках чорногорців, що бідолахи не тільки не думають, що вони у неволі гірш турецької, а ще й чваняться: “ми вільні!” Вони кажуть: “Црногорци од вјека су слободни”. А вся їх слобода в тому, що вони замість харча та всяких інших податків султану, дають їх свому князеві, що дав їм далеко менше

волі, ніж султан своїм герцоговинцям.

Може, мої земляки не повірять тому, що я розкакую, і казатимуть: “Бреше сякий-такий син! Він сам любить більше безначальство та вільний розбій, ніж державний порядок, і за те несе таку нісенітницю на Чорногору”.

Охочому так думать нічого не вдієш; я тільки можу сказати, що опрiч безначального розбою та самовiльства одного чоловіка є й інші громадські порядки, що можуть припасти чоловікові, і можна однаково ненавидіти упорядкування громади з самоволею нічим не обмеженою одного чоловіка, як і безначальний розбій. Хто ж не вірить тому, що власне чорногорські господарі так роблять, як я кажу, хай прочитає хоч “Црна Гора” Дучича, бувшого ректора богослов’я в Цетині... А впрочім, хай всяк думає, як йому воля, а я поведу розмову далше.

Убравши чорногорців у мішок, так що вони більш нічого не знають, як тільки прославляти свого князя, пити за його здоровля вино і у всьому без одного слова йому покорятись, чорногорські князі таким самим робом прийнялись і за герцоговинців. На скільки хитро можуть князі робити своє діло, показує моя мова з Жоржем в Унаці. Вони можуть таку ману пустити, що чоловік і справді подумає: тільки й є щастя на світі, що жити під самовільною владою чорногорського князя. Але в Герцоговині чорногорському князеві не так добре везло, як у своїй землі. Герцоговинці бачили, що робилось у Чорногорі і остерегались її; та чорногорські князі були не такі, щоб можна було їх устерегти! Потрохи Герцоговина почала входити в границі Чорногори. Найбільше її відійшло за князя Данила в 1858—9 рр. Тим часом у Герцоговині, в Зубцях проявився розумний, відважний чоловік, Лука Вукалович, що почав дбати, щоб Герцоговину увільнити від турецької управи, але і не підводити її під друге ярмо – чорногорський уряд. Він спромігся свого. Зубці, баняни, дробняки, піва, езери і інші герцоговинські племена перестали платити податок султанові. Вони мусили держати тільки вартівників (пандурів), щоб не давати волі гайдамакам, чорногорським ускокам. Турецька сила тут виявилась тільки тим, що турки мали свої кулі для безпечності і оборони кордону від чорногорців, коротко сказати, сі племена тільки звалились під турецьким урядом.

Лука Вукалович не дуже шанував чорногорського

князя і не думав підбивати своїх товаришів іти в підданство до нього. Така поведінка його, звичайно, не могла впадоватись князеві, а перетягнути його на свій бік ніяким способом не можна було. Тоді чорногорський князь зробив так: він післав до Луки кілька чорногорців, щоб вони з ним посварились і його вбили. Лука був дома, в Ублах, у той час, як до нього прийшли зрадники. Почали балакати про се, про те. Лука зараз скликав своїх сусідів і половина чорногорців уже не бачила своїх хат.

Після сього Вукаловичеві прийшлося втікати з Герцоговини. Запевне, що таких людей між герцоговинцями не найшлось багато. Старшини їх за гроші, а то й по охоті, зробилися приятелями чорногорського князя і з усіх сил почали старатися заохотити своїх одноплемінників стати підданими чорногорського князя. До того ж чорногорський уряд веде своє діло осторожно: той шмат Герцоговини, що одійшов Чорногорі після 1858 р., ще й до сеї пори не платить ніякого податку.

Не вважаючи на все се, зубчани ще добре пам'ятають про Луку і не дуже то весело поглядають на Чорногору. Як почалося повстання 1875 р. у зубчан не було воеводи. Вони хотіли вибрати за воеводу котрого сина Луки, але вони всі були в Росії. Чекаючи котрого-небудь із них зубчани не вибирали воеводи. Чорногора, користуючись сим, післала туди попа Міню за воеводу. Воно так було і ліпше, безпечніше, як над вольнодумними людьми буде свій вірний чоловік. Зубчанам зіставалось на вибір або прийняти попа Міню за воеводу, або прогнати його і піднятися против Чорногори, що запускала до них свою панську руку. На останне зубчани не відважились і прийняли до себе попа Міню. Сей почав тут господарювати, як вовк у кошарі, держав себе наче який справді генерал, не робив нічого, а тільки їв, спав та слухав, як грають і співають “уз гусли”.

Був між зубчанами один чолов'яга, Зеко з Ів. Він не дуже любив чорногорців і говорив про них, не оглядаючись по боках. Раз, як він прийшов у село, де стояв під Міню, воевода звелів його піймати і засадити під варту. Се було незадовго перед тим, як ми прийшли в Зубці. Зеко сидів під нами в льоху і ждав над собою суду. Під Міню обжаловував його, буцім він переказував туркам, що робить під Міню, скільки у нього війська, де стоїть і т. д. На другий чи на третій день нашого приходу до попа

Міні мусив зібратись суд. Зійшлися старшини зубацькі і кілька чорногорців із медалями; були, значить, уже в бійці і повідрубували кілька турецьких голів. Судді зібрались на невеличку долину коло хати, засмалили свої люльки на довгих чубуках і почали слухати Вербіцу, що обжаловував Зека. Весь гріх його був той, що він, прийшовши в село і балакаючи з приятелем, спитав його: кілька війська в попа Міні і що він робить. А щоб він балакав із турками і переказував їм що-небудь, сього ніхто не міг посвідчити. Так судді і рішили, що ні за що Зека обвинувачувати, а ліпше післати його на Цетине до князя, хай князь розбере його вину. По сьому ж самому ділі приїздив у Зубці і сам воєвода Петро Вукотич, випитував Зека і не найшов за ним ніякої вини. Після вже, як я пішов до Попа Міні, він пустив Зека на волю, але в кінці падолиста знов велів його піймати і все дбав про те, щоб його згубити із світа.

В сей час був у зубчан свій воєвода Трифко Вукалович, якийсь далекий родич Луки. Він усе говорив попу Міні, щоб пустив Зека, але той не хотів і раз увечері звелів чорногорцям, що були при ньому, вивести Зека і застрілити. Вукалович почувши про се, побіг на те місце, куди вивели Зека, щоб оборонити його. Але тільки він вказався, як задимилися три рушниці і Зеко повалився мертвим. Попа Міню покликав князь до себе на Цетине, де я в грудню й бачився з ним. Він не був під вартою, а жив у Євти сліпого, проти княжої палати, в заїзжому дворі на кошт князя; на його ж кошт пив та бенкетував. – Так карає чорногорський князь своїх вірних слуг, що убивають у Герцоговині безневинних людей...

У Міні я пробув кілька днів. Життя було паршиве і якби не придуркуватий чех Броніслав, прийшлося би померти з голоду та смаги, а тільки він, спасибі йому, збавляв від смерти. Давали нам їсти всього раз у день і то недоїдки попа Міні від обіду. Запевне, тим, що зістанеться від одного чоловіка, шестером можна так поживитися, як собаці мухою. Води нам теж не давали, все казали, що нема. От ми раз вийшли надвір та й ждемо, що привезуть воду. Вербіца теж вийшов. Привозять воду в мішках⁸ і складають із коняки.

8 Там облуплюють барана так, що знявши шерсть та зв'язавши з одного кінця, можна в ньому держати все. В таких "мішинах" держать вино, горівку і возять воду.

- Дайте нам води, – просим ми.
- Нема! – відмовляє Вербіца.
- Як нема, коли ось аж три повні мішки.
- Неси, неси, чого став? – гукає Вербіца на водовоза.
- Та дайте ж нам води! – говоримо ми вп'ять.
- Нема!

І що ж ви думаєте?.. Так-таки і не дав!

А то раз піп Міня розщедрився. Се було після того, як прийшла звістка, що Пеко побив турків на Клеку, 50 голів відрубав і у воді потопив силу. Я в той час лежав у хаті, закутався своєю червоною ковдрою, щоб не чути, як скриплять та пищать гуслі. Всі були надворі. Коли се чую: надворі піднявся гвалт – кричать: “Пуцај, пуцај! (стріляй!)” Я встаю, щоб вийти подивитись, що там робиться. Надворі тимчасом піднялась така пальба, наче бійка йде з турком! Я до дверей, звідтіля як вискочить Броніслав, наскочив на мене, збив із ніг, а все кричить: “Пуцај, пуцај! Де моя пушка?” Бігає по хаті наче скажений.

- Що там таке? – питаю я його.
- Пуцај – кричить Броніслав, бігаючи по хаті.
- Та що таке, куди пуцають? – я вже думав було, чи не напали на нас турки.

Броніслав найшов таки свою рушницю і вискочив із хати. Я за ним. А надворі тільки: торох та торох!.. Біла хати стоїть Микола.

- Що таке лучилось? – питаю я Миколи.

Прийшло письмо від Пека. Оповідчає, що побив турків. Так піп Міня отсе радується.

- І все у них так?
- Все. Чи радість яка, чи горе, або нап'ється вина, – то зараз і стріляють.

Так, кажу, з сеї радості піп Міня розщедрився. Як приступив до нього Броніслав, що нам нічого їсти, він і каже: “Піди в поле і якого найдеш барана, бери і ріж!” – Так він і зробив. Ще й наших кілька пішло з ним. Не встигли вони обілувати того нещасного барана, як прибігає дівчина, підліток, аж умліває сльозами. Іде до попа Міні скаржитись, що вона мала всього вісім овечок і то одну взяли “руси”. А “русів” у всій компанії я тільки один. Міня, звичайно, прогнав її і наказав не турбувати його таким чорт зна чим... Так як ти його й їстимеш такого барана?!

На другий день після того, як прийшло від Пека письмо, чорногорці, що були в попа Міні, зібралися йти в Шуму, біля Требіня, де стояв Пеко. Я підохочував товаришів, щоб і нам йти разом із ними. Чого тут даремне сидіти? Коли вже прийшли раз, Герцоговину, так ходім туди, де б'ються, а не сидіти, склавши руки.

Вербіца, прочувши про мій замір, почав нам совітувати зістатись. “Ось не сьогодні, то завтра прийдуть турки в Зубці, і будемо битися з ними”, – говорив він. Дехто з товаришів згоджувався зістатися, а я і Микола рішили йти до Пека з чорногорцями.

Ватага мала вийти надвечір. Я й прошу Вербіцу, щоб оповістив мене, коли вони матимуть вийти. Сонце почало вже сідати, а звістки не дають. Я пішов сам спитати, чи скоро йтимуть чорногорці. Вербіца сидів біля хати воєводи на каменю і, крутячи соломинку в руках, радувався. Вгляdivши мене, відвернувся.

– Що ж, чи скоро піде дружина до Пека? – питаю.

– Яка дружина? – відмовляє Вербіца, не глядячи на мене.

– Та ота, що збиралась йти.

– Яка то?... Е, та вона вже пішла.

– Давно?

– Та вже, мабуть, година. Правда, і ти хотів йти до Пека? Ну доганяй, коли хочеш.

За днів два перед сим прийшов у Зубці з Кастель-Ново один чорногорець, Гуру, що приїхав із Росії. Він жив із нами і пристав до Миколи і мене, щоб йти разом до Пека. Почувши від Вербіци, що ватага вже пішла, біжу до товаришів і розказую, що так і так. Вони не вірять, але врешті забираємо все своє, прощаємось із товаришами, що зісталися і йдемо. Гуру ще раз розпитує Вербіцу про ватагу – так пішла.

– Дай же нам на дорогу хліба! – каже Гуру Вербіці.

Той, не говорячи ні слова, виносить нам по сухареві на чоловіка.

– Та сього ж мало – кажемо ми.

– Буде з вас доволі. Завтра вранці прийдете до Пека, а в нього харчів доволі.

З нас ніхто не знав, чи далеко до Шуми, чи ні; ми повірили Вербіці і пішли.

Як дійти в зубацьке поле, кождий з нас знав. Воно було близько і до нього йшла пряма стежка. Але куди

повернути в полі? Ми, вважаючи на те, що кого-небудь зустрінемо по дорозі, не журились і не йшли, але летіли. Приходимо в поле; широке розляглося у всі боки, ховаючись узькими долинками помежи горами. Якраз перед нами, по тому боці поля, стояло кілька кул. Одна велика була в самому полі внизу під горою, кілька менших стояло ззаду із боків на горах. До кул було верстов дві з половиною. Ми не знали, в яку руку повернути, а в полі не видно було ні душі. Гуро, чувши, що в полі повинна бути десь сторожа, радив іти до кул, держачись краю гір, може надібаємо табір. Пройшовши кілька часу, ми запримітили в кущах кілька людей. Вони наближувалися до нас. Гукнувши одні на других, щоб пізнати, чи не турки часом, ми зустрілись. Се була одна стара мати з двома синами; ходили дивитись на своє попалене село. Ми розпитали, куди дорога в Шуму.

– Вам чого туди? – спитав нас старший брат, Томо.

– Та туди пішла ватага до Пека, та ми хочемо її догнати.

– Хіба вона вже пішла? – спитав дивуючись Томо.

– Еге ж!

– То не може бути. Коли б вона пройшла, я бачив би. Я добре пильнував, бо й сам хочу йти до Пека. Осточортіло мені отут сидіти даремне.

– Ну, так ходім же, бо ватага, кажу тобі, пройшла, – вчепився я до Томи. Він якось неохоче вірив нашим речам і не згоджувався йти.

– Та йди з ними, синку. Бач, люди приїхали здалека, а не знають дороги, – почала вговорювати мати.

– Та добре, добре, тільки ватага ще не пройшла. Мені ще треба перемінити рушницю, – відговорювався Томо. У нього була рушниця стара з кременем, а в його брата добра, на пістон. Я почав вговорювати меншого брата, щоб помінявся рушницями; мені помагала мати. На послідок усе злагодилося і Томо згодився йти з нами.

– Прощай, мати, прощай, брате! – Томо стиснув їм руки і закинув на спину рушницю.

– Прощай, синку, хай тобі Бог допомагає!

Ми теж стиснули їм руки. Мати нас спинила.

– Нате вам, дітки, гниличок. Мати засунула руку у пазуху і дала нам по жмені. – Вони вже їли, – кивнула вона головою на синів. Подякувавши, ми ще раз попрощались і пішли доганяти Тома.

– Хай вам Бог допомагає і в дорозі і в війні, – чулось нам із-заду. Я оглянувся, мати ще стояла і дивилася за нами вслід, аж поки нас не стало видно за кущами.

IV

По дорозі до Пека Павловича

– Так, кажете, ватага вже пішла? – спитав нас знову Томо, як ми були вже посеред поля перед кулами.

– Егеж, з година вже, – одговорив Микола.

– А я думаю, що вона ще не пройшла. Я доконечно був би її бачив.

Мені тепер було все одно, чи пройшла ватага, чи ні.

Томо був зубчанин і кожду стежку знав по тутешнім краям, як свої опанки. Вже ми не могли заблудити і зайти в таке місце, що й не виберешся.

Сонце сіло за горами, як ми пройшли через поле і почали підніматися на невисоку гору.

– Чи не хоче хто води. Поки нап’ємось і ватага надійде, – говорив Томо, звертаючи з стежки вбік. Ми пішли за ним. Невеличке село колись отут розкинулось по косогорі, піднімаючись від поля аж до верху гори. Тепер були тільки купи каміння та соли. Де були хати, огороди, все було видко по камінню. В деяких місцях позоставались навіть стіни від хат, але все було поруйноване, спалене. В половині гори зроблена була “цістерна”. Вода по каменях збігала в яму, одстоювалася в ній і напувала все село. Тепер і вона була наполовину розвалена. З сього місця добре було видко кули. Під тією, що стояла у полі, горів огонь і іноді на ньому показувалася чоловіча постать. Кругом було тихо. Від кули не чулось ніякого гомону. Томо почав було перегукуватися з турками і лаяти їх у батька, матір і Бога. Хоча голос його і долітав до кули, але вони мовчали.

– Хай їх чорт візьме. Ходім ліпше кликати своїх, – сказав він, утомившись лаятися. Ми знову повернули на стежку.

– О-о-о Коїца-а-а! – почав гукати Томо, обернувшись до поля і розтягаючи кожде слово, а за тим вистрілив зі свого пістоля.

Через кілька часу щось крикнуло з поля, блиснув огонь і почувся вистріл.

– От бачите, я ж казав, що вони ще не пройшли, – сказав обернувшись до нас Томо. – Тепер можемо й закурити!

Через кілька часу в полі почувся тихий гомін і вказалися чоловічі тіні. Вони наближувалися до нас. Томо, по звичаю, гукнув до них: – Хто такі?

– Ми, ми! – одговорили чорногорці. Се були вони.

Я й до сього часу не знаю, на що Вербіца збрехав мені, боцім вони пішли вже, коли вони ще не скоро після нас вийшли.

Чорногорці один за другим підходили до нас, раптом видихали з себе, так що аж свистіло і сідали на каміння навкруги нас. Треба було підждити ще одного товариша, але він не прийшов і ми пішли без нього.

Один за другим, позакидавши за спину рушниці, йшло нас сорок чоловіка, тихо переступаючи з камінця на камінець. Тут усе треба пильно дивитися під ноги, щоб не вступити в яку ямку і не зломити ноги. Все приходиться ступати не цілою ступнею, а тільки пальцями, бо каміння все порепане, криве і інакше ступити, хоча і хотів би, то не можна. Я так пильнував під ноги, що вже зійшовши з гори, запримітив, по краю якого провалля ми йшли. Скрізь навкруги, кільки можна було бачити, сірів камінь, у деяких місцях відблискуючи на місяці білими променями. Дорога, спустившись униз, йшла по долині між двох гір. Тут уже подекуди попадалось деревце і роса ясною іскрою блистіла на траві. Сама стежка пішла по м'якій землі. На одному місці нам попалась повз стежку загорожа. Ватага зупинилась.

– Мабуть, близько є хата, можна б і ночувати, – сказав хтось із дружини. Почали шукати. Хата справді була близько. Двері засунені, ніхто не відкликається. Вломились. Пусто, ні людей, ні скарбу. Хазяїни мусили покинути її вже давно. Чорногорці почали тягнути зі стріхи солому і скидати крокви. Вони розклали огнища так, щоб огонь був і спереду і за плечима. Тепер почали вечеряти, хто що мав. Я попробував і собі сісти між багаттям, але дим скоро прогнав мене звідтіля. Чорногорцям же нічого, вони звикли до диму. У них так будуються хати, що зимою, коли вогонь горить цілий день, диму у хаті повно; свіжому чоловікові і дихати не можна, а вони сидять собі, наче на чистому полі.

Микола, я і Гуро, постеливши соломи, лягли оподалік від огню. Вітру майже зовсім не було і дим, піднявшись угору, тихо по вітрі плив над нами, на хвилину закриваючи очам звізди і синє небо.

Дорога з сього місця починає йти по вузькій долині, на самій цісарській границі. Ніде нема пустирів, усе зоране, покопане. Села одно за другим, але ні в одному живої душі. Хати спалені. Весь скарб і худоба забрана з собою. Нарід утік у Далмацію і Боку (Боко-ді-Катаро). Коло кожної хати був огород, в якому опріч огородини були дерева і виноград. Подекуди дерева були порубані і тут же валялись виногради пошкоджені, огородини витолочена, вибита; в сих селах господарювали турки. В других тільки були попалені хати, а все інше ціле, – то хазяїни самі запалили хати і повтікали.

Як ми приходили у випалене село, чорногорці зараз же шатнуться по пожарищу і шукають, чи не зісталось часом чого-небудь. Беруть залізну кочережку, цвяха і всяку дрібноту, що не варта більш одного шага із-за не-потрібности, а може й забуття, зісталась на пожарищі.

Іноді попадалась по дорозі церква. Вона була обідрана, дзвін розбитий, хрест поломаний. Чорногорці все заходили в церкву, хрестилися і в ній надівали знову шапки. Про те, як служитися по тутешнім церквам, я казатиму, коли дійде до речі, а поки що скажу тільки, що церкви тут страшно бідні. Замість престола лежать два камені; один сторч, другий впоперек на ньому. Іконостас наче мисник у бідній хаті і на ньому кілька паперових образів. Царських врат нема і в помині. Все було поломане, потрочене, одні стіни зіставались цілі, бо їх не так то легко й розбити. Вони все робляться товсті, з дірками, щоб часом можна було боронитися з церкви від турків. Таке лучалось доволі часто в добу ріжних повстань і церкви-кріпості були в великій пригоді.

На другий день нашої ходьби, біля полудня, дійшли ми на край однієї гори. Вниз була велика долина, що на схід сонця спускалася нижче й нижче, вкривалася все густіше деревами, рівнішала і там блистіла річечка. Звідсіля трудно було її запримітити. На західньому боці долина піднімалася все вищими гірками і кінчилася горою Радован-Ждрел. З-за сеї гори пролягала дорога, що йшла з Дубровника (Рагуза) у Требіне. В той час, як ми вийшли на гору, на дорозі з-за гори витягувалася чорна

кишка. Ми попадали поза каміння. Кишка все витягувалася довша. Заграла труба. Турецьке військо йшло з-під Дубровника в Требіне; його було таборів (баталіон) з п'ять. Посеред війська йшов обоз. Маленькі ватаги турків, чоловіка по десять йшли вперед і розглядали, чи нема де повстанців. Пройшовши кілька часу, вони подавали знак трубою, що безпечно.

Ми пождали, заким військо не одійде далеченько і тоді кинулись до дороги. От би стати кому, подивитись, що тут робилось. До сього часу ми йшли хоч не по людських дорогах, та все таки стежка була по каміннях, а тепер кожний сам собі вибирав дорогу напростець і по ній не йшов, а летів. Мені самому приходилося перескакувати ями кроків у два, в три; а в одному місці не зважившись і не розміркувавши сили з ямою, я попав у неї замість на камінець на другому боці. На щастя впав на ноги, а не головою або боком і хоч лівою підошвою здорово вдарився на острій камінець, але поспішав, як скоріше вилізти з ями, щоб товариші не втікли з перед очей. Така скажена біготня була з чверть години, аж поки ми не вискочили на дорогу разом, в один миг. Шість чоловіка турків і шестеро об'ючених коней опинились посередині між нами.

– Здавайсь! – крикнули ми їм, наставивши в груди рушниці. Туркам нічого другого й не оставалось, тим більше, що мали при собі одні пістолі.

Як скоро вся ватага вийшла на дорогу, чоловіка п'ять послано вперед і назад по дорозі, чи не буде часом турків із котрого-небудь боку. Коней та турків повернуто назад. Недалеко від того місця, де дорога входить між гори, ми повернули в бік, прямцем у Зубці. Ватага вся йшла навкруги турків і коней. На гору, щоб було скоріше, чорногорці підсаджували коней і гнали, що було сили; боялись погоні. З турків тільки один знав говорити по-сербськи. Він розказував, що нарощно з товаришами одстав по дорозі, бо знав, що близько є повстанці і хотів їм віддати коней та все добро, котре на них було. На конях була: кава, сіль і мило.

Тою ж дорогою, по якій вже йшли, вертали ми назад. Микола, що сего дня вранці казав мені, що через який день ми будемо ліпше ходити, ніж самі чорногорці, тепер жалкувався на ноги і підбивав мене йти назад із Герцоговини. Я не згоджувався, просив подумати до ранку.

У мене самого ноги відказувалися служити, за кожним ступенем я чув, що в кісточці щось скрипить, але надіявся, що за ніч усе мине. А якби і вранці так було, як сьогодні, то я приставав повернути з Герцоговини.

Гірш ніг допікав мені голод. Того сухаря, що дав мені Вербіца, стало тільки повечеряти в той же день, а сі два дні я з Миколою тільки їли те, що найшли по садах: де трохи винограду, де фіг; кизилу було найбільше, але він набивав оскомину.

Стали на ніч ми пізно, вже місяць зовсім зійшов. Під великим гіллястим волоським горіхом наклали огнища і чорногорці прийнялися за вечерю. Микола почав говорити до товариства, щоб і на його і мою долю здобичі дали нам одно лоша. Одна кобила була з жеребчиком.

– Та на що вам лоша? – запитав Коїца. Він удавав себе за старшину в товаристві, хоча таким його ніхто не вважав. На вид він був страшно товстий, з сивими довгими вусами. На грудях мав дві медалі і хрест.

– Як на що? – одмовив на його питання Микола, – їсти хочемо.

– Хіба у вас нема харчів? – Буцім то він і не знав. Я ще вчора казав йому, що нам нічого зовсім їсти, коли він питав мене, на що я рву кизил. – Коли не маєте чого їсти, – постановив він, – то я вам добуду.

Він зараз шатнувся поміж товариством, хоча се і простіше можна було б зробити: я бачив, що у його торбі повно сухарів і печеної баранини. Хтось із дружини дав шматок хліба, як із Фунт, і Коїца віддав його нам.

В нашій ватазі oprіч чорногорців були ще: троє потурляків, із яких один мав медалю чорногорську за остатню війну, і кілька герцоговинців. Вони не те, щоб держались у стороні від чорногорців, але не видно було між ними і великого приятельства. За всю дорогу я ні разу не бачив, щоб котрий з герцоговинців або потурляків шарив по пожарищі і шукав що забуте або покинуте. До сього часу я мало говорив із герцоговинцями, що йшли з нами, і потурляками.

Розділивши з Миколою кусок хліба, що нам дали, ми прийнялись його жувати.

– Чуеш, рус! – говорив хтось, торкаючи з-заду мене за плече. Обертаюсь.

– На тобі курку! – промовив один із герцоговинців, подаючи мені курку без голови.

– На що вона мені?

– Ти ж голоден!

– А ти ні?

– Та я вже привик до сього – одмовив герцоговинець.

Дякуючи, я давав йому половину свого хліба, але не схотів.

Лягаючи спати, ми всю ніч постановили сторожу, щоб іноді турки невзначай не побили нас сонних. До схід сонця раннім-рано піднялася ватага і пішла. Звернувши з прямої дороги, вийшли ми на верх гори; на північ і на схід сонця над нею піднімались іще вищі гори. Постановивши сторожу на тих верхах, ватага почала розсідлувати коней, скидати що на них було.

Сонце ще не зійшло, але ясне без однієї хмариночки глибоке небо, нагадувало про жаркий день. Ясне, чисте, здорове повітря забиравось під сорочку й холодком жило всього чоловіка. Ватага розкладала на чотири купи все забране, сіль тільки не ділили, а просто висипали на каміння, бо тепер сам мішок коштував більш, ніж уся сіль, що була в ньому. Турків роздягли мало не до самої сорочки, щоб одяжу поділити між дружиною. Гроші, які найшлись у турків, були почислені і складені в купу з одяжою.

Весь невеличкий верх нашої гори був укритий ватагою. По самій середині було навалено на “струках”⁹: кава, риж, мило; з боку сих куп лежала одяга, знята з турків; дальше від сього лежали торби чорногорців, на них їх рушниці, струки. Коні ходили поволі, щипаючи поза камінням траву. Турки в червоних фезах, пов’язаних зверху білими хустками, підобгавши під себе ноги, смирно сиділи збоку і дивились, як чорногорці, ходячи помеж купами добра, спорили, розмахували руками, гвалтували.

В сей самий мах тінь прудко побігла з нашого верху і сонце виплило з-за гори перед нами. Море світла обляляло нашу гору і все що на ній було. Тіні від людей, страшенно розмахуючи величезними руками, забігали по горі за нами. Гладенькі камінці, вкриті на ніч росю, заблестіли булатною сталюю. В траві позагорялась бездна малих зірочок, мигаючи різними кольорами.

9 Струка – неширока довга ковдра, виплетена з козиної шерсті. Вона заступає всю верхню одягу, дощ через неї ніколи не проходить.

Поділивши шапками риж, каву і розкинувши, по кількох кусків на чоловіка припадатиме мила, чорногорці приступили до одягу і коней. Одягу вони розклали на чотири купи, дивлячись, щоб по усіх було щонайрівніше. Накривши кожен купу, то мішком, то струкою, з кожної компанії виділилось по одному чоловікові і кожний виломав із куца по гіллячці. На далеко від інших сі чотири позначили, яка гіллячка яку купу значить. Тоді всі значки віддали одному і других чотири, вибірні від кожної компанії по одному забрали гіллячки, і та вже купа припадала тій компанії. Звичайно, що одяжем порівну не можна було розділитися в компанії і через се вона продавалась охочому і гроші ділилися по-рівному. Те ж саме було зроблене і з кінями. В ватазі найшлися охочі йти назад, у Чорногору; вони купили опріч коней все інше і повезли в Зубці. Остальна дружина мала йти знов до Пека. Микола не покидав думки вернутися в Далмацію. Гуру пішов у Чорногору.

Коли зі здобичею було все скінчено, турків спитали, куди вони хочуть йти: чи в Чорногору, чи в Требіне. Вони мусить поперед боялися казати правду; думали, що коли захочуть піти у Требіне, то їм тут буде і капут і все говорили: “Як ваша воля, для нас усе одно”, але нам вдалося запевнити їх, що нічого їм не буде, коли вони підуть до своїх, тоді вони сказали, що хочуть у Требіне.

– А чом, море, не хочеш йти у Чорногору? – присікався до них один чорногорець, – наш князь “тако ми в’єре” добрий. Ідїть лїпше в Чорногору!

Але турки стояли на своїому.

– Гляди ж “муїо”¹⁰, другий раз як попадешся, то не обїдеться тобі так дешево! – говорив туркам один значний чорногорець. – Ось бачиш – “москова”, – вказав він на мене, – як іще раз попадешся, то він тобі голову зараз здїме.

Турки обїцяли бїльш не виходити ніколи з города. Їм дано трьох поводиторів, що мали вивести їх на дорогу в Требіне, вся ж ватага пішла прямцем у Зубці, щоб одвести очі туркам.

Пройшовши кількох часу, ми зупинилися, попрощалися з тими, що йшли в Чорногору. Коїца пішов із Миколою провести його на границю, від якої до Дубров-

---

10 “Муїа” ім’я таке турецьке. Чорногорці дражнять ним усіх турків.

ника було всього година, дві ходу. Прощаючись зі мною, Микола казав, щоб я завернув до нього по дорозі, коли через півмісяця або місяць вертатимусь додому, тільки сьому не довелося скластися. Тому що я не міг добре говорити по-сербськи, то Микола наказав усім, хто мав мені платити з часті моєї здобичі і записав мені все в книжку. Як би прийшлося прийняти все, що мені слідувало, то найменше було б дукатів два, але чорногорці так вихитрували, що всього на всього я здобув срібну форінту.

Почисливши всіх, що відійшли від ватаги, нас зісталося чоловіка 30. Поводарі Турків іще не вернулись, Коїца теж не вернувся. Щоб пождати їх, ми зайшли в якусь щілину гори, де була вода в каміннях; вона набралася від дощу, а що тут був усе холодок, то й держалась. Один із чорногорців, молодий хлопець, почав питати у товариства, чим би йому залічити рану на нозі. Біжучи на дорогу вчора він упав і зсадив коліно. У мене було доволі англійського пластиру, я йому і заліпив рану. Через днів два рана заросла і після того у мене не було спокою від чорногорців: кождий приходив зі своїми болізнями, щоб я йоговилічив, а я не знав навіть, як зветься болізн.

Ідучи по дорозі до Пека, ми біля полудня надібали чотирьох Далматинців. Стрітилися ми з ними невзначай лицем до лиця. Чорногорці зразу їх облягли з усіх боків.

– Хто ви такі?

– Ми латини (католики).

– Що ви тут робите?

– Наші вівці пропали, шукаєм.

Латини були вдягнені трохи відмінно від герцоговинців: на них були коротенькі з узкими рукавами чорні курточки, на ногах мережані чарапи і на головах високі фези з довгими китицями. У кожного за плечима була кременьова рушниця з ложем, викладеним перловою матицею. Чорногорці присікались до латинів, щоб вони купили у них сіль, що була висипана на землю. Латини відказували ся то сим, то тим: що мішка нема з собою, то грошей. Чорногорці хотіли було вже пошарити в них по кишнях, чи справді нема у них грошей. Але латини якось проскочили за кільце, що зробили собою Чорногорці і втікаючи крикнули, що солі їм зовсім не треба. Вилаявшись ватага змовилася пошукати баранів латинських, – вечера була б добра. Всі розійшлися в

ріжні боки. По справдешній доріжці ішов тільки я і потурляки. Один із них був іще зовсім молодий хлопчина, літ 16—17. Сей хлопчина вже кілька днів якось чуднуvато на мене поглядав. Видно було, що йому хотілось зо мною поговорити, але боявся, чи соромився, Бог його знає. Зіставшись зі мною на самоті, як інші потурляки завернули по доріжці в кущі, Алі, так звався хлопчак, підійшов до мене і подаючи два сухарі каже:

– “Ми маємо доволі харчів; коли захочеш їсти, скажи мені, я дам”. Я подякував.

– А тютюну маєш? – спитав він. Я думав, що він хоче курити, та не має, і через те я йому подав свою пушку.

– Ні, ні, я маю; я думав, було, що у тебе нема. Коли треба буде, скажи мені, у нас усього доволі е... – і сказавши се він побіг доганяти своїх.

Чуднуvате діло. Потурляки, котрих усі беруть за людей богзна-яких, прихильніші до чужого, ніж чорногорці, сі славні юнаки од віка “вільні”. В дорозі потурляки добре показали, що вони за люди, але об сьому опісля.

Не пройшло багато часу після того, коли ми зустріли латинів, як щось на стороні загомоніло. Я кинувся туди. Кілька чорногорців обступили двох жінок: одну стару, другу ще дівчину. Жінки теж шукали тих самих баранів, що й латини.

– Вони вже їх погнали додому, – сказав один чорногорець на питання, чи не бачили вони часом чотирьох кіз і латинів.

– Так погнали, кажете? – спитала стара жінка.

– Так мені сього світу, погнали.

Латинки вклонились і пішли. Один молодий чорногорець, підморгуючи мені, каже: “Хочеш, Москов, я тобі придержу ту молоду!”

– Держи для себе ліпше, одмовив я.

У нас звичай, коли йдемо на війну, не тикати навіть своєї жінки.

– У нас звичай, де і коли б не було, не чіпати жінок.

– Чудне діло, – одмовив чорногорець.

Надвечір ми проходили по пожарищі одного села, що розкинулось по боці невисокої гори. Вся ватага йшла врозтіч, коли отсе з-за гори щось свиснуло легенько і на версі вказався один чорногорець, а перед ним три кози. Вся ватага зібралась до купи і взявши кози в середину, пішла своїм звичайним побутом: один за другим.

Недалеко від трєбінської дороги ми повернули з тої дороги, по якій йшли попереду і взяли вправоруч, щоб обійти гору, з якої ми виглядали вчора турків... Сей обхід був далеко довший від простої дороги. Ніч давно настала. Небо було ясне. Ми йшли по рівній долині поміж дерева і високе каміння, котре то сям, то там було понакидане в долину. Місяць світив ясно, кидав тіні від дерев, просвічував між гілляками, одблискував на гладкому камінні. Доріжка змією крутилася поміж невисокими рідкими деревами, кущами, обминала каміння, ввите дикими, повзучими травами і кущами. Минаючи се каміння, іноді здавалось, що йдеш поуз стіну старого, розваленого палацу...

Товариство йшло тихо; говорило між собою тільки нишком. Зупинившись раз на оддишку, запримітили, що кількох чоловіка нема. Один із товариства свиснув, як кобець. Далеко в стороні одкликнулося. Товариші підходили.

По сьому боці дороги було пусте село, чудо, не випалене. Ми зупинилися на ніч у ньому, послали сторожу на дорогу, а самі розвели огонь і почали різати кози. Вся ватага розмістилась в одному дворі, що одним краєм сягав гори, а з других боків мав камінний паркан, через який не так то легко можна було перелізти. В дворі навіть була брама, так що можна було в ньому боронитися довго, а якби прийшлося круто, то і втікти не трудно було б.

Оббідувавши кози, чорногорці наткнули їх на довгі рожни і почали цілком пекти біля вогню, перевертаючи на всі боки. Печінку, легке і серце порізали на куски і, переклави лоєм, жарили окреме на шпичках. Поки все се буде готове, кождей чорногорець узяв собі кусок лою або й кишок і піджарював на вогні. Алі, зробивши таку штуку, давав мені їсти, але я відказувався.

– Чом не хочеш? – спитав мене другий потурляк, – воно смачне!

Я тільки кивав головою.

– Ось дивись! – потурляк зняв із своєї шпички лій, що шипів і бухтів від жару і весь кусище почав запихати пальцями в рот. Я думав, що він геть спече собі рот, аж ні; він тільки посопів, поки пережував кусок і, облизуючи пальці промовив: “Ліжепо”! Я осмілився пробувати й собі, – і справді гарно, та ще на пустий живіт... Не чекаючи, заки спечеться баран, я ліг спати, підклавши

під себе соломи наскубленої з стріхи. Через кілька часу збудив мене Коїца і дав мою частину кози, мало не половину всього задка. Як прийнявся я за нього, так наче не було... Але після сього мене взяла страшенна смага, а ніхто з чорногорців не хотів дати води, хоча у декого були повні міщини її. Потурляки, спасибі їм, вирятували...

Всі полягали спати, а я вже не міг заснути. Зранена вчора нога почала сильно боліти. До сього часу я нічого не чув, а тепер почало так боліти, наче червоними кліщами хто щипав за підошву. Скинув я опанку, подививсь, – міхур чималий набіг. За північ пролежав я перевертаючись із одного боку на другий. Кругом тихо, всі поспались, тільки огонь потихеньку тріщав. На горі над нами щось забекало. Один чорногорець прокинувся. Вони дуже чутко сплять на поході. “Що воно таке”, – спитав він сам себе. – “Мора бити срна” – проговорив другий, перевертаючися з боку на бік. Серна ще раз бекнула. Голос її сумно розлігся по тихій ночі. І знов усе затихло. Полум’я обхватуючи тонку, суху гілячку стиха палахкотіло і наводило ще дужчий сум.

– Я задрімав.

Але заснути мені не прийшлося. Тільки забіліли на небі зорі, як чорногорці повставали. Треба було поночі перейти дорогу. Тихо, як злодії, підійшли ми до дороги і зігнувшись перебігли через неї та й сховались між каміння вже з того боку. Кілька чоловіка повилазили на високе каміння і обглядали долину, чи не видно де турків. Уже сіріло. Повітря було чисте, і видно на далеко, але ніде нічого не було і ми пішли даліше.

Біля полудня підходили ми до одного села. Вузька долина розрізувала дві гори. На праворуч, на самому верху розкинулося село. Гарні хатки стояли недалеко одна від другої і соромливо виглядали з-за гілястих волоських оріхів. Огороди східцями спускались долі; в них працювали жінки. Як скоро загляділи вони нас, зараз підняли гвалт і давай втікати в село. Вони мабуть прийняли нас за турків. Село зворушилось, показалися люде, блиснула на сонцю одна, друга рушниця. Чорногорці, сміючись між собою, почали кричати, щоб не полохались у селі, бо йдуть “християне”. Там затихло, але ненадовго. Чорногорці, як увійшли в село, зараз же шатнулись по хатах. Один тягнув казан, другий ловив курку, третій що інше. Жінки підняли крик, лайку.

Коїца, увійшовши в село, зараз стрівся з якимсь дідом, своїм старим приятелем і, мабуть, соромлячись його, почав кричати на чорногорців.

– А ти що нам таке за старшина? – одмовили чорногорці, не кидаючи свого діла.

Потурляки і два-три герцоговинці, що були в ватазі, сиділи зі мною під оріхом мовчки, не говорячи ні речі. Герцоговинці, наче нічого не робилось навкруги їх, дивилися кудись убік. Потурляки ж не могли байдуже дивитися, що робили чорногорці. У Алі очі так і горіли, аж кров'ю наливилась і він часто хвтався за свій пістоль, особливо коли в сусідньому дворі два чорногорці завелись із жінкою, що боронила свою курку. Чорногорець такого дав їй тумака, що вона аж перекотилась. Коли б не вдержали старші потурляки Алі, він мабуть послав би був гостинця котрому з тих чорногорців. На силу божу Коїці удалось засоромити чорногорців мною, що ось “він розкаже все Пекові, то він вам дасть” і вони трохи втихомирилися. До того-ж іще діди і парубчаки, що були в селі, взялись за рушниці і ножі, так що небезпечно було довше чорногорцям показувати свою працю “за волю”.

Одна жінка, почувши, що в ватазі є “Рус”, кинулась до хати і винесла півхліба, щоб дати мені покушати; його приходилось подати через невисоку кам'яну огорожу, що відділяла двір, в якому я сидів, від улиці. Чорногорець зараз підбіг до неї, вихватив хліб і пішов. Жінка тільки здвигнула плечима і пішла місити новий. Хліб тут печуть не в печі, її й нема, а просто в жару; замісять теплою водою муку, зліплять як товстий корж і кладуть у розгорнутий жар, опісля покривають залізною великою покрішкою, нагорнуть на неї жару і через півгодини хліб готовий. Поки ми віддихали жінка вспіла спекти кілька таких хлібів і винесла нам.

– На, кушай, який у нас хліб, – говорила вона мені, – як дасть Бог, вернешся додому здоров, хоч знатимеш, що казати”.

Правду казавши, хліб не бог-зна який: тяжкий, гливкий, хоча і солодкий на смак. Він був замішаний з яшною муку і сіряку (щось похоче на просо).

Від сього села, де ми віддихали, до Гребців, де був тепер Пеко, лічили всього дві години, через се ми не поспішалися, йшли звільна. В сих місцях села цілі, не попалені і нарід хоч не весь дома, то по меншій мірі

наполовину. Жінки і дівчата попадаються на кожному ступні; то воду несуть у барилі, то кукурузу в мішку, то се, то те. Я ніде не запримітив гулящої дівчини або молодиці; кожда коли не несла що-небудь за плечима, то хоча пряла або плела чарапи. Одягнені жінки в сьому краю мало чим інакше, ніж у Зубцях: та ж довга, біла сорочка, рідко у котрої вимережана на пазусі і комірі, стан перетягнутий поясом або ремінним або широким, твердим виплетеним із вовни; на головах високий фез, до якого пришпилена хустка, у дівчат біла, у жінок темного кольору. Одміна в одежі між зубчанками і шум'ячками тільки в чарапах; у перших він біліший, тільки одна, дві смужечки мережані або просто чорні, у других весь чарап мережаний, як і у сербів князівства. Після віддиху я почав йти поганіше, ніж із ранку: нога дуже боліла і товаришам моїм усе приходилось мене підждидати. Через кожних кілька хвилин я все питав: чи далеко ще до Гребців, так що аж надоїв. Через кілька часу ми вийшли з-за високого каміння. Доріжка спускалася вниз. На невеликій полянці стояло село; хати порозкидалися у всі боки, біля кожної був огород, одгороджений один від другого кам'яним парканом. Біля хат, на вулицях, по городах скрізь снував нарід, село кипіло. Се й були Гребці. Товариство скорим ходом пішло до села, а я поплентався за ними кульгаючи, і радіючи що хоч наслідок віддихну по-людськи. Ввійшовши в село, я почав розпитувати: де стоїть Пеко. Всі дивуючись гляділи на мене і нічого не відмовляли, чи вони не розуміли, що я кажу, чи задивлялись на мою сіру баранячу шапку і забували одговорювати. Я все йшов по вулиці вперед, коли се мене почали шарпати за рукав.

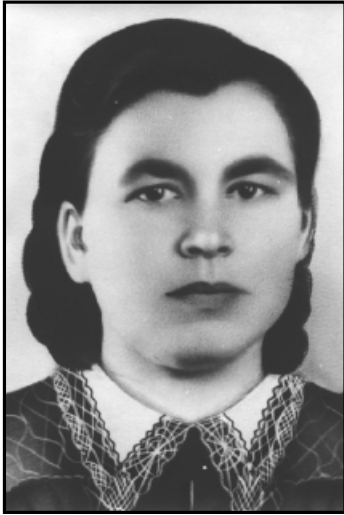
— Ми вже тебе давно ждемо, ходім до Пека. Він онтам сидить у холодку під хатою. Ватага, прийшовши в село, не хотіла вклонитися Пекові без мене і підждидала. Тепер, виставивши мене на чоло, ватага ввійшла на двір, де сидів Пеко. Весь двір був усланий соломою, по кутках горів огонь, біля якого сиділи усташі. В кінці двора на камінцях у холодку під хатою сиділи два чоловіки, курячи люльки з довгих чубуків. Коло них сиділо на землі, теж із люльками в зубах, кілька чоловіка і про щось балакали. Запримітивши нас, сі люде піднялись, щоб дати нам місце підійти. Двоє, що сиділи на каміннях: один високий худий, підтоптаний чоловік, а другий

нижчий, широкоплечий, гладенький, піднялись і собі, як ми наблизились.

– Осе Пеко, – сказав мені хтось із ватаги з-заду, показуючи рукою на високого. Я зняв шапку, вклонився і сказав, хто такий. Пеко стиснув мені руку і якимсь густим хриплим шепотанням проговорив: “Седи”! Нижчий взяв мене за ліву руку, шарпнув і посадив на камінці коло себе, а потім веселими, добрими очима сміючись, почав мене розглядати: “А, Рус, Рус”, говорив він, усміхаючись і мацаючи мене то за плечі, то за руки, Пеко здоровкався з товариством.

Друкується за вид.: Софрон Круть [Ф. Василевський]. Записки українця з побуту між полудневими слов'янами. – Львів: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1905. – (Літ.-наук. б-ка. Ч. 106-107 / відпов. за ред. Володимир Гнатюк). – Режим доступу: <https://catalog.hathitrust.org/Record/100572568>

(продовження в наступному числі)

***Катерина
Мандрик-Куйбіда***

(1927-2004)

Вірші

* * *

Будь ніжна, ласкава, як промінь весняний.
Мужньою будь, мов калина в морози.
Які б не зустріла нещастя, погрози –
Гідно сприймай їхній окрик безтямний.
1944

* * *

Я дихала вітриськами негоди.
Вдивлялася у хмари грозові.
Страхи свої зумівши побороти,
Надії в небі бачила нові.

Чим темно більш, тим вогники ясніші!
Повстанська кривця зорями сія,
А Україна все стає сильніша
І я.

Будь героєм!

Чуєш, сурмами відверто
Воля кличе нас до бою:
Мати сину каже твердо:
“Будь героєм!”

Кров довкола – бойовисько.
Понад ним слова молитви.
Перемога ще не близько
В цій битві.

Хтось повернеться до мами,
Хтось на ґруні знайде спочив –
Україна їм вітрами
Склепить очі.

У років шпаркому плині
Весни вернуться травною, –
Мати скаже твердо сину:
“Будь героєм!”

1946

* * *

Заговорив піснями ліс,
Жарти як зі жмені:
Купало радощі приніс
До вишколу “Олені”.

Радіють всі, як дітваки,
В огонь кидають хвою.
А хто з них виживе таки
Коли підуть до бою?

1944

* * *

Мене дочкою кликала весна,
Мене дочкою кликали Карпати.
Коли ж сурма заграла голосна
Я їх пішла собою захищати.

Диміла кров і цівками текла:
Ворожа і повстанська під вітрами.
Я їх дочкою теж тоді була,
Охрещена кривавими боями.

А у тюрмі, стиснувши у кулак
Карпатську силу весен і вітрів,
Я стала сірим каменем відтак,
Щоб ворог нашу правду зрозумів.

* * *

Відшукати мене втома
Намагається дарма.
Вздрить, коли прийде додому, –
Катерини там нема.

* * *

Бреду по лісу навмання,
А угорі заграва –
Це добігаючого дня
Ув осінь переправа.

Ковзає промінь по горі.
А потім вдивовижу
Смереки стануть, мов святі,
Благословивши тишу.

І я, поки дівочий зір
Пронизує цю товщу,
Піду до щонайвищих гір
Смереками на прощу.

1945

* * *

Де сили, Боже мій, набрати,
Щоб вирвати з-під стелі ґрати,
В Карпати сині полетіти,
Як вітер?

1950

* * *

Ти пісня й мовчання,
Ти радість і жаль,
І зіронька рання,
Господня скрижаль.

Ти заповідь Божа,
Терпіння і хрест,
І на перемогу
Вказуючий перст.

В бараці із нами
В оцій глушині
Ти стала словами
Молитви мені.

Ти сонце в тумані,
Наснага в путі,
І слово останнє
В моєму житті:
Україна.

1954

Лана Світ

(1956-2011)

ВІРШІ

Осінній ліс

Засіяла осінь небо хмарами,
Залила землю слізьми.
Стоять дуби сумними нездарами,
Ждуть повелінь зими.
А серце плаче, за літом щемить,
Хоч спогади вже зола.
“Ще мить, лише одну коротку мить” —
Не слухає осінь, періщить дощем,
Стоїть між нами стіною.
Ліс ледве шепоче змокрілим кущем
Й сумує разом зі мною.
Засіяла землю слізьми.
Стоять дуби сумними примарами
І бачать літні сни...
І ждуть своєї весни.

16.05.04

При дорозі

Шовковиця шовково шерхотіла
“Я вже доспіла-спіла-спіла...
Мої солодощі меду чорні гронця
Ввібрали жар і силу сонця”.
Ревів хайвей, гула бетонна траса
Й текла, повзла машинно-маса.
Шовковиця шовково шерхотіла
“Куди ж ви, люди, я доспіла...”
Та стерті бездушні гумові шини
Все озомбили. Все огулили
Й падали гронця під колесо мрії,
Бо переспілі, бо переспілі...
Стояла шовковиця, стовбур колінцем,
Маленька, тоненька, мізинець-мізинцем.

* * *

Осінній ліс, твій сон я не стривожу.
Лиш тихо під сосною зупинюсь
І сонячні промінчики стриножу,
Твоїм осіннім щемом переймусь.
Заколишу тебе ще теплим вітром,
Ледве торкнуся берізки рукавом
І залюбуюся казковим світлом,
Що німбом сяє над її чолом.
Я обійду багряно-жовте листя,
Щоб не збудити сонний осокір,
І одягну на парасольки вістря
Хмаринку білу-білу, як зефір.
Осінній ліс, я постелю тумани,
Солодких і прегарних сновидінь.
Хай листя жовкне, та не в'яне.
Як хороше, осінній рідний мій.

* * *

Все сьогодні щемно осінне
Передгроззя у твоїх очах,

І сивина, як перший іній,
І мій чи острах, ачи страх.
Вже все сьогодні лячно холодне,
Неосяжно далеке й чуже.
Лиш мрія цуциком голодним
Тихо лиже мені плече.

21.07.04

* * *

Спекотне сонце, сонний степ,
Охвилля ковили до виднокраю
І волошковий неба креп...
Так було завжди, завжди. Я те знаю.
Примружилось, замріялось про море.
А цяточка степовика
Все лине, лине в надземні простори.
Духмяний запах буркуну
Наповнив чашу степову
До краю,
Джмеля збудив і сон-траву...
Чи буде завжди, завжди так – не знаю.

04.07.04

* * *

Відлітало літечко з журавлями,
Вистеляло стежечки рушниками
Вистеляло стежечки рушниками,
І котилось сонечко над полями.
А красуня-осінь літечко проводжала,
Рушнички з стежок позгортала.
Позбирала, поскладала, заховала.
Осінь літечко краснее проводжала.

04.07.04

* * *

Сипучий голос безвиході
Рвав душу навпіл.
“Глухий кут, глухий кут”, —
Стукало налякане серце.
Зазираю у вічі перехожим
Шукаю хоч крихти розуміння.

У відповідь – холод байдужості.
Глухий кут, глухий кут.
Хочеться заплакати як в дитинстві —
Голосно і надривно.
Господи, мені так потрібна допомога.
Сьогодні, зараз, цієї миті.
“Глухий кут, глухий кут”, —
Кричить, перегукується тиша.
“Глухий кут, глухий кут”, —
Відлунює стоголосо у скроні.
У відчаї торкаюся стіни...
І вона несподівано падає,
Розбиваючись на друзки.
Глухий кут був тупим.
Сонце надії повільно запалює день.
14.11.05

* * *

Добрішаймо думками і словами,
Бажаймо одне одному добра.
Нехай над безміром всіма світами
Не гасне людськості ясна зоря.
19.12.04

Вітер бажань

Вечірнє сонце палахкотіло,
Вогнем займався небокрай.
Стомлене море горбило тіло,
Сумом бриніла синя даль.
Хай собі обрій ховає сонце,
Хай хвиля змиває мій слід.
Хай кажуть усі, що лиш сон це:
Ти, море, вечір, я, наш світ.
Нехай кричать, що усе минеться.
Зорі й море завше такі.
А як же голос мого серця,
Твої слова, твої пісні?
Хай стомлене море горбить тіло

І вже не видно небокрай,
Бачу, гонить червоне вітрило
До берега вітер моїх бажань.
28.03.04

* * *

Утаємничена в народження зорі
Стою і слухаю прибій.
Яке це щастя – просто жити на землі
І знати, я – твоя, ти – мій.
28.03.04

* * *

Хай буде легко, сонячно, спокійно.
Хай навіть спомин не стривожить Вас.
Хай буде недоторкано, немрійно.
Є Ви і я. І вже немає нас.
10.05.04

Per aspera ad astra

В моїй родині українську мову знали всі.
Дитиною скрізь чула тільки українську.
А потім непомітно почала тіснить її
Така ж чудова, та чужа – російська.
Я увійшла так швидко в образ той,
Що вже не тільки говорила,
Але як часу “істинний” герой,
Російською писала, думала, творила.
Як обкрадала я себе,
Це зрозуміла тільки згодом,
Коли душею знов злилась
З непересічним моїм родом.
Яка то радість повернутись до джерел,
Відчуть їх неповторність і красу,
Коли душа, як степовий орел,
Ширяє в небесах і падає в росу.
Коли слова, як найточніші камертони,
Перевіряють щирість вчинків і думок.

Зболіле серце ловить чисті обертони
І ти ідеш через колючі терни до зірок.
Колись дідусь мені казав,
Що рідна мова та, якою думає людина.
Я віднайшла себе, і маю тисячі підстав
Радіти, як еднається моя родина.

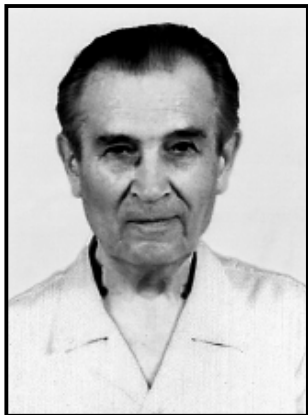
* * *

Мені здається, я уже жила,
Жила колись на цім прекраснім світі.
Мені знайомі всі твої слова
І ранки у рожевім оксамиті.
Це як відлуння давніх-давніх снів...
Твій голос ніжний. Посмішка лукава,
Найвище одкровення почуттів
І полум'я сердець. Палка заграва,
Що спопеляє й воскресає водночас,
Виснажує і додає нам сили.
Був ти і я, але не було нас.
Не було нас і ми ще не любили.
Мені здається, я уже жила,
Жила колись на цім прекраснім світі.
Але сьогодні вперше ці слова
І ранок у квітневім первоцвіті...

10.04.04

* * *

Дозрілим гарбузом скотилось сонце
На синій килим – мішковину небокраю.
Вагалося якусь хвилину,
Аж гульк... І вже його немає.
А темній ночі тільки того й треба,
Дістала зоряний рушник
І постелила до крайнеба.
Жде, коли вийде молодик...

Павло Параскевич

Характерник живого слова

*Для мене найпроблемніша з проблем –
Проблема серця і чола народу.*

М. Вінграновський

Його називають чарівником слова, характерником живого слова, божим даром української літератури... Бо він справді Поет від Бога.

Микола Степанович Вінграновський належить до покоління шістдесятників, яке дало Україні й світові таких славетних співців, як І. Драч, В. Симоненко, В. Стус, Б. Олійник, Д. Павличко, Л. Костенко, котрі так раптово ввірвались у нашу літературу, як стрімкий і нестримний вітер, як буря.

Цьому поколінню випала особлива роль. Діти війни – вони продовжували кращі традиції попередників (М. Бажана, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, А. Малишка, В. Свідзинського, М. Філянського), самостверджуючись, ставали їх повносилими заступниками, продовжувачами, шукачами, новаторами. Поет (якщо, звичайно, він справжній поет) повинен відчувати і писати так, ніби він лише один може сказати правду про свій край, своєму народові, ніби лише він один відповідає за всіх і за все. Ось тоді і тільки тоді можна створити по-

езію, що відповідає висоті нашого покликання, – вважав

М. Вінграновський. На одному з вечорів пам'яті співця у вступному слові Б. Олійник сказав: *“Люди звикли усе на світі розписувати по клітинах і колах для зручності, а точніше – аби менше думати. Уже років із сорок у літературі обертається така собі загорожа та ім'я “шістдесятники”, в яку заштовхали гурт переважно поетів, та, почасти, й прозаїків.*

Воно, може, за годинниковою стрілкою чи віковим цензом і резонно. Паче того, певна категорія письменства здатна побутувати лише в гурті, позаяк наодинці з часом і читачем – не тягне партитури.

Я ж осмілюся говорити про Поета, який виринає і з гурту, і з часового загону – про Миколу Вінграновського. І надсилу стримуватимусь од велеречивості, коб словесною завірюхою не образити сяєво Поезії цього Великого Майстра і рівновеликого за зростом сина України.

Вивищується Вінграновський над творчим загалом ще й тим, що належить до крила особистостей, які в усі часи позначали Ренесанс. І за розмахом – поет, актор, кінорежисер, прозаїк, і за глибиною та космічного осягнення України, всесвіту, і себе в Україні.

За цієї нагоди осмілюся оприлюднити зі свого недавнього:

Всевишній, що в долонях світ трима,

Простить і боягузові, дарма,

Що перед окупантом горбив спину.

Лише вовіки прощення нема –

Поету, що мовчить у злу годину,

Коли народ вбивають крадькома.

Микола Вінграновський, на одміну від багатьох із нас, не мовчав і в ту годину, коли саме поняття українськості було на глухому засові.

[...]З такою Шевченковою гордістю і болем сказати про свій народ доля дозволила вельми і вельми небагатьом. Миколі Вінграновському не тільки дозволила, а й благословила” [9, с.2].

Народився поет 7 листопада 1936 року на Миколаївщині у селянській родині. Його мала батьківщина – це с. Богопіль, що з Ольвіополем (Орликом) та Голтою склали теперішній Первомайськ.

Батько письменника Степан Миколайович, замож-

ний селянин, підпав під розкуркулення й мусив у 30-х роках рятуватися втечею на Біломорканал, де працював вільнонайманим робітником, а мати Зінаїда Олексіївна походила з давнього козацького роду й відзначалась волелюбністю та аристократизмом [12, с.125]. Закінчивши Богопільську середню школу, Микола вступив до Київського інституту театрального мистецтва, але познайомившись з О. Довженком, переїхав до Москви, де продовжив навчання вже у Всесоюзному державному інституті кінематографії (ВДК). Доля звела його з великим митцем, про магічний вплив якого не раз скаже у своїх поезіях (“Довженко”, “Присвячую Олександрові Довженкові”, “Слава художнику”, “Учителю, уже ми вдвох с тобою”) та статті “Рік с Довженком”. *“Я від Довженка, – писав М. Вінграновський. – Ланцюг поколінь проходить і через століття. І коли його засвідчує навіть одна людина, то це значить, що покоління не пропало безслідно; а тут – Григiр Тютюнник, Ліна Костенко. Смерті нема і самотності нема... Талант, який є – довгий час живе. Людське життя більше як вічність!”* Він створив фільм про незабутнього Вчителя, використавши його знамениті щоденникові записи. М. Вінграновський наголошував: *“Довженко мене рятував вже вкотре. Бо що б я не написав, я перевіряю на Довженкові, на цьому живому класикові, бо я його знав, любив, він був мені мірилом. Коли знав живого чоловіка, то ти пам’ятаєш його голос, його слова. І тут, коли я взяв його “Щоденник”, то він мене рятував. У цьому фільмі всі думки, всі ідеї належать Довженкові”*.

М. Вінграновський – митець розмаїтого таланту – поет, прозаїк, кінорежисер, актор. Це він зіграв воїна Івана Орлюка у фільмі “Повість полум’яних літ” (1961), що демонструвався у 113 країнах, а ще став лауреатом трьох міжнародних кінофестивалів у Каннах, Лос-Анджелесі та Лондоні.

Як кінорежисер М. Вінграновський відзняв чимало художніх фільмів, з-поміж яких “Дочка Стратіона” (1964), “Ескадра повертає на Захід” (1966), “Берег Надії” (1967), “Дума про Британку” (1970), “Тихі береги” (1973), “Климко” (1984), документальних стрічок за власними сценаріями “Голубі сестри людей” (1966), “Слово про Андрія Малишка” (1983), “Щоденник Олек-

сандра Довженка: 1943 – 1945 роки” (1993) тощо. Крім того, був автором кіносценаріїв до фільмів “Світ без війни” (1960), “Первінка” (1973), “Сіроманець” (1979) та ін.

М. Вінграновський писав у своїй виборчій програмі на початку 1990-х років: *“Національна культура нашого народу розтоптана, і в цьому плані погублений і він. Народ думає лише про одне: про харчі, одягу й житло. Обкладений атомними станціями, хімією, гнилими й отруєними морями, висушеними річками і порожніми лісами, про що ж йому, бідному і нещасному, думати ще? На дибі безкінечного політичного страху він зрікся своєї мови. Він став ненавидіти себе за те, що він народ український, народ-українець. Можна за це дорікнути йому і слабодухістю, і ганьбою, і ще якимось страшнішим і презирливішим словом, та я знаю, що мій народ в цьому не винен. Тим паче, що я не маю на це морального права. Опинився б на місці мого народу будь-який інший, я впевнений, що з ним зробили б те саме.*

Так-от єдине, що вирішив для себе: поки моє перо, а воно єдина моя надія й опора, – я буду стояти за ту культуру, що вже відійшла за горизонт і яка ще трохи жевріє у нашій інтелігенції, аби не пропасти зовсім. Ця моя місія – постійна і не залежить від виборчих кампаній” [10, с.2].

Перші публікації М. Вінграновського з’явилися у журналах “Дніпро” (1957, № 2), “Жовтень” (1958, № 8), у “Літературній газеті” (1961, 7 квітня). Але у літературу він прийшов із своєю першою поетичною збіркою “Атомні прелюди” (1962), тоді ж з’явилися “Тиша і грім” В.

Симоненка та “Соняшник” І. Драча.

Потім були книжки М. Вінграновського “Сто поезій” (1967), “Поезії” (1971), “На срібнім березі” (1978), “Київ” (1982), “Губами теплими і оком золотим” (1990), “Вибрані твори” (1986), “Цю жінку я люблю” (1990), “З обійнятих тобою днів” (1992), “Любово, ні! Не прощавай” (1996). Посмертно вийшов гарно оформлений, впорядкований том вибраного у серії “Бібліотеки Шевченківського комітету”. А ще видання творів у трьох томах.

Перу його належать прозові і поетичні тексти для дітей. Збірки “Літній ранок”, “Літній вечір”, “На добра-

ніч”, “Ластівка біля вікна” були удостоєні у 1984 році Державної (нині Національної) премії імені Т. Шевченка. Він написав також повісті “Первінка”, “Сіроманець”, романи “Наливайко” і “Манюня”, низку оповідань.

М. Вінграновський разом із І. Дзюбою та І. Драчем мали цікаву зустріч у 1962 році у Львівському університеті ім. І. Франка. Про неї детально розповів у листі до Михайлини Коцюбинської І. Денисюк. *“Вони здобули так само тріумфально Львів, як і Богдан Хмельницький”; “Що то були за вечори! Які людні! Зали не вмщали людей – стояли по 5 годин – сісти ніде, і, затамувавши подих, слухали, а потім зривалися урагани оплесків. Не можна було не захоплюватися, бо то таки справді поезія, і один лікар влучно висловив почуття всіх: “Хто не зазнав естетичної насолоди на цьому вечорі, того природа тяжко покарала”. І далі: “Потім вийшов Микола Вінграновський, тим своїм граціозним кроком. У нього жести полохливого оленя і разом з тим гордого – на високо піднятій голові, здавалось, він несе або пишні росохаті роги оленя, або королівську корону. Десять разів почервонів до корінців волосся, десять разів зблід і почав пророчим голосом читати свого “Пророка”, а потім “Демона”. І було в його голосі, у читанні, у змісті щось величне й страшне, як у Апокаліпсисі щось із глибини людського розуму і серця. І він мав дар викликати видіння і вогонь, повертати ниць, підносити, показувати інші світи, виривати язики, полоскати червоні роти, повні чорної брехні, холодною, що морозить не піднебіння, а й кров у жилах, водою з інших джерел, з тих, що на високостях, деь там під Сивулею чи під скалою Кавказу у стін Прометейя... Вже давно замовк, десять разів зблід і десять разів зашарівся червоною трояндою, а зал не вгавав, бив свої інтелігентські руки, щоб ледача кров бризнула...”* [14, с. 5].

За словами Л. Тарнашинської, *“він увірвався в літературу на степовому коні й упродовж усього життя волів залишатися на коні – гордий, амбітний, свідомий свого мистецького покликання й самобутнього хисту. Навіть тоді, коли доля була не вельми прихильною до нього, пригальмувала його потенційні мистецькі можливості, заганяла у творче “підпілля”, коли тріумфальний успіх перших десятиліть припорошила*

перша, а далі й друга, й третя паморозь суспільних розчарувань, навіть тоді він зберігав свою горду поставу вершника, якому навіть з обраного ним простору власного усамітнення видно далі й осяжніше ніж тим можновладним мужам, яким скорялось все і вся, однак не сама суть людського призначення на землі” [11, с. 7].

М. Вінграновський у листі до В. Біляєва ві 2 вересня 1993 року писав: “... Я щойно приїхав із Західної України [...] де знімав “Данила Галицького” [...] Починаю знімати новий фільм під назвою “Українська Повстанська Армія, 1942 – 1952 роки”. Я взявся за “Данила” і за “УПА”... Особливо за “УПА”, бо в Україні цю нашу національну армію, завдяки радянській пропаганді, або ж проклинали, або ж ніхто про неї не чув і не знає. Через те майбутнє моє кіно про УПА – це моя принципова позиція, як би не дивилася на неї частина нашого народу Східної і Центральної України. В цьому фільмі я викладаю увесь, і він має бути одним з найголовніших із двадцяти серій про національну історію України, що я задумав.

О, аби не забути! Коли я був у Франківську, в кінотеатрі імені Івана Франка тамтешні Рухівці влаштували перегляд моїх “Довженка” і “Мазепи”. Був повен зал, незважаючи на суботній день [...] зал встав на ноги! Від оплесків я оглух! Таке у мене було вперше в житті! [...] Народ, а не населення – от що я побачив і відчув у Франківську” [14, с. 5].

М. Вінграновський виїздив із українською кіногрупою у Пряшів (Словаччина), звідки згаданому уже В. Біляєву написав схожого листа: “Тут на Пряшівщині я вперше в своєму житті відчув, що в мене є держава. Нарешті! А скільки до цього “нарешті” у нашого народу не дожило” [14, с. 5].

За словами Л. Талалая, “сила Вінграновського [...] – в тому, що його думка ніби народжується перед очима, як марево над степом, рухається і переливається, так і не втілюючись в остаточну форму, і залишається у віршованих рядках більшою за саму себе” [16, с. 50].

В інтерв’ю “Батьківщина і народ – це вічна тема”, поданому в “Літературній Україні” від 16 травня 1980 року, М. Вінграновський відзначив: “Як поет я не можу не згадати визначних подій у житті нашої країни, очевидцем яких був сам. Це Вітчизняна війна і Пере-

мога, цілина і БАМ. Це – космос. Як поет я був би у тисячу разів біднішим, якби не був свідком цих подій” [2, с. 3].

Проза М. Вінграновського – цікаве і незвичайне явище, вона поетична, високохудожня, відзначається новаторськими пошуками. За визначенням І. Дзюби, “його слово не повідомляє, не описує і не змальовує, а творить неповторну мить переживання світу” [7, с. 22]. Із його творів постають незвичайні картини життя людей, звірів, птахів, взаємини людини з природою, навколишнім світом.

Теплою синівською любов’ю позначені ліричні апе-ляції співця до трудівників села і міста:

*Людино моя з хліборобного роду!
В мені ти живеш й ростеш у мені!
І древню, як світ, твою душу і вроду
В нові свої думи несучи і дні!..* [3, с. 97].

Поет дуже часто чутливий до слова, його багатства, нюансів, розмаїття, воно у нього точне, вагоме і виважене, він його гранить і обіграє як справжній майстер, а ще правдою його поезій є краса слова, мови, поетичного світу митця.

*Слово моє, сила моя, славо,
Сльозо моя, гніваню ти мій,
Хто і що зріднило нас й послало?
Воле моя світла, не темній!*

(“Зазимую тут і залітую!..”, 1963) [3, с. 84].

Водночас поезія М. Вінграновського багатопроблемна, відзначається тематичним розмаїттям і жанровими різновидами, зокрема такими як поема, пісня, прелюд, етюд, елегія, рідше станси, ода, цикли поезій.

Нелегка доля випала митцеві, як і його поколінню: були тут і болісні невідшкодовані втрати, і прикрі непорозуміння з читачами, критикою та системою, його обвинувачували в абстракціонізмі, сюрреалізмі та інших гріхах, і “настрої були не благовісні”, як сказав П. Тичина, які не сприяли розкриттю і розкриттю таланту на повну силу. Але справжній хист шістдесятників упевнено торував свій незвичайний і оригінальний шлях.

М. Вінграновський відчував і знав вагу свого мистецького ужинку і не поспішаючи творив неперехідні цінності, усвідомлюючи, що справжня поезія не терпить суєти. “Я роблю тільки те, що вмю – служу своєму

слову, яким я дорожу і яким – а це я вже знаю певно – дорожить мій народ і дорожити буде”, – говорив він.

Співець умів точно і ніжно піднести буденні речі, предмети буття і навколишнього світу до висот справжньої поезії. Він оригінально трактував проблеми часу і простору, вічності і безкінечності, смерті і безсмертя, добра і зла та інші.

Окремої уваги і розмови заслуговує його інтимна та пейзажна лірика, незвичайна своїми художніми деталями, образами, тропеїчними засобами.

Вас так ніхто не любить. Я один.

Я вас люблю, як проклятий. До смерті.

Земля на небі, вечір, щастя, дим,

Роки і рік, сніги, водою стерті,

Вони мені одне лиш: ви і ви...

Димлять століття, води і народи...

Моя ви пам'ять степу-ковили,

Зорі небесний голос і свободи.

Дивіться, гляньте: мій – то голос ваш:

Як світиться він тепло на світанні...

Я вас люблю, як сіль свою Сиваш,

Як ліс у грудні свій листок останній [3, с. 129-130].

Або:

Ходімте в сад. Я покажу вам сад,

Де на колінах яблуні спить вітер.

А згорблений чумацький небопад

Освітлює пахучі очі квітів.

Я покажу вам сливи на сучках,

Що настромились, падаючи мовчки.

Затисла груша в жовтих кулачках

Смачного сонця лагідні жовточки.

У полі спить зоря під колоском

І сонно тиша сонним язиком

Шепоче саду сиву коліскову.

То кажани. То кажаниний ряд

Заплутався у сонному волоссі ночі...

Ходімте в сад. Я покажу вам сад.

Його сумління покажу вам очі [3, с. 64].

Він полюбляє і широко використовує контраст, звичайний повтор окремих слів, анафору, особливо ж звертає увагу на кольорову гаму:

У синьому небі я висівав ліс,

У синьому небі, любов моя люба,

*Я висіяв ліс із дубів і беріз,
У синьому небі з берези і дуба.*

*У синьому морі я висіяв сні,
У синьому морі на синьому глеї
Я висіяв сні із твоєї весни,
У синьому морі з весни із твоєї.*

*Той ліс зашумить, і ті сні ізійдуть,
І являть тебе вони в небі і в морі,
У синьому небі, у синьому морі...
Тебе вони являть і так і замруть.*

*Дубовий мій костур, вечірня хода,
І ти біля мене, і птиці, і стебла,
В дорозі і небо над нами із тебе,
І море із тебе... дорога тверда [3, с. 23].*

У поезії із 16 рядків (чотирьох катренів) 9 разів у різних варіаціях повторюються мікрообрази з кольоровою ознакою “синій” і ми не відчуваємо тут якоїсь стилістичної невправності.

У поезії “До себе”, яка складається із 20 рядків (п’яти катренів) майже кожен рядок починається із заперечної частки “не” в поєднанні лише з двома словами “дивись” (“дивися”) у перших одинадцяти рядках та “люби” – у восьми останніх рядках. І лише в одному рядку – “ні на що”, повторюване тричі. Поза єдинопочатками “не дивись” і “не люби” ці повтори ще й розчинено в самих рядках. Таке словесне мереживо не може не захопити.

Віртуозними є й поезії “Будеш, мати, мене зимувати...”, “Вона була задумлива, як сад...”, “Сонет”, “Тринадцять руж під вікнами цвіло...” та чимало інших. На перший погляд, у них наявна ніби гра словами, але насправді тут поет уміло варіює багатство відтінків і вагу слова.

Згорають очі слів, згорають слів повіки.

Та є слова, що рвуть байдужий рот.

Це наше слово. Жить йому повіки.

Народ всесвітній. Слово – наш народ [3, с. 175].

Показовими є окремі вирази у вінку сонетів “Вінок на березі юності”, поезіях “Тиша тишу по імені кличе”, “Синій сон у небесному морі” та ін.

Згадаймо такі рядки Поета:

*“...що хочеш, Часе,
Усе віддам тобі по край –
І юність, й молодості чашу,
Життя сьогоднішнє й вчорашнє,
Лиш Слова мого не чіпай!”
 (“Вночі, серідночі хтось тихо...” [4, с. 140];
Народе мій, як добре те,
Що ти у мене є на світі*

(“Вже все прощально”) [3, с. 122].

Його поезії звучать то ніжно й лірично, то загадково таємничо, то надзвичайно захоплено і навіть патетично, то гумористично й сатирично (“Я сів не в той літак”). Слово М. Вінграновського то притишено благальне, то обурливе до зла, то голосно закличне. “Поет веде велику розмову з епохою, з народом, з життям мовою не стільки понять і називань, скільки душевних станів”, – слушно відмічав І. Дзюба. Лірика М. Вінграновського у своїх кращих зразках – це втілення глибокої думки і надзвичайно чутливого серця і душі рідного народу.

Ліричний світ співця чистий, світлий, сонячний і запахучий. У ньому відчутно аромат слова, кольору, звуку, правдивості, людяності, честі і любові до людини, природи, батьківщини, народу. “Він бере від дійсності рівно стільки, скільки потрібно для свободи і краси” (В. Моренець). М. Вінграновський створив свій оригінальний поетичний всесвіт. У присвяті В. Симоненку він звертається до верлібру. Профетичний характер має поезія “Ніч Богуна” – як пророко звучать ліричні рядки:

*На плечах жebraків,
на плечах козаків
Домовина
іде
додому.
То мене несуть, ще й коня ведуть,
Кінь голівоньку хиле... [3, с. 220].*

Як стверджує С. Йовенко вірші співця “стали тим дзвоном на сполох, якого пожовтнєва Україна не знала. Автор “Демона” й “Атомних прелюдів” заговорив голосом Пророка” [8, с. 114].

*...І нипає помазаником Божим
Півправда, півсвобода, півжиття.
І за народом згорбленим та босим
Пильнує без’язике небуття.*

*З ножів і душ, де голо і де кволо,
В осліпленій сльозами сліпоті
Тікає воля, дух її і слово.*

І грає рабство в сурми золоті [3, с. 218].

Для авторки есею “Твоє ім’я римується з “ні-ко-ли...”” стає безперечною асоціація: кошовий отаман Сірко та й сам поет устають із колін і гукають до товариства:

*Прощальний час надій прощальних!
Ми тут. Ми є. Ми – всі. Ми – гурт.
Єднаймося! Ми той є ґрунт
Подій майбутніх, вирішальних.
Ми знаємо, куди йдемо,
Як наші ночі йдуть за днями.
І України знамено*

Кричить і горбиться над нами.

Не вірю в бога – в Україну.

Вона мій бог і поводитир.

В свободу вірю, вірю в мир.

І хоч загину – до загину [3, с. 219-220];

“...До бою! Бо не буде бою,

Ледачість знелюдить і вас [3, с. 220].

Перефразовуючи слова відомого автора можна сказати, що без поетичного світу М. Вінграновського, був би неповний сучасний літературний процес. Співець причетний до діянь і справ нашого народу, нашої складної доби, він живе болями і радощами двадцятого віку. Він благає:

Кривавий мій! Могилистий! Космічний!

Споживач пристрасний людських страждань і мрій,

Не спелась, мій вік двадцятивічний!

Не змався ти, двадцятий віче мій! [3, с. 39].

Він відчуває потребу своєї праці, як і праці всіх людей планети, його мучить совість за ту невлаштованість і горе, яке, на жаль, ще часто зустрічається у нашому житті.

Творись, мій труд! На тебе ми проллєм

Всі грози дня, а не чорнильну воду!

Для мене найпроблемніша з проблем –

Проблема серця і чола народу [3, с. 142].

У “Золотих воротах” поет звертається до совісті, сумління як носія правди, справедливості і краси:

Совість моя! Знаю – день мій новий.

Совість моя! Не забудь – я живий...

*... А ти мені кажеш одне: неси!
Неси мене днем і вночі до краси!
Не покидай в тишину і грозовість,
Стверджуй мене, бо я твоя совість
Навіть тоді, як людина згорить
Совість людини продовжує жити* [3, с. 208].

М. Вінграновський глибоко усвідомлює своє завдання, роль і значення поетичного і художнього слова, адже *“його духоозброєння – сучасність! І план думок, і нервів його план Лягає в план доби і у всечасність”* (“Елегія”) [3, с. 142].

Письменник продовжував працювати над фільмами серії *“Чотирнадцять столиць України”*. Він створив, зокрема, *“Галич – столиця Данила Галицького”*, *“Чигирин – столиця Богдана Хмельницького”*, *“Батурич – столиця гетьмана Івана Мазепи”*. Про задуми та історію написання есе *“Чотирнадцять столиць України”*, яке було опубліковане в одеських *“Чорноморських новинах”*, а потім у видавництві *“Маяк”* окремою книжечкою 1996 року, М. Вінграновський у листі до Б. Сушинського (автора передмови) писав: *“Це есе є для мене децю несподіваним і незвичним. За фахом я не історик, написати історію України, як скажімо, зробили М. Грушевський, Д. Дорошенко чи Наталія Полонська-Василенко, справа надзвичайно важка, копітка і, крім всеохопних знань, вимагає всього життя і терплячості. Мої ж “Короткі нариси з історії України” почалися з пропозицій редакції “Народного календаря”, отого відривного, по листочку, календаря, що висить на стіні мало не в кожній хаті. Редакція запропонувала мені, на вибір, написати про когось або про щось із нашої минуштини. Така думка, очевидно, прийшла від ознайомлення з моїм романом “Северин Наливайко”, що друкувався у журналі “Вітчизна” і який ось-ось має з’явитися у видавництві “Веселка”. На пропозицію редакції календаря я з приємністю згодився, та, замість того, щоб написати “про когось або про щось” з нашої історії, сів і спробував простежити її всю – від часу, коли люди жили в печерах, і до наших днів”* [15, с. 7].

Як бачимо, широкий діапазон творчості митця охоплює космос, всесвіт, атом, історію, людство, землю, добу, людину і Україну.

Красо моя! Вкраїночко моя!

*Ну, що мені робити – я не знаю!
То прилечу, то знову відлітаю,
А день за днем і гасне, і сія...
Твоє обличчя світле, як надія,
Пахкими пальцями торкнув я уночі
І кров свою змішав я із твоєю,
Як зерно із землею повесні.*

(“Український прелюд”) [З, с. 41].

Або:

*Є Віра. Є Свобода. Кров і шмаття.
Естрада, сало, космос, кавуни.
І є народ, в якого є прокяття,
Страшніші од водневої війни.*

(“І є народ”) [З, с. 36].

І ще:

*...Бо манна з неба
Не падає і не впаде.
Нам дуже й дуже жити треба –
Свобода в нас і – з нас іде!*

(“Рябко і дощ із вітром цвіт”, 1964) [З, с. 116].

Адже наскрізними образами і найулюбленішими у його творчості стали Народ і Україна. Назвемо кілька таких поезій – “Народе мій! Поки ще небо...”, “Вогняна людина”, “І є народ...”, “Український прелюд”, “Не чіпай наші сиві минулі тривоги!...”, “Пам’яті Василя Симоненка”, “Ні! Цей народ із крові і землі...”, (останній прочитаний на нараді творчих спілок із партійним комсомольським активом під егідою М. Підгорного.

Незабутні, незвичайно успішні зустрічі поета з читачами не раз переривались нерозумними повчаннями, надуманою і бездарною критикою, нагінками, викликами на “килим”.

Так було після успішної зустрічі М. Рильського і Л. Первомайського зі студентами університету, на яку Максим Тадейович запросив, як згадував М. Вінграновський, і його. Ось ця розповідь: “*Рильського студенти любили, гарно приймали і Первомайського. А мене не буду розказувати, як мене, скажу лише, що теж непогано*”. І от – на партком, “на килим” [...]. Першим “на килим” запросили мене і спитали (по-моєму, Левада чи Цюпа), які і скільки із небажаним національним духом віршів я в університеті читав. Так і питали: які й скільки. Я відповів: ніяких і ніскільки. “З таким

душком, як у вас і ваших товаришів, можна далеко заїхати!”, – резюмував Василь Козаченко. А Збанацький звелів: “Запишіть вірші, які ви в університеті читали і подайте парткому. І ще: як ви ставитесь до того, що ваші портрети, ваш і Драча, вулицею Леніна носять студенти, а точніше – студентки! (Сміх у залі). Ще, може, вони дійдуть до того, що й жовто-блакитні прапори будуть носити з портретом Грушевського і Петлюри! (Сміх у залі). І продовжив: “За тиждень у Верховній Раді під головуванням Першого секретаря Компартії України Миколи Вікторовича Підгорного відбудеться нарада представників творчих спілок з партійним та комсомольським активом”. І знову до мене. “Підготуйтеся до виступу на тій нараді – вам нададуть слово”.

Ми зустрілися з Дзюбою і Драчем й обговорили мій виступ. А на світанку перед нарадою я написав новенького вірша і взяв його також – поклав до кишені...” [6, с.3].

А далі була нарада. Її М. Вінграновський запам’ятав назавжди: “В залі оплески: до столу президії з членами Політбюро іде Підгорний. Усі встають. Лунають здравиці...Підгорний ... підняв і опустив руку. Зал сів. В передньому слові він, як усі Перші, розповів про економічні здобутки Радянської України, затим перейшов на культуру – говорив про здобутки її, хоча, сказав він, в нашій культурі серед письменницького цеху з’явилося так зване молоде покоління, так звані шістдесятники, які ... Тут Підгорного зал перервав і закричав: “Ганьба їм! Ганьба!” Підгорний переждав, поки всі викричаться і надав слово для виступів. Виступило душ, може, з п’ятеро секретарів обкомів, і всі вони нас, “так зване молоде покоління”, полоскали на чім світ. Підгорний оголосив моє прізвище. Зал завмер, але у тому замрінні відчувався притихлий циклон, війна, землетрус!... Я привітався з президією, став за трибуною, затим обернувся до Підгорного і сказав: “Шановний Миколо Вікторовичу, поки я буду говорити, прошу вас мене не перебивати” [...]. Що тут зробилося! Півзалу зірвалося на ноги [...].

Підгорний затарабанив олівцем об графин, нахилився над столом і вже тепер звернувся до мене: “Говоріть, але спочатку скажіть, як ви закликали до

фізичного знищення старшого покоління українських письменників! Й по-друге: розкажіть, як ви агітували за незалежну Україну!” Я стояв на трибуні ні живий, ні мертвий. Тоді дістав з піджака вірша і, ніби на ешафоті, почав читати і прочитав. Ось цей вірш:

Ні! Цей народ із крові і землі
Я не віддам нікому і нізащо!
Він мій, він – я, він – світ в моїм чолі,
Тому життя його і ймення не пропащі.

Ви чуєте? Це мій народ – як сіль,
Як хрест і плоть мого життя і віку,
І тому доля моя, щастя моє, біль
Йому належать звіку і довіку!

У битві доль, політик і систем
Мої набої – у його гарматах.
Я не слуга його, я – син його на чатах,
Я – син зорі його, що з Кобзаря росте.

Я – син його по крові, і кістках
І по могилах, і по ідеалах.
Не вам з оскіпленими душами в забралах
Його звеличують в фальшивих голосах.

Я – формаліст? Я наплював на зміст?
Відповідаю вам не фігурально
– Якщо народ мій числиться формально,
Тоді я справді дійсний формаліст!

Та де вже дінешся, раз мир заколосив
Пустоколоссям вашим в сиві ночі,
Жаль одного, що в леті до краси
Народу ніколи і плюнуть вам у очі!

Ні! Мій народ не дим, не горевіз,
І я не дам його по брехнях і по кривдах,
Я не пір’їна в гордих його крилах,
Я – гнівний меч його, що від Дніпра до зізд!
Я закінчив читати. Тиша. Тиша поперед мене, де зал, і тиша позаду мене, де президія.
– Дякую за увагу, – сказав я й пішов у напрямку до своїх антресолів” [6, с.3].

А ще як ішло цькування *“так званого молодого покоління, так званих шістдесятників”*, М. Вінграновський згадав, як до нього приїхала мати з проханням вирушити додому: *“Їдь, Колю, додому! Тато виконав ще один погріб – пересидиш поки у погребі. А тим часом я привезла тобі передачу – гречку і сала”*. [...] *Мама розказала, як до них приїхали якісь “тузи” і сказали, аби вони з татом вийшли наперед хати, бо перед нашою хатою з моєї колишньої школи пройдуть учні й учителі. “Вийшли ми з татом наперед хати, стали і стоїмо [...] аж, бачимо, йдуть – попереду вчителі, а за ними душ, мабуть, зі сто учеників і ті ученики, як тільки до нас дійшли, то закричали “Ганьба формалісту і відщепенцю”. І так разів з десять. А тут і сусіди, і хто їхав чи йшов, злякалися, бо що воно за таке? А ми з татом провалюємось у землю!..”* [5, с.318].

До таких комічних і водночас трагічних методів боротьби з шістдесятниками подекуди вдавалися керівні “тузи”.

Твори М. Вінграновського перекладені англійською, італійською, іспанською, португальською, російською та іншими мовами. Поет не встиг звершити багато вагомих задумів, бо життя його передчасно обірвалось 26 травня 2004 року. Але його неповторне слово продовжує хвилювати й захоплювати нас. Це про нього П. Загребельний сказав, що М. Вінграновський володіє даром такого органічного відчуття слова, як ніхто з сучасників... Так, як скаже і напише М. Вінграновський, ніхто не скаже. З цими словами важко не погодитись. *“Зовні начебто традиційні його вірші, були позначені неповторним блиском новаторства, словом чаклунства”* – стверджує Рауль Чілачава [17, с.7]. Тож продовжуймо спілкування з книгами М. Вінграновського. Вони оздоровлюють, підносять, надихають.

Література

1. Біляїв Володимир. 30 листів Миколи Вінграновського: з обіймів дружби / Володимир Біляїв // Кур'єр Кривбасу. – 2005. – №1. – С.89-90.
2. Вінграновський М. Батьківщина і народ – це вічна тема / М. Вінграновський // Літературна Україна. – 1980. – 16 травня. – С.3.
3. Вінграновський М. Вибрані твори / М. Вінграновський. – К., Дніпро, 1986.- 463 с.
4. Вінграновський М. Любове, ні! Не прощавай: вибрана лірика. – К.:

- Український письменник, 1996. – 149 с.
5. Вінграновський М. Манюня. Повісті. Оповідання. Есе / М. Вінграновський. – Львів: Літопис, 2003. – 319 с.
  6. Вінграновський М. “Хто і що для мене незалежність України” / М. Вінграновський // Літературна Україна. – 2001. – 23 серпня. – С.3.
  7. Дзюба І. Духовна міра таланту / І. Дзюба // Вінграновський М. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – С.5-22.
  8. Йовенко С. “Ми знаємо, куди йдемо...” з есею “Твоє ім’я римується з “ні-ко-ли...” / Світлана Йовенко // Київ. – 2006. – № 11. – С. 112-116.
  9. Кирилюк Вітольд. “... Лиш слова мого не чіпай!” / Вітольд Кирилюк // Літературна Україна. – 2006. – 7 грудня. – С.2.
  10. Кремінь Тарас. “Небо взяв за зорі” / Тарас Кремінь // Літературна Україна. – 2006. – 9 листопада. – С. 1, 2.
  11. Микола Вінграновський. Все на світі з людської душі: бібліографічний нарис / автор. Л. Тарнашинська. – К., 2006. – 106 с.
  12. Моренець В. Микола Вінграновський / В. Моренець / Історія української літератури ХХ ст.: у 2 книгах / за ред. В. Дончика. – К.: Либідь, 1995. – Кн. 2. – Ч.2. – С.124-136.
  13. Салига Т. Микола Вінграновський: літературно-критичний нарис / Т. Салига. – К.: Радянський письменник, 1989. – 165 с.
  14. Салига Тарас. “... Я гнівний меч... що від Дніпра до зізд...”: Микола Вінграновський проти другої державної мови в Україні / Тарас Салига // Літературна Україна. – 2010. – 29 квітня. – С.5.
  15. Сушинський Богдан. Перед забралом вічності / Богдан Сушинський // Літературна Україна. – 2006. – 16 листопада. – С.7.
  16. Талалай Леонід. Передчуття любові і добра / Л. Талалай // Урок української. – 2004. – № 1. – С.49-52.
  17. Чілачава Рауль. “Святиться та любов...” / Рауль Чілачава // Літературна Україна. – 2004. – 3 червня. – С.7.

Антонія Цвїд

Зв'язкова світїв

(повість-есеї

про Катерину Мандрик-Куйбїду)

(продовження; початок у 12 випуску)

**“ВХОДИЛИ НАГЛО У СЕЛО
МОСКОВСЬКІ ПОСПАКИ”**

Частина друга

Аж ось 1939 року прийшли “совіти”. “Червонопагонники” заповзялися нищити народні звичаї разом із релігійними святами й віруваннями. “Учителїв нам змінили, – тяжко зітхає Катруся, ледь повертаючи спухшим язиком у пересохлому роті, – а образ Ісуса Христа в нашому класі, перед яким ми всі молилися, зняли. Ми всі дуже за тим образом жалїли. І ми, діти, домовилилися, що будемо приходити до школи на півгодини ранїше, щоб помолитися...” На дівчину сутужно дивляться тюремні стїни, нїби все розумїли. Кажуть, стїни мають вуха, то Катруся й вїповїдає їм своє життя-буття, хай слухають. Вона розповїдає, що за Польщі в школі вони вчили все українською, лише одна година на день належала польськїй мові. Так само було й за нїмцїв у 1941 роцї, коли ті увїйшли в село. Так було й за москалїв. Тїльки чомусь найважче дїтям давалася не польська й нїмецька, а саме росїйська граматика і вимова слїв. Взагалї в селї з’явилася якась напруга. Катруся пригадує, що навїть собаки гавкали інакше, коли заходили москалї.

*Збирали яблука в саду
Достиглї і пахучї.
Лунали спїви до ладу
І жарти неминучї.*

.....

*Щасливо, затишно було...
Загавкали собаки –
Входили нагло у село
Московські посіпаки.*

(1944)

А коли в середині січня 1941 року село почуло про суд у Львові над учнями й студентами, членами ОУН, більшість з яких прирекли на розстріл, то заніміло від жаху. Особливо Катрусі було жаль своїх ровесниць, дівчат, які мали всього по 14-15 років. На той час про Організацію Українських Націоналістів у селі говорили, але хто з односельчан до неї належав, не знали. Та й приймали до неї не всіх, а лише обраних: *“Якщо отой відібраний справлявся, то давали йому вивчати документи ОУН, і звичайно він зобов’язаний був знати добре історію України, а також напам’ять знати ДЕКАЛОГ українського націоналіста, сорок чотири правила українського націоналіста, двадцять прикмет характеру української нації. При вступі в організацію за нього мав хтось поручитися”*. Тоді слово “націоналіст” звучало в значенні патріот. Це радянська влада вже нашла йому ярликів, як і власне патріотам. Тому ми й досі не оговтаємося від цього негативного відтінку його значення, все ніби соромимося чи боїмося так називатися. Коли б тоді більшовикам не вдалося перемогти і Україна вже тоді стала вільною, то не радянські, а українські воїни впростяж всіх років минулого сторіччя бряжчали б орденами як герої на своїй рідній Богом даній землі. Замість масово гинути в сибірських концтаборах окупанта, який мав нахабство ще й називати себе “старшим братом”, засмічуючи українцям мізки.

Що таке ОУН і як вона діє, Катруся Мандрик пізнала 1944 року. На той час вона мала всього 17 літ. Обвинвши по-дорослому свою юну голівку густою і довгою косою, як весільним вінком, вона на одному подихові випалила той ДЕКАЛОГ націоналіста і розповіла всю історію України. Мала добру пам’ять, то ж особливо зубрити нову премудрість не доводилося. А в серці палахкотіло лише одне бажання – захистити від чужинця рідний край, відстояти власну честь і гідність свого народу. Її не налякали навіть чутки про вбивства націоналістів. А все насамперед тому, що вороги знищили головні устої в душах людей, зачепили святая святих: **“Божі заповіді**

і честь були понад усе, понад усі мирські блага”. Ось звідки черпала дівчина, як і її ровесники, силу духу: *честь і Божі заповіді* – понад усі мирські блага! Їх вони усвідомили з молоком матері і мають ревно дотримуватися і оберігати. Віроломно порушена честь і розтоптані Божі заповіді викликали найбільший супротив у серцях людей! До їхньої святої господи вдерся зі своїм власним статутом сам антихрист. Катруся свідомо стає до лав борців, як і тисячі її сучасників, її світ сформований раз і назавжди. “*Благослови вогнем, а не словами*”, – з молодечим максималізмом закликає в одному з віршів глибоко релігійна юнка самого Бога. Вона певна – Шевченко у ті часи був би поряд з ними. Як Був з ними патріот Бандера. Вона добре знає, що бандерівці були добрі хоробрі хлопці, віддані рідній Україні, багатьох з яких вона знала змалку. Це більшовики, загарбники, грабували хати до нитки і масово вбивали й катували людей на чужій для них землі. “Не ми прийшли до нас”, – думала вона, твердо вірячи у свою правоту і правоту хлопців з бандерівських загонів.

* * *

*Криваві ваші ідеали
Колись розсипляться за мить –
Людей ви стільки повбивали,
Що вам у спокої не жить!*

*Злоби кривавої пророки,
Що вивергають з горла смерть,
Ви тут пробудете допоки
Ми гнівом сповнимося вщерть.*

*Переінакшить нашу вдачу
Не вдасться, нелюди, і вам.
Ми збережем любов гарячу
І вірність нашу корогвам!*

*Великий день. Урочі дзвони
Наш дух здіймають до небес.
Ми Україну обороним!
Христос Воскрес!
Христос воскрес!*

(1945)

Географічне розташування села Сукіль сприяло активним діям Української Повстанської Армії та рейдових груп. В урочищах “Сушина” та “Поточина” розташувалася сотня “Бойки”. У грудні 1946 року відбувся бій між сотнею Бея та підрозділом НКВС, сили яких перевищували суперника втричі. Повстанці змушені були відступити до села Брязи (нині Козаківка). В урочищах “Граблі” та “Розтока” криївки діяли аж до 1952 року. Катрусі випало виконувати непосильну, як для дівчини, роботу – носити “штефети”, таємні та службові.

Катруся стала зв’язковою повстанських загонів, доправляючи їх через гори й полонини від села до села, працюючи при цьому ще й як розвідник. Вона допомагає хворим повстанцям у бункерах, носить їм їсти, – словом, виконує все, чого вимагав обов’язок честі і що їй наказували орудники. Тут вона ще за рік до бою з енкаведистами, в 1945 році, на вишколі офіцерів УПА під горою Магура біля села Козаківка й знайомиться зі своєю майбутньою долею – Степаном Куйбідію. Хоча про це ще й не здогадується – попри симпатію, що виникла між ними, всі свої зусилля вони спрямовують на боротьбу в підпіллі: він – у службі Безпеки УПА, вона – з середини 1945 року як зв’язкова УПА. Не знали вони тоді, що був у їхньому селі зрадник із заможної родини з “дивізійників”, який, ховаючи обличчя під плащем-накидкою, показував енкаведистам, як краще підійти до бункера чи криївки, навіть радив кого арештувати. Вони просто захищали рідну землю від окупантів.

А поезія... Катерина Мандрик не могла не писати поезій, бо вони самі виривалися з її грудей, як полум’я. Вона читала їх натхнено молодим повстанцям, запалюючи їхні очі вогнем перемоги над загарбниками. Хлопці переписували її вірші і ховали до кишень. Як колись від хати до хати по Україні, переписувалися вірші Шевченка. Та й хіба можуть не вразити такі сміливі рядки, сповнені рішучості і волі до перемоги? “Зродились ми великої години...” – наспівує тихенько Катруся марш українських націоналістів, який надихнув її на вірш “Благослови вогнем, а не словами...”:

*Я чую силу спротиву до болю,
Яка мене наповнює ущерть:
Або здобудеш вимріяну волю,
Або достоту вигадаси смерть!*
(1946)

Читаєш її рядки й диву даєшся, звідки береться в цієї тендітної дівчини аж така енергетична насиченість, стільки експресії, віри, патріотизму? Духу, який додає й іншим стійкого переконання у власній правоті, любові до рідного краю, пісні, слова. Звідки стільки наснаги і сили, щоб поклавши свою красу, юність на вівтар борни за волю України... Катруся попри всі страждання, коли б все повторилося, знову прийняла б Декалог націоналіста... Як же вона на все це відважилася?..

А почалося все з того, що того ж, 1944 року, з села Тухля прийшли до Сукеля дві жінки у пошуках служниць. Катруся з плачем виблагала в батьків дозволу піти на службу, щоб убратися – як не є, дівка на виданні, а скриня порожня! Хоч як не тяжко було лишатися одній на господарстві, все ж мама уступила на її плачі. Жили вони в Тухлі неподалік залізничної станції. Господаря, Микитина Данила Павловича, та його дружину Федосю, дівчина згадує з любов'ю – добрі були люди. Обшивали всі села, то люди їм зносили, хто що мав – масло, сало, сметану. *“Мед стояв у таких бочках, як з під молока – їж і пий того меду скільки хочеш”*. Швець потерпав через відсутність ниток, то Катруся *“чесала повісто гребенем, пряла нитки, якими вони шили на машинці”*. Так Катерина й побраталася з оунівцями, живучи в чужому селі, та час від часу навідуючи Сукіль: *“В цій родині я відчувала любов і благодать Божу. Про мою працю в ОУН вони не знали, хоч, здається, здогадувалися. Але ніколи мене не розпитували, чому і куди я відпрошуюся. У Сукелі ж усі знали, що я в Тухлі, а в Тухлі мої відлучення сприймали як необхідність допомоги Мамі. Так тривало до 1949 року, поки мені не дозволили бути в Сукелі”*. Ті люди були такі добрі, що дали їй всякого добра після пожежі, а її брата безплатно вивчили на кравця. Тим-то пізніше Катерина завжди, коли наймала Службу Божу чи давала сорокоусти у Великий піст, то завжди записувала їх до своїх рідних померлих. А коли одного разу не записала, то вони обоє наснилися їй і питали, чому? Відтоді вона завжди їх згадувала в молитвах.

Катруся, міцно тримаючи в руці рятівний шнурок з власної коси, поливає його рясними слізьми. Це єдина розкіш, яка їй залишилася на цих нарах – вволю поплакати, пригадуючи епізоди свого життя. Сама душа

розкривала перед нею болючі спогади, на яких підривалася, як на мінах. А хоч і цей, що прискорив її поступ у бік бандерівців, заступників рідного краю, змусивши стати під присягу. Восени 1944 року тухлівські господарі послали її через річку до своїх сестер у село Перенизь. До хати, розповідає вона тихо окригавленим стінам, – “зайшли руські партизани з папашками в руках і сказали, щоб ми лягли на пілогу. Один став над нами з автоматом, щоб ми не піднімалися, а другий забрав усе з комори: овес, біб, із пивниці – бульбу, з хати – все з полиць і з печі. Молоко було квасне і солодке в кострулях, то один з них скинув з себе сорочку, внизу зав’язав, сказав, щоб все виливали у сорочку “Творог будет” і за рукави повісив долі плечима. Так і поніс, а долі ним текло. Коли вони забрались, а ми вийшли надвір, то сусіди казали, що від хати аж до лісу стояли руські один за одним і передавали забране з рук в руки аж до лісу. Так партизанили ковпаківці”. Саме після побаченого на власні очі дівчина усвідомила, що до їхніх господ зайшов ворог і треба від нього боронити свій край. Вона благала в Господа лиш про одне:

* * *

*Не пригаси, не заспокій,
Не зупини ані на йоту.
У час боріння і надії
Не одягай мене в скорботу.*

*У звіра час, у час крові
Зітнутись дай у серці силу,
Шоб не сахалася громів
І по боях не голосила.*

(1945)

Коли через півроку тато забрав доньку з наймів, то починався фронт. Німці окопалися в горах, а совіти засіли в селі. Дівчина пригадує, що саме погнала пасти корову, “як почався стріл. Кулі летіли з полонини в село, дуже свистіли і вили. Таке я перший раз почула. Було цікаво і я дивилася, щоб побачити, що це таке. Нараз як гримне куля, а так друга, а так третя, то лише тоді я зрозуміла, що це таке. Приходимо в село, а там ранені люди. Де куля впала – там велика

яма...” Налякані люди пішли в ліс зі своїх хат. І родина Катрусина теж забрала свою корову, вівці і дещо найнеобхідніше і подалася в урочище “Головенчина”. Там спорудили колибу, накривши її лубом зі смереки. В тій колибі розпалювали вогонь і варили їсти. Доїли корову, різали вівці, з того й жили. Німці в ліс не заходили. Однак бракувало картоплі. Але коли вони з братом, намагалися вибігти на поле за бульбою, німці відразу з гори стріляли, падали на землю і, присипані, довго так лежали, вітак з пустими руками втікали до лісу. А через два місяці пішла родина разом з іншими сукільчанами до села Труханів на Львівщину, там і пристали у прийоми. Що таке приймакувати, Катруся запам’ятала на все життя. Коли газду забрали до війська, то майже сама рятувала обидві сім’ї від голоду: ходила на цілий день прясти до кравця, а навечір приносила бульбу. *“Пряла так тоненько, щоб машинка могла тими нитками шити. Пряла я добре. Візьму повісмо, зчешу гарно гробенем і так пряду, щоб ніде не було ніякої грудочки чи коростини. Від куделі не відривала. Так як пряла я, так ніхто не міг: машинка шила і нитки не рвалися і не засновувалися”*. А то якось мама замісили тісто й хотіли дітям наварити пиріжків, спитавшись хазяйки, чи можна і їм у тій самій каструлі, що й вона варила? І що ж вони почули і відповідь? *“Свою треба мати!”* Голодні дитячі оченята вихопили цей епізод з життя навіки.

МЕТЕ “МІТЛА ЧЕРВОНА” ПО КАРПАТАХ...

Катруся у парі зі своєю душею, як дві близнючки, сидячи на холодних нарах, куди цівками стікає кров з пекучих ран, все згадують, згадують, згадують... Ніч довга. Тільки-но відступив фронт восени того ж року, Катрусина родина повернулася в спалене рідне село Сукіль. Тулилися по окремих уцілілих хатах. Через село переходила сила-силенна повстанського війська, але не дорогами, а лісовими стежками. Тут почалася для Катрусі, як ніколи раніше, тяжка й небезпечна робота зв’язкової повстанців: переводити лісовими стежками загони чи зв’язувати між собою доводилося їй. Те, що пережила тоді, вона з силою віртуоза-живописця ілюструє у віршах:

* * *

*Ми йшли один за одним в тиші,
У слід укладавали слід
І охоронець наш – Всевишній –
Ховав завією від бід.*

*Несли поранених на марах,
Злоба задавлена пекла,
Та проводила нас у хмарах
До наших друзів і тепла.*

(1946)

І справді картина проступає, як на полотні з-під пензля вправного художника – ти бачиш повстанців, яких веде дівчина засніженими горами. Йдуть тихо, ступаючи слід у слід, несучи поранених “на марах”... Але вони перебувають під егідою Всевишнього, який посилає завію, замітаючи сліди... Бачимо, наскільки нелегко було зв’язковій. Здавалося б, чи не затишніше сидіти у теплій господі за молитвами... Де береться цей дух непокори, самопожертви в дівчини, вихованої в атмосфері християнській моралі? Бог і честь – ось два ідеали її життя. Коли б не такі відважні дівчата, що робили б українські вої, чи змогли б вони продовжувати боротьбу, яка тривала чи не до самої кончини кремлівського тирана?.. Ця поезія безцінна тим, що донесла нам правду очевидця про ті події. *Очевидця і безпосереднього учасника*, відтворила картини, які й сьогодні не полишають нас байдужими. Не з архівів під грифом “Секретно!” йде суха інформація з документів, а струмує жива кров з рядків, яко і з самих артерій поетеси, проливаючись у нинішній день...

Якось, – пригадає Катруся, зволожуючи язиком шерхлі вуста, – одна сотня заквартирувала по всіх хатах, щоб перепочити. Три дні вони ріски в рот не брали, то ж один із хлопців не втримався й ухопив жменьку грушок, які Катрусина мама вийняли з печі, то так його скрутило, що ледве встигли доправити до лікарні на операцію. А навесні 1945 року всі похворіли на тиф і Катруся теж. Тато пішов до партизанського лікаря і той дав такого зілля, що вона “*потіла так, як би в воду залізла*”. Та не встигла й добре стати на силі, як станичний на псевдо “Лисенко” наказав їй іти в бункер-шпитальку, де лежали хворі повстанці, доглядати їх, бо медсестер

немає – пішли “в терен”. Серце кров’ю обливається, коли згадує вона побачене. “На землі лежали один попри одного грубі патики. На патиках – гілки ялинки. На тих гілках лежали хлопці, хто в чім ходив. Не було ні простирадел, ні подушок, ні коца, ні ковдри. Посередині стояла обернена догори дном бочка. Збоку було вирізано дверці. Палили нафтою, щоб не було диму. На тій бочці я підігрівала чай і давала їм пити”. Вона промивала їм рани, відпоювала чаєм, заспокоювала їхні душі сестринським теплом, і снувалися у її душі, як ті нитки з повісма рядочки один за одним:

* * *

*Лежала на ошматті голова,
Кирвавили пов’язки, що на ранах.
Злітали з вуст безхитрісні слова:
Йому у сні ввижалася кохана.*

*Він шепотів: і згадував і снів,
І рвався то у бій, а то на поле.
Як він любив! О як же він любив!..
Не вчує це вже дівчина ніколи...*

(1946)

Ці вірші можна легко віднести до сучасних подій на сході України. Це моторшне поєднання любові й смерті вдалося авторці пропустити через серця читачів наступних поколінь. Бо на таке здатна лише справжня поезія. Сьогодні, як і тоді, знову віддають своє життя хлопці за вільну Україну, захищаючи її від того ж одвічного ворога..

“Тих хлопців ніхто не примушував йти в УПА. Вони добровільно йшли боротися проти наших ворогів: поляків, німців, руських. Їм не давали ні одежі, ні їжі. Ліс був за хатину, а сніг – за перину та ще й родичів в Сибір вивозили. А тепер дають і їсти, і одягу, і платять і то не дуже хочуть йти до війська”. Журиться через роки, а ніби сьогодні промовляє до молоді геть не з жіночого голосу:

* * *

*Бунтуй, борися, будь завзятим,
Не відсиджуйся в домівці!
Хоч війна для нас не свято,
Ми є воїни, не вівці!*

*Закривавилися рани,
Охолола наша постіль,
Зустрічаєм в лісі ранок
І їмо зелені брости.*

*Сніг зійшов і ворог клятий
Теж піде, як за водою.
Нас комуні не здолати
Війська хижою ордою.*

(1946)

У Карпатах багато криївок – часи такі, що мало не вся молодь задіяна у повстанському рухові. Хлопці йшли до лісу, а дівчата – в розвідку, носили їм їсти, та переводили бійців лісовими дорогами. А ще ходили хатами, збираючи старі сорочки, прали та різали на “бинти”. А коли приносили прати сорочки бійців, то відразу клали їх в цебер з водою, “*щоб воші по хаті не розлізлися*”. Замість мила варили “луг” з попелу і в нім прали. Хліб пекли в кожній хаті по черзі, варили їсти й передавали в ліс воїнам. Але взимку вони з бункерів не виходили і до них ніхто не ходив, щоб не лишати слідів – якось виживали з Божої ласки. О, як тільки вони й виживали, сам Бог і зна! Хоч і зимою не сиділи склавши руки. 1946 року довелося Катрусі переводити сотню Різуна зі Сукеля на Труханів. Йшла вона на босу ногу в самих постолах. Сніг нарізав ноги так, що вони почали кровити. Катруся йшла попереду загону, перемагаючи біль, а хлопці ступали у кожен її слід. У слід її кривавий... Сотня зупинилася, хлопці зібрали хусточки й пообв’язували дівчині ноги, біль трохи ущух. Після цього рушили далі. З боку гори Ключ замаячили якісь чужаки. Як зараз пам’ятає Катруся: “*Хлопці познімали з плечей зброю і взяли в руки на остро: хто автомат, хто кіса чи кулемета. Мені сказали йти 50 метрів вперед і не оглядатися. Дуже я їх просила, щоб мене вбили, як то москалі, щоб не взяли мене живою. Казали, щоб не переживала: не дадуть мене взяти*”. Катря йшла й молилася, і Пречиста її почула: коли дісталася того місця, де були чужаки, там їх уже не було й пелеху! Лишивши бійців у лісі, дівчина “*пішла на зв’язок, звідатися чи нема москалів*”. За нею тихцем рушили ще двоє хлопців до крайньої хати. Аж один з них біжить селом і шукає повитухи, бо виявилось, що

в тій хаті жінка народжує дитину. Він біг, не боючись себе видати, ризикуючи життям. *“Бачите, які-то були хлопці-повстанці: за своє життя не думали. Думали про порятунок інших”*, – проказує Катерина Мандрик, ніби пронизуючи своїм голосом всі майбутні покоління... До цієї незабутньої події у своїм житті Катерина Мандрик поверталася не лише в спогадах. Це вилилося в такі сповідальні поетичні строфи, які вона любила часто повторювати про себе:

* * *

*Зоря багрить і гори і крайнеба.
Бредуть бійці снігами по плаю.
Я – зв’язкова – попереду. Халепа –
Знакую кров’ю стежечку свою.*

*“Ану стривай!”, – наказує сотенний
І загортає ноги в хустинки...
Світанок закосичився приємний,
Коли зайшли ми вже за Бозники...*

*Із далеку озброєних уздрівши,
Прошуся у бандерівських стрільців:
“Не дайте полонити! Перший ліпший
У мене стріл, за тим – у ворогів”.*

*“Іди, подруго, прямо, не страшися
Загарбника московського колон.
Будь на сторожі і не помилися.
А з нас ніхто не здасться у полон!*

*Щоб ти померла перша без потреби?
Поляжемо усі у боротьбі!
Набій передостанній – це для тебе,
А вже останній в кожного собі!*

(1946-1994)

Отака вона, страшна правда життя. Одне діло читати про це, та зовсім інше – це пережити!..

Раптом Катрусі чомусь пригадалася мати її братової Анни – Євдокія. Та *“стерялася у фронті”* й ходила селом, роблячи московським зайдам *“збитки”* й співала їм коломийки:

*Ой біг Сталін горі селом
Тай не обертався:
Ворошилов вхопив шило
За Сталіном гнався.*

А якось вона здійняла таку бучу, що солдати, подумавши, що це партизани, стали стріляти. Євдокія кинулася навтьоки. Лише вдома вона побачила, що вся спідниця в дірках, але жодна куля її тіла не зачепила. Божа людина – сам Бог таких людей береже, що тут скажеш!

Часто в селі траплялися облави. Так 19 грудня 1945 року під час облави багато хлопців повбивали. Вбитих стягнули в село кіньми й скликали селян розпізнавати своїх синів, але ніхто нікого не визнав. Навіть мати “не признала” свого рідного сина, якого везли вбитим на підводі, і лише зайшовши за ріг, тяжко заголосила – чого ж я тебе, синочку та й не признала?! Тоді навантажили загиблими повний кузов і повезли до району. Як походилися “червонопагонники” з лісу та заповзялися по хатах шукати бандерівців, то Катрусиного Тата, Михайла Мандрика забрали. Опісля жорстоких тортур у Болахівській тюрмі він іще у запічку зо два місяці похаркав кров’ю (кров текла і горлом і вухами) та й пішов у засвіти. Вони просто переплутали його з молодим повстанцем, який мав таке саме ім’я, а тато так і не зізнався під тортурами, що існує в селі ще один Михайло Мандрик. Але й того небавом енкаведисти закатували. Тато щоночі приходили в снах до доньки, а синові й дружині не являлися. “Я розказала Татові у сні, що Мама і брат плачуть. То Тато відповіли, що вони за мною дуже жаліють, бо я буду дуже бідувати”.

(продовження в наступному випуску)

Станіслав Бушак

Козак Мамай – легендарний герой українського народу

Під поняттям “козак Мамай” в українській культурі міцно закріпилася узагальнена назва широковідомих народних картин, на яких зображено козака з бандурою у характерній “східній” позі – сидячи зі схрещеними ногами. Зустрічалися вони, як зустрічаються і нині, по всій українській етнічній території – від Карпат до Кубані, від Чорного моря до Полісся, а також у місцях переселення українців: на Поволжі, Приураллі, в Сибіру та на Далекому Сході. Особливо популярними ці твори були на територіях історичної Гетьманщини (Чернігівщина та Полтавщина), Запорозжжі (нижнє Подніпров’я – Дніпровщина, Херсонщина та Миколаївщина) та Правобережній Україні (Черкащина, Кропивниччина). При неймовірній популярності цього образу в Україні, він геть відсутній у мистецтві наших слов’янських сусідів – білорусів, росіян, поляків. Малювали козака Мамаю не лише у вигляді картин, але й на стінах будинків, на дверях, скринях, віконницях, навіть на дерев’яних вуликах, а також різьбили на срібних чарочках. Тобто, зображення козака з бандурою було частою і органічною складовою традиційного інтер’єру простих мешканців сіл – нащадків козацького роду. Нерідко зображення супроводжувалися відповідними написами, переважно гумористичного спрямування.

У той же час великі зібрання зображень козака Мамаю були у фамільних колекціях старожитностей відомих українських дворян – нащадків козацької старшини – Галаганів (Сокиринці), Скоропадських (Тростянець), Тарновських (Качанівка), Скаржинських (Лубни). Зокрема, останній Гетьман України Павло Скоропадський, згадуючи своє дитинство, так описує інтер’єр родового маєтку в Тростянці на Чернігівщині: “*В будинку повсюди висіли давні портрети гетьманів та різних*

політичних і культурних діячів України, було кілька старовинних зображень Мамає” [16, с.387].

Козака-бандуриста можна побачити й на знаменитому офорті Тараса Шевченка “Дари в Чигирині 1649 р.” – як типову деталь інтер’єру гетьманської резиденції Богдана Хмельницького. Таким чином, “мамаї” були воістину всенародними творами, яких можна було зустріти і в простих селянських хатах і в багатих помешканнях родовитих аристократів. Чим же пояснюється така феноменальна популярність цього своєрідного образу, який протягом кількох століть залишається характерною візитною карткою української культури?

Щоб відповісти на це принципової ваги питання, потрібно зануритися в атмосферу козацької доби XVII-XVIII ст., яка формувалася у процесі боротьби українського народу за національне визволення. В образі Мамає за допомогою специфічних пластичних та поетичних символів зашифрована надзвичайно важлива для українців духовна інформація, яка визначає їх національний характер. Образна система та поетика цих творів вражаюче глибока, має кілька шаблів сприйняття – від поверхово-побутового до приховано-містичного. Без всілякого перебільшення можна стверджувати, що Мамає є своєрідною мандалою езотеричної інформації козацького духу нашого народу.

Перш за все, звертає на себе увагу неукраїнське походження імені героя. Варто згадати золотоординського полководця Мамає, розбитого в епохальній Куликовській битві 1380 року. Чому ж це ім’я носить український козак – улюблений герой народних картин? Річ у тому, що у давнину слово “мамає” вживалося у значенні: 1) кочівник; 2) кам’яна фігура у степу (по-народному – “камінна баба”, хоча переважно це були зображення воїнів-чоловіків). І в обох випадках це слово пов’язане зі степовими кочовими мешканцями, до яких належали і козаки.

Історія України знає кількох реальних козаків Мамаїв. Мабуть, найдавнішою є згадка 1649 р. про козака Максимівської сотні Чигиринського полку Василя Мамає. На сотню років пізніше згадується козак Кущівського куреня Нової Запорозької Січі Марко Мамає (1738) та козак Сергіївського куреня Павло Мамає (1747) [1, с.276, 297, 340, 347, 354].

Під час Коліївщини – всенародного антипольського руху на Правобережній Україні – запорожець на ім'я Мамай розгромив у 1750 р. містечко Мошни та інші маєтності польського князя Любомирського, штурмував Смілянський замок. Російські вояки генерала Леонтєва, що допомагали полякам придушувати український національно-визвольний рух, схопили та повісили козака, потім його відтяти голову з шапкою поляки настромили на палю і виставили на мосту в містечку Торгівці. Наступник загиблого, якого звали Андрієм Харченком, зняв із його голови шапку, одягнув на себе, перебравши таким чином, за козацькою традицією, разом із нею й ім'я Мамає. Вісім років він продовжував справу свого побратима і загинув у 1758 р. на палі. За цей час у народі вже поширилася легенда про безсмертного козака, який воскресєє і знову стає до боротьби проти ворога [2, с. 607].

У народі збереглося чимало легенд про дивовижні якості козаків-характерників: їх не брала ні куля, ні шабля, вони вмiли замовляти рани, ходити по воді, ловити на льоту кулі, передбачати майбутнє, жити скільки хотiлося, бути невидимими: *“Запорожці дванадцятьма мовами вмiли говорити, із води могли сухими виходити. Коли треба, вмiли на людей і сон насилати, й туман напускати, вмiли й у річку переливатися. Вони мали в себе такі дзеркала, дивлячись у них, за тисячу верств бачили, що воно у світі робиться”*.

Силу запорожцям давала рідна земля, нездоланими оборонцями якої вони були: *“Запорожці – то народ вихватний, на всякі діла здатний [...] А про старих запорожців – то вже й казати нічого! Вони оце було як говіють, то ніп і приказує їм:*

– Пани-молодці, котрі з вас мають велику силу, то втягуйте повітря в себе...

Бо були такі, що як дихне, то ніп із причастям і впаде. Сила страшенна була! [...] На своїй землі їх ніхто не міг узяти. Було, як куди ідуть, то зараз землі під устілки накладуть, у шапки понасіпають та й ідуть, говорячи:

Хто чоботи скине, тому й смерть. А хто шапку зніме, тому голову знімуть” [15, с. 58-59].

При всьому цьому запорожці були людьми простими, невибагливими, звиклими до військового степового по-

буту: *“Раз були вони в Петербурзі. Зайшли в палац, їм стільці подають, а вони посідали на підлогу та й сидять. Приходить до них Катеринич (тобто, князь Потьомкін – фаворит Катерини II – С. Б.). Дивиться, що вони сидять на підлозі, – і давай з них сміятись. Потім підняв руку над одним запорожцем та й цілиться його вдарить.*

– Рубай, рубай, – каже козак, – коли підняв!

Так де тобі рубати! Як підняв руку Катеринич, то так вона й зімкнулась, так і заклякла...” [15, с.61].

Відгомоном уявлень про те, що козаки-характерники були наділені особливими магічними силами, є напис на картині, що вважається ледь чи не найдавнішим зі вцілілих зображень Мамає (виконане на глиняній плиті початку XVIII ст.):

*“Сидить козак, в кобзу грає,
Що замислить, то все має”.*

З цього тексту бачимо, що козак моделює майбутнє силою своєї уяви. Є думка, що такими здібностями наділені індійські та тибетські йоги. Вони концентрують думку (медитують) у тій же позі, що і козак Мамає. Саме ця композиційна особливість картин дала підставу деяким дослідникам говорити про їхнє східне походження. Зокрема, ще на початку XX ст. паралелі між Мамаєм та перським мистецтвом проводили Данило Щербаківський та Кость Широцький, пізніше цю думку розвинув Яків Затенацький, вважаючи, що східна композиція дала імпульс для створення на її основі оригінальної української картини.

На думку видатного мамаєзнавця Платона Білецького, композиція козака, що сидить, була запозичена з буддійського мистецтва. Справді, саме в такій позі зображують Будду та буддійських святих, що перебувають у стані заглибленої медитації. П. Білецький вважав, що їхні живописні та скульптурні зображення проникли в Україну у XIII ст. разом із військами Чингіс-хана, у складі яких були й воїни, що сповідували буддизм. Привнесені войовничими степовиками зображення й могли стати *“одним з поштовхів для створення композиції майбутньої народної картини”* [3, с.19].

Львівський дослідник Ярослав Дашкевич оприлюднив дані, що у складі козацьких військ, які боролися з турками, татарами та поляками у 1639 – 1642 рр., були

й буддисти-калмики. Зображення буддійських божеств у характерній сидячій позі вони возили з собою у спеціальних футлярах, прикріплених до сідел.

У той же час П. Білецький висловлює думку, що подібну “*позу козака-бандуриста можна ж таки було спостерігати і в житті, а не лише у творах (східного) мистецтва*” [3, с.12]. Тобто, на його погляд, обидва ці фактори могли сприяти остаточному оформленню композиційного канону “мамаїв”, що, як він вважає, склався задовго до XVII ст.: “*Виникла ця композиція, на нашу думку, ще до 17 ст.*” [3, с.20].

Не заперечуючи можливості привнесення східних впливів, ми все ж таки вважаємо, що композиційний канон зображень Мамаєв має місцеве походження. Загальноновизнаною серед авторитетних дослідників є думка, що прабатьківщиною індоаріїв була територія нинішньої степової та лісостепової України. Саме звідси у II тис. до н. е. частина арійських племен рушила на південний схід, заселивши територію нинішнього Ірану (принісши, до речі, з собою і саму назву цієї країни) та північної Індії. Зокрема, на думку видатного індолога С. Наливайка, саме в межиріччі Дніпра та Південного Бугу склалася найдавніша писемна пам’ятка аріїв – “Рігведа”. Ті арійські племена, що залишилися на батьківській землі, взяли участь у формуванні сучасних українців. Від давньоукраїнського племені *сіверів* (сіверян), що заселяло басейн Десни, походять індійські *сувіри*, або ж *сінди*. Вони заснували в долині р. Інд могутню державу, що мала ядро в історичному Пенджабі (зараз це територія провінції Сінд у складі Пакистану). Частина сіндів-сувірів посідала в давнину територію нинішньої Кубані, де виникло давньоруське Тмутараканське князівство, престол в якому традиційно займали саме чернігівські князі.

В українському фольклорі й донині зберігаються численні паралелі з давньоіндійськими епічними поемами “*Рамаяною*” та “*Махабхаратою*”, зокрема, боги, царі та герої носять імена, які й тепер побутують серед українців (наприклад, Індра – Андрій, Крішна – Гопала – прізвиська Кришень, Кришненко, Гупал, Гупало, Гупаленко і т. д.) [14].

Ще 1879 р. індолог Михайло Красуський в унікальній роботі “*Древність малоросійської мови*” ствер-

джував: “Тривалий час порівнюючи арійські мови, я дійшов переконання, що українська мова не лише старіша за всі слов’янські, не виключаючи так званої старослов’янської, але й за санскрит, грецьку, латинську та інші арійські” [11, с.9-10].

У світлі цих даних зовсім інакше сприймаються типологічні паралелі поміж творами ірано-індійського мистецтва та композиційним каноном козака Мамаю. Доказом того, що ця композиція цілком могла мати місцеве походження, є знахідка бронзового дзеркала з сарматського поховання “Соколова Могила” (I ст. н. е.) на Миколаївщині. Срібна ручка дзеркала, зроблена у вигляді вусатого мужчини, що сидить по-східному, тримаючи в руках чашу. Композиція вражає подібністю з картинами Мамаю [9, с.102].

Скіфи та сармати були українською гілкою аріїв, тому не виключено, що результати археологічних досліджень древніх курганів можуть принести нам нові докази надто екзотичної ще недавно гіпотези про східні впливи на формування образу Мамаю. Певний вплив на його формування могла мати й монументальна скульптура українських степів – знамениті “камінні баби” (переважно зображення чоловіків-воїнів) [6].

На деяких картинах типу “Козак Мамай” зустрічається напис “Козак Боняк”. Його прототипом був одноіменний половецький хан, про якого згадує знаменитий Густинський літопис (1623 – 1627). Війська Боняка у 1096, 1097 та 1105 рр. нападали на Київ та інші українські землі, а у 1107 р. були розгромлені русичами біля Лубен. Із часом войовничий Боняк перетворився в народних легендах на страшного лицаря – Шолудивого Буняка. В інших версіях Буняк-Боняк та Батий зливаються в одну особу “богатиря-лицаря”, що спочатку був ченцем Київської Лаври, а потім став одним із непереможних ватажків у війську Богдана Хмельницького. Бачимо, як народна уява переробляє давні історичні факти в зовсім нові легенди та перекази, тобто, в образі Мамаю зафіксовані відлуння етногенезу українців та виникнення козацтва. Як влучно підмітив Платон Білецький: “Таким чином, зв’язок імен Боняка і Мамаю з картиною, що зображує козака, природний, тим більше “Мамай” – не тільки ім’я, а й можливий синонім слова “козак” [3, с.20].

Узагалі ж, відомо лише кілька картин, на яких козака названо Мамаєм. Усі вони досить пізні і стосуються періоду гайдамаччини (“Козак Мамай”, “Мамай – сильний козак”, “Мамай із Жалкого”). На картинах часто трапляються імена, що належать відомим історичним та легендарним особам – “Максим Залізняк”, “Семен Палій”, “Нечай”, “Кошовий Харко уродливий”, “Сава Чалий іменитий” і т. д. Але набагато частіше це ім’я виступає як збірне, приміром, “Іван Васильович Кутовий”, “Гордій Велегура”, “Козак Бардадим”, “Козак Шарпило, древній запорожець”, “Іван брат”, “Хома” і т. п. Ще частіше козак узагалі безіменний – “Запорожець”, “Запорозький кошовий”, “Гарний козак на натуру...”, “Сидить козак в кобзу грає...”, “Козак – душа правдивая...”, “Козак-сіромаха...”

Незважаючи на різні імена, ці твори є варіаціями на тему єдиної композиції, в основі якої є козак, що сидить зі схрещеними ногами і грає на бандурі або, відклавши її, – “вошей б’є”. Хоча в більшості випадків передана яскрава портретна індивідуальність головного героя. Разом ці картини утворюють збірний образ українського козацтва. Таким чином, **козак Мамай утілює в собі характерні риси всього козацького стану, виступаючи фактично від його імені як позаперсональний, надіндивідуальний герой-першообраз.** Ось чому він стверджує, звертаючись до глядачів: “В мене ім’я не одне, а єсть їх до ката”, – та висловлює впевненість, що його не можна упізнати: “Хоч дивись на мене, таки не вгадаєш, відкіль родом і як зовуть – нічичирк не скажеш”. Таким чином, козак стає невловимим, напівреальним, тому що за народними міфологічними переконаннями, встановлення імені якогось героя є першою і доконче необхідною умовою його опізнання, так як ім’я виступає своєрідним сакральним ключем до суті будь-якого явища цього світу, а тим більше до людської істоти.

Прикметною є бандура в руках Мамає, або біля нього. Цей інструмент відразу ж нагадує про кобзарів – носіїв епічної пісенно-музичної традиції нашого народу, хранителів його живої історичної пам’яті. Палітра настроїв кобзарів сягала від високої героїчної патетики та жалібних скорботних інтонацій до веселих танцювальних мелодій і наспівів. Основу кобзарського репертуару становили думи, до яких самі кобзарі ставилися з осо-

бливою пошаною та піететом, називаючи їх “думками”, “плачами”, козацькими або “лицарськими” піснями. Думи розповідали переважно про трагічні події старовини, освячені кров’ю героїв, пролитою за свободу та незалежність свого народу, за щастя рідної землі. За твердженням фахівців, думи стали продовженням лицарської поезії княжого періоду, яскравим зразком якої є “Слово о полку Ігоревім” – героїчна поема XII ст.

Видатний український композитор та хоровий диригент Олександр Кошиць, відзначаючи художню специфіку дум та оригінальність їхньої форми (подібна не зустрічається в жодного народу), так писав про них: *“Дума – це мелодійний речитатив, де слово панує над музикою. Музичне коріння їх криється у голосінні по померлих праісторичної давності. Дуже трудні для виконання і не доступні через те широким масам співаків. Утворювалися самими учасниками оспіваних подій, за зразками першу піснями, а далі літературними. Співалися під акомпанемент бандури, щипкового інструмента з 12–23 струнами. Побудовані на спеціальній українській скалі, повні орієнтальних мелізматичних прикрас, які надають їм великої імпресивності”* [10, с. 21]. Він же називає думи *“співаною історією українського народу”* та *“витвором козаччини та літописом її героїчного чину”*[10, с. 18-19].

За твердженням фахівців, саме в козацький період кобза мала загальне поширення: *“На XVII та XVIII ст. припадає найбільший розквіт кобзи... Не було такої хати, чи простої, козацької, чи то шляхецької, ба навіть гетьманської, де б не бриніла кобза”* [8, с. 34].

Видатний український письменник та бандурист Гнат Хоткевич ставить риторичне запитання: *“Але чи справді наші музиканти завжди були сліпцями?”* – і сам дає на нього відповідь: *“Ні. Навіть цілком навпаки. До сліпецьких рук бандура попала вже пізніше, під час упадку інтенсивного народного життя”*[19, с. 119].

До нього приєднується Пантелеймон Куліш, який у середині XIX ст. записав чимало дум від кобзарів Чернігівщини: *“Бандура зробилася на Україні загальноживаним інструментом для всіх, хто сам себе називає козаком, або кого інші так називали... В старовину бандура була інструментом не лише хвацьких молодців, але і знатних людей у козацькому товаристві”*

[12, с. 188-189].

Гарно грав на бандурі Гетьман Іван Мазепа – автор знаменитої думи “Всі покою щиро прагнуть” та пісні “Про чайку-небогу”. Ці твори закликали до єдності та змушували задуматися над історичним вибором українського народу. Мав прекрасний голос та чудово грав на бандурі чоловік імператриці Єлизавети Петрівни граф Олексій Розумовський (в юності – простий козак Розум). Кошовий отаман Чорноморського козацького війська Антін Головатий також співав у супроводі бандури власні пісні “Ой, Боже, наш Боже, Боже милостивий” та “Ей, годі нам журитися, пора перестати”. Перша з них, виконана привселюдно в Петербурзі у присутності найвищих царедворців, мала такий суспільний резонанс, що зрушила з місця непросту справу надання козакам – нащадкам запорожців земель для постійного поселення на Кубані. Донині популярною є й пісня “Їхав козак за Дунай”, створена харківським козаком Семеном Климовським на початку XVIII ст. Її було перекладено на ряд європейських мов, а мелодію кілька разів обробляв композитор Людвіг ван Бетховен, використовуючи у своїх творах.

Бандура була настільки невід’ємною частиною козацького життя, що в “Думі про смерть козака-бандуриста” вона називається “подорожня” – тобто, її брали з собою в дорогу та бойові походи. Старий козак, прощаючись із життям, “*на бандуру грає-виграє, / Голосно жалібно співає*”, називаючи її найніжнішими словами: “*Гей, кобзо моя, / Дружино моя, / Бандуро моя мальована! / Де ж мені тебе діти: / А чи в чистому степу спалити / І попільець на вітер пустити / А чи на могилі положити?*” [18, с. 71-72].

Ця пронизлива сцена не була художнім перебільшенням. За унікальним свідченням П. Куліша, один запорожець, продаючи від крайньої скрути кобзарю Ригоренку свою бандуру, що була його нерозлучною супутницею до і після розорення Січі російськими військами, розставався з нею “*зі сльозами та причитаннями, схожими на причитання за мертвим: “Ти ж була моєю втіхою, ти ж розважала мене у всякій пригоді. Багато людей вельможних, багато лицарства славного і всякого народу православного слухало твоїх пісень! Де ти не бувала, якої пригоді не дознала?.. А тепер довелось*

мені з тобою розлучатись, за чотири карбованії рублі тебе в чужі руки отдавати, та й по вік вічний, може, тебе не видати!" [12, с. 199].

Бандура використовувалася переважно “для вираження глибоких душевних зрушень”, позаяк сам характер дум налаштовував присутніх на піднесено-елегійний, урочисто-сумний, а то й драматичний лад. Це підтверджується ще однією узагальненою назвою дум як плачів, “*музичне коріння їх криється в голосінні за померлими праісторичної давності*” (О. Кошиць). Причиною цьому була не лише сама тематика дум, що нагадувала про величезні людські втрати, яких зазнала Україна в давнину внаслідок безперервних воєн, але й особлива манера виконання цих епічних творів.

Історик кобзарства Василь Ємець, згадуючи про гру кобзаря Михайла Кравченка, пише: “*На жаль, мені довелося слухати його тоді, коли він майже не мав голосу, але та чулість, з якою він співав, і оте характерне для кобзарів старшої генерації “додавання жалощів”, яке я більш не знаходив серед теперішніх, навіть відомих кобзарів, робило те, що його виконання було трудно слухати без сліз*” [8].

Кобзар Архип Никоненко під час виконання дум кивав головою, глибоко зітхав, розчулюючись від їх змісту, “*голос його тремтів все більше і більше, і нарешті ридання переривало на кілька хвилин спів та музику*” [12, с. 8].

Художник Лев Жемчужников розповідав, що коли Остап Вересай співав йому знаменитий кант “Про правду” (“*Нема в світі правди, правди не зіськати, що тепер неправда стала правдувати*”), то “*вони обидва плакали: один над кобзою, а другий за мольбертом*” [8, с. 54].

Авторитетний знавець козацької України П. Куліш стверджував, що серед народу кобзарі “*займають перше місце за розвитком поетичних та філософських здібностей*” і “*відрізняються від інших людей свого стану вищим спрямуванням розуму*”. Кобзарів вирізняла глибока релігійність: Андрій Шут дивився на своє ремесло як на справу богоугодну, вважаючи своїм головним завданням “*нагадувати людям про Бога та про добродійність*”. На його думку, серед усіх пісень лише думи були дорогоцінними свідченнями старовини; він

зберігав їх у своїй пам'яті з величезною повагою.

Архип Никоненко стверджував, що пісні приніс у світ сам Господь: *“Кажуть, тоді (до приходу Ісуса – С.Б.) ні пісень, нічого не знали... Звісно, жили як звірі, то які тут пісні”* [12, с. 12, 43, 45].

Не дивно, що Остап Вересай дивився на свої пісні *“як на річ, що перейшла до людей від самого Бога”*. Він із гнівом згадував про одного чоловіка, який не вірив у це: *“Раз співаю, а він каже: “Та це не од Бога казано, люди повідумували, а ви, дурні, слухаєте та ще й милостиню даєте”. Як згадаю, так аж серце кипить, – здається, убив би його; од кого ж, як не од Господа Ісуса Христа!”* [8, с. 54].

Звертаючи увагу на закінчення думи *“Маруся-Богуславка”* – молитву бранців про визволення з турецької неволі, П. Куліш висловлює надзвичайно глибоку думку про те, що подібні пісні *“були водночас і молитвами”* [12, с. 214].

Яскравим доказом цього є, зокрема, уривок із думи *“Невольницький плач”*:

*“Визволь, Господи, всіх бідних невольників
З тяжкої неволі турецької,
З каторги бусурменської
На тихі води,
На ясні зорі,
У край веселий,
У мир хрещений...”* [18, с. 43].

Думи, особливо невольничої тематики, буквально переповнені молитовними зверненнями до Христа та Богородиці, яка в образі Покрови була покровительською Війською Запорозького. Говорячи про особливості українського характеру, П. Куліш зазначає: *“Два способи душевного вираження, релігійний та поетичний, взяті у пісні та поставлені поряд, показують, що бандура та пісня заступали в старовину друге місце після піднесення душі до Бога в молитві”* [12, с. 191].

Дмитро Яворницький зазначає, що *“відмітною рисою характеру запорозьких козаків була глибока релігійність; риса ця пояснюється складом їхнього життя; ніщо, кажуть, так не розвиває у людині релігійних почуттів, як постійна війна”* [20, с. 192]. У той же час він пише: *“Служачи душею православної віри, запорозькі козаки зовсім не заглиблювалися у якісь богословські*

тонкощі – більшого значення вони надавали безпосередній вірі, ґрунтованій швидше на почутті, ніж на розумі” [20, с. 197].

В більшості випадків козак на народних картинах занурений у роздуми, зосереджений, серйозний, а то й сумний. Невипадково П. Білецький назвав ці твори “пам’ятником невідомому козакові”, доказом чого є козацька традиція позначати могилу воїна увіткнутим у землю списом з прапорцем: “На могилі прапорок устромили, / Славу козацькою учинили” [3, с. 29].

Саме цю деталь можна бачити на більшості картин, що дає підстави пов’язувати їх виникнення з погребальними портретами, які встановлювалися над прахом померлого воїна, а потім зберігалися як згадка про нього. Виходячи з цього, зрозумілими стають віршовані написи на картинах, які є або коментарем до образу намальованого героя, або його зверненням до глядачів.

*“Козак – душа правдивая,
Сорочки не має.
Як не п’є, то воші б’є,
А все ж не гуляє”.*

Звернемо увагу на те, що козака названо саме “правдивим”, а не “хоробрим”, “нездоланним”, “мужнім” і т. п., що, здавалося б, більше характеризує лицаря. Цим самим козак трактується не лише як захисник батьківських осель та рідної землі, а перш за все як оборонець Правди, втіленням якої є сам Господь Бог. “Козак – душа правдивая”, виступаючи у ролі захисника Божої Правди-Істини, уподібнюється до святого воїна, культ якого має велику популярність у православ’ї.

Справжньою зброєю Мамая є слово Істини, яке проповідується піснею та молитвою: ось чому на картинах шабля та рушниця лежать поруч козака (як допоміжна зброя), а в руках він тримає бандуру як зброю духовну. Стає зрозумілим, чому картини з зображенням козака сприймалися в народі як своєрідні ікони-обереги, канонізовані та освячені самою народною традицією, що пізніше відбулося також і з образом Тараса Шевченка.

Другий рядок вірша, в якому йдеться про те, що козак “сорочки не має”, говорить зовсім не про злиденність героя. Достеменно відомо, що козаки з демонстративним презирством ставилися до грошей та матеріальних благ, цінуючи перш за все духовні вартості – військову муж-

ність, бойове побратимство та незламність переконань. Д. Яворницький наводить свідчення очевидця козаччини, який стверджував, що у козаків *“здобування багатства ніяк не поважалося: визначаючи потреби свої лише в одних військових та промислових знаряддях, не знали вони розкоші ні в одязі, ні в прикрасах, ані в самій їжі, яку господар мав завжди одну і майже завжди однако-ву”*, і доповнює його своїми висновками: *“На простоту і скромність у житті запорожці дивилися як на одну з найважливіших і найнеобхідніших причин їх непереможності в боротьбі з ворогами”* [20, с.186].

Козаки знали, що бойова виучка та військова доблесть не залежать від того, в що одягнений воїн. У думі “Козак Голота” запорожець, саме ім’я якого красномовно характеризує його вбрання, виходить переможцем із запеклого двобою з грізним та багатим супротивником. При цьому злидений на вигляд запорожець мав *“ясеньку зброю”* та *“коня вороного”*, тобто, був чудово озброєний та споряджений для бойових дій, не боячись *“ні огня, ні меча, ні третього болота”*. В думі “Козак-нетяга Ганжа-Андибер”, зовні обідраний козак, що завітав до корчми, де гуляли дуки-багачі, виявився самим Гетьманом Запорозьким, який мав при собі чимало золота та загін особистої охорони.

Згадка про воші (“Як не п’є, то воші б’є, / А все ж не гуляє”) нагадує нам про сміхову культуру запорожців. У деяких написах вираз “воші б’є” заміщується висловом “турка б’є”, або ж “ляха б’є”. Таким чином, турки та ляхи – представники двох наймогутніших на той час держав, з якими козацтво вело жорстокі війни, порівнюються з мізерними надокучливими комахами. Яскравим доказом цього є один із найдавніших надписів на картині з зображенням Мамає:

*“Козаки-запорожці, погуляймо трохи,
А ще ляхам потрусимо не раз блохи”.*

Іронія та самоіронія – могутня зброя з гординою, пихою, угодовством й іншими людськими недоліками. Сміх оздоровлював атмосферу козацького середовища, сприяв критичному та самокритичному поглядові на себе й на світ, виховував доброзичливість стосунків, гостроту слова й думки. Як згадував старий запорожець Корж: *“У нас в Січі такий був звичай: дратують чоловіка, поки сам з себе не стане кепкувати, от тоді вже ро-*

зумний!” [17, с. 235].

Що ж стосується козака Мамає, то він підсміюється над самим собою, не хизуючись ні своєю силою, ні зброєю, ні перемогами, а скоріше сумуючи від недосконалості цього світу, в якому право на мирне життя, на створення сім’ї, на кохання та продовження роду треба завойовувати нескінченною боротьбою. Найвищим зразком наслідування для козаків був сам Христос, який ходив у простому одязі, спав на землі, мив ноги учням і при цьому був Господом і Спасителем. Він же, окрім всього сказав учням глибоко містичні слова: *“Я є істинна виноградна лоза, а Отець Мій – Виноградар”* (Ів.15,1). На одній із картин із Чернігівського художнього музею перед козаком лежить виноградне гроно, як символ Христової єхаристії, що дає вірним дорогу в Життя Вічне.

Козаки любили випити, бо за їхніми традиціями уміння бенкетувати вважалося *“теж за одне з головних достоїнств лицаря”* (М. Гоголь) [7, с. 239].

Козацькі гулянки мали глибокий ритуальний зміст, супроводжуючись колективною молитвою та урочистим славослов’ям Господу, Богородиці та всім іншим небесним заступникам за їхню допомогу у збройній боротьбі з ворогами. До того ж, саме вживання алкоголю мало своєрідний релігійний підтекст. Оскільки Коран забороняв мусульманам уживати вино, то споживання його козаками було своєрідним викликом *“невірним бусурманам”*. Зате, як зазначав француз Боплан, козаки: *“коли перебувають у військовому поході, чи задумують якесь важливе діло, дотримуються надзвичайної тверезості”* [4, с.26].

Старий запорожець Микита Леонтійович Корж так розповідав письменнику Олексі Стороженку про козацьку вдачу: *“Звичаї запорожців були дуже чудні й заміристі, бо народ був збіса і спритний, а хоч деякі з них і удавали з себе дурнів, так виходило ж по приказці: “Зверху дурень, а на споді розумний!”* Були вони загартовані у всякій нужді і біді, так ніяке лихо їх не лякало. Гострі були і на вигадку, любили і жарти, і сміхи, любили добре й погулять, весело жили на світі, сміючись і вмирали!” [17, с. 236].

Справжньою декларацією гідності та самоповаги звучать наступні рядки, що їх виголошує до глядачів

намальований на одній із картин Мамай:

*“Не завидую нікому, ні панам, ані царю,
Богу своєму святому я за все благодарю.
Хотя титлом і не славен, та жизнь весело веду,
У ділах своїх ісправен, я во вік не пропаду!”*

Таким чином, у “мамаях” серйозне та смішне, са-
кральне та приземлене начала органічно поєднуються,
віддзеркалюючи всю діалектичну складність і, водно-
час, органічну цілісність українського національного
характеру, на формування, якого величезну роль спра-
вило саме козацьке середовище. **Образ козака Мамає є
одним із головних пластичних архетипів української
культури, оскільки в ньому заковані глибинні риси
нашої душі – високий героїчний жертвний патріотизм,
поетичне сприйняття світу, іскрометний гумор, само-
іронія та безмежна любов до свободи.**

Після важливих, але фрагментарних публікацій Да-
нила Щербаківського, Костя Щероцького, Івана Франка,
Олександра Лазаревського, Павла Жолтовського та ін-
ших дослідників, важливим підсумком вивчення даної
теми стала узагальнююча праця Платона Білецького –
“Козак Мамай” – українська народна картина” [3], яка
започаткувала новий напрям у мистецтвознавстві – ма-
маєзнавство. У подальшому ідеї вченого розвивали його
безпосередні учні – Тетяна Марченко-Пошивайло [13] та
Станіслав Бушак – автор найсоліднішого на нинішній
момент дослідження за цією темою – альбому-монографії
“Козак Мамай” [5].

Усе більше художників нашого часу звертається до
власної інтерпретації цього безсмертного образу, тому
впевнено можна стверджувати, що образ козака Мамає
перейшов із давноминулої доби Козаччини у ХХІ сто-
ліття, утверджуючи в своїй особі кращі засадничі риси
українського воїна-козака – хороброго і мудрого захис-
ника мирного життя українського народу та будівничого
нової незалежної Української держави.

Література

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1998. – 696 с.
2. Архів юго-западної Росії. – Ч. III. – Т. 3: Акты о гайдамаках (1700-1768). – Киев, 1876. – С.897.
3. Білецький П. О. “Козак Мамай” – українська народна картина / П. О. Бі-

- лецький. – Львів: Видавництво Львів. ун-ту, 1960. – 32 с.
4. Боплан Гійом Лавассер де. Опис України / Гійом Лавассер де Боплан. – Львів: Каменяр, 1990. – 301 с.
  5. Бушак С.М. Козак Мамай: альбом / С.М. Бушак. – К.: Родовід; Оранта, 2008. – 304 с.
  6. Гераськова Л. С. Скульптура середньовічних кочовиків степів Східної Європи / Л. С. Гераськова. – К.: Наукова думка, 1991. – 132 с.
  7. Гоголь Н. В. Избранные сочинения: в 2 томах / Н. В. Гоголь. – М.: Художественная литература, 1978. – Т. 1. – 574 с.
  8. Ємець Василь. Кобза й кобзарі / Василь Ємець. – Берлін: Українське слово, 1923. – 111 с.
  9. Ковпаненко Г. Т. Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге / Г. Т. Ковпаненко. – К.: Наукова думка, 1986. – 152 с.
  10. Кошиць Олександр. Про українську пісню й музику / Олександр Кошиць. – К.: Музична Україна, 1993. – 48 с.
  11. Красуський Михайло. Древность малороссийского языка / Михайло Красуський // Индо-Европа. – 1991. – №1 – С. 9-39.
  12. Куліш П. Записки о Южной Руси / П. Куліш. – С.-Петербург, 1856. – 324 с.
  13. Марченко Т. (Пошивайло-Марченко). Народна картина “Козак Мамай” / Т. Марченко // Історія декоративного мистецтва України. – К., 2007. – Т. 2: Мистецтво XVII-XVIII століття. – С. 265-280.
  14. Наливайко Степан. Таємниці розкриває санскрит / Степан Наливайко. – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2000. – 280 с.
  15. Савур-могила: легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини. – К.: Дніпро, 1990. – 261 с.
  16. Скоропадський Павло. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський. – Київ-Філадельфія: Інститут української археографії та джерелознавства НАН України ім. М. С. Грушевського, 1995. – 495 с.
  17. Стороженко О. П. Твори: у 2 томах / О. Стороженко. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1957. – Т.1. – 438 с.
  18. Українські народні думи та історичні пісні: збірник. – К.: Веселка, 1990. – 239 с.
  19. Хоткевич Гнат. Музичні інструменти українського народу / Гнат Хоткевич. – Харків: Державне видавництво України, 1930. – 288 с.
  20. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3 томах / Д. І. Яворницький. – Львів: Світ, 1990. – Т. 1. – 320 с.

24.04.2017 р.

ПОЕТИЧНА ГАЛЕРЕЯ

Микола Василенко

ПОЕЗІЇ

Відповідальність

Мабуть, щось я вчинив несучасне,
Бо збудилася тінь палія,
І пожежа в Донбасі не гасне,
Пахне димом пожарищ земля.

Мабуть, вірші мої іще сірі
І сказав своє слово не так,
Бо північний сусід у зневірі
Ладен вбити за ржавий п'ятак.

Головну десь прогавив годину,
Не помітив супліддя у млі
І зробити щасливу людину
Не зумів на сучасній землі.

Свій наділ не залишу орати,
Відітну непокірливу лінь.
Буду ревно, як звір, працювати
Для прийдешніх уже поколінь.

2017 р.

Слово

Спершу було Слово...

Євангеліє від Іоанна

Посеред найтемнішої тьми
(десь зовсім близько)
з'явилося СЛОВО
і поділило
на біле і чорне,
солодке й гірке,
гаряче й холодне
вродливе й негарне,
рівне й горbate,
корисне й шкідливе,
наше
і
їхнє.

Пісочний годинник

Течія пісочного годинника —
наша небесна плоть.

На ланах святоруської землі,
на вершинах кострубатих гір,
у затінку лісу,
стежками спогадів
тече ота плоть.
Течії не зупинити
ні брехнею,
ні правдою.

Течія пісочного годинника —
це ми,
брати-українці.

Сходні

Пам'ятаєш сходні
з норильського дерева,
якими ішов до свого Храму,
щоби там поховати серце?

Пам'ятаєш щаблі,
вилізани ногами,
і скаламучене серце,
що в тобі криком кричало?..
Щаблі ламалися,
мов неутоплі човни,
на поверхні плавали.
Ти падав ниць,
плазом повз;
як мудрий звір,
скрадався у країні шибениць.

До мети було ще далеко,
а до неба – рукою дістати...
Але забракло терпіння,
і ти пішов під стяг половчанський,
скликаючи звірину на кості.

Істина

Людина шукає істину...
ворушить давнину,
одухотворюється світлом ідеї,
полиском рідних прапорів,
символами волі,
живе на глевтяках і воді,
ладна до жертвних дій, —
тільки б не спокуситись на олжу
і не покритись іржею...

Вона грудьми
затуляє цівки кулеметів,
перетворюється в білих птахів,
у дощ і сніг.

... І народжується диво:
німийкамінь починає говорити,
перехресні стежки зникають,
душа надихається крутизною вершини,
і світ розкриває свої обійми.

Дощові луни

Пролопотить липневий дощ,
зупиниться —
і сам себе слухає.
Я дивлюся на нього —
дивуюся,
як жоржина губами
ловить дощові луни,
і їхнє відлуння розчулює мене.

Дощ проходить,
а луни ще довго на листі висять,
аж допоки не зникнуть.

Тоді іду із вулиці до хати,
щасливий і тихий,
бо луни в мені.

Галина Іванова

ВІРШІ

Геометрія любові

Рівнобедрена твоя фігура,
Що склада прямокутний трикутник,
Там стоїть, площина де похмура
Обіймає кути під руки.
Почуття наші круглі і голі,
А думки – то перлини прегарні,
Ми з тобою, як вектори в полі,
Мабуть вийшли колінеарні.
Якщо з погляду стереометрії
Будемо в мимобіжних площинах,
Де ніколи не перетнемось ми –
Я без тебе напевно загину.
Серця в нас – посмуговані сектори,
Там відомості лежать пластами,
Ми – стрічки на одному детекторі,
Ми – доріжки в одному кластері.
Ми, мабуть, паралельні сторони,
Ми з тобою – кути вертикальні,
Ми – круки, ми – ворони і вурони,
Вектори ми колінеарні.

* * *

Самотньо стискаю
самотність
у куточках своїх губ.
Час – незрілий,
Невідворотність,
Його основа,
Його зруб.

Я – перемелена
Стрілками годинника
І намотана
На колесо Долі.
Я – падаю,
Не щоб зринутися,
А лишитися – долі.

За вікном
Гукає когось якийсь Гриць
І падає сніг
Зі стріхи.
Я – лежу в полоні
Горілиць
І лічу за вікном
Горіхи.

“Богині у кожній жінці”.
Це звучить майже пророче.
Я – вірю
В золоті червінці,
Іншого –
Я не хочу!..

Розпука. Каяття.
Усі приходять одразу.
Ніколи не позбавишся
Круговерті!
Як
Вирішити питання
Часу,
Не користуючись
Правом
Смерті!?..

Серце

Колись у моєму серці жила машинка.
Вона їздила несамовито від одного до іншого клапана.
І були в неї чоловік чи жінка,
І трійко дітей у надії залатаній.

Вона міряла колесами перикардну пружну міць,
Знехотя лиш сигналіла увігнутих еритроцитам.
По роботі бувала скрізь,
У кишеньках снідала сито.

Здіймала капелюха перед дядечком Пуркінє,
Їхала далі з витримкою лева.
Може, вона хотіла в турне?
Чи за нею плакала Женева?

Терлися диски об гуму колесну,
Робота, робота – серце: тут, тут!
Кров'ю мотор заливає по плесно,
Робота, робота – серце: тук, тук!

Зрідка, машинка стишувала пісню мотора,
І водила повільно фарами довкруг,
Коли у захопленні від величі метеора
Мені (чи вам?) – мені! – перехоплювало дух.

Кліпнула фарами, мотор заволав – до руху!
Їде, часом зупинки насвистує.
Що це? Хто б зміг, підслухав,
Її сїесту, а чи правильніше – систолу.

Їздить машинка, віддано колеса мотають хвилини,
Можливо, судини б'ються по бамперу.
Робота, робота – завжди, без упину!
Із передсердя – до камери.

Прислухайтесь, і почуєте машинки мотор на льоту,
Відчуєте стрілки її спідометра.
Робота, робота – серце: тук, тук,
Із секунди до мегакілометра.

І коли взимку, начебто досить їздити!
Чи не кожухом у мороз вигріва двигун?
Машинка ревно годинами пізніми
Продовжує – із передсердя до камери – рух.

Чи не діти, у надії залатаній,
Або дружина у очіпку крохмальному,
З дому вигнала аж до клапанів,
З ліжка – до матрацу односпального?

Ні! Обурено просигналила машинка (стомлена?)
В титанічній своїй одіссеї у крові по вінця.
Їй не набридло їздити і не соромно
І не зношуються у неї зовсім колінця!

Як їй не бачити щодня у вітровім склі
Атракціони та мертві петлі еритроцитів?!
Як же ж без цього їздити і жити взагалі?
Як же ж без цього дихати їй бути ситим?

І так щодня, щохвилини, щосекундочки,
Їздить, розвозить кисень у кров закутаний,
Машинка, машиночка, машинюночка,
Як же в тебе не бути по вуха закоханим?!

* * *

Густіє вечір. Вишні налилися
Увібраним промінням до кісток.
Між травами зеленим майже списом
Стирчить настирний сонця колосок.

Повітря вже відпущене і вільне,
Бринить як кимсь покинута струна.
Густіє вечір. Осипає вишню
З небес – на землю, з висоти – до дна.

За десять перша...

За десять перша.
Тиша.
Ніч
І книга.
Січневий вітер
Виє за селом.
В моєму серці
Владарює крига,
Клює, дзьобає
Зевсовим орлом.
Печаль і сумнів –
Супровід одвічний
Того, хто взяв
Хоч раз у руки слів
Вінок, завжди живий
І мелодичний,
Як сон роси
А чи різдвяний спів.
Холодна ніч
Все дивиться у вікна,
Гуде субота
З вітром в унісон.
За десять перша.
Пізно.
Непривітно.
І хочеться
Скоріш полинуть в сон.

Людмила Крижановська

ПОЕЗІЇ

Молитва

На світанку заспіваю
На Дніпровій кручі,
Та, співаючи, спитаю
Сонечко пекуче:

“Ой, чому Сурозьке море,
В сяйві Слави горній,
Нині, наче з пекла горе,
Розлилося чорним?!”

Батьку, батьку! Ви все знали:
Слава як здобута,
І за що ім'ям вінчали
Цю ріку Славута!

Знали, що вожді слов'янські
Не були рабами,
Бо горів у всіх поганських
Порох під ногами,

Як Славу з Ра-рікою
Сурожжя єдало,
Як Зоря лилась росю,
Дітками зростала!"

Я на Троїцю трисвітну
Помолюсь як личить,
Твій вогонь на Материзну,
До народу кличу!

Щоби яменів крилатих
Материзна мила,
Славних воїнів завзятих,
Знову народила,

Щоб в очах Ясуня грала
Соколів-героїв
І крилата Слава звала
Ратників до бою!

Як зіллються в одну силу
Явлене й небесне,
Щоб всю погань гнала, била,
То земля воскресне.

Аби в небі басували
Коні Світовита,
І земелька розквітала
Світлом Сварги вміта!

Пісня Домахи

Зажурилася водиця
Журавлиної криниці...
В цю годину, мій козаче,
Я чекаю, серце плаче...
Думи тужні, де вас діти?
Де ти, мій весняний квіте,
Рідну землю захищаєш,
Б'єшся, спокою не маєш?

Я півострів прокопаю,
Хай протоку промиває
Швидкоплинною водою,
Щоб зустрілись ми з тобою.
І хоч я на цьому боці,
По Домашиній протоці
Випущу думки-зірниці
І лебідки-ласкавиці
В білопір'яній пишноті,
В сяйві ніжності та цноті...
Як в хмаринки вечорові
Захід вилле ватри повінь,
В небо злине птаха біла,
Запощуться вітрила,
Понад бортом хвилі бризнуть –
Чайка стане на мілизну!
З чайки легінь мій зіскочить,
Розсміються любі очі,
Вітерець розвіє чуба:
“Я приїхав, моя любя!”
...Ніч. Щасливішої пари
Ще не бачили Стожари...

Море

Все починається з моря –
В ньому усі таємниці,
Море – володар простору
В сяйві сталеві криці.

Море буремне, як доля.
Хвилі – могутні стодзвони,
Палко яріють і молять,
Знов набігають і знову.

Хвилі летять, виростають,
Вище і вище верхівки.
Наче вогнем обпікає
Сила бурхливо і стрімко!

Парус мій чайкою лине.
Всім, хто утриматись вміє,
Не загубившись у піні,
В хвилях співає надія.

Хвилі здіймають невпинно.
Мить – і здається угору
Прямо до Сонця полине
Серце натхненне і море!

Море незламних віншує,
Море життям до них мовить
І переможців шанує
Хвилями щастя й любові!

Хвилина

Ти не клич мене, козаче,
Бо співуча скрипка плаче,
Там, де Сонце над водою
Сповідаеться зі мною,
Де Славута білобровий
Ніжну втіху вечорову
Запліта у вербні коси,
Щось шепоче, палко просить...
Ти залиш мені хвилину,
Таємничу, солов'їну,
Щоб навчила зірка-мати,
Як мені тебе кохати.
Защедрує Сонце з неба,
Я сама прийду до тебе,
Як зоря червневим ранком,
Вкрита вогняним серпанком.
І злечу як пташка рання
В промені твого кохання.
Не шукай мене, козаче,
Скрипка все співа та плаче...

Тетяна Ярославська

Чуєш?

Мало! Мені цього уже так мало!
Я дико хочу максимум відчуть.
Мої легені, чуєш? Вже вдихали
Повітря, яке можна осягнути.

Туди! Де важко давлоть неба шати,
Куди відкрито не усім путі.
Туди я маю, чуєш? Долітати,
А не висіть в буденному житті.

Я хочу крила широко розкрити,
Зірвати одяг, розірвать, мов тлін.
Я хочу, чуєш? Світ новий творити.
Невже хтось зможе зупинить цей плин?

Так важко нам змагатися зі світом,
Канони вічні розбивати враз.
Я не готова, чуєш? Так лишити,
Лишити все, як вирішать за нас!

Я не боюся погляду лихого

Я не боюся погляду лихого.
Я не боюся темряви в душі.
Мене вже не лякає зрад облога,
І ніж у друга, що тремтить в руці.

Позаду сльози та образи лише,
Позаду сміх улесливих людей.
Я йду тернистим шляхом вище й вище,
На ньому відблиски чужих ідей.

Не перша я, не я на нім остання.
Крокує поруч спрага до життя.
Лише вона мені, мов зірка рання,
Вона зі мною, наче тінь моя.

Я не боюся погляду лихого.
Я не боюся темряви в душі.
Я виживати вмю, дяка Богу!
Мені траплялись “добрі” вчителі!

Я цього хочу! Я така!

Чудовий ранок! Гожа днинка!
Радіючи, душа співа!
На моїм небі – ні хмаринки...
Лиш тихий вітер повіва...

Замріяна, немов кохаю,
Щасливо-сонячна без меж.
Мене надія надихає,
Тому я досягаю веж!

І сила волі, і натхнення,
І до життя жага стрімка
Мене сповняють невтоленно.
Я цього хочу! Я така!

Маленька таємниця

Твої уста, як дотик ночі,
Лишили ніжний теплий слід.
І він пелюсткою тріпоче,
Мов серце вчуло ритм землі.
Дещо вибагливо-цнотливо
Він проситься в любові світ,
А я сполохано-щасливо
Цілунок бережу від всіх.
Нехай маленька таємниця
Тобі спокуси додає.
Щоночі мрію тобі сниться.
А в снах моїх – там ти лиш є.
За час короткий незбагненно
Ти рідним став, таку ж зустрів.
Від цих думок я мов шалена,
Боюсь і хочу цих чуттів...

Яблуко Едему

Твої ласкаві, ніжні очі
Штовхають, мов у вир ріки.
І забуваю я охоче –
Хто я така. Хто ти такий.

Всі межі й дозволи змішались,
Перекрутились в голові.
Закони і кохання шали,
Чуття старі й чуття нові.

Солодке яблуко зухвало
Зірвала – ось в руці воно.
Шматочок я вже скуштувала,
А решту лиш тобі дано.

Співа душа

Співа душа, коли до тебе лину.
Коли ж тобі болить, бринить сльоза.
В моєму серці ти пустив коріння
І розум мій ти у полон узяв.

Ти моє тіло закував урочо,
Ти очі шорами закрив мені.
Ти кажеш біле – і я біле зочу.
Ти кажеш чорне – і чорніють дні.

Чи це любов, чи мука нездоланна?
Чи я щаслива, чи біда за мить?
Тріпоче серце і в палкім бажанні
Ці почуття боїться зрозуміть.

Володимир Педченко

ВІРШІ

Ми

Ми над хвилі шукали хвилі,
Над човнами шукали стерна,
А над крила шукали розкрилля,
А в воді хоч якогось вина.

Ми хотіли мачину дива,
І мостів через вени рік,
І хоч хвильку – та щоб щасливі,
Увійти в обжинковий вік.

Ми хотіли піймати жар-птицю,
Не обпікши жилавих рук,
Крізь подвійне вікно криниці
Милуватись на блиск шаблюк.

Ми хотіли іти за вітром,
Коли сніг розмовляв навстріч,
І читати по довгих титрах,
Про героїв, що грались в Січ.

Ми хотіли в музейних лаврах
Берегти – ні, не зброю – дух,
В золотистих уславить литаврах
Неозорого поля плуг.

Ми хотіли в вінках демократії,
Зустрічати росисті дні,
І забути про секти та партії,
Про утрати в незнаній війні.

Та між гранями тихого колосу
І небесної цілини
Ми ще й досі шукаємо голосу
У товстезних шарах давнини.

Я поспішав до тебе з полонини

*(за мотивами повісті М. Коцюбинського
“Тіні забутих предків”)*

Я поспішав до тебе з полонини,
Крізь сум смерек, крізь вічний спокій гір,
Кипів Черемош, пінилися хвилини,
А в грудях клекотів кохання вир.

Я знав, що ти чекаєш, бо ж співанки
До мене долітали аж туди,
Де на орлах сивіли свіжі ранки,
Чугайстер міряв нявчині сліди.

Я відчував – ми проросли з тобою
Одно в одно і байдуже на рід,
Любов не варто міряти виною,
Яку колись зростили прадід... дід...

Нам сонце в душі засівало зерна,
Їх охрестила гір легка вода,
По тілу, що звільнилося од скверни,
Побігла кров зелена й молода...

Той заробіток, тота полонина.
Мене розлука різала ножем.
Кохана, любко, пристрасті дитино,
Я недалеко. Скоро заживем.

Я поспішав... Агов, ясна Марічко,
Сипни співанки в гори і ліси...
Та в очі – порожнеча, мертва річка,
І повені скажені голоси...

Потреба неба

Є така нагальна
Потреба
Всім законам
Наперекір –
Назбирати у грудях неба,
Бо без нього
Ніяк. Повір:
Десь на гребенях
Істин – голо,
Десь на дні
Не існує днів,
Десь за колом
Не знайде кола,
Не осягнений
Стиль вітрів,
А за втратами
Стертий обрій,
Тож без неба
У грудях як?
Можна зникнути,
Яко обри,
Ніби змитий
Піщаний знак...

Дощі на Покрову

Дощі осінні – сльози Навсікаї,
Останній міф жовтавої пори,
Затягують прозорість небокраю,
В тонку печаль туманної жури.

Потрапив час в сантиметрову кому
Й секундами сакрально дріботить,
Зануривши у дещо невідоме,
Ще теплу пам'ять, вкраплену в блакить...

Покрова журавлям поміє ноги,
І стане клин частиною небес,
Тієї незнайомої дороги,
Де досвіток, ледь народившись, скрес.

Нехай сира сьогодні пісня неба,
Та вогник лип, немов маяк, горить,
Дощі осінні на Покрову треба,
Щоб до кінця збагнути вічну мить.

НАШІ ГОСТІ

Міля Лучак

Кохаймося, люди

*з циклу поезій
(закінчення, початок у 11-12 випусках)*

* * *

9. Щойно вчора був квітень
А нині листопад одержимий
З торнадоми у квартеті
Відрубє голови навіть дубам
Або весь рід з-землі вириває
Для вічносмерті
А що буде завтра...?
Стократно одержиміші
Листопади
А торнадосмерчі чортами стануть
Для Землі людства
І не буває в них
Зернини як від зерна гірчиці – чуття
Із заздрісної ненависті
Руйнувати стануть все
А на – кінець себе зруйнують душогуби
Через помилку (хибу)
Що запеклість породила

* * *

10. Людино планети Землі

Що в Брехні своїй загубилась
І вийти не можеш
З її океану
В тобі правда з нею – брехнею
Сковані ланцюгами в одно
І ти не знаєш
Що кожне твоє слово
Творить зброю
Супроти непорочної
Правди
А ти у чорноводі тонеш
І засіваєш зло
На кожноґрунті
А коли зерном отрути
У колосках відросте
Поверне до тебе
Засівом багатим
Бо злобо-лють – помстою стає
Що від гори гір не менша
О люди престолів високих
І ви будноденні...

* * *

11. І тепер виконують амфори

Майстерно чемпіони – майстри
Але не для олії та вина
Як за часів Русі Київської
Та античного світу планети
Тепер мета їх вища
– Для крові людської
Що ллється на війнах
У безвинній безвині
О ви – безхристиянські християни
Що в океанському морі святих
Яких сплодили ви самі
Заокеанили дорогу
До Бога

Кого ж вам боятися тепер
Самих себе?
Нема потреби!!!
А Небо де?
Ось над нами
Трішки градом кине
То дощем обмие
Обличчя та груди
Землі
А святі (що) яких сплодили самі
Обіцяють Небо
На власність подарувати
Аби глибоку загрошити кишню
І бога (лише з малої літери)
Вискульптурять свого
Що теж за чайові
Майна роздавати стане
На хвилях океану
Що тимчасові як мить

* * *

12. Давно здобула танці і кольори

І звуки музики Космосу
Але на відпочинок зійшла
Бо жахлива його велич
Що не знає ні крапки
Ні коми
Та пунктуації в цілому
І цифри жодної
Тому я жахнулась
І зійшла
На двоєні яблуні сиджу
І думаю про світи архаїчні
Необхідно хоча б на один хмареріз
(хмаречос)
У землю до архаїки зійти
І поспілкуватися з нею
Та спитати як сестра братів

Чи про Богів чули
І новіші події Землі
Хоча б кайнозой
Наймолодший з поколінь

* * *

13. Діаграму мого існування
Ти сам віддіаграмив
Господи
Не раз над прірвою стояла
Але колись прийшлося
Хмарин триматись безуспішно
Почула руку чиюсь
І обійми
І цілунок гарячий
Як вогонь
Що гріє але не палить
Не раз в океан кинув час
А плавати не вміла
А тут невидима сила
На берег взяла
І я спаслась
І війна безсовісна відьма
На мості в Меіссені
Гармату підкинула під серце
Мамі і мені
Але знівечили убивцю
Твої думки

Надія Теленчук

ВІРШІ

Просто неба

Сонце ловили своїми блідими тілами,
Там, просто неба, де літо все грало у хованки.
Вірили в те, що загояться рани і злами.
Мріяли. Зміст у житті все шукали прихований.

Там фотографії – пазлами в пам'ять нашу.
Ми молоді були: ще не втомилася молодість.
Ще доїдаємо власну заварену кашу
З медом, який від життя набирається солоду.

Ще наша молодість шрами й синці свої чухала,
Дещо незграбно волосся у коси вплітаючи.
Там, просто неба, ми серце із совістю слухали
І рахували птахів, разом з ними злітаючи.

Ви – такі самі. Видно в очах небайдужість,
Видно амбіції, силу твердого характеру.
Ви – молоді. Розквітають іще ваші душі,
Вам, як і нам, ще бракує життєвої практики.

Ваш олівець до життя іще гостро заточений,
Кожен для долі своєї коваль і письменник.
Тільки не бійтесь помилок, закреслень, неточностей –
Це невід'ємне у досвіді ваших щоденників.

Кожен момент назавжди залишається з вами,
Ви – це все те, що колись довелося пережити.
Там, просто неба, ми сонце ловили тілами.
Ми, молоді, відкривалися сповна для світу.
06.05.2015

Індіанці

На вулиці плюс п'ятнадцять,
п'ятнадцяте червня. Літо
кудись поховало квіти,
як ніби у шафу – коханця,
і краплями б'є по бляшанці.
Куди ці дощі подіти?
Ми начебто індіанці –
і вільні, і сильні духом –
нам вітер на вухо дмухав,
а ми того відчайдуха
ловили в степах у танці.
Ми сонця свого обранці –
від соняшників макуху
ховаєм в маленькій банці,
співаючи колискові.
Почув тільки той, хто слухав.
Проблеми всі дріб'язкові
при нашому кожному слові
втікають завжди в мовчанці.
Ми ті, хто чаює вранці
із м'ятою через сито.
Вже ситі – просити літо,
чи сповнитись забаганці?
Ми найманці свого часу.
Нам пір'я орлів – прикраси.
Так, може, нам літо вкрати?
Поцупити й заховати
в шпарині десь у фіранці!
Сніжки майстрували з вати –
то й сонце собі крилате
ще можемо намалювати.
Бо ми ж не дарма індіанці.

16.06.2015

Осіннє

Жовтаві стіни теплового метро
Мене лікують знову, наче осінь.
Порожній вдруге час дає патрон
І вдруге ним поцілить в серце просить.

В руках, немовби крига, револьвер,
Трясуться пальці, як листок осінній.
Від мрій пустих ніхто поки не вмер –
Але й не жив: красиві, та безцінні.

Лише момент – і пострілом в пусте,
А серце все ж здригнулося з віддачі.
Хай сірий попіл маком проросте,
Нехай дощі на нього рясно плачуть.

Нехай дощі – але не я. Не я!
Мої порізи місто залікує.
В дуелі результатом нічия,
Двобій з собою надто не смакує.

Мої осінні надлишки тепла
Загоять літній холод, хай і пізно.
На зламі днів я знов-таки зросла
І просто зрозуміла, що ми різні.
19.09.2015

* * *

Я – відбиток всіх тих, що проходили повз і наскрізь,
Всіх отих, хто торкнувся й обпікся – а чи запалився.
Я сама – мов колекція шрамів і ран, і порізів –
Від людей, що жили у мені та світилися... колись.

Заглядаючи в мене, послухай мелодію ниток,
Які швами всі нутроці міцно докупи стягують.
Перехожих роззяв та умілих митців не спинити:
Всі слідами пишаються, як переможними стягами.

Перемога чи прикрість – то, певно, не я вирішую,
В емоційного збочення є і свої шанувальники.
Тільки кожен продовжує стяги свої розвішувати,
Ну а я – випробовую чайні листки лікувальні.

От і ти час від часу прихось подивитись на шрами:
Чи ще всі на місці, чи поки не сильно загоїлись?
Наша пам'ять для тебе на кшталт своєрідного храму,
Тільки стіни розписував не Рафаель, а Гойя.

В тебе, певно, потреба і попит на мене таку є –
Всю в слідах і відбитках твоїх.
Та зятимити треба:
Поки ти мої шрами займаєш –
Їх інший лікує,
Безустанно і тихо, весь біль перейнявши на себе.
21.12. 2015

Ра

Ра нащадки,
утілення давнє землі і неба,
Ще застали усіх найвеличніших фараонів.
Небо-Нут опирається й досі на землю-Геба,
доки Ра сонце-світ ще тримає в своїх долонях.
Ра,
який в своїй барці спливає щодня по Нілу,
Вже напевно сьогодні
синонім до сонця і світла.
Я одного знайшла:
із волоссям русяво-білим
і з проникливим поглядом
ніжним і ледь блакитним.
І цей зовсім не бог –
так, звичайна собі людина,
ще й на декілька
місяців, тижнів чи днів
молодший.
Тільки він вміє затишно так обійняти за спину,
що відчутно його ореол.
Сонце-саяво.

І отже,
забуваються враз і язичники, і єгиптяни,
власні в небо тоді здіймаються піраміди.
Дуже просто: коли обіймають тебе до нестями,
то тоді починаєш і щастя –
як віру –
сповідувати.

30.01.2016

* * *

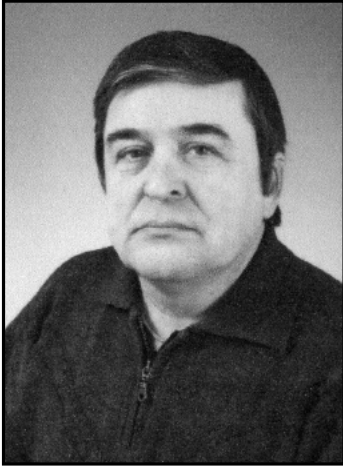
Ще тільки три дні – і літо.
А холод вкриває лінню.
Чи вміє це місто жити?
Червоний – тренуй терпіння.

Тут вітер на перехрестях
З тобою чимдуж говорить.
Сорочка – до хрестика хрестик.
Вже жовтий – вмикай мотори.

Тут квіти в папір пакують,
А плечі в кафе – у плед.
Це місто так дивно смакує.
Зелений – вдихай...
Вперед!

Берлінське, 28.05.2015

Леонід Марченко

Яр Славутич у Херсоні

Віртуальне знайомство

Вперше почув я про Яра Славутича від Миколи Братана. Коли зайшов у приміщення спілки письменників, то побачив на письмовому столі книгу. Микола Іванович, перехопивши мій погляд, пояснив:

– Це “Зібрані твори” Яра Славутича, який живе у Канаді, в Едмонтоні. До речі, наш земляк – із Херсонщини. Він і надіслав мені це видання...

Я взяв у руки книгу, перегорнув сторінки. Чомусь відразу потрапив на поему “Моя доба”, і увагу привернули такі рядки з неї:

*Спустивши свари, підступи й погрози,
Прийшов тривожно тридцять другий рік.
Людей, мов бидло, гнали у колхози...*

– Не колгоспи, а колхози! – вигукнув я. – Автор залишив це слово російською...

Якраз я збирав матеріали для своєї праці про розкуркулення українських селян-хліборобів, які не бажали йти в колгоспи, і тому їх примусово відправляли на Північ, у Сибір, у Казахстан. І мені здалося, що книга Яра Славутича буде в нагоді.

Микола Братан знав про моє “захоплення” цією темою. І коли я звернувся до нього, чи можу ближче по-знайомитися з виданням, він відразу ж відповів:

– Бери, якщо потрібно. Я вже прочитав.

Так ця книга опинилася в мене. На титульній сторінці був написаний вірш, який автор присвятив М. Братанові. “Бач, – подумав я. – Яр Славутич, немов відомий чилійський поет Пабло Неруда, користується зеленою пастою. І, скоріше, цей твір ніде не був надрукований...”.

*Наді мною небо сіре –
Мов старечі кості смерті.
Не хотів би я померти
В час такий, кістлявий звіре.*

*Відійти з земного світу
Я бажая в сонця пору,
Що мою добу сувору
Зогрівало з-під зеніту.*

*Може, пливши по низов'ю
Чортотлицькими кущами,
Крапне мій Дніпро з любов'ю
На Херсонщину сльозами.*

17.XI.1988 в лікарні.

Під віршем стояв особистий автограф Яра Славутича. Здивувало й те, що автор продовжував роботу над своїми творами, хоча вони були написані давно – в 40-х – 70-х роках. У книзі на 110 сторінках (я порахував) рукою Яра Славутича виправлені окремі слова, рядки, після чого вірші сприймаються інакше – були більш досконаліми, точніше передавали авторську думку.

У “Післяслові” до цього поетичного тому Яр Славутич підкреслив: “У “Зібраних творах”, 1938–1978 усі тексти наново переглянуто й дещо поправлено, а також усунено друкарські помилки, що трапилися в попередніх виданнях. Таким чином, автор вважає ці тексти за кращі, остаточні, якщо не буде прижиттєвого перевидання. Коли б хтось передруковував будь-який твір, автор ласкаво просить брати його лише з цієї книги, а не з попередніх збірок поезій”.

Але незважаючи на це зауваження, автор і надалі продовжував працювати над текстами, удосконалюючи їх.

У той час я навчався в Інституті журналістики Київ-

ського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Сучасну українську літературу викладав професор А. Г. Погрібний. Одна з його лекцій була про літературу української діаспори. Відтоді нам ближче стали імена письменників Юрія Клена, Олега Ольжича, Уласа Самчука, Івана Багряного, Василя Барки, Євгена Маланюка.

Після лекції я підійшов до Анатолія Григоровича і спитав, чому він не згадав про Яра Славутича.

– Через те, що час лекції обмежений, неможливо про всіх розповісти. Самі ж знаєте, що “нашого цвіту по всьому світу”! І в Сполучених Штатах, і в Канаді, і в Австралії – де завгодно живуть і працюють українські митці та письменники. В Канаді, крім Яра Славутича, є ще Степан Горлач, а в Австралії очолює літераторів Дмитро Нитченко-Чуб. Бажаєте про них більше знати, вивчайте їх творчість, читайте їхні книги. Зараз така можливість є...

А книгу Яра Славутича “Зібрані твори” (1938–1978) я так і не повернув Миколі Братану. По-перше, він не нагадував, а по-друге, за різними іншими обставинами забулося про це. У мене велика домашня бібліотека, книгу Яра Славутича після читання поклав на полицю, де вона і простояла довгий час. А коли робив “ревізію” книг у себе, то “Зібрані твори” знову з’явилися на очі.

“Як же з цим бути? – подумав я. – Миколи Братана вже немає серед нас. Він зараз у райських куцах, мабуть, вірші складає. Кому ж книгу віддати?..”. І коли поділився своєю думкою про це на засіданні літературного об’єднання “Кулішева криниця”, мені порадили, що краще видання передати до краєзнавчого відділу обласної бібліотеки імені О. Гончара. Так я і зробив.

А мені книга Яра Славутича допомогла. Я згодом написав дві книжки про розкуркулення: художню повість “Північна яблуня з півдня” і документально-публіцистичне дослідження “Плугатарі етапом йдуть”. Вони вийшли друком у видавництві “Просвіта”.

Херсонський письменник Анатолій Крат, який зараз проживає в Чехії, раніше очолював літературно-мистецький гурт “Малючок Степовичок”. За кордоном повпредами цього об’єднання були наші колишні земляки Яр Славутич (Канада), Михайло Бріф (США), Олена Гельфанд (Німеччина), Михайло Кацев (Ізраїль), Володимир Тарабановський (Польща).

Листування і творчий зв'язок із ними мав сам А. Крат. Він запропонував мої книги про розкуркулення надіслати Яру Славутичу. Пройшов деякий час, і Анатолій Крат при зустрічі повідомив мені, що одержав листа з Канади від Яра Славутича. Той висловився так: *“Уважно прочитав книжки пана Леоніда Марченка. Схвалюю те, що він наважився їх написати, і раджу йому продовжувати цю тему, бо вона до кінця ще не вичерпана”*. Завжди корисно прислухатися до порад фахівця з літератури, яким і був Яр Славутич. У нього є вірш, перші рядки з якого можна взяти як девіз до наполегливої праці у царині творчості:

*Я не люблю, що легко так дається,
Дарма що з серця пишномовно лється.
Нехай граде вагітна висота!..*

Щоб кожний новий твір був вагомим і важливим для читача.

Два дні в Лазурному

У вірші Яра Славутича є такі сумні рядки *“Я вже ніколи довіку тебе не побачу, / Земле моя. Не почую гучного Дніпра”*. Адже поет не сподівається на зустріч із батьківщиною, хоча його *“кличе дідизна в херсонські степи забути...”*. Цей вірш був написаний у 1973 році.

Але політичні події в світі відбувалися швидко. Об'єдналася Німеччина. Наближався розпад СРСР, Україна прямувала до своєї незалежності. І мрія Яра Славутича приїхати до рідної Херсонщини нарешті здійснилася в 1990 році.

Пам'ятаю, як я зайшов у приміщення спілки письменників. Микола Братан сидів за столом і щось писав. Це була п'ятниця 10 серпня. Я привітався з Миколою Івановичем, він спитав, що у мене нового в житті.

– Їду сьогодні ввечері в Лазурне – з колективом будівельного цеху суднобудівного заводу...

Микола Іванович відразу ж кинув ручку.

– А чи зможеш влаштувати проживання, хоча б на вихідні, мені і письменнику української діаспори з Канади?

– Хто це? – поцікавився.

– Яр Славутич! Він приїхав у Херсон!

– Треба спочатку все з'ясувати, – відповів я.

Тоді я працював редактором радіомовлення на ХСЗ. А до того був начальником будівельного цеху на заводі. Ще раніше п'ять років будував базу відпочинку "Корабел" у Лазурному. Ось чому і запросили особисто мене, як колишнього керівника, в цю поїздку – з нагоди святкування Дня будівельника, який завжди відмічається в другу неділю серпня.

Звичайно, мені кортіло познайомитися з Ярмом Славутичем. А тут така нагода з'явилася! Я поїхав на завод і позитивно вирішив прохання Миколи Братана. Відразу ж і подзвонив йому. Він зрадів.

– Чекай тоді нас у суботу зранку! – сказав Микола Іванович.

У п'ятницю ввечері заводські будівельники і я вже приймали морські ванни.

А в суботу приїхали Микола Братан із онукою і Ярм Славутич. Привіталися, і Микола Іванович познайомив із канадським письменником.

– Називайте мене Григорієм Михайловичем. Яр Славутич – це моє літературне ім'я.

Вище середнього росту, з зализинами, через які чоло виглядало великим, в окулярах, він був схожий на вченого-професора. Для своїх 73 років виглядав молодо.

Я відвів гостей у п'ятиповерховий спальний корпус, показав їм двомісний номер, де вони будуть жити.

– О! Тут і санвузол окремих, і душ! – вигукнув Яр Славутич.

– І гаряча вода є... – додав я.

Був радий поет із Канади й лоджії, з якої можна дивитися на Чорне море.

А вже на пляжі гість розповів про себе усебічно.

– Я народився 11 січня 1918 року в родовому хуторі Жученки, що поблизу села Благодатного – це північна Херсонщина. У вересні 1932 року, коли мені виповнилося 14 років, заарештували разом із батьком, який не виконав плану поставок із хлібу. Була тоді колективізаторами придумана така "геніальна" зачіпка: господареві-хліборобові спускався зі стелі взятий, спеціально завищений план, за невиконання якого – арешт і висилка. Батька повезли на заслання, а мені вдалося вискочити з потяга на ходу крізь отвір, прорізаний у стелі дерев'яного товарного вагона, й таким чином урятуватися. В 1940 році закінчив Запорізький педагогічний інститут, а в

1955 році Пенсільванський університет у Філадельфії. На початку війни брав участь у підпіллі, що нищило німецьких загарбників. Моє справжнє прізвище Григорій Жученко. Під цим іменем надрукував півдесятка віршів у літературних журналах... А у 1943 році я вперше взяв собі ім'я Яр Славутич. І робилося це для того, щоб хоч якось зберегти своїх родичів, які залишались в Україні, від репресій. З того часу друкувався лише під цим ім'ям, що незабаром стало моїм постійним прізвищем. Був на еміграції в Німеччині й США, а з 1960 року в Канаді на посаді професора Альбертського університету в Едмонтоні, де працював по 1983 рік. Автор англomовних підручників з української мови, літературно-критичних нарисів, редактор і видавець літературно-мистецького альманаху "Північне Сяйво". Член об'єднання українських письменників "Слово"... Зараз на емеритурі, тобто на пенсії. Одержую на рік 40 тисяч доларів...

Відкрито зізнався, що привіз із Канади відеоманітофон, який хоче реалізувати в Києві за 6-7 тисяч карбованців (тоді ще гривні не були в обігу – автор), і по тисячі внести у товариство української мови, в Рух, на пам'ятник Василеві Стусу тощо.

Сказав, що його лікар дав указівку менше бути на сонці. Щоб не мати рак шкіри. І тому Григорій Михайлович більше знаходився в затишку – під грибок. Але в морі купався з задоволенням. До того ж і вода була дуже тепла.

Потім розповів про свою доньку, якій виповнилося 32 роки, вона незаміжня, оскільки чекає чоловіка-українця і щоб він був достойний її рівня – з культури та інтелекту.

– Я об'їздив увесь світ! А жити хотів би тільки в Києві, бажаю там придбати квартиру. Але знаходитися в Україні можу лише півроку. Інакше мене позбавлять канадського громадянства, тоді чималеньку пенсію загублю...

Яр Славутич завжди був із записником. Час від часу він діставав його і щось занотовував.

– Оце справжній письменник! – посміхнувся Микола Братан. – Не те, що ми, все в голові тримаємо. Тільки потім воно кудись зникає...

У ці ж дні в "Корабелі" відпочивав херсонський поет Михайло Бріф. Він підійшов до нас на пляжі, ми при-

віталися.

– Як добре ви засмагли! – вигукнув Яр Славутич. – А я прочитав у місцевій газеті ваші вірші, вони мені сподобалися.

Здивувала допитливість гостя, який уже встиг ознайомитися з херсонською пресою.

– Готую до видання збірку поезій, – сказав Михайло Бріф.

– А ми готуємо його до прийому в спілку письменників, – додав Микола Братан.

У цьому ж номері газети – це був “Ленінський прапор” з літературною сторінкою “Світлиця” – також надрукували разом із віршами М. Бріфа і моє оповідання “Лоша”. І тому я поцікавився:

– Григорію Михайловичу, а мій твір ви бачили?..

Він нічого не відповів. Можливо, це оповідання не вразило його, а можливо, не встиг ще прочитати. Але вже на другий день Яр Славутич дав мені відповідь:

– Я ваше оповідання прочитав. Симпатичне...

Михайло Бріф, який горів бажанням переїхати в Сполучені Штати Америки, почав розпитувати про тамошнє життя-буття. І Яр Славутич у всіх подробицях став йому розповідати, оскільки він сам жив у США чимало років. (Згодом М. Бріф, якого вже встигли прийняти в НСПУ, залишив Україну. Зараз він проживає в Нью-Йорку).

У неділю вода в морі була прохолоднішою. Однак ми знову проводили час на пляжі.

Яр Славутич повністю освоївся і вів бесіди з відпочивальниками. Більшість розмовляла російською мовою, і він обурено звернувся до мене:

– Відчуваю себе, як серед іноземців, зовсім не чути української мови. Але ж це Україна!..

О вісімнадцятій в неділю повинна була прийти машина, яку замовив Микола Братан, щоб Яр Славутич міг із комфортом повернутися в Херсон. Але вона так і не з’явилася. І канадський гість почав нервувати.

Мені пощастило побачити керівника заводського підрозділу, який приїхав у вихідні в “Корабел” на службовому мікроавтобусі “Тойота”. Він якраз готувався їхати з бази відпочинку додому. Не відмовив і нас із собою взяти.

– О, та ви – чародій! – сказав Яр Славутич на мою адресу. – Для вас немає ніяких проблем!

– Так ми тут усі свої! – засміявшись, відповів я.
І вже через дві години ми під'їхали до готелю “Фрегат”, де зупинився гість із Канади.

Його біля входу чекали три молоді жінки з Херсонського обласного краєзнавчого музею, колектив якого і запросив Яра Славутича в Херсон. Серед них була Олена Марущак із літературного відділу музею.

– Ми вам замовили вечерю на 20.30! – попередила Олена.

– Спочатку я прийму душ і переодягнуся, – сказав Яр Славутич.

Микола Братан і я попрощалися з ним і жінками. Після дводенного відпочинку на морі треба було всім... відпочити.

У краєзнавчому музеї і не тільки

Зустріч Яра Славутича з громадськістю міста відбулася 14 серпня 1990 року о 18.30 в Херсонському обласному краєзнавчому музеї.

Зала у музеї не дуже велика, але затишна. Над сценою – портик, який підтримують колони. На всю ширину сцени зверху був розміщений транспарант, на ньому великими літерами написаний рядок із вірша Яра Славутича “Я ваш навіки, степові широти...”.

Професор розповів про своє життя, про те, як він опинився за кордоном.

– У 1933 році я присягнувся своєму дідові вижити і розказати всім, як знищили Україну. І я це робив! Писав про розкуркулення, про голодомор. Про це поема “Моя доба”, про це книга “Розстріляна муза” та інші мої твори... І от коли я вперше повернувся в Україну, то частіше чув російську мову. Але, як почув рідну, зрадів: є українська мова! І я знов таки ожив! Побачив жовто-блакитний прапор, теж дуже зрадів!.. Вважав Одесу за космополітичне місто, але й там почув українську мову! Скрізь українці!..

Яр Славутич подивився на присутніх, переконався, що його уважно слухають, і продовжив:

– Українська мова існує понад 1000 років, від неї пішли всі слов'янські мови, вона корінна... У 1891 році перші українці опинилися в Канаді. В наступному році буде святкування 100-річчя з цієї нагоди. В Канаді теж

непросто було зберегти рідну мову. Англійські парубки знущалися з українських дітей, коли вони спілкувалися між собою своєю мовою, палили їхні підручники... Однак наша мова, культура та мистецтво нагадують птицю Фенікс: завжди відроджуються при будь-яких обставинах!..

Потім Яр Славутич читав свої вірші. Були виконані чотири пісні на його слова. У людей знайшлися численні питання до нього, і він цікаво відповідав на них. Дві години пролетіли швидко.

Але поета-патріота херсонці ще довго не відпускали. Передавали йому листи, зверталися з приватними запитаннями, брали автографи, дарували сувеніри, картини. І все це затягнулося ще на годину. І лише о 10-й вечора залишили пана Яра Славутича.

Микола Братан і я терпляче чекали закінчення зустрічі. Справа в тому, що коли ми були в Лазурному, я запросив у гості Яра Славутича – до себе.

– Повинні ж ви бачити, як живуть пересічні громадяни... – пояснив я. Микола Братан тоді підтримав мене:

– Слушна пропозиція! Чому б ні? Погоджуйтеся, Григорію Михайловичу! Зараз ми відпочиваємо в пансіонаті “Корабел”, а потім відпочинемо в мікрорайоні Корабел, де живе Леонід. Можливо, і корабельним духом проймеся, як отут морським...

Яр Славутич дав згоду. І от у вівторок домовились, що після відвідання краєзнавчого музею поїдемо до нас. Я попередив дружину, щоб вона підготувала вечерю.

Але не так усе сталося. В музеї був ще фуршет, який затягнувся. Яру Славутичу було приємно, що всі його поважають, шанують, щось дарують, пригощають... Він був у захваті, ним оволодів гарний настрій. І розмова за столом, здавалося, кінця не буде.

Виходячи з музею, Яр Славутич вигукнув:

– О! Добре наївся, кожна клітинка заповнена!

Було вже пізно: одинадцята година. І чесно кажучи, я вважав, що на цьому все й закінчиться. І тут почувся сигнал.

– А от і таксі підійшло. Що будемо робити? – запитав я.

Микола Братан рішуче відповів за себе і за Яра Славутича:

– Та що ми – не парубки?! Поїхали!

Дружина давно підготувалася до зустрічі. В кімнаті,

яка була і моїм кабінетом, стояв стіл, повністю заставлений стравами.

Яр Славутич спочатку роздивився, які книги стоять на полицях. Незадоволено сказав:

– Дуже багато російською мовою!

– Так наша область двомовна, – пояснив я. – Своєрідний білінгвізм.

А потім запитав:

– Нашадки в Канаді – зберігають рідну мову? Все ж таки століття живуть у чужині.

Яр Славутич зізнався з сумом:

– На жаль, онуки вже не дуже прихильні до батьківської мови. Англійська для них зручніша. Треба враховувати середовище, в якому ми там живемо...

– Яка ж мова в світі найбільш розвинена й багатша, на вашу думку, – звернувся я до професора.

– Звичайно, англійська! Я ж її тепер досконало знаю. Підручники писав цією мовою. Словниковий запас у неї великий, і будь яка мова не дотягує в цьому випадку до англійської...

– Вона ж, до речі, мова міжнародного спілкування, – подав репліку Микола Братан.

Ось так за розмовами “парубкували” ми майже до першої години ночі. Дружина про нас не забувала – щось підносила до столу, і Яр Славутич звертався до неї привітливо:

– О, господине, досить нас годувати! Вже ніч на дворі!..

Коли вийшли на вулицю, щоб спіймати будь-яку машину, Микола Братан нагадав гостю:

– Чи пам’ятаєте, з чого все в нас із вами почалося? Спочатку я написав листа, а потім ви відповіли віршем...

Я знав, що у Миколи Івановича на вірші цупка пам’ять. І він почав цитувати рядки:

*Озвась Херсон з конверта Братана –
І зашуміли жовтополі ниви.*

Який я радий і який щасливий!

Тече до жнив таврійська сторона...

Нарешті зловили машину, яка повезла гостей: Яра Славутича до готелю “Фрегат”, а Миколу Братана додому на вулицю Миру.

“Падає, падає сніг...”

У краєзнавчому музеї люди зверталися до поета з Едмонтона: де можна придбати його книги?..

І тоді в Яра Славутича виникла ідея видати в Херсоні збірку поезій “Співає колос”, котра якраз присвячена таврійському краю. Він залишив у “Просвіті”, яку тоді очолював Микола Братан, долари на видання книжки. Вирішив узяти цю справу на себе Василь Жураківський, він займався розповсюдженням і продажем літератури.

Яр Славутич поїхав у Київ, а потім повернувся в Канаду. Час у економічному сенсі був непередбачений, ціни на все, в тому числі на папір і видавничі послуги, швидко зростали. І на ті кошти, що були залишені поетом, книжку віршів неможливо вже було видати.

М. Братан і В. Жураківський звернулись за допомогою до мене: чи можна в заводській друкарні зробити цю збірку? Звичайно, можливості такі були, адже там друкувалась газета “Суднобудівник”. Я домовився з керівництвом заводу і отримав згоду. Та тільки працівники друкарні обіцяли зробити лише текстову частину збірки – без обкладинки, бо вона була кольорова.

Про це я розповів Братану і Жураківському. Було вирішено “зошит із текстом” друкувати на заводі, а обкладинку – в міській друкарні.

І збірка поезій “Співає колос”, хоча і з труднощами, однак з’явилась у білий світ. І про це було повідомлено Яру Славутичеві.

Трохи пізніше М. Братан сказав, що Яр Славутич дуже радий виходу книжки та передав привіт і подяку.

– “Коли людьми назвуться люди...” – це рядок із вірша Яра Славутича, – вимовив Микола Братан. – А ми все зробили як люди...

Я згадав про жінок з друкарні, котрі набирали текст і розмовляли між собою:

– До чого ж у поета гарні вірші! Ось послушайте: “Падає, падає сніг – білий бальзам на рани...”. До чого ж лірично!

Я стояв поруч і чув це. А за вікном дійсно падав сніг, і нам здавалося, що в цьому була заслуга поета, його гарного вірша...

Епітафія

Марія Гарасевич, відомий критик, так висловилася про нашого видатного земляка: *“Яр Славутич піде у віки української культури. Він належить до найбільш національних зарубіжних поетів... В Україні його ім'я буде між найславнішими зарубіжними поетами і між першими своїм національним звучанням”*.

У 2011 році Яр Славутич пішов, як то кажуть, за обрій. Коли я читав його “Зібрані твори”, то мене здивувало, що він наче передбачив свою кончину і написав епітафію про себе – в кінці поеми “Моя доба”. До того ж, епітафія ця створена у вигляді акровірша: перші літери рядків – це його літературне найменування і прізвище в еміграції.

*Славутич Яр, виховник і поет,
Лежить отут, похований в Канаді,
А рвійний дух, не знаючи тенет,
Воює далі. Не кінець браваді!
Убравши в карби не один сонет,
Творив октави, то сумні, то раді, –
Інакше згинув би цей гранослів,
Чий меч ворожих не щадив голів.*

Написано це було у 1978 році – за тридцять три роки до смерті.

І хоча могила Яра Славутича за морями-океанами, пам'ять про нього не знає кордонів, вона в його багатій творчій спадщині – книгах, підручниках, наукових працях. Також вона залишається в наших серцях і душах, бо *“...не вмирає дух степовика”*.

Микола Каляка

Губерніальний херсонець

*(закінчення;
початок у 12 випуску)*

Яр Славутич тоді був мені як за батька. Мій рідний трагічно загинув на Різдво в 1938. Я тільки-но пішов у перший клас. Його ЧТЗ (гусеничний трактор) перекинувся у сніговій завії в глибокій прикладбищенській канаві. Я назавжди залишився без батька... Він поцілував мене.

– Тепер, – говорив він далі, – навчаються в школах українською мовою, друкують українські книжки, українізують Україну. Навіть видали українською мовою 20 томів.

Узяв мене за руку, повів до бараку. “Перепочинь трохи, – проказав. – Підготуйся до боротьби за Україну. Ми в Європі, Америці, ти – в Україні. Запам’ятай! Найстрашніша біда українців це – духовне рабство. Я бачу і вірю в твою українську душу”.

Коли на обрії з’явився Дунай, поет в сірому піджаку, взявши мене за праву руку, зміненим, суворішим голосом, проказав:

– Юначе мій, будь обережним, держи язик за зубами, можеш піти без квитка в потойбічний світ.

Це був голос чоловіка в окулярах. Високий, ставний. Він підкреслив – “Я – Яр Славутич, запам’ятай мій псевдонім, а насправді я – Григорій Жученко”. Боже, навмисно не придумаєш!

В “Оппель-капітані” сидів хлопчик років восьми-десяти. “Це мій син, – пояснив львівський письменник, – Миколою звуть, як і тебе”. Він здався мені старшим за свої роки.

На мене дивилися сірі очі. Я сів поруч. У Мюнхені мені купили костюм кавово-коричневого кольору, міцні черевики. Запам’яталася вулиця з рівними рядами платанів і скрізь бита цегла, купи, гори потрощеної глиняної черепиці.

Через кілька годин ми були вже в Лінці, на кордоні розмежування між Союзниками. На правому – Американська зона окупації. На Лівобережжі – Радянська. Запам’ятав, йшли довгим мостовим переходом. На лівому березі хитався на вітрі червоний прапор, пробігала набережною куценька полуторка. Очі письменника засріблилися. Мабуть, було жаль розлучатися зі мною. Поруч із ним стояв “Гоко”, так називав свого старшого сина Богдан Кравців. Він ще раз підтвердив: “Це мій син”. Хлопець подав мені руку, а батько підштовхнув у спину: “Ну йди. Хай тебе Бог береже. Може згадаєш колись”. Не пам’ятаю, як ішов по новонаведеному мосту через Дунай. Мені здалося, що навколо мене завив вітер, погрозово замахали дерева покрученим гіллям, немов прощалися і синьо-коричнєве небо, що наді мною, почало осідати, вкриваючись купчастими чорними хмарами. Хлопчик, трохи старший за мене, синок Кравціва, держачись за батька, теж запропонував залишитися з ними. “Будемо ходити разом до школи”. Американці за те, що не зголошувався примкнути до емігрантів, що не зголошувався йти в ногу з ними, примушували, як кару, збирати цілий день у відро маленькі камінці і зсипати в купу. А ще заставляли ходити, або сидіти без обіду. А хто порушував, клали обличчям до землі. На нас постійно був направлений важкий чорний кулемет на високій кабіні “студебекера”.

Оглянувся біля смугастої будки, згадавши, що у моїх руках валіза письменника, в якій лежав мій табірний одяг, а моя сумка залишилась у руках хлопця. Та він уже був далеко. Він і його батько не чули як я викрикнув:

– Ні, нізащо не залишусь. Додому. Тільки додому! В Україну! На Херсонщину! Я пам’ятаю, як наша вчителька розповідала нам про картину голландського художника Рембрандта “Повернення блудного сина”.

Я не блудний син. Мене насильно відірвали від матері, України. Мені нема за що розкаюватися. Я не зрадник. Я люблю свою Батьківщину

Яр Славутич, що стояв неподалік, уважно подивився на мене. В очах, помітив, з'явився блиск.

– Що ж, сказав він. – Бачу, завзятий, принциповий, національний. Радий, що ти є таким, що так несамовито любиш свою Херсонщину, калинову Україну. Ось тобі за це. – Він витяг із саморобного зошита жовтуватий аркуш із віршованими рядками, писані хімічним олівцем. Запамятались перші рядки:

*Розмоклий степ хапав мене за ноги
І ридма плакав, і волав: “Не йди!
Не покидай херсонський край розлогий.
Спинися, хлопче! Вкороти ходи!..”*

Я побачив у його очах сльози. Він узяв мене за плече й прочитав з пам'яті такі рядки:

*Іти б у даль, як місяць, навпростець
І на світанку вмитися росюю,
На сході сонця стрівши багрець,
І так упитись царини красою
Біля хлюпкого в балці джерела,
Щоб вік Херсонщина в душі цвіла.
Поцілував у щоку.*

– Ну, хлопчику, руш. Не обертайся! Хай тобі щастить. – Його тверда міцна рука підштовхнула в спину, до тимчасово наведеного моста через Дунай.

Згадую оте все минуле, далеке, не можу позбавити себе думки, що це не дослідження, лише спогади життя підлітка і не збираюсь, та й ніколи не наважувався вносити на суд людям своє минуле, це лише прагнення відновити в пам'яті особисте усвідомлення власної історії воєнного часу, хоч трохи розкрити важке життя мого покоління.

Зробив кілька кроків убік своїх. Відверто, я не відчував, щоб мою душу брало якесь хвилювання, вражала невідомість майбутнього, одне закарбувалось, ні в якому разі не сунути носа в начальство, не рисуватись, працювати простим робітником, боротися зі своєю душею, щоб якнайскоріше позбутися розгубленості і роздвоєності. Адже я репатріант! За червоною стрічкою мене оточили радянські солдати. Свої! Так і прибав з мною з Австрії фанерний, пофарбований у темно-буряковий

колір, саморобний чемодан, в Україну. І в ньому вірш, написаний рукою Яра Славутича, без назви. Збереглися останні рядки:

*Не сумуйте, степи! Я вернусь!
І замовкне жалоба чайна.
Обійматимуть Скитія-Русь
І новітня моя Україна.*

Приїхав додому, одразу кинувся до роботи, почав слюсарювати на судноремонтному заводі рибтресту, подав заяву до комсомолу. На заводі прийняли, а в тихому Молотовському (нині – Комсомольському) райкомі... Хтось викрикнув: “Навіщо він нам? Він був в окупації, в Німеччині!”. Так мій любий комсомол обійшовся без мене, ставив без червоного значка до ладу покалічені війною річкові судна, сейнери, піднімав із руїн цехи і радів, що був знайомий з людиною, яка зробила для мене те, що не кожний батько робить для свого сина. З великою насолодою читав подаровані мені оповідання. Все це підбадьорювало. З часом забув про концтабори, емігрантів, Баварію, переміщених осіб, Мюнхен, завалений битогою цеглою. І раптом — памфлет А. Хижняка “Іржавий цвях”. А сталося це якраз у пік брежнєвського похолодання. “Перепадає й запеклому ворогові радянського народу Б. Кравціву”. Кравців Богдан! У вухах завив вітер. У грудях колихнулося. Пригадався польовий табір переміщених осіб, смішний журнальчик “Лис Микита”, літери Б. К. І, “ворог народу”. У душі щось надломилось... Час забуття, спокій не приходили – адже я – репатріант. Колишній репатріант! “Ненадійний!” Так сказав парторг цеху на мое запитання, чи приймуть у партію.

Оце розповідаю, а сам думаю, який я миршавенький, не з того тіста, здається, з якого ліплять героїв. Замкнувся в собі, ступав по світу, наче по напівзотлілому листю, боячись здіймати шерех. Прив’язав себе до ненадійних, навіть коли запропонували перейти на іншу роботу з більшою зарплатою, відмовився, щоб не писати нову анкету, щоб не порушувати старі питання: “Чи був за кордоном?”. Пішло й поїхало, наче я сторонній у своєму краї. А гірше, найближчі слюсарі стали дивитися на мене ніби я тупоумний. На серці постійно було так тяжко, ніби на мене звалилася сусідська акація і придавила мою енергію і впевненість у собі. Схопила мертвою хваткою, постійно тримало в своїх обіймах, визначаючи

мої дорослі дії. Частіше і частіше приходили думки вчитися, боротися за утвердження себе, що ти нормальна людина. Єдине, що підтримувало до життя, що ніколи не жалів, що повернувся на батьківщину, що не послухався поради львівського письменника. Все вертілось наді мною: ненадійний. У той час дуже багато, надто багато з'явилося різних публікацій, які стверджували, що українські націоналісти “встановлювали контакти”, “пішли на співробітництво з кайзерівською Німеччиною, італійським фашизмом, німецькими нацистами. Більше того – усі газети і журнали показували “звірячий оскал” націоналістів, “добровільних помічників” фашистських катів. Це все швиденько вбивало в душу “живи тихенько, не рипайся, працюй. Дещо таки обернулося правдою, як то було з шлюпбалками для підйому катерів, для риболовецької бази “Восток”, яка будувалася в Ленінграді. На стрілі шлюпбалки відірвався обух, поранило людину, на суднобудівний прийшла рекламація, з великою погрозою, притягти винних до кримінальної відповідальності. Усі гріхи впали на мене, як керівника ВТК (відділу технічного контролю). Директор заводу мені сказав: “Ми можемо тебе зберегти, понизити в посаді на півроку, ти гарний працівник. Не робив електрозварку, не випробував. Поставив лише підпис. Та це тебе, здається, не врятує. Як тільки розкрутять слідчі цю справу, вони обов'язково звернуть увагу на твою анкету у відділі кадрів, згадають: був на окупованій території, мав зв'язок з емігрантами, спілкувався з буржуазними націоналістами, коротше, був за кордоном... То краще видамо суворий наказ, переведемо тебе на робочий номер, без права займати інженерно-керівні посади. Будеш слюсарювати...” Відчув. Директор головного не доказав. Мені стало зрозумілим, згадали: “Був за межею”. Горло тоді перехопило, і протягом кількох хвилин не міг здобутися й на слово. Так я опинився в становищі вічного слюсара. Бо жив усі ці роки, наче під тінню страху.

Прошло багато років, довгих півстоліття, а серце не загартувалось. Я ніяк не міг позбутись почуття, що ще в дитячі роки закоркувалось (тоді мені й не було чотирнадцяти) і яке завжди жило поруч із стуком і грюком: “Збирайся!”, вибиваючи з поїзда думок юнацькі надії, плани, дерзання. Плентатися крутими, нерівними, колючими стежками життя. Торкнеться гілка вікна серед ночі, за-

віє сусідський собака – і серце з болем здригається, що ось-ось можуть прийти, заграювати в двері. Хвилювався не за себе – за дітей, за дружину, та й за друзів і товаришів по роботі, вони працювали зі мною, спілкувалися. Був там! У німців! За кордоном! Крижаніє! І прилітають страшні, солоні слова, сказані мені західноукраїнським письменником, на саперному наплавному мосту через Дунай: “Тобі, сину мій, ніколи не доведеться збирати на Красній площі щасливі квіточки”.

Онук відкрив валізу.

– Дідусю, так що, куди перекласти інструмент?

Нахилився до чемодана. На дні лежали задавлені аркуші з журналу “Лис Микита”. А на передній стінці накреслено прізвище господаря валізи: “Б. Кравців”. Це було, як грім серед ясного неба. От тобі й на: “Кравців Богдан”! А я – все Яцків, та Яцків. У голові застугоніло. Ножем різнуло душу. І знову постав перед очима збірник “Зметені вітром історії”. Памфлет А. Хижняка “Іржавий внях”. В ньому – “Ворог народу”!

– Ні, внуче, – сказав хлопцю, – нікуди твій дід не поїде.

– У чому річ? Що сталося? – підхопився малий. – Ти стільки років збирався.

– Читай. “Богдан Кравців”.

– Ну то й що? Не розумію, чого злякався? Прізвище як прізвище. І тільки...

– Ет, любий, він же назавжди залишився ворогом народу, і не тільки він.

– А тобі то що? Ти хіба був з ним знайомий? Не вигадуй. Скільки українських письменників... Який же він “ворог народу”, коли його син, Микола Кравців консультант нашого кабміну, нашого міністра оборони.

– Не все, онуче, ти розумієш.

Хлопець не дослухав мене, жваво побіг до себе в кімнату. Через якусь хвилину чи дві повернувся. У руках він тримав “Літературну Україну”.

– Ось, – сказав він, – отут стаття про Миколу Кравціва, американського генерала українського походження.

Я взяв до рук газету за 18 червня 1992 року. Пробіг очима: “Генерал Микола Кравців: “Молоді хлопці мають послужити Україні...”

– Оце так. – Тільки й міг сказати. Онук тут же вставив і своє:

– Діду, не дивуй.

Я нічого йому не проказав, та й навіщо воно йому? Хай ніколи навіть у сновидінні не появиться. Досить того, що я побував у зловісному концентраційному таборі, який має дуже сумну славу, як місце страти ста тисяч в'язнів.

Мій онук не спитав чого це я притих. Мовчу. І, головне, чому це я все життя маю справу з гайковими ключами? Хоча, онук одного разу зауважив: “Тебе, діду, як я знаю, не дуже чіпали і маєш голову”.

– Воно то так, – сказав йому. – Це правда. Але є ще анкета. Анкета з чорними літерами.

– Нічого не ясно.

– Тобі так. А мені ні. Анкета, любий мій, про все говорить. Це, хлопче, аркуш із запитаннями та відповідями для одержання необхідних відомостей. У моїй написано: “Був за кордоном, у Німеччині під час війни”. Уловив? “За кордоном!”.

– Ну й що з того? Багато бувають за кордоном.

– О, голубчику, оце якраз і є: “ну й що з того?”. Воно якраз і є дуже красномовним. Чому був у Німеччині... І тут же: яка мета? З ким мав зв'язок?... І пішло й поїхало. Він генерал, а я ненадійний, вічний слюсар, з дипломом вищого навчального закладу. Був у Німеччині. Перебував на території, захопленій гітлерівською армією. Багато “бачив” і багато “знаю”. Одним словом – репатріант. Людина ненадійна! Тобто, та особа, яку повернули додому. І, ніби, на широкоформатному екрані, виник кадр: Східного Мюнхена не існувало. Вулиці, провулки лежали в руїнах. “Тебе, хлопче, запам'ятай, не залишатимуть у спокої, бо ти є небажаним свідком перебування німців в Україні”.

Мені було важко стояти. Присів, але й сидіти не міг. Мене усього коробило. Спиною пробігали холодні мурашки. О, Боже, в яку годину ми жили! Я не одважувався про все це розповідати навіть онуку. Хто його знає, як воно буде далі. Як все обернеться. Сьогодні, начебто, незалежні, а завтра!?

Підвівся. Залишив стілець. Відчув, що в очах з'явився блиск. Здається, стало легше від того, що виговорився. І тепер не так страшно вато буде ходити по світу.

У вікно бачив, навпроти нас, юна пара цілувалася. Хай їм щастить! У відчинену квартиру влетіла пісня про

київські каштани. Вона тихо лунала в цей тихий вечір.

– Вибач, – сказав хлопцю, – Оце, мабуть, ми вперше так серйозно з тобою поговорили. Я по-правді, був упевнений, що і ти прихильний до того, щоб нахилитися до пройденого, щоб у минулому знайти ті духовні скарби, які керували нами, спрямовували на дії, з яких складається велика справа. Я, друже, не жалкую, що повернувся додому, до рідного краю, хоча й залишився назавжди клеймованим – репатріант! Був, і є вічним слюсарем, але я гордий тим, що жив, працював в Україні. Для України. Служив їй! І ти в мене є, мій щиросердий онуче. Товаришу з тобою.

– Мене радує, що моя доля була вплетена в одну велику долю, ім'я якій – Україна. Я не жалкую, що повернувся в 1945-му додому. Шануюсь своєю Україною, що вона і тоді, і зараз знаходить сили, щоб кликати до себе синів.

– Слава тобі, рідна моя!..

Яр Славутич... Його виступ, його щирі слова запам'ятались: “Пішли княжі часи, безбожно була зруйнована Запорізька Січ. Русь-Україна надовго втратила не тільки державну незалежність, а й відчуття єдності народу. Час руїни – це час в залізних лещатах імперії”.

Вдруге Яр Славутич приїздив у 1993 році на рідну землю (він був учасником Міжнародного фестивалю української поезії “Золотий гомін”, що проходив у Києві, Львові, Каневі). Тоді я теж уже був активним у літературі, допомагав, за ініціативою Миколи Братана, видати в друкарні на Херсонському суднобудівному заводі збірку віршів “Співає колос” – поезії про степ, з передмовою Миколи Братана “Черпай наснаги й сонцепілля пий!” Це, напевно, була перша збірка поезій “буржуазного націоналіста”, видана в Україні. Понад п'ятдесят повноцінних віршів. І в кожному з них відчувається дихання степу:

*Степи Херсонщини, степи родимі,
Соломоверхі клуні на току,
Розлогі верби в ранішньому димі, –
Вас не забуду на своїм віку!
Хлюпоче риба в сонному ставку,
Дзвенить бджола у рвійному нестримі,
Несуть батьки журбу свою гірку
В степи Херсонщини, степі родимі.*

Тоді ім'я заокеанського співця, у нашому краї та й, певно, в цілій Україні, мало хто знав.

Прочитавши збірку Яра Славутича “Співає колос” (Херсон, “Просвіта”, 1993) кілька разів, я дуже жалкував, що не довелось із ним належно поспілкуватись. Тоді лише обмінялися фотокартками. Я чекав на нову зустріч. Мені хотілося сказати тому молодому дядькові, якого я запам'ятав, яким був Григорій Михайлович у 1945 році, що завжди тримав у душі тепле почуття вдячності за те, що серед побутової табірної сіризни, в повоєнній Австрії, допоміг мені відчувати себе українцем, людиною.

І все ж така зустріч відбулася. Сталося це через чотири роки, в травні 1997, в дні Міжнародного Шевченківського літературно-мистецького свята на Херсонщині “В сім'ї вольній, новій”. Одразу ж тільки-но канадсько-український поет зійшов на набережню проспекту Адмірала Ушакова з красеня теплохода “Глушков”, що прибув з Києва, з гостями на свято, ми одразу ж і зійшлись, мов старі знайомі. Після промов біля пам'ятника першим корабелям, будівникам Чорноморського флоту, поїхали в автобусі ЛАЗ на Перекопську, до пам'ятника Тарасові Шевченкові. Сиділи поруч в автобусі, розмовляли. Я багато розпитував, відкрито цікавився різними моментами як із його життя, так і з історії українського товариства у Канаді. Я подарував йому перший випуск довідника “Шевченко і Херсонщина. Люди, роки, долі” та збірку своїх невеликих за розміром творів “Моє перше кохання”. Серед них було оповідання “Повінь 53-го”, яке пізніше друкувалося в херсонському альманасі “Степ”, газеті “Літературна Україна” та в збірці “Білий берег” (Українська проза Херсонщини кінця ХХ – початку ХХІ століття).

Після урочистого мітингу на площі Тараса Шевченка, побували з ним у бібліотеці імені Олеся Гончара, в Гідропарку, їздили на моєму моторному човні широким Дніпром до Голої Пристані, Конкою до Цюрупинська. Він читав мені свої вірші. Є рядки, які залишились у пам'яті на все життя:

*Моє серце в Херсонських степах,
У притаєних скитських могилах,
Я в душі чебрецями пропах,
Випасаючи коней на схилах.*

Коли ми прощались, йому потрібно було зустрітись з делегацією, щоб визначитись із подальшим перебуванням на рідній Херсонщині в дні свята, подаючи руку, продекламував “Степи Херсонщини, степи родимі”.

Вибрав хвилину, спитав у нього:

– Григорію Михайловичу, будьте ласкаві, ви, звичайно, не були в Зальцбурзі, Мюнхені, в роки війни, 1945-му?

Він уважно подивився на мене, лице посуворішало.

– А чого це вас, раптом, зацікавило?

– Я був там.

Він взяв мене за руку.

– Так, так... А чи це?..

У цю хвилину до нього підійшли Микола Братан і голова Національної Спілки письменників України, Юрій Мушкетик.

Вони пішли до пам’ятника Тарасові Шевченку.

Мене дуже цікавило, що ж таки насправді робиться в тій далекій Канаді, бо в моїй голові, і не тільки в моїй, було вкарбовано, “що на задвірках буржуазного світу знайшли притулок діячі уніатської церкви, ватажки націоналістичних організацій, які заплямували себе співробітництвом з фашистами, Гітлером, кривавими злочинами перед народом”. І що і зараз вони продовжують антинародну діяльність.

Я попросив Яра Славутича розповісти про далеку Північну Америку, про українців Канади, людей без батьківщини. Він спочатку тихо проспівав:

*Ой Канадочка широка –
Від моря до моря,
Немало я натерпівся
У Канаді горя.
Та й гадали наші люди,
Що будуть панами, –
Вони пішли до Канади
Та й ходять з торбами...*

І ще:

*По Канаді ходжу
Та й думку думаю –
Злетів бо-м до краю,
Та крилів не маю.
А далі поклавши на стіл окуляри:
Пісне моя українська,*

*Як ти мені мила,
Бо матуся тую пісню
Співати навчила.*

А тоді, в моєму дворі, з охотою, розповідав за чаєм, під розлогою абрикосою, про Канаду, про життя українців у Канаді. І з жалем, твердо підкреслював, що йому вкоренили в почуття, так званий український буржуазний націоналізм. Той, хто говорить українською, той націоналіст. А от російською – то вже хвацький парень, інтернаціоналіст. “При чому тут інтернаціоналізм, коли Україні постійно відмовляється бути спадкоємницею Київської Русі, коли “Слово про Ігорів похід” подається як пам’ятка культури російського народу. Герої українського народу – це зрадники й бандити?”. Я помітив, він не дуже був веселим, в очах не світилась радість, цього окуляри сховати не могли. Помітно було, він переживав, що одірваний од рідного краю. Єдине, що підносило його настрої, це те, що вже добре прижилося на його рідній землі, за яку він бився в підпільних організаціях Чернігівської Січі з фашистськими загарбниками – терміни “Україна” й “українці”, які в царські часи вважались крамольними, а замышть них насаджувались географічні назви на зразок – “Південний край”, “Малоросія”, “Новоросія”. Коли ми розходилися на тролейбусній зупинці, я до другого видання “Шевченко і Херсонщина” додав ще свій нарис про Херсонський часопис 1886 року “Степу” – 115”. Він узяв книжечку, уважно подивився на мене, серйозно, з наголосом промовив: “Бережіть себе, ви потрібні Україні”.

Запам’яталось – з ним були жіночки – письменниці, також із Канади, Миртала Косташ. Вона чомусь у той вечір старалась бути не дуже помітною. І Кардиналовська зі Сполучених Штатів, дочка українського письменника Сергія Пилипенка. Скульптурка, поетеса. вона подарувала мені свій вірш, писаний російською мовою (авторка їх виросла в Росії, на засланні), з перекладом на українську, виконаним її сестрою, професором Мічиганського університету (США) Асею Гумецькою.

Здається, на другий день Яр Славутич поїхав з делегацією по селах області. Мені залишив, для опікування, відому канадсько-українську журналістку Косташ.

На моє запитання, чи відчуває вона себе повнокровоною українкою, коли ледь розмовляє українською, Миртала швидко зауважила:

– Коли на відкритість, дозволю забрати вашу увагу, в молодості мені якось не випадало цікавитись своїм українським походженням. Воно здавалось не суттєвим. Щоб усвідомлювати себе україночку, треба бути українською націоналісткою, а я була інтернаціоналісткою. Лише пізніше, коли, як письменниця, зізналася з Яром Славутичем і від нього дізналася більше про Україну, про утиски українців у Радянському Союзі, тоді у моїй свідомості почала викристалізовуватися зацікавленість і думка, які й привели мене до моїх коренів – спочатку в українських поселеннях Альберти, а потім і в селах моїх батьків і дідів у Західній Україні. Особливо, стало помітним, коли оце побувала на прабатьківщині. А наша поїздка розпочалася з відвідання святого для кожного українця міста – Канева, де вклонилися праху великого Кобзаря. Потім були київські школи, дошкільні заклади, університет імені Т. Г. Шевченка.

– Знаєте? – через якусь хвилину Миртала продовжила, – дозволю послатись на такий випадок. Коли ми під’їжджали до Львова, нас ошелешило вранішнє повідомлення по радіо про створення в Москві ДКНС на чолі з Янаєвим. То було, ніби розірвалася бомба. Зловісною тінню диктатури тоді накрило нас. Ми на якусь мить втратили радість. Невже українців знову відгородять залізною завісою від усього цивілізованого світу. Та, раптом підвелась завідувача Львівським облвно, депутат Верховної Ради Ірина Калинець, заспокоїла нас, твердо заявивши, що Україна стане тепер на коліна лише перед Богом.

Я подарував Мирталі Косташ, на знак знайомства і для пам’яті перебування на Херсонщині, свій довідник “Шевченко і Херсонщина. Жива історія Наддніпрянського краю”, а також збірку оповідань “Моє перше кохання”.

Вона не залишилась осторонь, вручила мені “Заповіт борцям за визволення” Володимира Винниченка, з присом на титульній сторінці: “Я завжди вірила і вірю, що геній, жертівність не зникають безслідно. Надходить час, він оживає, оживляє собою знедолений дух нації”.

– Хай цей “Заповіт” буде вашою настільною книгою, – серйозно проказала вона. – На щастя вам і всім вашим добрим знайомим”.

Держачи в руках дорогоцінну книжку, вперше дізнався, а хто ж такий Володимир Винниченко. Він з Херсон-

щини, вчився в Єлизаветграді. Літературну діяльність розпочав будучи гімназистом. Учасник українського підпілля, голова Генерального секретаріату Центральної Ради. Очолював Директорію. Він автор понад ста оповідань, п'єс, сценаріїв, публіцистичних статей, чотирнадцяти романів, щоденникових записів. Миртала, напевно, не стрималась, забрала в мене книжку й дописала в кінці свого припису: “Слава Україні! Канадська письменниця, журналістка українського походження. Миртала Косташ”.

До нас приєдналась симпатична жіночка. Миртала познайомила нас. Це була дочка українського письменника Сергія Пилипенка Кардиналовська. Вона проживає, – сказала Косташ у Сполучених Штатах Америки. – Скульпторка, привезла свої цікаві, самобутні роботи в Київ. Вона також володіє поетичним словом. Пише російською, виросла в Росії, на засланні. Перекладає її поезію на українську її сестра, професор Мічиганського університету. Подаючи руку, Кардиналовська вимовила: “Я хочу, щоб слово спокійно світило”. Прочитала свій вірш:

*Скажи, земле моя, хто я?
Схиляються віти: ти в нас... в нас ти.
Стривай, доле моя, де я?
Тремтить гілля в огні: у нім, в мені.
Скажіть мені, моря, хто я? Де Я?
Вода мені іскрить: у всьому, скрізь!*

Миртала зробила крок до старенького, але ще пишного дуба в центрі Херсонського міського парку.

– Чудово тут. Україна є Україною.

Через якусь хвилину додала:

– Мое товаришування з Яром Славутичем покоїться головним чином на його поезії. Я, іноді, буквально “видираю” в нього вірші, записую по телефону. І тоді у мене поступово народжується свідомість того, що я ж таки належу до українців. Для мене рядки поезії Славутича дуже милі, серйозні, скажу ближче, музичні і мені після спілкування з ними легше пишеться самій. Розумієте, я творю з надією, що їх будуть колись читати українці, мої країни. І, не зважаючи на трагізм нашої долі, людина мусить прийти до миті очищення, ставати до лав патріотів такої чудової і прекрасної держави, як Україна.

Одного разу я спитала Яра Славутича: “Чому це так виходить – ми походимо з різних куточків світу і наш

життєвий досвід зовсім різний, а ви такі близькі мені?

Поет усміхнувся, взяв за руку. “Знаєте, дівчинко моя, все це тому, що ми походимо з одного села. Час іде, шановна моя, наша Україна скоро стане великим заможним щасливим містом”.

А під вечір, коли ми покидали Карантинний острів, новий житловий масив “Корабел”, Миртала ласкаво мені проказала:

– Не все мені подобається у вашій, нашій, сьогоднішній Україні. Вона мене пригнічує. От я з вами побула цілий день, а по правді, не відчула тієї України, про яку мені, час за часом, розповідає мій друг, український поет Яр Славутич, котрий і привіз мене сюди, до благодатного краю, як він каже, на Батьківщину, помилуватись, порадіти, відчути себе справжньою Українкою. А ще, напевно, щоб похвалитися: і вербами, і осоками і великим Дніпром – своїм безкраїм Славутичем. І ви мені про те, що захоплюєтеся Олешківською Січчю, а Яр, Григорій Жученко, так здається, його справжнє, нелітературне прізвище, – про Січових Стрільців. Проте, в історії козацтва стільки страхітливого насильства, женоненависництва.

А ще раніше, коли я подорожувала по Південно-Східній Україні в листопаді 1991 року, була приголомшена тим, що побачила – убогі села, отруєні міста, сумні, виснажені в чергах жінки. Я знаю, мій новий друже, що повинна радіти з незалежності України, батьківщини моїх дідів і батьків, та мене постійно переслідують образи цих жінок.

Увечері до нас приєднався Яр Славутич. Він мав намір розшукати якогось Петріва. Пізніше я дізнався, що це полковник Закарпатської Січі, який важко пораненим попав у полон до смершу. Зараз звільнився після відбукання 20-літнього строку разом із засланням і проживає, або проживав у Херсоні, в якомусь із будинків, на Площі Свободи, на непарній стороні. Тоді нам не вдалося знайти цю людину. Та через місяць, може трохи більше, біля кінотеатру “Україна” мене зупинив чоловік високого зросту, з відкритістю на обличчі. Підтягнутий, чемний, офіцерського вигляду.

– Вибачте, шановний, що затримав. Я бачив вас із Григорієм Михайловичем, він тепер, здається, – Яр Славутич.

– Так, “здається”, ми розшукували...

– Це мене. Я не міг, душа не дозволила зустрітись із знаним поетом. Я його добре знаю. Він був добрим бійцем, чесною, сміливою людиною. Я його командир. По Закарпатській Січі. Непритомним, ледь живим попав у руки енкаведистів. Двадцять років відбув каторги. Я перед ним винний, не зміг зберегти в бойовій цілісності його криївку. Коли вам вдасться ще раз зустрітись з ним, вибачтеся за мене.

Така нагода випала в мене.

Як я дізнався із розмови з Яром Славутичем, Миртала Косташ, після поїздки Україною, побувавши в рідному селі своїх дідів, значно змінилась. Відчула поклик рідної крові. Вона почала вчитися вільно говорити українською. Частенько стала відвідувати Вегревіль, де українська громада звела монумент з алюмінію у вигляді писанки, що символізує “гармонію, життєздатність та культуру громади”.

Спілкуючись із Яр Славутичем і Мирталою Косташ, дізнався про життя українських канадців у провінції Альберта, що в Едмонті розпочалася реалізація англо-української програми на рівні дитячого садка та початкової школи, Альбертський університет відкрив кілька українознавчих курсів. А в двоповерховому едмонтонському коледжі запровадили викладання українського церковного співу.

Мені довелося їй підкидати, що як твердять історичні джерела, на покозаченій Україні, як більше ніде в Європі, жінка мала рівні права з чоловіком.

– Тоді, на Запоріжжі, – підказала вона, трохи зачервонівши, – доступ у Січ дозволялась за п'яти умов...

– Так, дійсно, козак повинен був бути вільною людиною, нежонатю, розмовляти українською мовою, сповідувати православну віру.

– А якими ж були жінки паланок? – не заспокоювалась Миртала. – Тоді ж у козацькій республіці вільного духу, існував справжній культ батьків.

– Так, так. Але треба згадати вдову незалежного козака з села Росошки Козелецького повіту, матір двох синів. Старший син Олексій співав у столичному хорі, в Петербурзі. В нього закохалася царівна Єлизавета, а ставши царицею, одружилася з українцем. Молодший син теж зробив блискучу кар'єру, очолив Російську

Академію наук, а далі став Гетьманом України.

Канадсько-українська письменниця посміхнулася.

– А коли це правда, то скажіть мені, чи знайдеться сьогодні жінка-воскресниця, яка приведе на світ нового гетьмана, котрий відродить республіку вільного духу, звідки розіллються і воля, і козацтво на всю велику Україну.

– Буде така жінка, – впевнено заявив. – Наш славний поет, Павло Тичина, говорив про це ще в далекі роки:

*Там скрізь уже: сонце! – співають: Месія! –
Тумани, долини, болотяна путь...
Воздвигне Вкраїна свогого Мойсея, –
Не може ж так бути!*

– Ви так впевнено кажете. А поки ще не чути. Побувала я в одній із ваших шкіл. Навіть прапора українського не побачила. У нас, у Канаді, наприклад, лекції, як правило, про подію “Свято Державності”, пов’язані з піднесенням Українського національного прапора на ратуші міста Торонта 22 січня кожного року. Учні готуються до свята, роблять власні прапорці, по змозі беруть участь у святкуваннях, а під час наступної лекції описують свої переживання.

Я тоді грішним ділом подумав, а чого це 22 січня? Перепитати в Миртали посоромився. Пізніше дізнався – 22 січня це день Соборності України.

В останній день Шевченківського святкування в обласному театрі пройшло урочисте закриття. У вестибюлі несподівано до мене підійшов Яр Славутич: – “Шановний краянине, – сказав він. – Пам’ятаєте, як ви мені передали рукопис оповідання? Я познайомився з ним. Дещо підправив, зауважив. Бажаю вам щастя, творчих успіхів”.

Я вже й забув про рукопис. Та, коли прийшов додому, розкрив, здивуванню моему не було меж. Тож, розповідаючи про наші зустрічі з канадсько-українським письменником, вважаю за необхідне привести це оповідання, яке побувало в руках Яра Славутича з його поправками і зауваженнями.

Особливо зворушила Яра Славутича “Пісня з далекого краю” (слова В. Бровченка, музика О. Білаша):

*Яке б мене не терло люте лихо,
Домівки світ у серці не зачах.
Давно немає батьківської стріхи,*

*А мамине оте благання тихе
Я і донині чую по ночах.
– Не покидай мене, моя дитино,
І отчого подвір'я джерело.
На світі є одним-одна Вкраїна –
Твоє життя, і правда, і крило.*

Мені не дано було відчути, що було тієї миті у серці Яра Славутича, але побачив на його очах непрохані сльози. Він, у цю хвилину, витягнув із бокової кишені блокнотик, записав вірш “Заповіт”, відірвав аркуш, подав мені:

*Як помру, не подолавши втому,
Схороніть, де смерть не обмине,
Бо на тло сплюндрованого дому
Не допустять недруги мене.
Біля шляху, битого віками,
Під улюблений вітрами дуб,
Над могилою поставте камінь
І на пам'ять вирізьбіть тризуб.*

*Та коли сподівана свобода
Вас обніме золотом проміть, –
В серце степу, на джерельні води,
Вірні друзі, прах мій поверніть.*

*Поховайте на довічний спокій
Там, де хвиля жита – як гора,
У моїй Херсонщині широкій,
Де вітає близина Дніпра.
Десь під синім листям тополним,
Край Славути, над красою нив,
Для якого я назвався сином
І якому віддано служив.*

І чи не вперше відчув і гордість і радість за те, що живу на своїй, нехай згорьованій і не дуже ще цивілізованій, але рідній землі. Прочитав Славутичу кілька рядків із свого вірша:

*Помню малым, забитым мальчонкой,
Я стоял в Австрийской степи,
Палка дуба была мне подпоркой
И надежда, – рассвет впереди.
Видел я, как фашистское племя,
Спотыкаясь, на запад брело,*

*Как тащили нацистское бремя,
Что в могилу всегда их вело.*

*Прогремели последние залпы,
И над миром утихла война,
А солдатские грязные толпы,
Принимала угрюмо страна...*

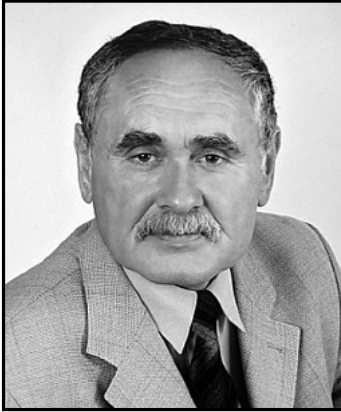
Він зупинив мене й проказав: “Підходить. Підходить до поезії. Але, шановний хлопче, шукай своє джерело. Бери творче діло за рога. Хочеш стати визнаним поетом, пнися сам”.

На жаль, мені не довелося мати з ним плідні, довготривалі часові мовно-літературні стосунки.

Прийшов додому, приліг на диван. Не лежалося. Підвівся, подивися у вікно. Там, за обрієм, відходить жарке літнє сонце на відпочинок. Завтра прийде осінь, настануть тихі вечори після спекотних днів. І чим далі тиждень за тижнем буде надходити спокійна вечірня пора з туманами, нічною тишею, тим легше будуть приживатися злагода й надія на краще життя. Пригадалися слова Яра Славутича:

– Тож будьмо завжди в мирі, не псуймо смерком свої настрої. Хай назавжди залишиться в добрій пам’яті наше світле існування.

Такими чутливими словами завершилася наша остання зустріч з людиною, котра заслуговує на вічну незабутність.

Валерій Кулик

Елькен-Кая

(Керченська легенда)

I.

Над морем небо ген синіє
І чайка хвилю б'є крилом...
Надходить шторм. І вітер віє
Настирний, наче бурелом...

Здіймай мерщій увись вітрило
Міцніш канатами в'яжи!
Старезний барк ще має сили –
Пружніють дружньо сотні жил...

Єрги Псарас, тутешній старець,
Давненько в морі не бував.
Тому він думами не хмаривсь,
А на дивані спочивав...

Добром його склади ломились,
В яких було товарів тьма.
Й покої, що в красі іскрились, –
Таких у світі більш нема...

Палацу сходи мармурові,
Де вабить серце висота,
Промінились в чуттях та слові –
Пантикапеї пишнота.

Плющем заплетена тераса,
Де світла музика пливла,
Там красень жив, то син Псараса,
Він був подібний до орла.

Ставний і гордий, кароокий,
Широкоплечий, наче дуб.
Жінкам він ніс лише неспокій,
Бо кожній був таємно люб...

І сивий батько наречену
Для сина у краю шукав –
Достоту лагідну і чемну,
Таких чеснот, яких лиш знав.

Знайшлась одна. Купець заможний
Був її люблячий татусь.
Та не радів Єрги вельможний,
Все більше він тужив чомусь.

На те була одна причина –
Юнак все більше сумував.
Мов сам не свій, ходив хлопчина.
І жовтий цвіт без тями рвав...

Любов – така крута й вельможна,
Слабинку їй лиш даси,
Вона тебе зсушити може
Палючим променем краси...

Не знав старий Псарас, що сина
Заполонила інша вже,
Нова непереборна сила
Його і манить, й стереже...

Вона жила в селі далекім,
Не юна вже вона була.
Та не вгавав на серці клекіт –
У споминах вона цвіла...

Хоч зморшки на обличчя впали,
В очах її горів огонь.
Вони сміялись і сіяли,
Так прагнучи його долонь.

Він зрозумів тоді душею,
Який густий насів туман.
Лиш променіла над землею
Вона одна, вона сама...

II.

І жінка тихо так співала,
Про сина думала свого.
Вона багато горя знала –
Забрали в матері його...

Багато сліз від тої ночі
Гарячих вилила вона.
Її улюблений синочок...
Де він тепер? – Ніхто не зна...

І берег дальній пригадала,
Й рибалку-мужа, і дитя...
Усе журилася – страждала,
Чекаючи на вороття...

Та тільки хлопцю не казала
Про неземну біду свою.
Лише міцніше обіймала,
Неначе квіточку в гаю.

Було так сумно юнакові,
Коли він слухав пісню ту,
Як умлівав на кожному слові,
Як бачив серцем висоту...

“Любов без горя не буває,
І радості без сліз нема...”
Як соловейко, знов співає
Вона одна, вона сама.

III.

Між тим ладналися вітрила,
Настирний батько вітру ждав.
Його манила дивна сила –
Він Кафу бачити жадав.

Збиралась буря навіжена,
Уже шумів Камиш-бурун
А десь чекала наречена,
Торкалась пальцями до струн.

Єрги Псарас гукнув до сина:
– Рушаймо, хлопче, не барись!
Он вітру щогла, як пружина –
Вже ураганом виє вись...

Коли під вечір вийшли в море,
Старому згорток принесли -
Від сина лист... І як на горе,
Гіркими ті рядки буди.

- Хай тричі проклятою буде
Ота, що сорому не зна!
Що впала синові на груди,
Як та мана, як сатана...

Я ліпше сина вбити маю,
Аніж прийняти в душу глум!
Свій гнів, розлючений до краю,
Він відчував, як моря шум...

IV.

А шквал кипів... І море дике
В пучину кидало судно.
І вже вітрильник ледве дихав...
Ще мить – і ляже він на дно...

Та поруч – молодий, красивий
Крилатий барк, гроза вітрів.
А вже на ньому син спесивий
Очима батька свого стрів...

Старий летів назустріч хвилі,
А корабель його тріщав.
У розпачі, в своїм безсиллі
Він смерть раптову зустрівчав.

Упала блискавка на скелю –
І покотилася луна,
Мов голос власний вічних келій,
Що з дна нічного вирина...

Та блискавиця, аж промінна,
Згойднула море й небеса.
І покотилась тінь камінна –
Такі бувають чудеса...

Затоку вкрила піна біла,
І місяць визирнув з-за хмар.
І камінь, схожий на вітрило,
Осяяв море, як пожар...

Переклад здійснено 8-10 грудня 2001 р.

Валентина Галущенко-Коваль

Вибір

За стрімким життям, за незгодами
Ми стаєм усі скороходами,
Забуваємо про призначення,
Про своє з душею побачення.

І в чужі світи ми мандруємо,
А вряди-годи помилуємось
Тим, що маємо, що затаєно,
Що уперше враз відкриваємо.

І та щастя мить – Аріадни нить,
Спомин, що в серцях озивається.
Гіркота одна...І любов мина,
І вода в ріці не спинається.

Доки ми живі, доти й віримо,
Що настане час оздоровлення,
Але вже давно перевірено,
Що усі верхи посоромлені.

Тож причина вся у тобі й мені:
Треба мати замість чванливості,
Цвіт добра й тепла, щоб любов цвіла.
Отоді життя в повній стиглості.

Треба разом нам об'єднатися,
З вірним вибором запізнатися
І, турбуючись про відродження,
Стати автором щастенародження.

* * *

Як я люблю іти по бездоріжжі
По схилу річки в чебрецевім цвіті,
Де деревій, ромашки ніжні-ніжні,
Де у ярках маслина й глід у вітті,
Де хом'ячки стоять, як скіфські баби,
Що й сам у подиві між ними став би,
Де ниви зеленіють доокола,
А ген знімає одяг свій гадюка...
Здається, світ весь тишу слуха,
Оті лелеки, і оті тополі,
Величні монолітні каменюки,
Порослі мохом, у часу в полоні.
Вся їх краса – як на долоні.
А вище в полі височить курган.
Як пам'ять про минуле і величне.
Змішались почуття якісь незвичні –
Ступала рідко тут людська нога.
Тут кожна квітка попелюшкою була,
А потім заясніла, мов царівна.
Тут стільки трепету і щирого тепла.
Дитинства казка тут чарівна.
Та залишити знов її я мушу.
В задумі йду і квіти гріють душу.

* * *

Яка біда, що у суспільстві нашім
Жалом змії просунулася підлість.
Вона росте, людську ламає гідність,
Бажає в краї неухильно княжить.
Із ніг на голову поставлено поняття,
Для ницості відкрито світлофори.
І спрагли розкоші і влади із завзяттям
По-лисячому із людьми говорять.
На жаль, у кожного, мабуть, народу
Є ті дядьки, що за тридцятку срібних
Забудуть, хто вони, якого роду,
Бо лиш на підлість та нахабство здібні.
Та зло ніяк не може без добра

Добро його годує, одягає,
Дає маєтки, всі права – з добра,
Бо вже закон добро не захищає.
Але життя – це рух, а не старе болото,
Яке не раз старалось побороть,
Та сатани тоді була робота
В крові людській добро перемолоть.
А ми – народ із генами свободи.
У нас свідомість не рабів кайдан
І гордість наша – краща половина
Здобуде щастя, і новий Майдан
Усім підкаже: “Ти – людина!”.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Таврійська фундація
(Осередок вивчення української діаспори),
міжкафедральна наукова лабораторія при ХДУ
“Українська література в англomовному світі”
і редколегія “Вісника Таврійської фундації (ОВУД)”
щиро вітають

Марію Іванівну Пентилюк,
Павла Кіндратовича Параскевича,
Василя Васильовича Гайдамаку
та .....

з отриманням високого звання
“Почесний громадянин міста Херсона”

Валерія Тищенко

Вірші

* * *

Вона цілувала метеликів; їй
Пилок опадав на вуста,
Перлинами сяяв на кінчиках вій;
Вона була ніжно-проста.
У кожний четвер одягалась у шаль
Червону, мов маковий цвіт,
Лишала під нею ранкову печаль
І сміхом все бавила світ.
Зап'ястя і плечі прозоро-тонкі
Ховала під сяйво очей;
Писала новели і вірші палкі
Десятками синіх ночей.
Вона помилково жила на Землі,
Їй місце у Небі, мабуть.
Та в Небо ніколи не йшли кораблі,
Крім тих, що не змінюють путь.

Таку, як вона, ще ніхто не шукав.
Ніхто і не знайде таку.
Вона була сном, що вночі заблукав
У крихітних зорях пилку.

Лист до Катерини

Вітаю щиро Катерину,
Яка прийшла із “Кобзаря”.
Вже нас вітає жовто-синьо
України вільної зоря.
Та чуєм, з долею-імлюю
Гірке ще світло йде до нас.
На нього з правдою святою,
Немов із сонцем, йде Тарас.
В нім грім шабель і поклик волі
І доля дівчини одна.
І Катерина йде поволі
З імлюю-долею сумна.
Я по-дівочи відчуваю
Її надію і печаль.
Ще, може, десь з-за небокраю
До неї вернеться москаль.
І лід на річці вже не трісне –
У це наївно вірю я.
Та доля-мла над нею висне,
Як віща правда Кобзаря.

Давно було те, а сьогодні
Хіба ж змінились почуття
Людей, що будь людьми не годні,
Й не знають навіть каяття?
Які ж у цьому життеплині
Живуть лиш помислом лихим.
І що їм мрії тополіні,
Коли душа закута в грим.
І що їм рев Дніпра-Славути,
І світло в крапельці роси.
Їм треба злоби та отрути,
Як не гадюки, то оси...
І що для них чуття високі,
І сум “Курли” у журавля.
Вони, мов хижакі стоокі,
Все видивляються здаля.
Їм не збагнути щирість милу,

Твою довіру й чистоту.
Вони надіються на силу
Ще на печерно-темну, ту
Звірячо-хижу, знахабнілу.
Твоя краса для них – не скарб.
І їхні жала ранять тіло.
Немов пекельний ставлять карб.
Тяжкі часи були і будуть,
І знаєм це і я, і ти.
Жорстокі душі мають люди,
Та в них є шанси розцвісти
Добром і вірою святою
І світлим, ніжним почуттям.
Сьогодні наче я з тобою
Живу одним твоїм життям.

Ти ж Берегиня-українка,
Вітчизни частка золота.
Мов снігу першого сніжинка,
До геніальності проста.
Пишу до тебе, Катерино,
І душу крають почуття.
Яка судьба у твого сина,
Яка стежа його життя?
І, може, ряст до мого часу
Його протоптують сини,
І внуки з випускного класу
В бабусині не вірять сні.
А може, може, лист до тебе –
Це наче крапочка над “і”,
А може, може, більше треба
В нім сповідатися мені?
Читай, читай же, Катерино,
І за відвертість не суди.
І світом йде “Кобзар” невпинно,
Мене рятує від біди.

Музика осіннього дощу

Чи збирали Штраус і Бетховен
Всі шедеври з теплого дощу?
Чи кричав поет, натхненням повен,
Осені своїй: “Не відпущу!”?

Може, соловейко по краплинці
Сльози неба під крило складав,
Рано-вранці золотій хмаринці
Складені пісні з них дарував?

Може, може... Осінь-композитор
За вікном оркестр підійма:
Грає дощ, співа щосили вітер
І деревам спокою нема...

Вже тремтить вікно під градом звуків
Склу кортить із листям у танок,
І сплітають сонця ніжні руки
У краплинах райдужний вінок.

Я зриваюсь в небо, мов стрілою.
У дощі порив легкий рощу.
Я лечу, і все летить зі мною
Музика осіннього дощу...

Вадим Нікітенко

Хустинка з мальвами

– ...Ми сьогодні вшановуємо солдатських вдів, наших колгоспниць, які винесли на собі тягар війни і все, що було після неї...

Голова колгоспу Федір Сидорович зняв окуляри, важеним кулаком провів по повіках, і очі його стали великими й вологими. Тоді повідомив:

– Усе було, дороженькі мої: і коровами стерні орали, і сіяли з рукава, борони тягали вручну, за мотузки впрягалися.

Ще довго говорив голова. Усю правду про їхнє життя. Він хороший чоловік, Федір Сидорович. Справедливий. У таборах сидів, воював.

На передніх сидіннях у клубі – жіночки – солдатські вдови. Усі в чистенькому, празниковому: блузочках, темних спідничках, білих хусточках. Білизну блузочок і хусточок відтіняли потемнілі, погрубілі вузлуваті руки з синіми жилами, випечені сонцем і видублені вітрами зморшкуваті обличчя. Вони були ще не дуже старі – кому за шістдесят, а кому ще й шістдесяти не було. Де їм було знати, що в їхньому віці десь далеко за океаном голлівудські актриси виглядають справжніми леді й біля них ще упадають чоловіки. Де їм було знати таке, нашим українським мадоннам із передчасно посивілими косами, їм, які винесли і фашистську наругу, і знущання “своїх”, і горе, і злидні. Тому вони передчасно постаріли. Але ніяка врода й елегантність не може зрівнятися з духовною красою, лебединою вірністю цих жінок і мате-

рів. Одна за одною вони підходили до обвитої червоним сукном трибуни, обережно, як найвищу цінність, прикладали до серця маленькі згорточки, тихо дякували і йшли, щоб знову сісти на своє місце.

– Кучменко Єфросинія Єрихтеївна...

Ніхто не вийшов. Децю стурбований голова повторив.

– Прісько, тебе! – штурхнула під бік сусідка й подруга Марфа.

Невеличка жіночка встала. Збита з пантелику своїм книжним іменем, яким до неї ще ніхто в селі не звертався, не зрозуміла відразу, що то її викликають до трибуни. Уперше в житті. Ніяково – страх. У ноги ніби колють голочки. Крок – і голочка вп'ялася в п'яту, затерпла ступня, крок – і голочка.

Голова потис правицю, поручкався, ніби з чоловіком, говорив якісь привітні слова, та жінка не розбирала їх, розум ніби оповило туманом. На натруджені мозолясті руки ліг маленький згорточок, на якому пломеніли мальви. То – хустинка. Їй – хустинка за чоловіка Кирила, якого вона й досі, що б там не було, чекає із фронту. Адже похоронки не було, написано тільки, що пропав безвісти. Руки затрусилися дрібно-дрібно, очі вже ледве тримали в собі озера вологи, і жінка, щоб не розплакатися при людях, поспішила в зал.

Грузькою осінньою стежкою Пріська добиралася до своєї самотньої хатини. Спочатку поряд ішли Явдоха, Якилина, Марфа. Із ними разом вона працювала в ланці. Жінки щось говорили, згадували минуле життя, до війни й після війни, та Пріська мовчала. Перед її очима пломеніли мальви, у душі, як буря, проносилися спогади, але хіба говорити про це отут, на дорозі? І слова вимовити не могла. Потім Явдоха і Якилина розпрощалися, пішли до своїх хат. Залишилася Марфа, бо вона живе поряд, палицею кинути. Нарешті зникла й вона. Пріська клацнула клямкою, відкрила двері в сіни і побачила, як на порозі збилися кури. Вони набридливо киркотіли, докоряючи хазяїці, що залишила їх мерзнути надворі. Курничок Пріська влаштувала в колишній комірочці за сіньми, там узимку тепліше, як у повітці. А вже скоро й зима. У садку листя майже все облетіло, у хаті після обіду діди по кутках стоять. Виє у виводі вітер, ніби плаче за долею вдови. Пріська впустила курей і зайшла в хату. Кадка з водою, лава, мала лавчина, столик,

скриня, старезне ліжко, ходики над ним. Піч, лежанка, грубка. Ось і вся обстановка. На покутті – ікони, на стіні – прикріплене фото Кирила і старшої дочки Марії, коли та була ще дівкою, у квітках і стрічках. Батько й донька були сфотографовані приблизно в одному віці. Як же вони схожі. Погляд зупинився на Кирилові. Молодий. Чуб який гарний, хвилястий... А вона... Стара вже... Стара... Тремтячим вказівним пальцем Приська провела по кучерях чоловіка й відсмикнула руку, ніби обпеклася. Хіба такий молодий хлопець-красень хотів би, щоб його торкалася рука старої баби? Він мало і змінився на виду з тих пір, що фотографувався і до часу, коли пішов на фронт. Постаршати не встиг. Молодий... Приська обережно розгорнула маленький згорточок, і на хустині на всю хату замайоріли мальви, ніби знов прийшло сюди тепле, чарівне літо, коли вони з Кирилом ще були разом. Жінка, як святиню, піднесла хустинку до образу Кирила.

– Ось, подарували за тебе... Я не надіну її, цієї хусточки, подарували ж за тебе, подарували...

Німе розпачливе ридання вдови, її хатину поглинув осінній морок. Тишу порушували лише легенькі удари маятника на ходиках. Вони відміряли час, неспішно, але невідворотно, гнали його вперед. Тільки для Приськи ходики цокали у зворотному напрямку. Цок за цоком дійшли до юності, спинилися на долю секунди, стрілка задрижала і знову рушила вперед – тому, що так треба, інакше бути не може. То раз лише вона, стрілка, зробила похибку, пожалівши вдову. Але тепер – знову вперед. Такий закон.

...Приська заховалася за величезним ожередом пшениці, боячись батькового гніву. Батенько сварився з матінкою. Через неї, через її кохання.

– Свайбу справлю, щоб люди не сміялися! Я – не бідний чоловік. І посаг дам такий, як треба. Та по цьому – хай котиться з тим голодранцем. Місця йому в моїй хаті нема!

– Та пожди, Єрихтею, – умовляла мати, – ну хай хоч якийсь час побудуть, поки хату поставлять. Ти ж знаєш, як у його вдома.

У Кирила вдома справді було тяжко. Батько ледь живий вернувся з полону, з імперіалістичної, а матір живою не застав. Тоді Кирило ще малий був, і брати дітьми ще. Їх

четверо було. Батько помикався-помикався та й женився на старій діві. Пішли в них свої діти. І вижила мачуха його з братами. Вони на Донбас подалися на заробітки, а Кирило в селі лишився, домує в діда, матиного батька. Той літній уже, мало не столітній, і хата дідова скоро завалиться. Добра душа у старого, та душею ситий не будеш і жити як не було де, так і нема. Одно тільки що місце зостанеться. Помре дід – тоді вже можна розваляти хату і ставити нову. Тільки Кирило й думати про таке не міг. Він так любив діда, як матінку рідну.

Єрихтей знав, що молодятam ніде жити й що сват не дасть синові і гроша. От і не хотів оддавати дочку за голодранця, хоч Кирилів батько теж не бідний був чоловік. Однак управляла всім господарством жінка. Єрихтей не любив, коли в домі не півень співає, а курка, тому свата не празнував.

Пріська плакала. На дорідні жовті колоски падали гіркі сльози. Це було ще тільки перше її справжнє недитяче горе. Та ввечері воно все минуло, коли на вулиці зустрілася з Кирилом: вийшов у білій сорочці з маківкою в руці. Пишний парубоцький чуб недбало спадав із лоба і відливав стиглістю поля.

Весілля було бучним, важку скриню везли баскі коні, однак повз ворота батька жениха. Привезли скриню до старенької халупи, що віконцями вгрузла в землю. Заносити в хату ніяк – не влізе. Однак упхали таки якнебудь. Без прикрощів не обійшлося: розпрямившись, один із парубків гулю набив об сволок.

– Ти, Явтуше, присідай, присідай – це тобі не панські хороми! – реготали з невдахи товариші.

Пригинаючись, вийшли з хатини, де на лаві, зажурившись, сидів старець із білою бородою. То був Кирилів дід.

– А що старий не чує, що не здоровкається? – спитав Кирила Василик, батьків сусіда.

– Не чує і не бачить уже. Але – запорожець. Ти б знав, який він був молодим. Підкови гнув, рамено вітряка рукою міг зупинити.

– Та ну! – не вірив парубок. – А ти бачив?

– Покійниця мати розказувала. Ну, пособили, спасибі. Бувайте здорові, – Кирило зняв шапку, віншуючи парубків і водночас даючи знати, що їм пора йти.

Отаким був перший день їхнього життя. Та молоді не журилися злидням – руки є, усе, що треба для життя,

прироблять. Вони були щасливі, що нарешті разом. Сіли на призьбі й ну жартувати. Не напустувалися ще. Раптом у старезних воротах показалася коняча голова. Кирило із Пріською встали. У двір заїхав батько молодого.

– Заходьте, тату, до нас, – защебетала невісточка до свекра.

– Та другим разом, – буркнув старий, – ти, Кириле, ось що... Верни шапку, їсть мене поїдом жінка, що шапку віддав.

Син простяг батькові сиву смушеву шапку з червоною стрічкою. Пасмо пшеничного волосся впало на лоб, закрило брову і праве око. Хлопець дмухнув на волосся, і пасмо підскочило догори.

– Ну, бувайте... – Старий м'яв шапку в руках. – Щасливо.

Тоді важко виліз на воза, розвернув підводу й виїхав із двору. Простоволосий Кирило дивився батькові вслід. Йому було шкода його. Хіба так було б, аби жива була мати?

– Ну що, жінко, пішли в хату? – Кирило входив у роль чоловіка, і йому це подобалося. Чудернацько звучали ці слова з його вуст.

– Пішли, чоловіче, – підіграла йому молода дружина, й обоє пирснули від сміху.

Скрипнули старезні двері. Пахло давно немазаною долівкою і застоєм духом неприбраної оселі. Дід сидючи задрімав. Пріська хотіла вкласти його, та Кирило зупинив:

– Нехай так. Він сам собі. Каже, що лежачи не спиться.

Горіла лампадка коло образів. Дідо молився біля неї. Вогник ще хоч трохи бачив, а відтак розумів, де образи.

– Кириле, давай купимо хату, – серйозно, без тіні жарту обізвалася Пріська. – А що? Стареньку.

Кирила забавляла наївність дружини. Парубоцькі очі сміялися.

– Давай, – відповів так, наче зараз держить у руці кабзу грошей.

– Чого ти смієшся? – знітилася дружинонька. – Зараз подивимось, що там у скрині. Попродаємо дещо. У мене коралі є, сережки.

– Так шкода, – аж кинувся Кирило. – Ти така гарна в них. Я ж тобі таких... не куплю.

Зітхнув. Та Пріська як і не чула того зітхання.
– А без них що – погана буду? Не любитимеш?
– Таке кажеш... Шкода просто... Як же...
– Не журися. Без коралів ходити можна. А жити ж то десь треба.

Кирило задумливо провів рукою по щоці. Як не крути, а жінка права. Що тут скажеш...

Вони продали майже все придане, та грошей ще багато не вистачало.

– Гроші приберегти треба, а я піду на заробітки. За рік наскладаю. Сезон на цукровому пороблю в Городищі.

– Не хочу взимі сама дома сидіти без тебе...

– Ну, а що поробиш?

Людам завжди є діло до чужого життя. Селом швидко рознеслася новина, що молодята продали придане, та на хату грошей так і не стачило. Халупа, в якій живуть, ось-ось розвалиться. А надходить зима. Та й придане молоді, нареченому ж батько помочі не дав ніякої. І зібралися сусіди навідати Саву, Кирилового батька, на чолі зі старостою Мироном Кандибою.

– Чував я, – провадив Мирон, – що ти сина женив.

– Женився Кирило, женився. А що вам, людоньки, до того?

Тривожний погляд Сави зустрівся з рішучим Миرونим. Староста помацав сивий вус, тоді погладив його.

– Та, далєбі, нічого, і діла ніякого, тільки чиниш ти не по правді.

– Я не по правді?

– А так. Як одружився син, то має жити у твоїй хаті. У тестя йому місця нема – Пріська не одна дочка в хаті.

– Так і в мене ж оно діти ростуть, – показав на піч, де причаїлися малі.

– Ростуть – хай ростуть, вони ще невеликі. А молодята б тим часом хату собі поставили.

– Таке ви кажете, – втрутилася в розмову господиня, Савина дружина. – Де ж нам тут усім уміститися? Молоді поки що в діда, а там на хату зароблять. А що їм – дарма давати? Нема з чого та нема й честі!

– От саме і є, що нема у вас честі, – підхопив староста, – сват гарне придане за дочкою дав.

– На те він і батько, – знову встряла мачуха.

– Так, на те він і батько, щоб допомогти синові, – сиво-чолій поважний Мирон перевів погляд на Саву. – Бо так

нікуди не годиться, щоб один із батьків поміч дітям дав, а другий – ні. Ти, Саво, не бідний чоловік.

– Я й не кажу, що я бідний.

– То отож моя тобі рада – продай щось із господарства й поможи синові.

– Як продати? – стукнула кулаками у старости перед носом Кирилова мачуха. – У нас нічого продавати!

– Коняку можу продати, – відповів старості присомлений Сава. Йому було боляче й совісно від того, що вирядив сина з хати, як наймита. Навіть гірше – наймитові плату дають, а Кирило пішов у чім стояв. “Ех, померла моя... – ковтнув гіркий клубок Сава, – і діти розбіглися”.

– Якого коня?! – так і скочила мачуха. – А орати чим?

– У кума коняка є, то спрактикуємось. Одна ж лошиця в нас залишиться. Та й не твого розуму діло, – осмілів при людях Сава.

– Та моїх рук! Ой, Божечко, це ж серед білого дня пограбунок! Скажіть, людоньки, що вам треба від нас?

– Від вас, небого, нам нічого не треба, – відказав, устаючи з лави, Мирон. – А з хазяїном ми вже домовилися. Правда, Саво?

– Так, так, – поспіхом відповів чоловік.

– Отож. Тоді бувай і дотримай слова.

Отак, завдяки громаді і старості, молодята купили стареньку хату, куди доживати віку забрали й Кирилового дідуся. Недовго старий пожив на новому обійсті – до Великодня на сільському цвинтарі постав хрест і свіжа могила, відправили тризну за козаком-запорожцем, колись найдужішим чоловіком на селі.

Холодними сльозами плакала весна за Кириловим дідусем, сумувала й онукова душа. Та невдовзі в хатину прийшла радість: лелека приніс донечку. А через три роки – ще одну.

Жилося важко. День при дні – колгоспна робота, а з дітьми сидіти нема кому. Рідко коли прийде Прісьчина мати, побуде трохи та й спішить додому, бо батько гніватиметься. Він дуже суворий. Сповідує правило: “Як чоловік жінку не б’є, то в неї утроба гние”. От і достатється вряди-годи матері то макогоном, то качалкою. Та що там казати... Пріська всього того набачилася. Через те і зраділа своєму першому коханню і тому, що Кирило так швидко посватав. Кирило зовсім інший – спокійний,

розсудливий. Совісний дуже, роботящий. Тільки... Встати не може за себе, добитися. Поганяють ним. Дадуть найважчу роботу, а він і береться за неї. Інші чоловіки вмюють якось відмовитися. А Кирило тягне. А хто тягне, того й поганяють. Пріську це гнітило. Вона взагалі-то не давала на собі їздити. Шкода було чоловіка – наробиться дарма. Вона його дуже любила, як нікого у світі. Хіба матір. Але вона їй майже нічим не могла допомогти. Тому, поки не піросла старшенька Марійка, робила так: прив'яже дитину до комина на печі й біжить на роботу. Душа у бідної тріпочеться у грудях, як викинуте з гнізда ластів'я, – як там дитятко? Поле буряки, а все ввижається, що Марійка заплуталася і... Боронь Боже! Гарячі сльози капають на зелену гичку, що розлилася, як море нескінченне. Покинути б цю осоружну каторгу – та до дитини. Не можна. Не буде вихододнів – город одріжуть по самий поріг, як тоді прогудуватися? А як, не дай Боже, дитина... Пріська хрестилася, молила Господа, щоб він з усіма ангелами своїми захистив її маленьку донечку. Додому біжить, як навіжена. Страшна картина, як примара, висить над нею, молоточки у скронях гупають: гуп-гуп!

– Марійко!!! – влетіла в хату.

Тиша. Прожогом на піч. Дівчинка скрутилася клубочком і мовчить. Як навіжена вхопила дитя. Воно розклеїло сонні оченята і пхинькнуло. Замазалася вся... Як найдорожчий скарб, мати притулила до себе маля, і рясні горючі сльози капали на голівку, рученята, блаженську сорочину. Скільки було таких вечорів? І самій не порухувати, один Господь святий знає. Трохи легше стало, як Марійка піросла і стала няньчити Вірочку. Отак і жили. Ходили день при дні на роботу, а заробітків катма. Хіба ледь вистачало до нового, а про те, щоб ставити нову хату (її треба було вже ставити) і мови не вели. Та хоч як тяжко не було, не сварилися, усе ладнали між собою. Порадяться ввечері та, як порішили, так і зроблять. А що не рік, то все сутужніше ставало. Он хлібопоставки видумали такі, що й хліба, кажуть, не дадуть на зароблений руб. Як же жити?

Пріська на мить повернулася у свій час, у свою хатину з давно пустою, ще дівоцькою скринією і хустинкою з мальвами – подарунком за чоловіка. Жінка закрила очі долонею – так не хотілося згадувати голод, смерть

Вірочки. Та люті спогади стукали в душу, розривали її. Вони з Кирилом висохли тоді, але ще не пухли – трималися. У радгоспі, де тепер робили, давали баланду, у якій було трохи затерушки. Вона й жила, держала на світі. Одну порцію з'їдять, а другу несуть дітям. Вони поробилися худісінькі, очі тільки на все лице і вже майже перестали плакати. Сидять у хаті і ждуть, виглядають у віконце. Очі, тільки очі... Одного разу, бідненькі, мало не загинули. Людожер завівся на кутку, Степан Лавронів сказився від голоду. Уже дерся у вікно, та сусідка баба Баштовка прогнала. І все-таки вони дожили до першого хліба, усі четверо вижили. А батько Прісьчин помер. Лютий голод змусив його наловити жаб у Фосі й наварити супу. У страшних муках корчився і все заповідав ніколи не їсти нічого нечистого.

...Була в батька кімната, куди він ніколи нікого не впускав. Малій Прісьці, так само, як і її братам, цікаво було подивитися, що там, у батьковій кімнатці. Та вона була завжди замкнена. І батько дуже суворий, то хоч і відчинена була коли, вони боялися туди й заглянути. І лише як помер Єрихтей, Пріська з матір'ю зайшли туди. Столик, на ньому лежить розкрита Біблія, стара вже, аж жовтий папір, зачитана книга з позначками якимись. Видно, батько робив, як читав. Мати була неписьменною, а Пріська читала по складах і писала, старанно виводячи букви. Важко їй те давалося. Не через те, що була нездібною, а тому що у школу мало ходила, а вдома робота та й робота. Ніколи й угору глянути. Так-от, Біблія – на столі, образи – на покутті, сушені трави якісь у пучках, вузлички. Маленький тапчанчик. Батько міг вишпигувати худобу, як захворіє. І над дитиною книгу почитати, щоб переляк вигнати чи крикливці. Але не знахарював часто, не ходили до нього, як до баби Зубихи. Суворий був. Боялися його. І Пріська теж. Ось і зараз стоїть у цій кімнатці і страх бродить по колінах. Усе здається, що батько розгніваний зайде сюди й застане на гарячому всіх, хто зайшов у його заповітне місце. Хоча, що тут незвичайного? Чого він сюди нікого не пускав? Не могли цього збагнути ні вона, ні мати. Царство душі його, одмучився...

На цьому лиха не скінчилися. Вірочка підхопила кашлюк, і що не робили лікарі – нічого не допомогло. Поховали дівчинку в садку. Насіяла мати барвінку, щоб солодко спалося дитині й ніщо не тривожило: ні горе, ні

печаль. Тільки матері нести це горе й печаль довічно, до могили. Що не ранок – то Пріська біжить до могилки, плаче, побивається. А донечка не встає – тяжка сира земля налягла на груди, каменем накрила. І ні весняний цвіт, ні барвінок не заспокоїть материну душу, бо немає таких ліків на світі, щоб заживили рану від смерті дитяти рідного. Кирило теж тяжко переживав втрату, але по-своєму, по-чоловічому. Душа болить, серце ниє, очі померкли. Ні осміхнеться, нічого. Минуло ще три роки, і в них знову знайшлася дівчинка. Назвали Любочкою, бо любили її і одне одного. Стільки вже пережито з тих пір, як приїхали після весілля до дідової халупки. Та хіба людина може знати, що їй ще суджено на віку? У світі стало неспокійно. Германець щось знову озвався, воює. Під кордони наші підбирається. У селі балакають про грядущу війну. Тривожаться серця людські, а надто жіночі, материнські. Не доведи, Господи, війни, не доведи, Господи! Хрестилися жінки, повертаючи голови на Схід. Звідки, кажуть, прийде Христос, щоб вершити Страшний Суд, бо церкву перетворили на комору. Чи ж то помилуєш нас, безбожників, Праведний, Милосердний?! Ранньої весни Кирилові прийшла повістка. Збирала його молода дружина зі сльозами. Хоч війни й не було, та... Не в іграшки ж гратися забирають. І не одного мужика в селі.

– Ой, та не ридай, мати, до осені вернуса, – утішав Кирило жінку. – Шкода тільки, що залишаєтесь без робітника. Але он Марійка піросла, помагатиме мамі, да, Марійко? Ну, годі. Пора мені.

Потяглися дні в розлуці: довгі, похмурі, безпросвітні. У тяжкій роботі, сама з дітьми. Ці слова, звісно, не можуть передати всього, що довелось пережити. Та чи і є ті, що передати можуть? Коли плаче дитина, а треба вигонити обом малим пасти корову, а їй доварювати борщ і бігти на буряки, бо, як не встигне, то вскочить у хату бригадир та залле в печі вогонь. А вдома грядка стікає і полоти доводиться при світлі місяця, як колись Нимидорі жати пшеницю. Коли ні ради, ні поради. Лиш тепер Пріська гаразд оцінила, що таке чоловік. Ні, вона завжди його любила й шанувала, та тепер відчула, як важко без нього, без його тихої речі, розумної поради. Адже он скільки раз сутужно було – та сядуть, побалакають і дійдуть згоди. А тут кого спитати? Нікого

у світочку. Щовечора перед образами Пріська молила Бога, щоб він швидше повернув її чоловіка додому. Усе питала: “Коли ж я його побачу, коли ж прийде до хати?” Так, молячись, і забулася, задрімала чи що. Не зчулася і коли. Пам’ятає тільки, що приходив дідो дивний, сивий увесь, на апостола схожий, подивився ласкаво у вічі й сказав:

– Ти питаєш, коли прийде? Як будеш пшеницю жати. Тільки нікому не кажи, – посварився пальцем.

Що це – темінь... діл. “Боже, це ж я заснула, – схаменулася Пріська. – Перед образами... Гріх який!” Жінка похапцем піднялася, перехрестилася, знову стала навколішки, щоб просити Бога пробачити їй той гріх. Потім укрила ряденцем малих. Вони спали на лежанці. Замурзані й не вмивалися. Не стала будити. Шкода. Погасила свічку. Пора спати. Другого дня Пріська не втерпіла, розказала сусідці Марфі про свій сон. Та скривилася в посмішці, стенула плечима:

– Хто його зна, кума. Може, сон і в руку. Буває таке. Поживемо, побачимо.

Ну, звісно, Марфі що – у неї чоловік дома. А тут душа розривається.

Сон виявився правдивим. Першою батька побачила Марійка. Вона пасла корову й помітила солдата, який ішов путівцем. Відразу впізнала у ньому тата.

– Любочко, Любочко, тато прийшов, тато!

Підхопила маленьку, яка саме уважно розглядала квіточку петрового батога.

– Тато!!!

Дівчатка обліпили батькову постать. Меншенька діставала лише до коліна. Половіли пшениці. У полі мріли постаті жниць, шаркали, в’їдалися в суху соломку гострі коси. Дядьки в солом’яних брилях погойдувалися в такт своїй нехитрій, але тяжкій праці. Це були останні передвоєнні жнива. Хліба тоді зародило багато, не скупо дали й на зароблений карбованець. Кирило з Пріською не знали, куди вже й заносити те зерно – клуня повна. Нанесли ще в комірчину, де раніше були лише бодня, стара батькова дерушка, бочечка з-під меду, старий колись пасічникував. У дівочтві Пріська їла мед донесхочу, а тепер забула, який він і на смак. Там стояв і чималенький засік. У нього раніше не засипали зерно, щоб не приманювати мишей у хату.

– Це сюди ще батько засипав зерно, – обізвалася жінка.

– Угу! – відказав чоловік, висипаючи цебро. – Гарна пшениця. Чиста.

– Чиста то чиста, а от ціна яка тому хлібові... Тяжко природи та задешево оддай.

– І тут твоя правда. Та що поробиш? Якось буде.

– Зима незабаром. Черевики он геть зносилися, каші просять. А чоботи...

– Нічого, мати, купимо.

Ніколи не занепадав духом Кирило, та й змирявся з усякою долею. Усе казав: “Бог не без милості, козак не без щастя”.

Усю осінь носили пудами ту зароблену пшеницю, поки вторгували на взуття. Та де ще його й купиш? Перечули від людей, що в Деренківці торгують гарними чобітьми й черевиками. І грудневого ранку, ще вдосвіта Кирило рушив у далеке село. Весь день пройшов у звичних турботах і чеканні. Вечір. Темніє. Батька нема. Тихо в хаті. Діти не пустують, сердечка їхні тривожаться. Батька нема. А мати місця собі не знайде. Чується їй, що сніг рипить. Вийде – тихо, тільки колючий сніжок сипле й вітер завиває у виводі. Трісне гілочка. Виглянула – то пташка, горобчик якийсь заблукав, змерз. Пурх під стріху, у тепло й затишок. І знову гнітюча тиша. Усі понахилили голови, у всіх душа одна. Раптом двері рип – і в хату вкотився клубок снігу. Батько прийшов. Стомлений. Кинув черевики під грубку.

– І жив не носив, і вмру не надіну. Давай, жінко, що-небудь вечеряти.

Іли пісний борщ, запивали гарячим чаєм із калиною. Весело палахкотіло полум'я в печі.

Той весняний день Марійка не забуде стільки й житиме. Березень. Струмки біжать, сніги тануть, Фоса шумить. Сонечко гладить по голівці приємним таким теплом після холоднучої зими. Дівчинка проштурхувала сніг до урвища, що зависло над шляхом, щоб швидше танув. Нижче їхньої хати яр, але там теж живуть люди, тудюю іде узвіз і кожної весни лагодять дорогу. Сюдою мати й до криниці ходить. Вона діловито копирсала сніг і не помітила, як підійшов батько. Простоволосий, посміхається. У руках шапку тримає і видно, що в ній є щось живе.

– А дивись, що я тобі приніс!
Марійка підскочила. Курчатка! Малесенькі! Жменька ціла! Дивина! Де їх тато взяв у таку пору?
– Де ти взяв?
– Продавалися на базарі. Навчилися вже курчат без квочок висиджувати. До чого техніка дійшла!
– Як без квочок?
– А так. Інку... Та не знаю, як та машина називається. Багато людей купляло. І я взяв десяточок. Вам із Любочкою.
– Ану давай сюди, їм холодно. Я в хату. Мамо, є трішки пшонця? Тут курчата осьо...

Це була рання весна сорок першого. Невдовзі Кирила знову забрали в армію. Тільки взялися розмічати, де нову хату ставити, прийшла повістка. Провели. Знову пустота й тиша. Знову лихо в хаті. Коли ж воно, нарешті, переведеться? Пріська гаряче молилася за чоловіка. І уві сні знову явився дід. Сердитий цього разу. Посварився пальцем.

– Було б не розказувати!
Тривога в'їлася в жіноче серце. Навіщо вона розказала той сон Марфі? Воно їй треба? Лихі передчуття тисли. Та всі ці хмари розвіяв Кирилів лист. “Сообщаю вам, що живий і здоровий, – писав. – Обіцяли скоро відправити по домах, так що десь в юні ждїть, в последніх числах”. За вікнами розбуявся травень. “Скоро, скоро вже! А сон... Він і є сон та й тільки. Он же пише – скоро приїде”, – раділа. Минуло ще трохи більше місяця. Листи не приходили. Марійка з Любочкою щодня бігали на вигін виглядати тата. Так було й того дня. Пріська вийшла на грядку. Од вигона бігла Марфа. Стривожена, хусткою махає.

Що це там трапилося? Кинула сапу й заспішила назустріч.

– Ой, біда! Ой, біда! Війна! – випалила Марфа.
“Все!!!” – видихнули груди й розпач затряс усім тілом.
– Усе! Я не побачу його! Я сон... Я сон розказала! Сон!!!
Обнявшись, жінки ридали. Руки їх дрижали, повіки темніли й ледве трималися ноги на землі, підкошувалися від горя, що зненацька впало, рухнуло, ніби небо в день Страшного Суду.

Кажуть, що людини не визнаєш, поки з нею пуд солі не з'їси. Свята правда! Як приятелював Кирило з сусі-

дом своїм по батьковій вулиці Василем! Нерозлийвода. І на роботу разом, і з роботи. Навіть у куми взяв його, як народилася Любочка. А тепер – Кирило на фронті, а Василик – поліцаєм. Та ще й лютий який став, хто б міг подумати! Тихе таке було, як ягня. Що не скажеш, то все: “Так, так”. Не дарма подекують, що в тихому болоті чорти водяться. Другі поліцаї ще й нічого собі так, горілку п’ють та очі від людей ховають, ще геть чорту душу не запродали, сором якийсь залишився. А Василик! Так, кажуть, бив солдата якогось нашого, пораненого льотчика німці найшли, ніби той його ворогом смертним був. “О, про вовка промовка”, – подумала Пріська й заспішила в хату. Вулицею ішов Василик. Завертає до воріт. Тьху ти, гад! Вийшла надвір, щоб хоч у хату не заходив.

– Здоров, кума! – заскалив зуби.

– Драстуй.

– Тут ось таке діло. Корову треба здати. Завтра забирати прийдуть. У всіх беруть, поймай. Врем’я трудне.

– Василю... Ну ти ж товаришував із Кирилом. Кум ось. Змилуйся, може, візьмеш хоч теля назимка, як треба.

– Що той назимок? Не можна, Прісько, не можна.

– Ну, Василю... Ну пошкодуй дітей...

– Не можна. Не можна. На завтра готуй.

“Щоб ти здох, харцизяко! Щоб і до вечора не дожив!”

Гарячі сльози залили очі, запекло у грудях.

– Лишенько, діти ж без молока залишаться. Годувальниця ж ти наша!

Жінка припала до корови, ніби вона могла захистити її. Ряба опасиста Лиска лише поглядала на хазяйку випуклими вологими очима. Під правим боком затрусилось. Корова була тільна. Тоненьким голосом мукнуло теля-назимок.

На другий день прийшли поліцаї, а з ними німець. Здоровий такий, усе пужалном від батога ляскає по чоботі. Пріська приречено дивилася, як забирають корову, просити когось, умовляти було марно. Ще й прийшов той німець, що б’ється, лихий. І два наглядачі. Коли жінки працюють у колишньому колгоспі, то один ні з того ні з сього та й ударить котрусь батогом по спині, ніби бавлячись, а інший не зачіпає, ходить мовчки або цигикає щось на губній гармошці. Коли збентежена

Лиска рвонулася назад до повітки й ревнула, німчура з усього маху так стьобонув худобину, що вона аж підскочила, як ужалена. Поліцаї реготнули.

– Вас?! Русіш швайне! – гаркнув німець і замахнувся на поліцая Яшка.

Той зіщулювся. Окупант зареготав задоволено, щось швидко забелькотів по-своєму. Очі! Тільки очі лишилися на виду в бідолашної жінки, змучені, болючі очі, свічада згорьованої душі.

А це вже було після війни. Суворий, пихатий бригадир змусив підпрягти в ярмо її маленьку корівчину, ту, що виглядала з теляти-назимка. Підпрягли до масивної корови, із вола завбільшки. Та ступить крок, а тій два треба. Іде вона за тією парою, і з кожним кроком корівки, що сопіла бідненька, тужилася, сіпалося серце вдови, ронилися сльози, мабуть, щоб зародити житечком на чиюсь кращу долю. Може, її дітей і внуків...

Той бригадир і зараз сидить у президії – пихатий, сопе, медалька на грудях блищить. А за Кирила прийшов папірець, що пропав безвісти. Вона його й зараз чекає. Посівіла вже, як голубка, а жде... І був день, коли подумала вже, що дочекалася, що сталося диво, і з далеких країв обізався до неї Кирило. Зранений на війні поштар Савка, рука в нього так і теліпалася, мов нежива, приніс листа, а написано не по-нашому. У Городищі на пошті сказали, що з Австралії. Лист адресовано їй, Присьці. Що зчинилося з бідною жінкою! Тужить, пригортає той клаптичок паперу:

– Це ж мій... Кирило... Це ж він озвався... Живий!!!

Забула й про костурець, який уже вряди-годи брала до рук, як молода, побігла в село, до школи. Конче треба найти вчительку англійської мови. Дівчину прислали з інституту. Найшла.

– Дочко, прочитай, що там пише мій Кирило? Чого ж він додому не...

Дівчина відкрила листа.

– То тут по-українському. Чого ж Ви дома не відкрили?

– Ой, читай, дитино, бо я вже не розберу.

“Фросю, пише до тебе Яким Кобеньак, брат твій триюрідний. До батьків боюсь писати, а до тебе насмівився, ти далека родичка. Може, ти ще пам’ятаєш мене. Прошу тебе, передай у Петропавлівку моїм рідним, що я попав

у плен, був у Германії, а це тепер в Австралії, у городі Мельбурні. Устроївся харашо, мию поли в готелі. На їжу вистачає і спать є де. Додому не зміг поїхать, хай пробачають. Дуже скучаю за своїми, за Україною, та туди мені дорога закрита. Фросю, пожалуста, сполни мою просьбу. Яким”.

Яким... Ніби студеню водою линуло на неї, голочки пройшлися по обличчю, руках, ногах. Яким...

– А Кирило? Де ж Кирило?..

Ох, Господи, скільки-то пережито! Такий вік короткий у людини, а скільки горя на неї, скільки злиднів. Чи є де на світі, Господи, щасливі люди? Пріська того не знала. Та й не питала Бога про це. Просто терпіла. Така доля в її матері, така і в неї. Багато вона й не хотіла від долі – тільки бодай коли захисту.

Той день вривався в пам'ять. Ходили по кутку, марудили людей, щоб підписувалися на позику. Зайшли й до неї. Один п'яненийкий та все чіплявся, щоб поставила могорич. За що?

– Людоньки, ну де ж я візьму такі гроші?

– А хіба я знаю? Люди підписують, підписуй і ти. Врем'я тяжке. Після війни бач що робиться? Відстроювать треба.

Марно було противитися, марно вговоряти. Підписала. Односила тоді останню крашанку в кооперацію, останнє молоко на базар, фрукту, яка вродить. А самі їли нізчимний борщ. Це тільки сказати, а все ж це пережити треба було.

Раптом обличчя жінки просвітліло, розгладилися зморшки на виду, очі заблищали молодо. Таких гостей вона й не сподівалася. Садком до її хати, униз стежиною спускалися молодята, онучок у гості приїхав! Черешневий цвіт падав на його розкішний чуб і якусь мить жінці здалося, що то повернувся її Кирило – не з війни, а з молодості. Такий самісінський чуб! Бабуся обнімала гарненьку невісточку, не знала, де й посадити дітей, які принесли в її убогу хатину-сиротину стільки радості. Пройде багато років і онук Віктор буде згадувати смак варення з пелюсток троянди, яким пригостила його тоді бабуся.

І це була радість у Пріськи. Раз прийшов поштар і приніс вісім карбованців.

– Це що за гроші? – насторожилася.

– Пенсія, – Савка поправив лівицю, що теліпалася.
– Як це? – не зрозуміла.
– Тепер щомісяця платитимуть. Усім колгоспникам, які вже не роблять. Старикам, значить.
– За що?
– За те, що старики. Ти ж робила в колгоспі?
– Робила.
– Ну от. Тепер будеш получать.
– Чудно. Не робить і получать гроші...
– Закон тепер такий.
– Дай, Боже, здоров'я тому чоловікові, що такий закон установив.

Жінка перехрестилася, обережно взяла карбованці. Цілих вісім!

Дбайливо загорнула їх у хустинку й поклала за образи. Вирішила – у неї все є, допоможе чимось онукам. І Вітьці он грошей треба, і Галя підрастає, школярка вже. А їй нащо? Дров оно з акаційника натягає, садок обріже, хліб у колгоспі дають, та й посяяна дещиця, город. Фрукту он на базар понесе. Курочки, кролики. Жити можна.

Змарніла бабуся лежала на залізному ліжку. Дочка Любочка забрала її в місто, у свою квартиру. Щозими забирала. Ніяково їй було тут, усе ждала весни, щоб додому, до своєї хати, до свого гнізда. Як ластівочка. А це ще в березні лиха година звалила, і чула вже Приська, що не встане, не вернеться у свою хату. “Так хочеться вмерти у своїй хаті...” – тужила душа, а слова мовити остерігалася, щоб не тривожити рідних. Вони ж доглядають за нею. Рипнули двері. Бабуся ледь кутиками вуст посміхалася. Зайшов онук її, Вітька. Гляділа його з маленького. І його, і Галю. У городі вона, в інституті. Хай вчиться дитина. Що їй тут? Ось і дочки прийшли обое.

– Діти... Як будете мене ховать...

– Та що ви, мамо...

– Не перебивай... Покладіть хустинку з мальвами у труну. Не надівайте на мене, а покладіть. То од мого Кирила.

Бабуся все дивилася і дивилася на Вітьку, свого внука, на його розкішний чуб. Погляд її згасав, згасав і ось згас...

Церковні дзвони сповіщали про Великдень. Вона легко йде по якихось білих хмарах, потім – по зеленій

травичці, стежечка веде в сад, що цвіте. Абрикосами пахне. Із-під квітучого дерева виходить дід, посміхається їй ласкаво. Придивляється краще, а то не дід, а сам Ісус Христос, із величною різнокольоровою короною, а погляд простий, лагідний-лагідний. Усмішка сонячна. Раптом Христос глянув углиб саду й махнув рукою, ніби підкликаючи когось. Душа заспівала, потягнулася, полинула назустріч. Кирило йде, нечутно торкаючись зеленого моря, пташки співають, як у раю. Протягує їй хустинку з мальвами.

– Твоя? Ану надінь її, я помилуюся тобою.

Христос, посміхаючись, поєднав їхні руки, а Дідо з неба загуркотів весняним громом.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Херсонська міська благодійна організація
Таврійська фундація
(Осередок вивчення української діаспори)
за підтримки Херсонської обласної організації
Національної спілки письменників України
проводить конкурс на здобуття
Всеукраїнської літературної премії
імені Яра Славутича.

Премія присуджується за кращий твір у жанрі поезії, прози, есеїстики, літературознавчих досліджень з проблем утвердження нашої державності і демократії. Обсяг поетичної збірки — не менше 70 сторінок, а прозового твору та дослідження — не менше 120 сторінок. Грошова винагорода лауреата — 1000 грн. Диплом і грошова винагорода вручаються лауреатові у грудні.

Твори надсилаються до вересня
за адресою: 73003, м. Херсон, просп. Ушакова, 16.
Херсонська організація НСПУ.

Ліна Костенко

* * *

Ще вчора була я висока, як вежа.
Здається, ще трохи – дістану zenit.
І раптом, як вибух, – обвал і пожежа.
Розтрощений камінь – уже не граніт.

Руйновище віри, і розпач, і розпач!
Під попелом смутку похований шлях,
Зажурені друзі сахнулися врозтіч.
Посіяне слово не сходить в полях.

На те й погорільці, – будуємо хатку.
Над хаткою небо. А знов голубе.
Найвище уміння – почати спочатку
Життя, розуміння, дорогу, себе.

Відкритий лист

Вельмишанованому очільникові Херсонської обласної державної адміністрації Андрію Анатолійовичу Гордєєву, мерові Володимирі Васильовичу Миколаєнку, начальнику обласного відділу культури Світлані Валентинівні Думінській.

Дорогі херсонці! 14 липня 2017 року минає 22 роки з дня смерті Олесь Терентійовича Гончара – видатного письменника, всесвітнього інтелектуала, лауреата багатьох найпрестижніших премій, відзнак, Героя України, справжнього народного депутата, ім'я якого заслужено носить Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека за постановою уряду України...

Уже декілька років громадськість разом із бібліотекою відзначають День народження і День пам'яті О. Гончара. Але минулого 2016 року бібліотека навіть не запланувала і не провела День пам'яті, хоча ця дата відзначалась кілька разів підряд. Майже нічого нового не зроблено у Гончарівській вітальні... Недостатньо йде підготовка і цього разу, хоча уже настав 99-й рік від дня народження Олесь Терентійовича, і потрібно було б провести його як своєрідну зразкову підготовку до наступного столітнього ювілею митця.

Прошу за погодженням із учасниками останнього відзначення ювілею О. Гончара та наукової конференції посприяти у проведенні Дня Пам'яті на належному рівні.

Нагадую, що Олесь Терентійович, будучи справжнім народним депутатом від Херсонщини у колишній Верховній Раді СРСР та УРСР, багато зробив добрих справ, заслужив на більшу увагу і повагу херсонців.

За його активної участі ми маємо музей Б. Лавренєва, побудована Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека, а також художній музей імені О. Шовкуненка, новий корпус педагогічного інституту (тепер Херсонський державний університет).

О. Гончар не раз зустрічався з херсонцями і зокрема з нашими студентами та викладачами у старому та новому корпусах.

Ми разом з Вами відкрили Гончареву меморіальну дошку на фасаді університету, на відкритті якої я не помітив нікого з представників бібліотеки його імені.

Олесь Терентійович допомагав побудувати школу в радгоспі “Перше травня” Голопристанського району та лікарню у Високопіллі, виділити автобус для сільської лікарні у Качкарівці, провести асфальтову дорогу між Бериславом і Великою Олександрівкою, укріпити морський берег у Станіславі. Про це та багато інших добрих справ згадується і в листуванні з керівниками названих закладів і міністрами, до яких він звертався.

А як тепло О. Гончар вітав херсонців і Херсон із 30-річчям визволення міста від фашистських загарбників, з 200-річчям міста Херсона у 1978 р., з 25-річчям Нової Каховки, колектив учених, робітників та службовців заповідника Асканія-Нова...

Вважаю, що його слова: “Вітаю красу Херсона, вітаю його чудових людей. Бажаю вам, друзі, радісної творчої праці і щастя в житті. Вічного квітання цьому сонячному місту нашої прекрасної України”; “Помолодів красень Херсон і Асканія-Нова. Херсон... Знаю і люблю його давно і в цьому є, звичайно, свої причини: декілька літ наполегливої праці я провів під його гостинним дахом, працюючи над романами “Перекоп” і “Таврія”, пізніше над “Тронкою”. Книги ці, як відомо, народжувалися із життя, достовірності, яка тут, “в степу під Херсоном”, і в самому місті обступала мене” та інші подібні вітання й поцінування не слід забувати. У скороченому варіанті їх можна було би написати при вході до бібліотеки, а не написати лише на ватмані та переносити час від часу з місця на місце, як це досі робиться.

Такі чудові слова про 200-річчя у 1978 році: “В дні славетного ювілею міста бажаю Херсону й херсонцям добра і щастя від усієї душі! Олесь Гончар”, або ж: “Дякую Богові, що дав мені народитися українцем” та ін. Ці та подібні гарно оформлені висловлювання письменника могли б прикрасити і куточки в сільських і міських школах і бібліотеках.

О. Гончар заслужив своєю наполегливою діяльністю більшої уваги й поваги. З наближенням 100-річчя від дня народження митця, порадившись із громадськістю, можна спорудити йому пам’ятник біля обласної універсальної наукової бібліотеки або біля університету, підготувати і видати книгу про нього та зв’язки з нашим краєм (наприклад, “Олесь Гончар і Херсонщина в документах, матеріалах, фотографіях”), присвоїти

його ім'я одній із шкіл (наприклад, 13-й, де працювали і бували учителі Лонські, про яких він тепло згадував у щоденниках), поправити невдалу постанову колишнього мера, який присвоїв його ім'я вулиці, якої нема, а пройшло з того часу вже з десяток літ. Про це просить і дружина Олесь Терентійовича. Щорічно відзначати День народження і День пам'яті, проводити конференції і фестивалі, літературні читання, круглі столи, зібрати листи до наших земляків (частина їх є в краєзнавчому відділі), книги або ксерокопії з дарчими написами, фотодокументи про зустрічі з нашим колишнім депутатом.

Хорошою справою було б провести олімпіади, фестивалі, конкурси серед учнів і студентів, встановити міську або обласну премію ім.О. Гончара.

Перераховую так багато заходів, щоб кожен міг знайти свою нішу, корисну справу. Чи підтримуєте ви ці побажання?

Закінчую цей лист щемливими словами О. Гончара, зверненими до нас, нащадків:

*Умру на світанні.
В години робочі.
Залишу вам ранок
І сиву на травах росу.
Я й там вас любитиму!
З тої праночі
Якісь для вас тайни
Сюди принесу.
Ще квіттям зійду я
В полях України,
Ще вам провіщатиму
Радості день.
Краю коханий,
Люди кохані!
Добра вам молитиму,
Сонця й пісень...*

Чекаю на відповідь.

З пошаною і найкращими побажаннями і проханням гідно вшанувати Олесь Гончара Павло Параскевич, кандидат філологічних наук, почесний викладач Херсонського державного університету.
07.06.2017 р., м. Херсон

Галина Немченко

Книжковий меморіал:

*презентація двохтомника
“Хронологія мужності”*

*І пожежа в Донбасі не гасне,
Пахне димом пожарищ земля.*

М. Василенко

12 травня 2017 року на факультеті філології та журналістики Херсонського державного університету відбулася презентація двокнижжя “Хронологія мужності”, за участі начальника управління внутрішньополітичної діяльності Херсонської обласної державної адміністрації Павла Гавриша та голови Таврійської фундації (ОВУД) Любові Гаражій.

Двохтомник став книжковим меморіалом на честь наших краян, що зі зброєю в руках стали на захист волі й незалежності України, аби дати відсіч російським загарбникам. Керівником цього видавничого проекту – спільної роботи управління культури Херсонської обласної державної адміністрації та Херсонської обласної організації Національної спілки журналістів України стала Світлана Думінська. Головним редактором двокнижжя виступила Любов Лагутенко. Над збиранням та упорядкуванням матеріалів до томів працювали – Любов Гаражій, Валентина Золотун, Любов Лагутенко, Альона Мовчан та Яна Пренько.

Студенти й викладачі Херсонського державного університету мали можливість ознайомитися з новим виданням, визначеним його творцями як альбом-реквієм, альбом-пам’ять. Просто і щемливо звучить присвята у виданні – “загиблим бійцям Херсонщини, котрі поклали своє життя, захищаючи державний суверенітет та територіальну цілісність України під час антитерористичної операції” [1, с.3]. Двокнижжя репрезентує численні людські долі, духовні портрети оборонців рід-

ного краю, чії імена золотими літерами вписано в книгу буття та пам'яті нашого народу. Тож хвилина мовчання, з якої розпочалася зустріч-презентація, підкреслила глибоку шану до українських воєнків з боку присутніх на цьому заході.

Ось вони дивляться на нас зі світлин першого томика та спроектовані на екран – зовсім юні й уже зрілі, усміхнені й зажурені наші сучасники, що пішли у вічність: Роман Атаманчук, Максим Баранов, Олександр Береза, Денис Бегіу, Віталій Беліков, Руслан Біленко, Денис Білий, Андрій Браух, Віктор Волкодав, Олександр Гаїцький, Сергій Гливий, Юрій Голота, Кирило Григорюк, Ярослав Дуриба, Олександр Євсюков, Валерій Єлефтеріаді, Максим Жеков, Олександр Завалко, Юрій Зубов, Геннадій Кіпішинов, Владислав Ковальов, Віктор Ковальчук, Денис Коза, Сергій Колотаєв, Леонід Криничко, Сергій Ласкін, Олег Ліфінцев, Павло Мазур, Володимир Малета, Олексій Марченко, Роман Набегов, Анатолій Олійник, Денис Перепелиця, Олег Пешков, Сергій Підгорний, Олександр Райхерт, Руслан Салівончик, Сергій Стадник, Руслан Сторчеус, Олександр Стрелюк, Андрій Тихолоз, Сергій Хоменко, Олександр Чернов, Олег Чихун, Андрій Шерпень, Вадим Шешеня, Анатолій Шилік, Ігор Шпак, Андрій Шульга, Михайло Шульц.

Перший том видання відкривається передмовою Любові Лагутенко “Слово до читача”, в якій зазначено: “*В історії Херсонщини з’явилася ціла плеяда героїв, відзначених високими бойовими нагородами за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету*

Перша книга “Хронології мужності” (2015)

та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі. А щодо їх планів на успішне життя, то вони свідомо відклали їх на потім. Як виявилось, назавжди... Своє сьогодні віддали за наше завтра” [1, с.5].

Під час презентації Любов Гаражій намагалася сказати

добре слово про кожного героя, хоча їх було так багато. Адже за кожним загиблим – цілий світ. Світ мрій і надій, світ любові і самопожертви...

Ось херсонець Кирило Григорюк. По закінченні школи хлопець навчався в місцевому морехідному училищі, а згодом здобував подальшу освіту в Сорбонні (Франція). Але з початком воєнних дій на Донбасі він залишив навчання в цьому престижному закордонному закладі й повернувся в Україну, аби боронити її незалежність. Як рядовий 28-ої окремої механізованої бригади загинув 4 вересня 2014 року, виконуючи бойове завдання. Йому було 25 літ...

А ось Леонід Круничко – уродженець Житомирщини, що мешкав у селі Львове на Бериславщині. У липні 2014 року він пішов добровольцем, щоб захистити рідний край. 26 січня 2015 року Леонід загинув від кулі снайпера в зоні АТО. Не дожив до свого 40-річчя. Класний керівник Галина Чистякова присвятила своєму вихованцеві хвилину поетичні рядки:

*Ти піднявся увись білим птахом.
“Мамо!” – зойкнув над рідним десь дахом.
І у сутінках сніжної ночі
Ти навічно закрив свої очі.*

*Щоби ми зустрічали світанки,
Відбивав ти і “гради”, і танки,
Боронив суверенність країни
І собою закрив Україну... [1, с.57].*

Руслан Сторчеус – випускник Херсонського державного університету. Був юристом і педагогом, учасником Революції Гідності, одним із засновників автономайдану.

Друга книга “Хронології мужності” (2016)

Під час війни організував і очолив батальйон “Херсон”. Загинув у 35 літ під Іловайськом. Щодня тепер він зустрічає своїм поглядом нас, студентів і викладачів, із меморіальної дошки на фасаді університету...

Олександр Райхерт – уродженець

Одещини, завжди усміхнений юнак із гітарою. Навчався в Херсоні – в гідрометеорологічному технікумі. Був вояком в АТО – захисником Пісок і Донецького аеропорту. Загинув 9 листопада 2014 року 18-літнім...

Уродженець російського Челябінська Володимир Малета жив із родиною в Кіровому на Білозерщині. За війни виконував функції сапера під Маріуполем, був смертельно поранений і помер у запорізькому госпіталі 4 квітня 2015 року. Йому було 50 літ...

А потім було репрезентовано другий том із цілим мереживом імен і доль: Дмитро Арциленко, Андрій Беленець, Андрій Бодяк, Олексій Болдирев, Олександр Бордак, Максим Вітюк, Роман Гавриленко, Віктор Гапич, Юрій Горік, Олег Гребінський, Ігор Гришечкін, Ігор Дебрін, Віталій Драньчинков, Микола Дудка, Дмитро Жарук, Кирило Забелін, Олександр Зеленський, Андрій Іон, Юрій Іржик, Олександр Костина, Петро Кривоус, Валентина Крицак, Андрій Купріянов, Сергій Лебідь, Андрій Лепеха, Андрій Лукашук, Ігор Максименко, Олександр Меленчук, Сергій Мельник, Геннадій Михайлов, Сергій Михальченко, Василь Остапчук, Ігор Патук, Євген Поляков, Віктор Пронін, Сергій Романов, Володимир Серебринський, Ярослав Сінько, Олег Скрицький, Андрій Смільницький, Олександр Стасюк, Євген Тихонов, Євген Трофімов, Федір Угрін, Владислав Хайсук, Валерій Чуприна, Артем Шаригін, Валерій Якущенко. Позамість епіграфа до тому взято поетичні рядки з вірша В. Загороднюка “Воїнам світла”:

*Херсонського полку солдати,
Мов янголів світлі послі,
Крізь вічність навчилися літати
І в землю вкраїнську вросли.
Вросли добровільно. І стали
Живими щитами уже,
Зростають з їх душ педестали,
Щоб племя ворожо-чуже
Спиняти, мов кулі в польоті,
Відома їм істина ця.
На самім крутім повороті
Кулі спиняють їхні серця [2, с.6].*

У передмові Андрія Гордєєва “Слово до читача”, що передує мартирологові, підкреслено: “Ви тримаєте в руках книгу-пам’ять про людей, яких сьогодні вже

немає серед нас, але вони назавжди залишаться в наших серцях, бо ми перед ними в неоплатному боргу. Гортаючи сторінки видання і вдивляючись у мужні обличчя, натхненні благородним покликом відстояти рідну землю у битві з ворогом, глибоко усвідомлюєш неоціненний подвиг наших співвітчизників» [2, с.7].

У сузір'ї героїв особливо виділяється незабутня Валентина Крицак (1971-2016). Народжена в селищі Золотий Потік, що на Тернопільщині, вона пов'язала свою долю з нашим краєм, закінчила з відзнакою Херсонський державний університет. “Наша Валя” – величали її учасники Майдану в Києві й Херсоні. А в часи війни вона постійно допомагала українським воякам як волонтер, з'являючись у найгарячіших точках із необхідними продуктами та речами...

А Федір Угрін (1975-2015) – уродженець Криму. Він працював на кафедрі землеустрою, геодезії та кадастру Херсонського державного аграрного університету. Служив у морській піхоті, загинув на Донеччині у серпні 2015-го.

А ось Ігор Максименко (1963-2015) був родом із Молдови, вчився в Бельцях. А з 1987 року став каховчанином, займався педагогічною роботою, працював у міському центрі дитячої творчості. У зоні АТО був командиром роти батальйону спецпризначення “Донбас-Україна”, загинув на Луганщині в листопаді 2015 року...

Андрій Іон (1975-2015) народився в столиці Таджикистану – Душанбе, згодом жив у Молдові. Але з 80-х років мешкав у Киселівці на Херсонщині. Був активним учасником Революції Гідності, а з квітня 2014 року – в зоні АТО. Служив у батальйонах “Донбас”, “Айдар”. Мав позивний “Бімба”. Загинув на блокпосту на Луганщині 19 травня 2015-го...

А ось красень-молодик у вишиванці й джинсах. Таким багатством запам'ятався Андрій Лукашук (1989-2014), уродженець Преображенки Чаплинського району на Херсонщині. Люблячий чоловік, бацько двох маленьких діточок. Загинув на Донбасі у вересні 2014-го...

Кожна така історія не може не схвилювати, не викликати почуттів співпереживання. “На жаль, бойові дії і досі тривають на Сході України, – констатувала в своєму виступі Любов Гаражій. – Дуже б не хотілось, щоб і далі проливалася кров, гинули наші співвітчизники.

Але вже навіть за той недовгий період від часу публікації другого тому “Хронології мужності” з’явилися повідомлення про нові й нові загибелі українських воїнів, зокрема й наших земляків. Маємо пам’ятати, якою ціною захищені наші життя, праця, навчання, дослідницька діяльність”. На завершення презентації гості пообіцяли ще не раз приходити в університет і розповідати про хвилюючі долі героїв.

У рамках заходу було відзначено, що Таврійська фундація (ОВУД) оголосила переможцями конкурсу імені Яра Славутича на кращу студентську статтю діаспорної тематики за 2016-2017 навчальний рік Ренату Малинович (5 курс, ФФЖ), Тамару Мандич (4 курс, ФФЖ), Маргариту Письменну (4 курс, ФФЖ), Марину Сільваші (5 курс, ФФЖ), Ольгу Щербан (5 курс, ФФЖ).

Названим студентам було вручено дипломи переможців та разову стипендію від Фонду Яра Славутича (Канада). Голова Таврійської фундації (ОВУД) Любов Гаражій та начальник управління внутрішньополітичної діяльності Херсонської обласної державної адміністрації Павло Гавриш побажали їм нових досягнень у науковій діяльності на славу України.

Література

1. Хронологія мужності: 2014-2015: альбом / за ред. Л. Д. Лагутенко. – Херсон: Наддніпряночка, 2015. – 108 с.
2. Хронологія мужності: 2014-2016: альбом: друга книга / за ред. Л. Д. Лагутенко. – Херсон: Наддніпряночка, 2016. – 104 с.

Наталя Ястреб

Віч-на-віч із Олесем Гончарем

*А думи вільні, а думи хвильні
Витають десь поза Дніпром*

О. Гончар

15 вересня 2017 року на факультеті філології та журналістики Херсонського державного університету відбулася зустріч студентів із відомим літературознавцем, публіцистом, ветераном війни і праці, Почесним громадянином міста Херсона Павлом Кіндратовичем Параскевичем, який репрезентував нові видання, пов'язані з постаттю та творчою спадщиною визначного українського письменника та культурного й суспільно-політичного діяча, Героя України Олесь Терентійовича Гончара, якого величають совістю нашої нації.

Розпочав цей захід кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури І. Немченко. Він представив П. Параскевича як патріарха літературознавчої справи на Херсонщині, активного громадського діяча, дослідника творчості багатьох митців України й зарубіжжя, наголосивши, що ця зустріч проходить у рамках підготовки до двох великих ювілеїв – сторіччя Херсонського державного університету, що відзначатиметься в листопаді 2017 року, та століття від дня народження О. Гончара – у квітні 2018 року.

П. Параскевич є автором десятків публікацій, присвячених авторові “Собору” й “Таврії”, “Бригантини” й “Тронки”, “Берега любові” й “Твоєї зорі”... Тож свій виступ він розпочав із цілком логічних питань: “Шановні студенти, які ви знаєте твори Олесь Гончара?”; “Що вам відомо про нього як поета?”; “Яким чином Олесь Терентійович пов'язав свою діяльність із Херсонщиною і в яких прозових чи ліричних текстах відобразив її історію та сучасність?” У ході бесіди було з'ясовано ряд питань із проблеми “Олесь Гончар і наш край”, приділено увагу історії підготовки та встановлення на фасаді Херсонського державного університету меморіальної

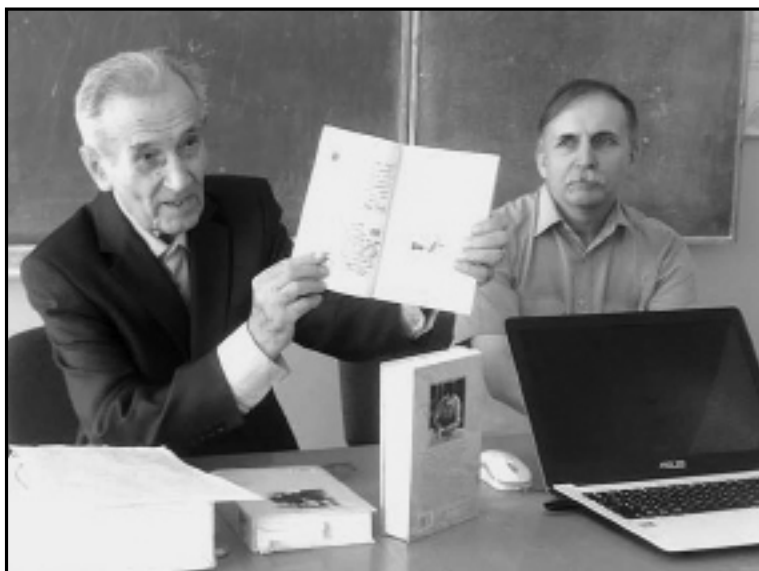
дошки на честь письменника. Отримавши відповіді, Павло Кіндратович лишився цілком задоволеним підготовкою студентів та перейшов до презентації двох чудових книг під назвою “Листи до Олесея Гончара”, що тісно пов’язані з його життям і державницькими устремліннями, творчими контактами і планами щодо здійснення літературно-мистецьких проектів тощо.

Упорядником цього видання є учений із Полтави Микола Іванович Степаненко. Про нього як мовознавця, літературознавця, публіциста, автора багатьох праць про творчість О. Гончара з теплою розповів П. Параскевич. Відчувалось, що це одностуді, яких об’єднала любов і шана до Олесея Терентійовича та його подвижницького життя й літературної діяльності, бажання зібрати якомога більше матеріалів про митця-громадянина, щоб вони збереглися для майбутніх поколінь.

Двокнижжя “Листи до Олесея Гончара” (2016) містить

майже 900 епістолярних одиниць. Вони дуже різні, адже відправлялися людьми, відмінними за віком, фахом, статтю тощо. Це листи М. Бажана, Д. Білоуса, М. Братана, В. Буряка, Остапа Вишні, Ф. Гаріна, А. Головка, А. Кичинського, Л. Коваленка, О. Ковіньки, Ліни Костенко, П. Панча, П. Ребра, М. Рильського, П. Тичини, Г. Тютюнника, Д. Фанштейна, Лади Федоровської, Ю. Яновського та багатьох інших сучасників письменника. П. Параскевич зачитав найцікавіші, як на його погляд, листи і досить детально прокоментував їх.

Ще однією цікавинкою зустрічі – була книга самого Павла Кіндратовича під назвою “Статті, тези, есе, інтерв’ю” (2017), з якої автор зачитав ряд матеріалів, що стосувалися Олеся Терентійовича та його родини. П. Параскевич є відомим на Херсонщині краєзнавцем, тож студенти дізналися багато нового про свою малу батьківщину та її людей.

Під час зустрічі присутні переконалися в тому, що Павло Кіндратович є не тільки палким шанувальником творчості О. Гончара, а й великим пропагандистом його літературної спадщини, а також ідеї належного вшанування пам’яті митця у Херсоні та в нашій області. З особливим трепетом розповів П. Параскевич про листування з родиною Гончарів, зокрема з дружиною письменника Валентиною Данилівною. Зацікавили слухачів розповіді гостя про сімейне оточення митця в дитячі роки

та в пору творчої зрілості (бабуся Єфросинія, батько Терентій Сидорович Біличенко, мати Тетяна Гаврилівна, сестра Олександра Сова), спадкоємців О. Гончара (донька Людмила, син Юрій, онука Леся Гончар-Найда, котрі виступають у царині літератури, перекладацької справи тощо).

У Херсоні поважають та цінують вітчизняних письменників та громадських діячів. Свідченням цьому є хоча б назви ряду місцевих бібліотек, що носять імення Лесі Українки, Дніпрової Чайки, Б. Лавреньова та ін. Але найбільша книгозбірня в нашому місті та, певно, і в регіоні – це Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені О. Гончара.

У Херсонському державному університеті, як уже відзначалось, є меморіальна дошка з портретом О. Гончара та його висловлюванням. Звісно, й Павло Кіндратович долучався до справи створення та встановлення її, про це свідчать фотознімки з його особистого архіву, опубліковані у виданні “Статті, тези, есе, інтерв’ю”. А нині П. Параскевич виступає з ініціативою побудувати пам’ятник письменникові у Херсоні. Це було б гідне вшанування славетного митця.

У ході зустрічі студенти мали змогу подивитися документальний фільм “Поборники незалежності України”, присвячений життю та творчості Героя України О. Гончара. Стрічка стала чудовим доповненням до розгорнутої й цікавої розмови про митця.

Особливо ж слухачів вразили часті декламації гостя, адже Павло Кіндратович принагідно цитував напам'ять чимало рядків із ліричного доробку Олеса Терентійовича, а також його сучасників. Нагадаємо, що П. Параскевичу вже йде 97-й рік. Тож можна тільки по-доброму позаздрити його свіжій пам'яті та неабиякій ерудиції, громадській активності та творчому вогникові. Дай, Боже, кожному з нас такої одержимості й небайдужості, любові до рідної культури та її світочів.

Наприкінці зустрічі Павло Кіндратович побажав усім присутнім гарного настрою, творчого натхнення, а також закликав частіше долучатися до громадських і літературно-мистецьких заходів, проявляти свій дослідницький чи художній талант, віддавати свої здібності на славу України.

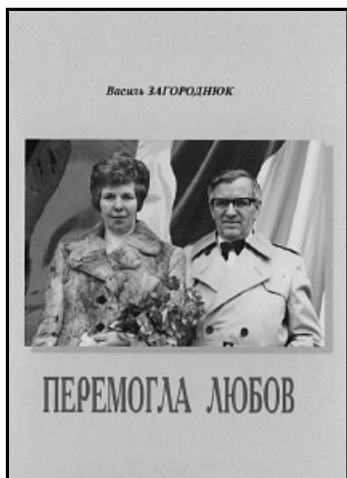
П. Параскевич і херсонські письменники під час відкриття меморіальної дошки на честь О. Гончара на фасаді Херсонського державного університету

Галина Немченко

Звитяжна сила кохання:

презентація у діаспорі книжки В. Загороднюка
“Перемогла любов”

Відомий в Україні письменник, науковець, публіцист, доцент Херсонського державного університету Василь Степанович Загороднюк, що протягом останнього десятиріччя очолював Херсонську обласну організацію НСПУ, має за плечима чимало здобутків. Це й поетичні збірки “Пам’яттю прийду” (1990), “Ватерлінія степу” (1992), “Хто гуляє серед ночі?” (1996), “Біль мовчання” (1998), “Пісня цегли” (2003), “Морська абетка” (2005), “І пахне медом їхня хата” (2007), “Поклик євшан-зілля” (2009), “Сиваш” (2011), “Формула Сократа” (2012), “Сміхеня” (2014), “Молитва плуга” (2015), “Перемогла любов” (2015). Це й монографія “Психологізм творчості Михайла Стельмаха” (2002), що має схвальні відгуки в науковому світі. Про поета й літературознавця можна прочитати в книжках-персоналіях “Прози життя Василя Загороднюка: біобібліографічний покажчик” (Херсон, 2006), “Душею до людей – крилами до неба” О. Шевченко (Херсон, 2012) та інших виданнях.

А цього року зі своєю поемою “Перемогла любов” письменник вийшов на міжнародні обшири. У травні 2017-го він презентував цю книжку в німецькому місті Саарбеку (Saerbeck). Ця подія не лишилася непоміченою. Про презентацію книжки херсонського поета в Саарбеку написала газета “Grevener Zeitung” від 3 травня 2017 року в публікації “Das Shicksal eines Heimatlosen” [1]. Чому саме в цьому німецькому місті відбулася дана акція? Тому, що саме з ним

безпосередньо пов'язані долі героїв поеми, заснованої на реальних фактах. Один із персонажів твору – Кіндрат Загороднюк, остарбайтер часів Другої світової війни, а після неї – діпіст, тобто переміщена особа.

У селі Бурківці Погребищенського району на Вінничині, звідки родом автор поеми, і до сьогодні є чимало сімей із прізвищем Загороднюк. Старожили пригадують юнака Кіндрата, примусово вивезеного до Німеччини гітлерівцями в далекому 1941 році. Саме його складна доля й стала відправною точкою при написанні твору В. Загороднюка.

*Тут родить жито і пшениця,
Одвіку, певне, так було.
Мицні тут люди – справжня криця.
То Бурківці – моє село.*

*Тут хлопчик з іменем Кіндрата
До сонця підставляв чоло.
Тут пісня чулася крилата,
Навколо рясно все цвіло... [2, с.3]*

Український юнак, що пережив голодомор і примусову колективізацію, був свідком сталінських репресій 1930-х років та суспільних катаклізмів періоду Другої світової війни, після капітуляції гітлерівської Німеччини, як і багато інших його співвітчизників, вирішив не повертатися в СРСР, де на таких, як він, чекали чистки, цькування, арешти, заслання тощо. Він зробив свій вибір, і хоч зазнав багато поневірянь і горя на чужині, але там знайшов і своє щастя в особі німецької дівчини Ханни. В історії світового та вітчизняного письменства відомі численні сюжети про кохання представників ворогуючих родів, племен, народів, країн тощо (досить згадати хоча б Гомера, Нізамі Гянджеві, Алішера Навої, В. Шекспіра, М. Гоголя, Є. Гребінку, М. Костомарова, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, О. Довженка, У. Самчука, О. Гончара...). Здебільшого почуття таких персонажів трагічно розбивалися об непорушні стіни звичаїв, нелюдяних законів, несприятливих обставин. Сама назва поеми В. Загороднюка змушує мимоволі згадати кінострічку “Все перемагає любов” за новелою О. Гончара “За мить щастя”, де радянського солдата-українця страчують фактично за кохання з іноземкою. Героям твору херсонського автора доля усміхну-

лась. Кіндрат і Ханна, хоча й належали до двох ворожих світів – сталінського СРСР та гітлерівської Німеччини, сміливо кинули виклик обставинам часу і перемогли.

Обравши жанр біографічної поеми, В. Загороднюк із майже хронологічною послідовністю описує радощі і смутки новоствореної родини – двох закоханих людей, які поєднали свої долі, не схиляючись перед диктатом суспільної думки та невблаганних законів.

*Вони у парі – лебедята
Ключі від щастя віднайшли.
І Гітлер, й Сталін біснувати
Вже їм завадить не могли [2, с.19].*

У подружжя народжуються дітлахи – Зігфрід, Норберт, Клаус, Христіан, Хайке, Андре. Але тільки після того, як “Чорнобиль чорним відригнувся”, Кіндрат Загороднюк зізнався родині, що він із України. Біль за батьківщину змушує його діяти.

*Збирали швидко допомогу
І щонайшвидше, як могли.
І на чорнобильську дорогу
Тягнулись фури, як воли... [2, с.40].*

Сам Кіндрат так і не зміг реалізувати свій намір побувати в Україні, так і помер на чужині. А проте заповів своїм дітям: “Йдіть туди. / Там душу стрінете крилату, / Нап’єтесь чистої води” [2, с.42]. І спадкоємці не тільки виконали батькове напучування, а й перейняли болями його вітчизни. Ще й грудочку землі з українських Бурківців привезли на батькову могилу до Німеччини.

Показово, що презентована В. Загороднюком книжка знайшла шлях і до українських, і до німецьких сердець.

Слід відзначити, що за перебування в Німеччині херсонській письменник провів ряд творчих зустрічей, виступив із доповіддю “Примусові роботи в Німеччині робітників зі Сходу (остарбайтерів)”, підготовлену з використанням свідчень краян Кіндрата Загороднюка [1].

Подібні заходи допомагають у царині порозуміння між українцями та німцями, між материковими та діаспорними співвітчизниками.

Література

1. Гаражій Л. Українська книга в Німеччині / Л. Гаражій // Літературна Україна. – 2017. – 8 червня.
2. Загороднюк В. Перемогла любов: поема / В. Загороднюк. – Херсон: Айлант, 2015. – 48 с.

Микола Дупляк

Слово про напівдокументальну повість Мирослава Трухана

*(Трухан М. Проти течії: повість у двох
томах. – Львів: Каменярь, 2014)*

Поява на книжковому ринку напівдокументальної повісті Мирослава Трухана під назвою “Проти течії” для мене була справжньою несподіванкою і приємністю. Як студент україністики у Вчительській Студії в Щеціні в кінці 1950-их років, я мав приємність познайомитися з автором цієї книжки – людиною дуже активною в праці Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ) і, не без причини, дуже шанованою в українському студентському середовищі. Він бо створив секцію молоді інтелігенції та студентів, що дбала про

добро молодих українців, які приїхали тут на студії з цілої Польщі, особливо на україністику. Про цю, не дуже старшу віком від нас людину, в мене залишились найкращі враження. Злого слова про М. Трухана не довелось чути від друзів і знайомих ніколи. Він був провідною та вельмишанованою людиною в українській громаді як молодий професіонал-інженер, організатор літературних п'ятниць у домівці УСКТ, на які залюбки приходили студенти україністики та студенти інших вишів; як опікун і помічник студентів; добрий організатор, людина

енциклопедичних знань і гарної культурної поведінки, якої не можна було не поважати. Крім того, Мирослав влаштував українські радіопередачі польською мовою на місцевому радіо з думкою про освідомлення польського слухача про Україну та польсько-українські культурні й інші взаємини. Крім того, на форумі УСКТ автор влаштував самотні в Польщі зустрічі з українськими та польськими істориками, літераторами й діячами культури з різних країн. Нічого отже дивного, що своєю працею звернув на себе увагу всюдисущої служби безпеки. У мене залишилися найкращі спогади про М. Трухана.

Минали роки, а пошана до цієї людини збільшувалась щораз більше. Як студенти, ми про М. Трухана знали мало та й не допитувались, а він важко та розумно працював для спільного добра. Щойно після його смерті розкрилась повнота невтомної праці цього Патріота – людини вельми здібної, розумної та працюючої, з порад якої і мені довелося скористати. Йому ж довелося зазнати переслідувань польських служб безпеки, обшуків, конфіскації українських книжок і листування, тюремного ув'язнення тощо. Своєю публікацією двотомного твору, що його, напевно, довго писав і секретно зберігав від очей своїх переслідувачів, завдячує своїй вірній дружині Софії Трухан. Вона ж бо зберегла цей великий твір свого чоловіка та подбала про його видання і, як пише директор видавництва “Каменяр” Дмитро Сапіга, *“доклала максимум зусиль, аби слово чоловіка, його бачення світу, пішло в люди, аби воно прислужилось українському народові”*. Свою повість М. Трухан присвятив своїй дружині.

Не кожен автор має гідних послідовників і виконавців своїх творчих звершень. Неопубліковані тексти деяких авторів пропадають із їхньою смертю, бо нащадки не хочуть або не можуть, або не вміють подбати про їхню публікацію. Трапляються випадки, що дуже багатий син відмовляється витратити кілька тисяч доларів на творчий плід свого покійного батька, якому обіцяв був колись видати написане. Ставши багатим фінансово, збіднів духово. Пані Софія не підвела свого чоловіка: подбала про появу його творчої спадщини. Серед жінок, які виявили подібну турботу про збереження творчості своїх рідних і родичів, із вдячністю годиться згадати добрим

словом хоча б два прізвища – Зірку Гренджу-Донську Данилюк та Ірину Дибко-Филипчак. Перша опублікувала в дванадцяти томах літературну спадщину свого батька Василя Гренджі-Донського, а друга вже після смерті свого чоловіка д-ра Бориса Филипчака, перевидала твори його батька – письменника Івана Филипчака.

Мирослав Трухан – доктор права і суспільних наук, педагог, письменник і громадський діяч. Народився 1925 року в містечку Міори біля Вільна, помер 2011 року в Мюнхені. Завдяки дбайливому батькові – магістрові філософії Григорієві Трухану, вже в юні роки Мирослав утвердився як свідомий громадянин-українець, суспільно-політичний діяч і публіцист-інтелектуал. Він є автором досліджень “Українці в Польщі після Другої світової війни (1944-1984)” (Мюнхен, 1990), “Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі” (Львів, 1992), а також художніх книг “Наче вчора” (Львів, 2012), “Фейлетони” (Львів, 2013), численних наукових і публіцистичних матеріалів у періодичних виданнях. У своїх творах М. Трухан постає як історик-аналітик наших вікових бажань боротьби за незалежність України. Він усе життя присвятив самоусвідомленню українців як поза межами України, так і в рідному краю. Цій же проблематиці присвячена й рецензована повість “Проти течії”. Своєю виховною та публіцистичною працею він уніс вагому частку до здобутків українства в Польщі після Другої світової війни та до вивчення української проблеми в цій країні. М. Трухан був активним письменником і журналістом. Він часто писував до варшавського “Нашого Слова”, “Нашої Культури” й “Українського Календаря” під псевдонімом “Юрко Кучерявий”, а згодом “Юрій Крилатий”.

Повість “Проти течії” написана на основі величезного документального матеріалу, відтворює обширну панораму народного життя в Центральній Європі, зокрема в Західній Україні в часи Другої світової війни та охоплює величезну кількість людей і подій. Відтворюючи невідворотний хід історії, автор прагне висвітлити зміни в душах простих людей у цих надзвичайно складних обставинах. Перший том повісти охоплює період від передпочатку війни до осені 1943 року, а другий змальовує обширну панораму народного життя від осені 1943 до літа 1947 року, останні роки війни на

українських землях, капітуляцію Німеччини та рейд воїнів УПА до Західньої Німеччини.

Кожен том поділений на окремі розділи-оповідання. У двотомнику разом 124 пересічно десятисторінкові оповідання, що пов'язуються в одне ціле. Їх приємно й легко читати. Вони приваблюють читача своїм цікавим змістом, різноманітністю тем, кольоритністю персонажів і багатують термінологією з різних ділянок знання. Автор глибоко аналізує складні історичні події, з якими йому довелося зустрічатися на своєму життєвому шляху – від дитинства до зрілої людини. Йому ж довелося жити в різних країнах, бо життя сплелось з батьковим учителюванням. Батьків дім був джерелом знання і пошани до книжок, любови до Батьківщини; був джерелом патріотизму, яким надихав його Батько. Саме завдяки Батькові Мирослав не сполонізувався у польському середовищі. Висновки автора щодо поодиноких подій інформативні, виважені та переконливі. Читаючи перші розділи книжки, читач опиняється в Західній Україні після початку війни, в якій діють нові більшовицькі “порядки”, а той, хто їх пам'ятає, переживає це більшовицьке “визволення” вдруге. Окреме місце займають тут образки з галицького села, з життя української інтелігенції, особливо священиків та їхньої ролі в своєму середовищі. В уста персонажів автор часто вкладає філософські фрази, що свідчить про глибину знань із різних ділянок науки.

Чимало місця у книзі автор присвячує змаганням Українського Народу за волю і незалежність, аналізує причини наших утрат і поразок, указує на можливість перемоги. З елітної Української Військової Організації (УВО) постала масова Організація Українських Націоналістів (ОУН). Однак, гангрена зради переслідувала Організацію від перших років існування. Учасниками Першого Конгресу ОУН у Відні були агенти Кожевніків і Костарів. Перший працював для німців, другий – для більшовиків. Обидва входили до восьмиособового ПУН – проводу Організації.

На думку М. Трухана, *“ОУН ніколи не ідентифікувала себе ані з німецьким націонал-соціалізмом, ані з італійським фашизмом... А щодо дивізії “Галичина”, яка, до речі, була призначена лише до боротьби з більшовиками, то її не створено з любови до Німеччини,*

– вона була потрібна, щоб молоді люди навчилися військовій справі, бо польські офіцерські школи були для нас закриті...” Бакун як один із провідників українського підпілля у Львові робить такий висновок: “Безкровні революції нічого не дають, тільки кров спроможна цементувати народ, а загиблі в боротьбі стають дороговказом”. На думку українців, польська операція “Буря” була спрямована не проти німців чи росіян, а проти народів Литви, Білорусі й України та їхнього права самим вирішувати свою долю. У Львові розташувався штаб Армії Крайової (АК) (вул. Кохановського 27). На фасаді будинку виднівся напис: “Lwówtwierdzapolskości”. Поляки дуже хотіли відновити своє панування над українцями Галичини й Волині; хотіли далі поневолювати наш народ. Головних сил Червоної Армії ще не було. Пішла в світ чутка, що Львів визволився силами самих поляків. 27 липня 1944 року Львів був повністю очищений від німців. Нові окупанти наказали своїм польським співникам скласти зброю. Уже 9 вересня 1944 року в Любліні варшавські комуністи підписали з Києвом і Мінськом договори про репатріацію населення.

У дальшій частині повісті представлено яскраві події Другої світової війни, описано ставлення українців до них та їхню реакцію на наявну дійсність, особливо у Львові. У вирі боротьби російської більшовицької імперії з німецьким фашизмом, між українцями назріла думка про самозбереження та активну боротьбу за вільну від усіх окупантів самостійну українську державу. Автор повісті неодноразово стверджує здатність українців проливати кров на рідній землі. Вони правильно розуміли, чому більшовики вбили С. Петлюру і Є. Коновальця. Знали, що “обезглавлений народ – це овеча отара”.

Турботу українського населення під кінець війни, коли з Червоною Армією до України поверталася російська більшовицька влада, висловлює священик Віктор у своїх пророчих словах: “... кремлівських можновладців колись не стане, не лякають мене матеріальні шкоди, бо міста і села підвести з руїн можна відносно скоро, також наші бездумно проріджені Карпати зазеленіють новим густим бором. Мене лякають спустошені людські душі, перевиховання яких у дусі християнської моралі займе довгі десятиліття – викривлені душі реставрувати важко... моральна деградація, духовна

порожнеча є нашим найбільшим ворогом”.

М. Трухан нагадує, що ще далекоглядний Бісмарк бачив значення України в боротьбі проти Російської імперії й 1888 року наказав філософові Гартманові опрацювати проект Київського князівства, яке мало постати після розчленування Росії. Читач знайде в книжці розповідь про ставлення німецьких політиків до української проблеми. Він відмічає, що зв'язковий ОУН до адмірала Канаріса, Ріко Ярій, домовився з абвером у справі створення батальйонів “Нахтігаль” і “Роланд”. Канаріс і маршал Браухіч патрунували створенню цих з'єднань. У книзі знайдемо дані про ставлення німців до України та українських самостійницьких аспірацій під час Другої світової війни, про їхню поведінку щодо українців і ставлення українського населення до них. Книжка багата фактами. Аж хочеться запитати – звідки в автора таке велике знання подій, політичних маневрів і позакулісних інтриг світової політики?..

Чимало місця у першому томі повісті автор присвятив Другій світовій війні на східньому фронті, засуджує імперіялістичну політику Гітлера. Він між іншим пише: “Вже Людендорф писав до Гінденбурга: “Гітлер скине Німеччину в прірву... Його авантюриницька діяльність може довести лише до одного...” А згодом підсумовує: “Здатність відпихати від себе прихильно налаштованих людей, мабуть, одна з основних прикмет німецького характеру”. Generalplan Ost Гімmlера від 13 червня 1942 року, після перемоги Німеччини передбачав переселення в Сибір 85% поляків, 75% білорусів, 65 українців і 50% чехів. На щастя, нацисти програли війну, в забуття пішов і план Гімmlера.

Щойно під кінець війни, коли поразка Німеччини була очевидна, “райхсфюрер СС Гайнріх Гімmlер почав говорити про українців як про важний чинник східноєвропейської політики. Наприкінці жовтня (1944 р.) звільнив з концтаборів політичних в'язнів, навіть дозволив створити Українську Національну Армію. А ще минулого року цей же Гімmlер не погодився на створення української дивізії, ласкаво дозволивши тільки галицьку, слово “українська” не проходило йому крізь горло” – саркастично зауважує автор. Одначе, все вказувало на те, що “в способі мислення людей на гітлерівському Олімпі нічого не змінилося”. М. Трухан не без

іронії відмічає: *“Ідіоти залишилися ідіотами. Червона Армія стоїть над Віслою, а вони щедрою рукою дозволяють українцям на зайнятій совітами території творити українську державу. Апломб і хамство плюс безмежна глупота”*.

М. Трухан наводить цікаві дані про адмірала Канаріса. На думку шефа абверу, *“у нас занедбано одну життєво необхідну справу, а саме: ґрунтовне вивчення питань поневолених Росією народів”*. Як видно, не всі німці були засліплені фашизмом Гітлера. Канаріс критично ставився до союзу Німеччини з Італією, навіть якимось сказав: *“Жебрацька країна, не має ні вугілля, ні нафти, ні розвиненої воєнної індустрії, зате має амбіції великої держави, – без потреби взяли на свою голову неабиякий клопіт”*. Канаріс був проти війни. Він прийшов до висновку, що німці не можуть її виграти.

Читаючи документальні матеріали М. Трухана, не можна не здогадатися, що в багатьох оцінках важливих подій, автор говорить устами своїх героїв. Робить це об’єктивно, самокритично у відношенні до українського суспільства, але й не ганьбить грубою лайкою польського, російського чи німецького так, як це примітивно роблять польські та російські автори у своїх творах про українців. Він з огірченням дошкуляє своїм землякам за те, що програли визвольні змагання після Першої світової війни. Замість тотальної мобілізації, провели демобілізацію. На його думку, це короткозорість і сліпота. М. Грушевський – яскравий приклад людини, яка не вмiла логічно мислити... Усі починають будівництво держави від творення армії, а він почав з розпуску армії... Однак, і М. Грушевський мав рацію у словах: *“Трагедією України є те, що нею керують ті, хто її не любить”*, а він їх, на жаль, підтримував. М. Трухан не щадить слухних докорів ще й іншим українським політикам і провідним діячам. Було б нам усім легше, коли б наші земляки навчилися зосереджуватися на справах істотних і бачили ворога там, де він справді є, – робить висновки автор. Українці схвально зустріли створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР), бо це означало демократизацію та було кроком від монопартиїстости до багатопартійної системи.

Українські патріоти вірили в те, що сорокамільйонний Український Народ має право на вільне незалежне

життя в колі самостійних народів світу. Цю волю треба було вибороти і вони боролись. Навіть маленькі народи скинули з себе колоніальне ярмо, то чому б українці не могли цього зробити... Колись деякі українці вірили у підтримку Німеччини, а інші покладались на власні сили. Ті виявились більш надійні. “Деякі люди вірять у підтримку Заходу... Щасливий, хто може в це вірити, – хай живе наївність!” – так закінчує свої міркування автор. Після закінчення Другої світової війни українці залишилися самі око в око з Кремлем. Одначе, Українська Повстанська Армія (УПА) виявилась гідним оборонцем рідної землі від російського поневолення, а наші герої-борці – гідними доброї пам’яті та слави. Боксер, – один із командирів УПА, зробив таке порівняння: *“Наші війни з Москвою завжди нагадували боротьбу двох боксерів нерівних вагових категорій”*. Логіка підказує, що держава, збудована на злочині та брехні, мусить колись зникнути з лиця землі. Учителька життя – історія вчить: імперії доходили до вершин слави, а потім розпадалися. І Російська імперія матиме свій кінець.

Не без критики американського способу життя висловлює свої думки названий вище Бакун: *“Молох війни не був найгіршим ворогом людства... в Америці росте набагато грізніший молох – доляр. Він здобуде панівне становище у світі, заступить людям Бога й мораль, а це означатиме сумерк нашої планети. Фінансова олігархія диктуватиме світові норми поведінки. – Напис на американській валюті: “InGodWeTrust” не відповідає правді, там повинно стояти: “InGoldWeTrust” – над усе вічна мрія про золотий дощ, прагнення до якнайбільшого прибутку повністю деморалізує людські характери. У янкі рахується не людина, не її моральна вартість, а “scaracitytopay”, тобто її платоспроможність” ...*

Окремий розділ автор присвятив ролі політики Москви у Волинській трагедії, в тому, щоби забити клин між польським і українським населенням, порівняти людей так, щоби не могли налагодити будь-якої співпраці під час війни. Трагічна волинська дійсність змальована на багатьох сторінках книжки, а за нею рясніють сліди радянських спецслужб із Москви, подібно як рясніє ними вся повість М. Трухана. *“Через місяць після прибуття спецзагону Рубцова, волинська війна стала*

фактом, – пішли в світ умисне роздмухані вістки про тисячі загиблих поляків. Розпалювалися пристрасті, озброєні німцями польські поліцейні батальйони рушили на українські села – почалися криваві акції”. До речі, монастир отців Домініканів у Львові під час війни був центром польських шовіністів з-під знаку народної демократії. Автор добре знайомий із подробицями і польського, і українського підпілля часів війни. Він доходить до висновку, що поляки краще від нас зрозуміли те, що право на існування треба собі здобути.

Про те, як дозрівала українська думка про боротьбу за власну незалежну державу, про ставлення українців до цієї проблеми та підпільну боротьбу з окупантами дуже цікаво розповідає автор повісті. Окремо висвітлена в книжці проблема боротьби за волю Карпатської України на тлі міжнародної польської, мадярської, чеської та німецької політики.

Окреме місце автор присвятив польському екзильному урядові в Лондоні, що керував польським підпіллям на українських землях, які після війни мріяв приєднати до Польщі. З Лондона йшли доручення підтримувати добрі взаємини з червоними партизанами, допомагати їм у боротьбі з оунівцями, а розвідувальні дані щодо німців пересилати і до Лондона, і до Москви. Ані польський лондонський уряд, ані керівництво АК у Варшаві не зробили жодної серйозної спроби домовитися з українцями.

До речі, у Москві відбувся процес над керівництвом польського підпілля – генералом Окуліцьким і його п’ятнадцятьма товаришами. Зізнання котрогось із підсудних виявили ось яку директиву: *“Ведучи диверсію проти Червоної Армії, залишати сліди, що вказували б на ОУН”.* У боротьбі з УПА більшовицькі загони користувались так званими “стрибками”, які також залишали сліди, що вказували на УПА. Тим часом після війни в Галичині шаліла війна радянських військ з УПА. Кожного дня гинули люди. Інших несподівано й жорстоко вивозили на Сибір. Із метою більш успішної боротьби з УПА, 28 травня представники СРСР, Чехословаччини та Польщі підписали у Варшаві договір про спільні дії. Перед УПА настали нові випробування. Довелось рейдом пробиватись із Закерзоння через Словаччину та Чехію на Захід, щоб привернути увагу громадськості вільного світу до боротьби українців за волю. Не можна не погоди-

тися з думкою, що повість М. Трухана – це досконалий підручник історії з людським обличчям. Автор залишив нам детальне художнє дослідження емоційно-психологічних життів багатьох людей, в якому переконливо відтворив реальних і придуманих персонажів.

Вагомий своїм змістом і думкою двотомник (у першому томі 655 сторінок, у другому – 697) вийшов тиражем 400 примірників, а це надто мало. Повість не втомлює читача, а навпаки, заохочує разом із автором розкривати щораз то нові цікаві сторінки дальших подій. Було б дуже побажано, щоб твори Мирослава Трухана опинилися на полицях усіх важливіших бібліотек, щоб з ними познайомились вдячні читачі в Україні. Це напевно було й бажанням автора.

Повість “Проти течії” опублікована за чинним в Україні Київським правописом, хоч автор дуже критично ставився до багатьох русифікаційних шаблонів і свої твори писав за Харківським правописом. Одначе, від редактора повісті можна було сподіватися кращого. Відчувається якийсь поспіх у публікації твору. Окрім русизмів, трапляються в ньому полонізми, а деколи й друкарські та технічні помилки, які можна було виправити при повторному перечитуванні книжки. Попри названі недоліки, книжку варто прочитати кожному. Ніхто не пожаліє. Дуже відрадно, що публікація закінчується вдумливим словом редактора та видавця Дмитра Сапіги.

Іван Немченко

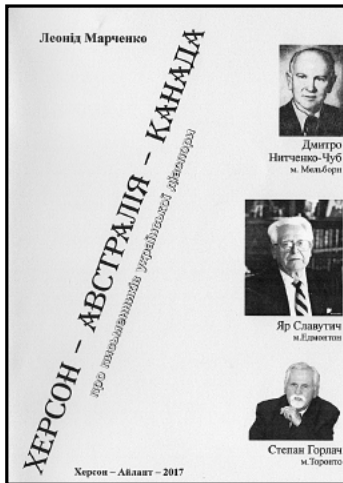
**“Невситима жадоба діяльності”:
нове видання
про митців-емігрантів**

(Леонід Марченко. Херсон – Австралія – Канада: про письменників української діаспори. – Херсон, 2017. – 63 с.)

Героями мемуарно-нарисового триптиха, запропонованого херсонським письменником Леонідом Марченком, стали відомі майстри слова з української діаспори – Дмитро Чуб (Нитченко) з Мельборна, Яр Славутич із Едмонтона та Степан Горлач із Торонто. Лінія Херсон – Австралія – Канада своєрідно поєднала ці чотири долі

Перший матеріал “Від Мельборна до Херсона”, переважно епістолярного характеру, вже знайомий читачам із третього випуску “Вісника Таврійської фундації (ОВУД)” за 2007 рік. Л. Марченко подає передісторію свого листування з Дмитром Васильовичем Нитченком (1905-1999) – патріархом українського письменства в Австралії, публіцистом, мовознавцем, педагогом, видавцем, упорядником і редактором альманаху “Но-

вий обрій”, автором книжок “Від Зінькова до Мельборна”, “Під сонцем Австралії”, “З новогвінейських вражень”, “Стежками пригод”, “Як Москва русифікує Україну”, “Живий Шевченко”, “Люди великого серця”, “У дзеркалі життя і літератури”, “Це трапилося в Австралії”, “Слідами Миклухо-Макляя” й ін. Ідеться в цьому екскурсі про Центр духовної культури в Херсоні 90-х років минулого століття в Херсоні, що мав своєю метою “створення

умов для культурного життя і розвитку людини в суспільстві, зріст морального рівня особистості” (с.3). Ця структура мала свій статут, програму, реєстрацію тощо. Л. Марченко виконував обов’язки керівника прес-служби. А голова Центру духовної культури Галина Мержієвська звернулась в ООН та ЮНЕСКО, а також до представників української діаспори в Австралії, Канаді, США з проханням про допомогу задля належного функціонування даної організації. Якраз найпершим із діячів українського зарубіжжя й відгукнувся на прохання херсонців Д. Нитченко. Листування між Дмитром Васильовичем і Галиною Мержієвською дало поштовх до його епістолярного знайомства з Л. Марченком. Це листування було тривалим і плідним, охопивши кілька літ – 1996-1999 рр. Письменники обмінювалися поглядами на характерні ситуації в Україні, зокрема щодо відродження в часи незалежності рідної мови, літератури, культури, освіти. Надсилали один одному книжки, журнали, альманахи, газети тощо. Чимало видань Д. Нитченка й інших австралійських авторів українського походження таким чином потрапило й до фондів бібліотеки Херсонського державного університету, де й до сьогодні ними користуються студенти та викладачі. Наприклад, у дослідженні молодого авторки Лариси Корнійчук “Народні мотиви в творчості австралійських письменників та митців української діаспори”, поданому в першому випуску “Вісника Таврійської фундації (ОВУД)” за 2005 рік, ішлося про доробок П. Вакуленка, Є. Гарана, Зої Когут та Д. Нитченка як митців-земляків із Зеленого континенту.

Отримавши, в свою чергу, від Л. Марченка низку його видань, Дмитро Васильович не забарився з належною їм оцінкою. Зокрема щодо творів сталінської тематики в доробку митця-херсонця – про примусову колективізацію, голодомор, репресії (“Північна яблуна з півдня”, “Плугатарі етапом йдуть...” та ін.) він зазначив: *“Прочитав уже повість та оповідання і половину публіцистичної збірки. Все написано фахово, майстерно і в ідейному розумінні дуже правдиво й цінно: правильно Ви відтворили і сталінську колективізацію і голод та заслання. Тільки частіше треба нагадувати, що все це було заплановано і здійснювано за вказівками і керівництвом з Москви. Все це робилося з метою зни-*

щити український дух, прагнення до самостійності і щоб зробити “єдиную неделімую” (с.6). Гостра й болюча реакція Д. Нитченка на подібні тексти цілком зрозуміла, адже він сам пережив часи репресій і цькувань у СРСР: “Я хоч і не був арештований, але чотири рази мене викидали з праці та з навчальних закладів. Ходив і я по півроку без праці, продавав усе з хати, що можна було продати, навіть половину своєї бібліотеки” (с.6). Часом він дорікає авторові, спонукаючи до більш правдивого письма: “Нічого не можу закинути Вам щодо Ваших книжок. З художньої сторони Ви написали добре, мова досконала, хіба можна окремі слова замінити на більш українські. Як передмови, так і повість та оповідання можна було б написати гостріше, як пише Ліна Костенко або Іван Дзюба, Роман Іваничук тощо. В повісті Ви змалювали ідеальне життя у засланні з успіхами в городництві тощо. Але не згадали про русифікацію, що ніде в Росії немає жодної української школи. Чи пробували наші люди там хоч трохи навчати своїх дітей рідної мови?” (с.7)

У листуванні Д. Нитченка та Л. Марченка простежується полеміка щодо ряду актуальних проблем. Херсонський автор обстоює свої думки, власні позиції, та водночас переконується в слушності напучувань і порад митця з далекої Австралії, як-от: “Раджу писати далі з підкресленням тих найболючіших моментів нашого народу, через які він пройшов” (с.8); “Трохи дивує мене, що Ви друкуєте і російською, і українською свої твори, вірніше, пишете двома мовами. Російською мовою захаращені всі крамниці та кіоски в Україні, тому надолужуйте рідною мовою, хоч Ви й народилися в “местах отдаленних, русскоязычных”” (с.12); “...Тепер російська література буквально задушила українську літературу і пресу. За

Дмитро Нитченко

статистикою лише 3% книжок друкується в Україні українською мовою, а решта – російською. До того ж з Росії надходить безборонно безліч російських видань і газет. Деякі роздають безкоштовно. Чи Вам це байдуже?” (с.15); “Звичайно, мова – це нібито приватна справа, але якщо Ви себе вважаєте українцем і бачите, яка ситуація з нашою книжкою і мовою в Україні, то мусите схаменутися і повернутися до рідної мови, щоб рятувати її, а не допомагати русифікувати” (с.20).

Іноді Д. Нитченко в суперечках із Л. Марченком стає жорстким, вимогливим, але справедливим: “Я певен, що Ви належали до компартії, а може, й тепер належите, але мене це не лякає. Головне, щоб Ви були в першу чергу укр[аїнським]¹ патріотом, якому в першу чергу болить доля свого народу, своєї держави, своєї мови і культури. Турбуючись цим, я вислав уже 95 пакунків укр[аїнських] книжок в Україну, щоб сказати правду хохлам і малоросам та добрим людям, щоб допомогти в боротьбі проти тотальної русифікації. А доля Австралії та англійської мови мене не турбує. Що ж до російської мови, як спільної для СНД, то це для національних взаємин, а не для внутрішнього вжитку. Українець мусить шанувати в першу чергу свою мову, а росіянин – свою. Але живучи в Україні, росіяни мусять знати і шанувати українську мову, як українці, що живуть в Росії, мусять знати й шанувати російську. Але, на жаль, в Україні 40% російських шкіл, а в Росії, куди загнали 20 мільйонів українців, немає жодної школи на державному утриманні. То це Вам російський інтернаціоналізм. Чи Вам байдуже?”

Ще раз прошу вибачити, бо добрий українець сьогодні мусить бачити, що Україна і українська мова, культура у великі (с.19).

Аби переконати опонента в доречності своїх міркувань, Д. Нитченко посилається на думки й життєвий досвід материкових літераторів: “Колись славний письменник Антоненко-Давидович писав про тих, що пишуть двома мовами: російською – для Росії, а українською – для України. Він засуджував таку позицію, бо в таких людей немає справжньої любові ні до своєї мови, яка весь час переслідувалась і перебуває на межі знищення, ні до своєї історії, ні до своєї куль-

---

¹ Реконструкція скорочень редакційна.

тури. Таких людей називають “всьоравновщиками”, їм “какая разница” (с.16). Щодо закидів Л. Марченка та його спроби провести паралель між “двоязичієм” у незалежній Україні та англо-українською двомовністю в доробку Д. Нитченка чи інших представників письменства Австралії, Дмитро Васильович рішуче відкинув доречність такого порівняння: “Ви дорікаєте, що я пишу англійською мовою. Ні, жодного твору я не написав англійською! А що видали 4 мої книжки в перекладі англійською, то це робота мого онука, який свого часу захопився перекладами...” (с.16).

Про “природність” горезвісного “двоязичія” московсько-радянської закваски Д. Нитченко знав не з чужих вуст – він сам це пережив у сталінські часи, був свідком численних більшовицьких злочинів: “На Кубані всі станиці ще до 1932 року розмовляли укр[аїнською] мовою. Під впливом міністра освіти Скрипника відкрили на Північному Кавказі 240 укр[аїнських] шкіл. В Краснодарі відкрилися укр[аїнський] педінститут, укр[аїнський] відділ в робітфаці, де й я навчався, укр[аїнські] педтехнікуми (в Краснодарі і станиці Полтавській). В Ростові виходила укр[аїнська] газета для Північного Кавказу “Червона газета”. У 1932-33 роках все було ліквідовано. Всі школи перевели на рос[ійську] мову викладання, всі наші установи, інститут, педтехнікуми. А тисячі вчителів заарештували, частину розстріляли. Наших лекторів – Семена Боклаженка, професора Івана Шмалю, автора граматики укр[аїнської] мови, та інших – розстріляли” (с.18).

Утіхою для Д. Нитченка стало відкриття в Л. Марченкові добротного дитячого письменника. В одному з листів він підкреслює: “Та щоб не забути, щиро дякую вам за милу книжечку для дітей – “Маринчин дивосвіт”. Кажуть, що цікаво написані книжки для дітей цікаві і для дорослих. Тож я сьогодні одержав і за годину чи півтори з допомогою окулярів та лупи з приємністю прочитав її. А незабаром передарую її моїм правнучкам Галинці та Мар’янці, які ходять до української школи по суботах, вільно володіють розмовною мовою і навчаються писати та читати” (с.11-12).

З листів Д. Нитченка постають яскраві замальовки з життя українських літераторів у діаспорі, цікаві подробиці з його письменницьких буднів. Викликає

захоплення й подивування ота одержимість і неймовірна працездатність Дмитра Васильовича, з якими він протягом десятиліть віддавався українській справі, українській освіті, українській книжці й періодиці в Австралії, не зрадивши цьому покликанню до останніх днів свого життя.

Цікавими є й відгуки автора-херсонця на прочитані тексти митця з Зеленого континенту Наприклад: *“Я мовби разом з Вами мандрував, разом переплив через океан, в Австралію, і був свідком усіх заходів і зустрічей, які відбулися за ці довгі роки. Ви зробили дуже велику справу! Ваша “хроніка” – це, на мій погляд, епопея життя українців, яких доля закинула в далеку Австралію. Але й там вони вважали Україну не мачухою, а рідною ненькою. І тому, здається, Ви більше патріоти, ніж ті, хто живе на Вкраїні. Бо Ви зуміли зберегти великий невмирущий український дух, мову, культуру – без підтримки ззовні. Для цього Вам усе прийшлося починати з нуля: писати підручники, створювати школи тощо”* (с.9).

Перший матеріал видання містить критичні відгуки про літературу діаспори, зокрема автор посилається на працю “Дмитро Нитченко-Чуб: літературний портрет” дослідника з Тернополя П. Сороки, з котрим, безперечно, не можна не погодитися: *”...Важко назвати іншу людину, яка б доклала стільки зусиль для збереження рідної мови і культури на далекому континенті, як Дмитро Нитченко. Чотири десятки років, проведені тут, це без перебільшення духовний подвиг, високе сподвижництво, що викликає справжнє захоплення. Його творчий вогонь, неситима жадоба діяльності запалювали і надихали інших людей, розширювали коло щирих однодумців і віддалених друзів”* (с.29).

Серединний розділ видання – спогад “Яр Славутич у Херсоні” – репрезентований у даному випуску “Вісника Таврійської фундації (ОВУД)” у мемуарній рубриці. Він складається з кількох частин: “Віртуальне знайомство”, “Два дні в Лазурному”, “У краєзнавчому музеї і не тільки”, “Падає, падає сніг...”.

Про Яра Славутича (1918-2011) Л. Марченко вперше почув ще на порубіжжі 1980-1990-х років від Миколи Братана – на той час очільника обласної філії СПУ, а тепер – Національної спілки письменників України.

Заочне знайомство з митцем відбулося через читання його книжки “Зібрані твори”. “У той час, – згадає Л. Марченко, – я навчався в інституті журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Сучасну українську літературу викладав професор А. Г. Погрібний. Одна з його лекцій була про літературу української діаспори. Відтоді нам ближче стали імена письменників Юрія Клена, Олега Ольжича, Уласа Самчука, Івана Багряного, Василя Барки, Євгена Маланюка. Після лекції я підійшов до Анатолія Григоровича і запитав, чому він не згадав про Яра Славутича.

– Через те, що час лекції обмежений, неможливо про всіх розповісти. Самі ж знаєте, що “нашого цвіту по всьому світу”! І в Сполучених Штатах, і в Канаді, і в Австралії – де зазвичай живуть і працюють українські митці та письменники. В Канаді, крім Яра Славутича, є ще Степан Горлач, а в Австралії очолює літераторів Дмитро Нитченко-Чуб. Бажаєте про них більше знати, вивчайте їх творчість, читайте їхні книги. Зараз така можливість є...” (с.34).

Під впливом “Зібраних творів” Яра Славутича Л. Марченко вирішив підготувати серію видань про часи сталінських репресій. Про такий імпульс у його творчій діяльності автор визнає таке: “А мені книга Яра Славутича допомогла. Я згодом написав дві книжки про розкуркулення: художню повість “Північна яблуня з півдня” і документально-публіцистичне дослідження “Плугатарі етапом йдуть”. Вони вийшли друком у видавництві “Просвіта” (с.35).

До подальшої сторінки віртуального знайомства з поетом з-за океану Л. Марченко прилучив тогочасний керівник і натхненник херсонського літературно-мистецького гурту “Малючок Степовичок” А. Крат (нині проживає в Чехії). Оскільки закордонними повпредами даної організації були емігранти з херсонським корінням – Яр Славутич (Канада), Михайло Бріф (США), Олена Гельфанд (Німеччина), Михайло Кацев (Ізраїль), Володимир Тарабановський (Польща), з якими плідно листувався А. Крат, то саме він запропонував Леонідові Володимировичу надіслати Ярові Славутичу свої книжки про розкуркулення українського селянства. Поет і науковець із Канади ознайомився з надісланими

виданнями й у листі до А. Крата позитивно відгукнувся про них: *“Уважно прочитав книжки пана Леоніда Марченка. Схвалюю те, що він наважився їх написати, і раджу йому продовжувати цю тему, бо вона до кінця ще не вичерпана”* (с.35).

А далі було вже безпосереднє знайомство Л. Марченка з Яром Славутичем – під час його відвідин Херсона. Про це розповідає розділ *“Два дні в Лазурному”*. Цікаво, що Леонідові Володимировичу гість запропонував звертатись до нього, використовуючи те імення, що письменник отримав від народження, тобто величати Григорієм Михайловичем, бо, мовляв, *“Яр Славутич – це моє літературне ім'я”* (с.37). Проте

Яр Славутич

авторові цього відгуку пригадується, що славний візитер із Канади за своїх приїздів до Херсона настійно радив, або й вимагав, щоб до нього звертались не інакше, як *“пане Яре”*, оскільки Григорієм Жученком він був лише до 1941 року.

Розділ пересипаний багатьма деталями з життя й діяльності високодостойного гостя, його враженнями від Херсона та херсонців. Характерна заувага: *“Яр Славутич завжди був із записником. Час від часу він дїставав його і щось занотовував”* (с.38). Письменник і науковець щиро цікавився творчістю земляків. Тож у матеріалі йдеться про поцінування Яром Славутичем літературних публікацій херсонських авторів М. Бріфа, Л. Марченка. Перебуваючи на Херсонщині, гість із Канади мусив визнати: *“Відчуваю себе, як серед іноземців, зовсім не чути української мови. Але ж це Україна!...”* (с.39). А ще він поділився мрією: *“Я об'їздив увесь світ! А жити хотів би тільки в Києві...”* (с.38).

Л. Марченко детально інформує про перебіг зустрічі Яра Славутича з громадськістю міста, що відбулася 14 серпня 1990 року в Херсонському обласному краєзнавчому музеї під ліричним гаслом *“Я ваш навіки, степові широти...”*. Під час свого виступу гість із діаспори не

оминув болючого мовного питання: ”... Коли я вперше повернувся в Україну, то частіше чув російську мову. І от, як почув рідну, зрадів: є українська мова! І я знов таки ожив! Побачив жовто-блакитний прапор – теж дуже зрадів!.. Вважав Одесу за космополітичне місто, але й там почув українську мову! Скрізь українці!..” (с.40). На думку Яра Славутича, це свідчення реального відродження національної самосвідомості краян, адже “українська мова існує понад 1000 років, від неї пішли всі слов’янські мови, вона корінна...” (с.40). Він поділився емігрантськими проблемами. Адже далеко не ідеальними, часто вкрай несприятливими були умови життя представників діаспори: “В Канаді теж непросто було зберегти рідну мову. Англійські хлопці змущалися з українських дітей, коли вони спілкувалися між собою своєю мовою, палили їхні підручники... Однак наша мова, культура та мистецтво нагадують птицю Фенікс: завжди відроджуються при будь-яких обставинах!..” (с.40-41).

Л. Марченко розповідає про те, як у Яра Славутича виникла ідея видати в Херсоні збірку своїх поезій місцевої тематики “Співає колос”, про складнощі в реалізації цього літературного проекту.

А завершується нарис-персоналія напівжартівливою автоепітафією, котру письменник витворив ще далекого 1978 року:

*Славутич Яр, виховник і поет,
Лежить тут, похований в Канаді,
А рвійний дух, не знаючи тенет,
Воює далі. Не кінець браваді!
Убравши в карби не один сонет,
Творив октави, то сумні, то раді, –
Інакше згинув би цей гранослів,
Чий меч ворожих не щадив голів (с.45).*

А ще – міркуванням Л. Марченка про невмирущість і нетлінність слідів, котрі лишають такі люди на землі: “І хоча могила Яра Славутича за морями-океанами, пам’ять про нього не знає кордонів, вона в його багатій творчій спадщині – книгах, підручниках, наукових працях. Також вона залишається в наших серцях і душах, бо “...не вмирає дух степовика” (с.45).

Третій матеріал у книжці присвячено письменникові з Канади Степанові Горлачу (1921-). Л. Марченко на-

голошує, що хоча з цим літератором *“особисто не був знайомий. Але він все ж таки зайняв у моїй душі якусь частину. Так буває іноді, коли стороння людина несподівано входить у твоє життя, в чомусь стає взірцем, і нікуди від цього не дітися”* (с.46).

У 1990-х роках Леонід Володимирович познайомився з членом правління Товариства дружби з Німеччиною та ради Українського союзу колишніх неповнолітніх в'язнів фашизму І. Шевченком, що працював на посаді доцента в Донецькій академії будівництва і архітектури. Саме від нього Л. Марченко дізнався про перебування С. Горлача в 1995 році на Донбасі та презентацію його роману “Богдар” – про розкуркулення і голодомор в Україні 30-х рр. І. Шевченко передав канадському гостеві близьку за тематикою книжку “Плугатарі етапом йдуть” херсонського автора. А потім повідомив Л. Марченку адресу С. Горлача та запропонував розпочати з ним листування. Так, із легкої руки донечанина І. Шевченка, і зародилося віртуальне знайомство херсонського та торонтійського літераторів.

С. Горлач надіслав Л. Марченку низку своїх творів – роман “Богдар”, есей “Вірна любов”, поему “Стего”. Відтак з'явилися можливості для обміну думками, обопільних поцінувань текстів. У розділі вмонтовано розгорнуту рецензію на роман “Богдар”, наголошується на автобіографічних рисах твору. Ідеться й про досить незвичний дорожній щоденник С. Горлача “Хрестини незалежності” як ілюстрацію його пішої мандрівки по Україні (карта подорожі репрезентована в книжці). Л. Марченко не без захоплення відгукнувся про цю неординарну акцію: *“Він мені нагадує апостола Андрія, з оточення Ісуса Христа, який пройшов уздовж Дніпра до пагорба, де потім виникне Київ. Апостол Андрій із хрестом у руках ніс слов'янам християнську віру. Також і Степан Горлач цю віру відроджував”* (с.62).

Гаслом письменника стали промовисті слова: “*Я намагаюсь жити для свого народу і молюся за його благо, бо дорога до Бога іде лише через любов до ближнього, до свого народу. Моє здоров’я залежне не від того, скільки я прошу у Бога того здоров’я, а від того, як про мене думає мій ближній, як він молиться за мене і скільки я йому допоміг*” (с.62).

Матеріал про С. Горлача містить чимало краєзнавчих відомостей, пов’язаних із діяльністю херсонських авторів М. Каляки, І. Проценка тощо. Л. Марченко полемізує з М. Калякою щодо фактів перебування гостя з Канади на херсонській землі. Адже нерідко у виданнях такого типу зустрічаються різночитання.

Діаспорний триптих Л. Марченка містить розмаїтий ілюстративний матеріал (портрети письменників, обкладинки їх книжок, копії автографів їх листів, поезій тощо). Видання має як пізнавальну, так і виховну цінність, апелює до національних почуттів реципієнтів. Безперечно, ця книжка стане у пригоді викладачам і вчителям, студентам і школярам, краєзнавцям, широкому колу читачів – усім, хто небайдужий до минувшини й сучасності української спільноти в світі.

Таїсія Щерба

Єдність душі з душею Батьківщини...

*(про збірку поезій Миколи Василенка
“Тавровані зоряниці”)*

*Ні! Я жива! Я буду вічно жити!
Я в серці маю те, що не вмирає!...*

Леся Українка

У видавництві “Просвіта” за сприяння Херсонської обласної організації Народного Руху України побачила світ книжка відомого на теренах Таврійського краю і далекого зарубіжжя Миколи Василенка “Тавровані

зоряниці” (2011). До неї увійшло 564 вірші, які розміщені у 5 розділах: “Супроти вітру” (71 вірш); “Вінок надгробних написів” (86 віршів); “Кошик катренів” (298 вірш); “Автографи пам’яті” (81 вірш); “Каравели балад” (28 творів).

Усі ці вірші, написані автором у другій половині минулого століття, довго не були оприлюднені, бо поет Микола Василенко – колишній політв’язень, який поневірявся у сталінських концтаборах на Далекій Півночі з 1947 до 1955 рік. Тому за часів радянської цензури його твори не могли побачити світ, але поет ретельно зберіг тоді написане. І сьогодні його поетичне слово винесено на обшири сучасності.

Мені вже не раз доводилося писати про його творчий доробок, висвітлювати в обласній періодиці та фахових журналах, колективних збірках, альманахах тематичне розмаїття поезії і прози, щоденникових записів, дивуватися потужному творчому потенціалу митця.

Реальні враження від пережитого самим автором, побратимами по нещастю, знайшли відображення у полум’яному слові, яке заборонялося більше 50 років і тільки тепер вибухнуло під такою метафоричною назвою “Тавровані зоряниці”.

Тексти збірки написані з громадянською пристрасстю на болючі теми того часу. Вони відзначаються широкою творчою амплітудою традиційних форм і зразками поетичного модерну.

До кожного розділу збірки вдало підібрані епіграфи – влучні вислови знаних людей у всьому світі.

До першого розділу автор бере слова Левка Лук’яненка: “Я належу до тих, ким рухає не злоба до ворогів, а любов до України”. І під це мотто підпорядковане кожне слово поета, як от: “Сторожа”, “Дух – живий!”, “Зона”, “Сіймо зерна свободи”, “Інта”, “Сподівання”, “Задля тебе, Україно”, “Не смійтеся, блазні”, “Хто ти?”, “Хто?”, “Слово”...

Краще про це свідчать твори самого автора, наприклад, вірш “Сторожа” з заувагою щодо часу й місця написання “Інта, 1950”. Ідеться про місто в Заполяр’ї, де в часи сталінщини знаходилися концтабори політичних в’язнів, де залишилися і василенківські сліди. Наведемо цей текст повністю:

*Як вампіри косоокі,
П’є сторожа з мене соки.*

*Доокола ніч сумна,
Ніч, хурделя – чужина.*

*Сніг, як смерть, – ламкі мости.
Їх мені не перейти,
Не порвати хижий дріт,
Не зробити переліт.*

*Хоч година непогожа
І не спить моя сторожа,
Дремену у рідний край,
І як звати – забувай.*

А ось вірш-портрет цього забутого Богом містечка, з якого ліричний герой поривається на волю, до України. Ці рядки з далекого 1952 року:

*Інта в зморі. Пізній час.
Хотів би зараз птахом стати
І полетіти, де Тарас
На кручі спить;
Де Божий шлях,
Чумацький Шлях висить мостом
Над чорноліссям і Дніпром;
Де перші вірші написав
Про Сагайдачного й свободу;
Де мову рідного народу,
Як суть свого життя сприйняв.
Хотів би зараз бути там,
Вклонитись рідним берегам,
Тюрму залишити катам.*

У цій збірці Микола Василенко постає істориком і біографом свого народу. Він був і залишається борцем за незалежність України і вільний, безцензурний розвиток української мови.

*Я тебе у серці
свято бережу;
задля тебе тиші
перейшов межу
і зелені вірші,
сонячні думки,
пронести бажаю
в Храм твій гомінкий.*

*Я за тебе здавна,
мов гора, стою,
у снігах гартую
молодість свою.
Хоч щодня голодний
і німіє кров,
на платню нечистих
не іду й не йшов*

(“Задля тебе, Україно”, 1954).

Художній твір завжди глибинніший і складніший від життєвої конкретики. Мене вражає широта мотивів цієї збірки, афористичність висловів, добірنا художня образність не лише в громадсько-політичній ліриці, а й у пейзажній, інтимній, філософській.

*Наче скеля, міцні ми у нашому слові,
Його крил не зламати ворожим рукам.
Рідне слово, – небесна потуга у крові, –
Запливає у серце, мов хвиля дзвінка.*
(“Слово”)

Вражає глибинна обізнаність не лише з сучасним для автора життям, а й із історичним минулим, яскравими особистостями давніх часів і сьогодення (вірші “Дорога до Істини”, “Балада про свободу”, “Вікно в Європу”, “Притча про хліб”, “Притча про пророка”, “Серце заповів батьківщині”, “Петро Калнишевський”, “Memento mori” та ін.).

*Людина шукає істину,
ворушить давнину,
одухотворюється світлом
національної ідеї,
полицком рідних прапорів...
Людина живе на глеветяхах і воді,
ладна до жертвних дій,
тільки б не спокуситися на олжу
і не покритися ржею...
Людина грудьми закриває цівку кулеметів,
перетворюється в білих птахів,
у дощ і сніг...–
І народжується животворна суть.
Камінь починає говорити,
темрява зникає –
і забруньковується
нове дерево життя.*

(“Дорога до Істини”)

Переживши випробування, Микола Василенко зберіг національну і людську гідність, любов до українського слова і України; виклав на папір, як на вівтар перед Богом, свої спогади, роздуми, надії.

*Немов рисак, який шалено біг,
Мій вірш, бувало, спотикався й падав.
Його підступно ударяла зрада,
А він до звершень закликав усіх.*

*Ішов крізь ніч, зривався з гір і стін,
Але свою дорогу добре бачив.
Нехай, як правда, торжествує він,
І світить людям полум'ям гарячим.
(“Мій вірш”)*

Про творчість нашого земляка Дмитро Павличко сказав так: “Поет ставить у центр свого “Я” свою Вітчизну, задля якої він страждає, і це усвідомлення єдності своєї душі із душею батьківщини допомагає йому витримати катування, злигодні і приниження”.

Тож маємо бути вдячні долі, що поруч із нами живе “живий смолоскип”, високодостойний поет-громадянин Микола Василенко.

Павло Параскевич

Відгук-презентація двокнижжя “Листи до Олеся Гончара”

Упорядником нового видання є Микола Іванович Степаненко (14. 10.1958) – учений, мовознавець, літературознавець, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти, ректор Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, автор понад 600 опублікованих праць, зокрема статей про творчість О. Гончара, а також монографій “Публіцистична спадщина Олеся Гончара: мовні, навколотовні й деякі інші проблеми” (2008, 396 с.), “Духовний посил Олеся Гончара (за матеріалами “щоденників” письменника (2009, 260 с.), “Літературний простір “щоденників” Олеся Гончара” (2010, 528 с.), “Світ в оцін-

ці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника” (2012, 284 с.), “Літературно-мистецька Полтавщина” (2015, 500 с.), “Мовознавча Полтавщина” (2014, 568 с.), “Літературні музеї Полтавщини (2006, 404 с.), “Літературні, літературно-мистецькі премії в Україні” (2014, 498 с.), “Літературознавча Полтавщина” (2015, 668 с.), “Сучасні письменники Полтавщини” (2014, 90 с.). “Патріарх українського мовознавства (до 100-річчя від дня народження професора Михайла Жовтобрюха” (2015, 113 с.), “Академік Арнольд Панасович Грищенко (2016) та ін. Він упорядкував книги “Наукова спадщина Михайла Жовтобрюха” (2000, 72 с.), “Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізерського” (2014), підготував видання окремих томів енциклопедії “Полтавіка”...

Окреме місце серед наукових проблем М. І. Степаненка посідає вивчення мови творів письменників-полтавців (Г. Сковороди, І. Котляревського, Панаса Мирного, Олеся Гончара, Петра Ротача), редагування наукових збірників, видань і т. д. Він удостоєний багатьох іменних премій, нагород і відзнак.

Двокнижжя “Листи до Олеся Гончара” (2016) – оригінальне і цінне видання, яке складається з двох книг. Перша з них охоплює 1946-1982 рр. (736 с.), а друга – 1983-1995 рр. і має такий же обсяг – 736 с. У двокнижжі вміщено 895 листів до О. Гончара, до них подані детальні примітки й коментарі, які займають значне місце.

“Листи були й назавжди залишаться важливим джерелом інформації про особливості тієї або тієї доби й перебіг знакових та менш примітних подій, які вона переживала, про суспільство загалом і окремих людей, їхні земні діяння. Словом, в епістолярію, як у фокусі відзеркалена вся система буття саме життя в усіх реальних і омріяних вимірах, у всьому об’єктивному та суб’єктивному багатогранні.

Велику цінність мають листи, автори яких – творчі люди, активні учасники, а не свідки віддаля всього, що довкруги них відбувається, провісники майбутнього, шанувальники минулого” (с.5-6) – цілком слушно наголошує автор передмови, яка має назву “Письменницький епістолярій”.

У двох книгах зібрані листи з персонального архіву родини письменника, із Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Інституту

літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського.

Коло адресантів репрезентоване всіма верствами населення: від академіків, найвищого рангу державних, партійних, міжнародних, наукових, громадських діячів – до простих робітників і колгоспників, студентів, учнів. Географія – дуже широка.

Листи сповнені глибокою повагою і любов'ю до адресата. Зміст їх розмаїтий: вітання, подяки, вияви захоплення, прохання... Велику допомогу упорядникові надавала дружина письменника як берегиня творчості О. Гончара і справжній знавець його доробку.

По-своєму важливими для дослідження спадщини митця є листи українських і зарубіжних майстрів слова, особливо тих, які виводили Олеся на літературну стежу – Петра Панча, Павла Тичини, Юрія Яновського, Остапа Вишні, Миколи Бажана, Андрія Головка. Згадаймо про те, як уміло й тактовно підтримав його новелу “Модри Камень” під час її цькування П. Тичина, а П. Панч сприяв першій публікації в журналі “Україна” (1946). Або ж як Ю. Яновський привітав О. Гончара з романом “Альпи” і надрукував.

Особливо оригінальними є листи вдячності Остапа Вишні, А. Головка, Ю. Яновського, М. Рильського, О. Ковіньки, Г. Тютюнника, П. Ребра... Серед листів зустрічаємо і поетичні рядки – посвяти Д. Білоуса, Л. Коваленка, Ф. Гаріна...

Ю. Яновський назвав О. Гончара “письменником справжнім”. На глибоке переконання П. Загребельного він належить “до тих небагатьох, для кого література – це форма існування в світі і мета життя”. Він, справедливо твердить Б. Олійник, “перший наніс на суспільну мапу найгарячіші вузли проблем, які суспільство має вирішувати завтра”. Цей самобутній письменник, слухно зауважує П. Кононенко, “по-новому мислить сам і прагне підняти на вищій щабель мислення і всю літературу”. Він, як ніхто, за метким спостереженням Я. Гояна, “уміє в океані рідної мови знайти таке слово, яке несе в собі код нації, і засвітити його перед народом, піднести його як знамено, розгорнути як епоху вмістити в нього степи, ясні зорі і тихі води України”. Важесь помітити, що Олесь Гончар є не тільки совістю української літератури, а й національним проводирем,

який, покличемося на Д. Павличка, *“ніколи не годив кон’юнктури”*, а за словами В. Яворівського, *“просвічує дорогу українцям”* (с.11-12).

Листи в книзі подані в хронологічній послідовності. Зустрічаємо тут серед них вісточки від наших земляків – Миколи Братана, Анатолія Кичинського, Лади Федоровської, Давида Фанштейна...

Двокнижжя *“Листи до Олесь Гончара”* розраховане як на дослідників, так і на широке коло шанувальників українського слова та культури, уболівальників за їхню долю. Радує те, що українська спільнота неспинно множиться, що стають зримою реальністю мрії-думки, які виношував на зорі нашої незалежності цей талановитий письменник, відомий державний і громадський діяч: *“У ці дні на Україну дивиться світ – численні спостерігачі зі всіх континентів, прибувши до нас, побачили образ України в істинному світлі, в її відкритій відданості принципам демократії й гуманізму, побачили народ, гідний рівноправно брати участь у житті європейського і світового товариства.*

Прийдуть нащадки і... побачать Україну оновлену, вільну від екологічного лиха, від успадкованої з тоталітарних часів аморальності й таких принизливих нестатків та злиднів, віриться, що на місці гнилих нуклідних морів золотітимуть хліба народного добробуту, квітуватимуть сади – сади незалежності і свободи” (с.13).

У листах згадуються, оцінюються, іноді аналізуються окремі твори, велика увага приділяється зокрема текстам, удостоєним премій, а також *“Собору”*.

У розділі *“Листи (1946-1982)”* є два епіграфи Ю. Яновського і О. Гончара. Останній я наведу: *“І все-таки – найкраща з нагород листи людські”* (с. 14).

Відкривається перша книга листом П. Панча від третього березня 1946 року (с.15). Завершує цю епістолярну скарбницю лист від В. Буряка від 28 грудня 1982 р. (с.547). Далі йдуть примітки, коментарі до листів (1946-1982) і знову два епіграфи – Я. Оксюти й М. Кюцюбинської.

Книгу другу з (1983-1995) відкриває лист від О. Силини за 1983 рік. Епіграфи взято з Е. Межелайтіса (*“З такими людьми, як Олесь Гончар, хочеться йти в ногу в найважчі походи в ім’я щастя людей”*) та Дмитра Стуса

(с.5). Завершується датована епістолярна добірка листом Петра Ребра від 26 червня 1995 р. Потім опубліковані кільканадцять листів без дат і починаються “Примітки, коментарі до листів (1983-1995). У виданні вміщено “Іменний покажчик (с.573-734) та “Зміст” (с.735).

Є тут листи індивідуальні й колективні (с.233, 536, 630). Хотів би навести декілька коротких цікавих та оригінальних листів. Від А. Головка, квітень 1968 р.: *“Слова, які я хочу сказати, або точніше, слова, яких я не можу не сказати сьогодні дорогому ювілярові Олесю Гончару, видатному українському письменникові в оцей урочистий день його п’ятдесятиріччя, це слова щирої любові, глибокої пошани, великої подяки йому за все те, що він, як письменник уже зробив до сьогодні для нашого народу”*. Головка підготував ювілейну промову, яку йому не вдалося виголосити. Він записав виступ, який не відбувся з суугобо технічних причин. Копію він надіслав до *“Літературної України”*. Проте чи побачить вона світ (знову ж таки з причин технічних). *Хто зна, тому даю вам, Олесю Терентійовичу, на всякий випадок у машинопису “гірше”* (книга 1, с.233). Від П. Тичини та його дружини 31 грудня 1959 р.: *“Дорогий Олесю Терентійовичу, з Новим роком, з новим щастям Вас з родиною сердечно вітаємо. Бажаємо здоов’я, радісного настрою, творчих перемог, все нових і нових на нашу радість. Тичина”* (книга перша, с.128). Від Остапа Вишні. 11 липня 1947 р. Олесеві Гончарові: *“Пробачте, що я звертаюся до вас із цим листом. Ви ввійшли в літературу як справжній, хороший, ласкавий письменник. Дозвольте мені, старому робітникові на цій ниві потиснути Вашу руку і, коли Ваша на це буде ласка, – обняти Вас і поцілувати. Я хочу, щоб ви знали, яка радість обгортає мене, коли мені довелося жити в той час, як живе на світі Олесь Гончар. Тисну Вашу руку. Любіть літературу, Андрія Малишка, Платона Воронька. Взагалі треба, по-моєму, любити справжніх людей і справжніх талантів. Ваш Остап Вишня. 11.07.47”* (книга перша, с.35). Від Ліни Костенко 3 квітня 1978 р. *“Дорогий Олесю Терентійовичу. Ваш день народження –це завжди свято, в ювілей, і не в ювілей. Просто тому, що народилася така красива людина та справжній, необхідний своєму народові письменник. Вітаю Вас сьогодні, глибоко шаную Вас*

завжди. Хай стрункі, не зломані щогли Ваших бригадин вічно йдуть до берега любові крізь усі циклони цього гіркого і прекрасного моря. Ліна Костенко” (книга перша, с.378). Від Ліни Костенко 2 квітня 1985 р. “Дорогий Олесю Терентійовичу! Вітаю Вас з Днем народження. Щастя Вам і здоров'я. Нехай Ваша зоря світить високо і ясно” (книга друга, с.76). Від О. Ковіньки 25 січня 1968 р. “Дорогий Олесю Терентійовичу! Прочитав Ваш роман “Собор”. Читав, хвилювався і невимовно радів. Ви створили чудовий літопис про славних людей славної землі української. Велике Вам спасибі! Із щирою до Вас повагою Ол. Ковінька” (книга перша, с.226). Від М. Рильського 2 березня 1963 р. “Дорогий Олесю Терентійовичу! Ще не зовсім виборсався я з своєї недуги, але виборсуюсь. І от мені потрапив у руки другий номер “Вітчизни”, а в ньому Ваш роман у новелах. Треба сказати, що останнім часом став я дуже перебірливим і примхливим щодо своєї “лектури”. Почнеш ото книжку – ніби й зацікавишся – і чомусь не дочитуєш. Мова не про так званих “молодих” і “старих”, навіть уславлені частенько мене розчаровують. Ну і от узявся я до Вашого роману. На мене війнуло справжньою поезією. Читаю і радію. І мені захотілося про це Вам сказати... Ваш М. Рильський” (книга перша, с.162-163).

Є й віршовані вісточки. Таким є лист від Д. Білоуса, 3 квітня 1993 р.:

*Дорогий Олесю!
Радий, що ти досяг свого зеніту.
За внесок твій для України й світу
Спасибі тій землі, що породила,
Спасибі тій сім'ї, що спорядила,
Спасибі тій судьбі, що огрядила,
Адже добі твої потрібні крила.
Коли вожді маніакально хворі
Хотіли люд тримати у покорі,
Підносив ти людину в кожному творі
Й собори душ возславив у “Соборі”!
То хай же все сторицею воздасться.
Здоров'я, успіхів тобі і щастя!*

Дмитро Білоус (книга друга, с.332).

Двокнижжя чудово і зразково оформлене. Після першого вибіркового прочитання це видання залишає

захоплення, заслужену вдячність за проведену сумлінну і величезну роботу М. Степаненка та інших людей, які причетні до його появи. Книга заслуговує на відзнаки та нагороди, які, сподіваємось, не забаряться.

Іван Немченко

“Закоханий у райдуги і зливи”

**(Педченко В. Потреба неба: поезія. –
Київ – Херсон: Просвіта, 2017. – 40 с.)**

Здається, ще зовсім недавно студент-філолог Володя Педченко нагадував допитливе й кмітливе пташеня, що тільки збирається навчитися літати. Але як швидко минає час. І ось уже Володимир Васильович – поважний педагог і успішний письменник – перебуває на порозі свого першого п’ятдесятиліття. За плечима лишилися роки праці на кафедрі української літератури Херсонського державного університету та в шкільних установах нашого міста, а ще творчі здобутки, заявлені в поетичних книжках “Срібло”, “Релігія рими”, “Гороскопи слова”, “Портили пам’яті”.

І ось нове видання з промовистою назвою “Потреба неба”. Поза музичністю такого словесного імперативу, що забезпечена внутрішньою римою, відчуваються дисонанси в душі автора, щем від фатальної невлаштованості й зашореності людини в соціумі, неподоланна жага до ідеалу. Уже в цій назві вчувається щось алюзійно-глибинне, повертаючи нас, читачів, до емоційних виплесків романтичної класики хоча б і в особі незабутнього Михайла

Петренка з його ліричним циклом “Небо”, фрагмент якого став одним із найпопулярніших романсів про бажання людини стати кращою, щасливішою, крилатішою в своїх пориваннях (“*чому я не сокіл, чому не літаю?*”). Або ж нагадає про душевне сум’яття “непривітаного співця”, що лебедем падає з високостей униз, пізнавши велич і широчінь по-щоголевськи розкріпаченого неба і недосконалість землі. Той болючий нерв, що озивається в збірці В. Педченка, зумів відчути автор передмови О. Олексюк, назвавши свою статтю “Поет, що прагне високого, чистого і неземного”.

Дійсно, твори, що складають дане видання, романтично окрилені, приваблюють своїм життєвим оптимізмом, вірою автора в добро, людяність, справедливість. А це – в красу. Поет не стомлюється оспівувати красу довколишнього світу, велич емоційних станів, які охоплюють особу від глибинного відчуття причетності до буття вічно прекрасної природи. Його ліричний герой – палка закохана натура. І ця любов – до світу, до рідної землі, до людини – підносить його над хвилями життєвих негараздів, допомагає в осягненні болючих проблем і випробувань. Як кожен поетичний рядок, так і кожна миттєвість долі героя має своє продовження, видозмінюється, шукає інших граней вияву. Ця жага перемін – і в собі, і в довкіллі – щемливо пронизує усю збірку. Такою одержимістю, нестримним прагненням до ідеалу автор хоче захопити й читача, запропонувавши йому “*всім законам Наперекір Назбирати у Грудях неба, Бо без нього Ніяк*” (с.39).

Поезії з книжки В. Педченка “Потреба неба” захоплюють віртуозністю емоційних, смислових, інтонаційних варіацій. Часом це одне лише слово, що обігрується, проглядається, прочувається в різних ракурсах: “*Селяві! Селяві?* Селяві...” (с.20).

Вірші збірки здебільшого мелодійні, мають пісенний характер. Цього автор досягає завдяки численним повторам, інверсованій мові тощо. Особливо йому імпонують внутрішні тавтологічні рими: “*Нам би зором, хоч зором схопити Непомітних миттєвостей мак*” (с.5); “*Він бив копитом, щедро бив копитом*” (с.19); “*Захмелівши в вині, як в вині*” (с.26); “*А сьогодні... Сьогодні прийшла*” (с.26) та ін. Подібні ритмічні елементи створюють враження співаної поезії, а сам автор нагадає віртуоза

й імпровізатора-кобзаря, що йде зі своїми піснями до людей і в хвилі радості, й часини смутку.

До книжки подано кілька віршів російською мовою, які назагал не дисонують з усім виданням. Хоча у категоричного читача може виникнути питання до автора, чому український співець-патріот у період війни з московськими агресорами популяризує їх мову, яка у всі часи успішно виконувала свою окупаційну функцію й намагалася задушити українську в міцних обіймах колонізатора. Проте знайдеться й такий читач, що підтримає і привітає ці вірші В. Педченка, адже російська мова – це й мова Бориса Немцова чи Андрія Макаревича, як і сотень тисяч громадян РФ, які мужньо виступають проти російського мілітаризму та антиукраїнського вектора в політиці кремлівських можновладців. А крім того, факти російськомовного буття у різних сферах українського життя ще й зайвий раз підкреслюють брехливість московських вигадок про цькування російської мови, освіти, культури в незалежній Україні.

У виданні, на жаль, зустрічаємо деякі погрішності. Наприклад, якщо вірити “Змістові”, то в збірці на 2-й сторінці мав би бути матеріал “Слово від автора”. Нами такого не виявлено.

Автор нерідко нагромаджує в книжці приголосні, що суперечить законам милозвучності української мови: у заголовках творів – “Лебідь в напівдорозі”, а треба: “Лебідь у напівдорозі”; “Ворон в молоці”, а слід: “Ворон у молоці”; у самих текстах: “із горобиних жаків в сні” (с.18); “*під сонцем в зеніті*” (с.24); “*в вині, як в вині*” (с.26); “*зорить в світи*” (с.29); “*резон був в голубах*” (с.34); “*а потім – в степ*” (с.35) тощо. Звісно, поезія поезією, а граматики – граматикою. А все ж хотілося б, щоб наші поети-філологи не забували про правописні норми.

Якіснішою мала би бути коректорська робота. Наприклад, таємничий та не дуже милозвучний ліричний рядок “*Копытят звезды даль глухую*” (с.30), вочевидь, прочитується досить просто: “*Копытят звёзды даль глухую*”. Замість тире в багатьох текстах чи й у заголовках чомусь ужито дефіс (с.4, 7, 9, 13, 18, 19, 23, 25, 27-30, 36-39). У ряді випадків проігноровано необхідні інтервали (с.2, 4, 9, 22-24, 27, 31), або ж виставлено зайві (с.6, 15, 24). Слова з репресованою, а в наші часи

реабілітованою літерою “г” подаються за радянськими мірками: “ганку” (с.7); “грунт” (с.9); “грунти” (с.29). Зустрічаються чисто технічні огріхи: посеред слів вистрибують великі літери (с.7, 17, 29). Наприклад, “про-мІнистий” (с.7). Хоча в українській мові такого слова взагалі не існує – є форми: “промінний”, “променистий” і “промінястий”. Принаймні, якщо шановний автор “кує слова” і пропонує свій новотвір, то його слід було би подати належно: “промінистий”.

Сумнів викликають окремі графічні вирішення віршів. Наприклад, у творі “Туман” рядок “Дивовухо до нього” явно дисонує з ритміко-смысловим малюнком тексту:

*Куди тепер?
Скрізь вогко й глухо,
Брунатний гриб
Набравсь чуток,
Приклав багряне
Дивовухо до нього
Липовий листок (с.14).*

Як на нашу думку, цей текст заради його стрункості мав би репрезентуватися хоча б і так:

*Куди тепер?
Скрізь вогко й глухо,
Брунатний гриб
Набравсь чуток,
Приклав багряне
Дивовухо
До нього
Липовий листок.*

Або ж рядки із вірша “Літні миті”, де прийменник відривається від іменника з прикметником:

*І зникає в
Заплаканих травах... (с.32),*
доцільно було б подати, скажімо, в такому варіанті:
*І зникає
В заплаканих травах...*

У вірші “Вітер на ночівлі в степу” маємо подібне – залежний від іменника прийменник фатально відторгнутий від нього, перебуває в іншій ритмічно-смысловій площині:

*Хотів його про
Море розпитати (с.35).*

Щоб читача не разили наповал якісь загадкові істоти “йогопри” (бо на слух сприймається, ніби “йогопро” хоче про щось розпитати море), текст можна було би подати природніше:

Хотів

Його

Про море розпитати.

У ряді творів (“Ти не та...”, “Божевільна весна”, “После дождя”, “Ворон в молоці”, “Осенний рейс”) початкові літери рядків подано безсистемно. Мають місце зайві розділові знаки (с.17, 18, 34).

А проте ці побіжні зауваження не применшують загального позитивного враження від книжки. Збірка поезій В. Педченка “Потреба неба” має чимало безперечних чеснот і безумовно знайде своїх вдячних читачів, котрі, як і герої творів співця, бажають, “*аби в полон взяли Цей дикий світ Краса, Любов і Мрія*”.

Про авторів

- Бушак Станіслав Михайлович** – мистецтвознавець, член Національної спілки художників України;
- Василенко Микола Олександрович** – член НСПУ, заступник голови Таврійської фундації (ОВУД);
- Галущенко-Коваль Валентина Федорівна** – пенсіонерка, с.Улянівка Херсонської області;
- Дупляк Микола Степанович** – педагог і журналіст, громадський діяч у США;
- Загороднюк Василь Степанович** – член НСПУ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Херсонського державного університету;
- Іванова Галина Олександрівна** – практичний психолог та учитель англійської мови та літератури (с. Любимівка Каховського району Херсонської області);
- Каляка Микола Михайлович** – член НСПУ;
- Крижановська Людмила Миколаївна** – член Міжнародної асоціації білоруської літературної спілки “Полоцька Віта”;
- Кулик Валерій Павлович** – член НСПУ;
- Лучак Міля Володимирівна** – українська поетеса в Польщі, член НСПУ;
- Мандич Тамара Михайлівна** – магістрант факультету філології та журналістики Херсонського державного університету;
- Марченко Леонід Володимирович** – член НСПУ;
- Немченко Галина Вікторівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Херсонського державного університету;
- Немченко Іван Васильович** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач міжкафедральної наукової лабораторії “Українська література в англомовному світі” при Херсонському державному університеті;
- Нікітенко Вадим Вікторович** – журналіст, письменник (с. Валява Черкаської обл.);
- Параскевич Павло Кіндратович** – кандидат філологічних наук, доцент, член Правління Таврійської фундації (ОВУД);

- Педченко Володимир Васильович** – член НСПУ, директор Херсонської ЗОШ № 32;
- Теленчук Надія Сергіївна** – студентка магістратури університету Berlin School of Economic and Law (Німеччина);
- Тихоша Валентина Іванівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Херсонського державного університету;
- Тищенко Валерія Вікторівна** – учениця 11 класу Херсонського фізико-технічного ліцею при Херсонському національному технічному університеті;
- Цвид (Дупляк) Антоніна Петрівна (Антонія Цвід)** – член НСПУ;
- Щерба Таїса Миколаївна** – член НСПУ;
- Ярославська Тетяна Анатоліївна** – спеціаліст сектору з питань внутрішньої та інформаційної політики апарату Бериславської районної державної адміністрації;
- Ястреб Наталя Олександрівна** – студентка 3 курсу факультету філології та журналістики Херсонського державного університету.

Літературно-наукове видання

**ВІСНИК
ТАВРІЙСЬКОЇ ФУНДАЦІЇ**
*(Осередку вивчення
української діаспори)*

Випуск 13

Головний редактор: Іван Немченко

Технічний редактор: Надія Лях

Коректор: Галина Немченко

Відповідальний за випуск: Олег Олексюк

Комп'ютерне
макетування: **ПОЛІ
ДРУК**
Т. 39-72-78

Видавничий центр "Просвіта"

Свідоцтво №23495820 від 20 квітня 1995 р.
03150 м. Київ, вул. А.Барбюса, 51/2

Філія ВЦ "Просвіта"

73000, м. Херсон, пр. Ушакова, 16,
E-mail: oleksuk_prosvita@ukr.net, тел. 050-54-73-593

Здано в набір: 6.10.2017. Підписано до друку 16.12.2017.
Формат 60x84 1/16. Друк різнографія. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 21,25. Наклад 150 прим.